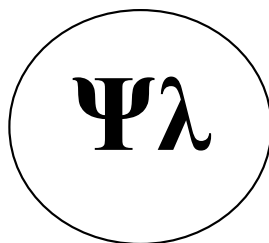

ISSN 2309-1797 (print)

ISSN 2415-3397 (online)

PSYCHOLINGUISTICS

Психолінгвістика. Психолінгвістика

PHILOLOGY

Volume 25, Issue 2, 2019

УДК 81'23
ББК 88+81.2-5
П 86

Psycholinguistics (2019). Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University. 25(2). 408 p.

Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University

Approved by the Decree of Nac of Ukraine

in *Psychological Sciences* (Minutes № 747 from 13.07.2015)

in *Philological Sciences* (Minutes № 1604 from 22.12.2016)

Collection is included to international peer-reviewed open access journals and indexed in Web of Science Core Collection (ESCI)

EDITORIAL BOARD:

LARYSA O. KALMYKOVA, Dr. in Psychology, Professor (*Editor-in-Chief*)

MARYNA I. NAVALNA, Dr. in Philology, Professor (*Managing Editor*)

NATALIIA V. KHARCHENKO, Ph.D. in Pedagogy, Assistant Professor (*Executive Assistant*)

Responsible editors:

Kyuchukov H., Dr. in Pedagogy, Professor (Poland), **Volzhentseva I.**, Dr. in Psychology, Professor,
Mizin K. Dr. in Philology, Professor, **Lyla M.**, Ph.D. in Psychology, Assistant Professor,
Letiucha L., Ph.D. in Philology, Assistant Professor, **Skliarenko O.**, Ph.D. in Philology, Assistant
Professor, **Kyrychenko T.**, Ph.D. in Psychology, Assistant Professor, **Kalmykov H.**, Ph.D. in Pedagogy,
Assistant Professor, **Mysan I.**, Ph.D. in Pedagogy, Assistant Professor

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD:

Adam Bartoszek, Ph.D. in Philology, Professor (Poland);
Aleksandr F. Bondarenko, Dr. in Psychology, Professor, Academician of NAES of Ukraine (Ukraine);
Olena Ig. Goroshko, Dr. in Philology, Dr. in Sociology, Professor (Ukraine);
Dwivedi Ratnech, Ph.D. in Philology (India);
Jill G. de Villiers, Ph.D. in Psychology, Professor (USA);
Nadja N. Ruhl, Ph.D. in language and literary studies (Italy);
Larysa V. Zasiakina, Dr. in Psychology, Professor (Ukraine);
Oleksandr Kapranov, Ph.D. in Philology, Assistant Professor (Norway);
Larysa F. Kompantseva, Dr. in Philology, Professor (Ukraine);
Nataliya O. Mykhalchuk, Dr. in Psychology, Professor (Ukraine);
New William, Dr. in Psychology, Professor (USA);
Natalya V. Ringblom, Ph.D. in Philology (Sweden);
Valentina A. Romenkova, Dr. in Psychology, Professor (Latvia);
Olena O. Selivanova, Dr. in Philology, Professor (Ukraine);
Alexander M. Kholod., Dr. in Philology, Professor (Ukraine);
Vitalii A. Shymko, Dr. in Psychology, Professor (Ukraine).

Recommended by a Scientific Council of Pereiaslav-Khmelnytskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University (Transaction № 7 from 29 March 2019).

УДК 81'23
ББК 88+81.2-5
П 86

Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: зб. наук. праць. Серія: Філологія. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровська Я.М. 2019. Вип. 25(2). 408 с.

Збірник наукових праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» затверджено Міністерством освіти і науки України із *психологічних наук* (протокол № 747 від 13.07.2015 р.) та *філологічних наук* (протокол № 1604 від 22.12.2016 р.)

**Збірник включено до міжнародної наукометричної бази
Web of Science Core Collection (ESCI)**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

КАЛМИКОВА Л.О., д. психол.н., проф. (*головний редактор*)
НАВАЛЬНА М.І., д. філол. н., проф. (*заступник головного редактора*)
ХАРЧЕНКО Н.В., к.п.н., доц. (*відповідальний секретар*)

Відповідальні редактори:

Ключуков Х.С., д. пед. н., проф. (Польща), **Волженцева І.В.**, д. психол. н., проф.,
Мізіні К.І., д. філол. н., проф., **Лила М.В.**, к. психол. н., доц., **Летюча Л.П.**, к. філол. н., доц.,
Скляренко О.Б., к. філол. н., доц., **Кириченко Т.В.**, к. психол. н., доц.,
Калмиків Г.В., к. пед. н., доц., **Мисан І.В.**, к. пед. н., доц.

МІЖНАРОДНА НАУКОВО-РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Бартошек Адам, доктор філософії (Ph.D.), професор (Польща);
Бондаренко О.Ф., доктор психологічних наук, професор, академік НАПН України (Україна);
Горошко О.І., доктор філологічних наук, доктор соціальних комунікацій, професор (Україна);
Двіведі Ратнеш, доктор філософії (Ph.D.) (Індія);
де Віллерс Джилл, кандидат психологічних наук (Ph.D.), професор (США);
Руль Н.М., доктор філософії в галузі лінгвістики та літературознавства (Ph.D.) (Італія);
Засєкіна Л.В., доктор психологічних наук, професор (Україна);
Капранов О., кандидат філологічних наук, доцент (Норвегія);
Компанцева Л.Ф., доктор філологічних наук, професор (Україна);
Михальчук Н.О., доктор психологічних наук, професор (Україна);
Нью-Джордж Вільям, доктор психологічних наук, професор (США);
Рінгблом Н., доктор філософії в галузі лінгвістики (Швеція);
Роменкова В.А., доктор психологічних наук, професор (Латвія);
Селіванова О.О., доктор філологічних наук, професор (Україна);
Холод О.М., доктор філологічних наук, професор (Україна);
Шимко В.А., доктор психологічних наук, професор (Україна).

Рекомендовано Вченою радою ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 7 від 29 березня 2019 р.)

УДК 81'23
ББК 88+81.2-5
П 86

Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика: сб. науч. трудов. Серия: Филология. Переяслав-Хмельницький: ФОП Домбровская Я.М. 2019. Вып. 25(2). 408 с.

Сборник научных трудов ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» утверждён Министерством образования и науки Украины по *психологическим наукам* (протокол № 747 от 13.07.2015 г.) и *филологическим наукам* (протокол № 1604 от 22.12.2016 г.)

**Сборник включен в международную наукометрическую базу
Web of Science Core Collection (ESCI)**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

КАЛМЫКОВА Л.А., д. психол. н., проф. (*главный редактор*)
НАВАЛЬНАЯ М.И., д. филол. н., проф. (*заместитель главного редактора*)
ХАРЧЕНКО Н.В., к.п.н., доц. (*ответственный секретарь*)

Ответственные редактора:

Ключуков Х.С., д. пед. н., проф. (Польша), **Волженцева И.В.**, д. психол. н., проф.,
Мизин К.И. д. филол. н., проф., **Лила М.В.**, к. психол. н., доц., **Летючая Л.П.**, к. филол. н., доц.,
Склярченко А.Б., к. филол. н., доц., **Кириченко Т.В.**, к. психол. н., доц.,
Калмыков Г.В., к. пед. н., доц., **Мысан И.В.**, к. пед. н., доц.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНО-РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

Бартошек Адам, доктор философии (Ph.D.), профессор (Польша);
Бондаренко А.Ф., доктор психологических наук, профессор, академик НАПН Украины (Украина);
Горошко Е.И., доктор филологических наук, доктор социальных коммуникаций, профессор (Украина);
Двиведи Ратнеш, доктор философии (Ph.D.) (Индия);
де Виллерс Джилл, кандидат психологических наук (Ph.D.), профессор (США);
Руль Н.Н., доктор философии в области лингвистики и литературоведения (Ph.D.) (Италия);
Засекина Л.В., доктор психологических наук, профессор (Украина);
Капранов А., кандидат филологических наук, доцент (Норвегия);
Компанцева Л.Ф., доктор филологических наук, профессор (Украина);
Михальчук Н.А., доктор психологических наук, профессор (Украина);
Нью-Джордж Вильям, доктор психологических наук, профессор (США);
Рингблом Н., доктор философии в области лингвистики (Швеция);
Роменкова В.А., доктор психологических наук, профессор (Латвия);
Селиванова Е.А., доктор филологических наук, профессор (Украина);
Холод А.М., доктор филологических наук, профессор (Украина);
Шимко В.А., доктор психологических наук, профессор (Украина).

Рекомендован Ученым советом ГВУЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» (протокол № 7 от 29 марта 2019 г.)

CONTENT

Bieliakhova Larysa & Tsapiv Alla. Cognitive Play Model of Narration «Quest» in Roald Dahl’s Fairy Tale <i>Charlie and the Chocolate Factory (in Ukrainian)</i>	11
Brovkina Oxana & Baranova Svitlana. Family vs Discourse (<i>in Ukrainian</i>)	31
Can Eda & Kuruoğlu Gülmira. Language Changes in Late-Onset Alzheimer’s Disease	50
Klimkina Olga. Associative Support in the Process of Learning Vocabulary of a Foreign Language: a Psycholinguistic Approach in Language Teaching (<i>in Russian</i>)	69
Korolova Tetiana & Popova Oleksandra. Psycholinguistic Aspects of Reproducing the Chinese Military and Political Discourse in Ukrainian (<i>in Ukrainian</i>)	92
Krysanova Tetiana & Shevchenko Iryna. The Intersemiosis of Negative Emotions in the Cinematic Discourse: a Psycholinguistic Perspective (<i>in Ukrainian</i>)	117
Kuznetsova Mariia. Secondary Multimodal Discourse of the Modern English Mass Culture as a Phenomenon of the Convergence Culture (<i>in Ukrainian</i>)	138
Kushmar Lesia. Interrelation Between Conceptual and Linguistic Worldviews (Based on the Economic Lexical Item ‘CLIENT’) (<i>in Ukrainian</i>)	164
Lepetiukha Anastasiia. Synonymic Syntagms and Utterances as Phenomenologically Reconstructed Discourse Innovations (on the material of modern French fiction) (<i>in Ukrainian</i>)	181
Marzban Afrooz, Bagheri Sadegh Mohammad, Sadighi Firooz & Rassaei Ehsan. Probing into Native and Nonnative Students’ Mental Lexicon: a Case of Word Association Comparison	197
Mergen Filiz & Kuruoglu Gulmira. Hemispheric Organization of Visual Word Recognition in Turkish Monolinguals	214

Mizin Kostiantyn & Letiucha Liubov. The Linguo-Cultural Concept TORSCHLUSSPANIK as the Representative of Ethno-Specific Psycho-Emotional State of Germans	234
Pilishek Svitlana. Text as Reflection of Multiple Ethnic Identity (on material of autobiographic novels by N. Mandela and P. Abrahams) (<i>in Ukrainian</i>)	250
Skryl Oksana & Sharun Yuliia. Linguistic Personality of Homo Ridens	273
Taranenko Kseniia. The Courtly Strategy of Speech Behavior of a Communicative Sadist (<i>in Ukrainian</i>)	290
Turkevych Oksana. Processes of Acquisition a Second Language and Learning a Foreign Language: Terminology Standardisation and Harmonization (<i>in Ukrainian</i>)	307
Formanova Svitlana & Dombrovan Tetiana. A Sociolinguistic Experiment in Defining the Forms of Impoliteness	323
Kholod Alexander. The Problems of Psycholinguistic Research Methodology and Quantum Approach (<i>in Ukrainian</i>)	338
Yudko Ludmyla. Concept <i>TOLERANCE OF INTELLIGENCE</i> <i>SERVICE</i> in Psycholinguistic Dimension (<i>in Ukrainian</i>)	371
Yurieva Nadezhda. Interactive Component in Oral Narratives of Preschool Children: on the Formulation of Hypothesis (<i>in Russian</i>)	390

ЗМІСТ

Белєхова Лариса & Цапів Алла. Когнітивна ігрова модель нарації «Квест» у казці Роалда Дала « <i>Чарлі та шоколадна фабрика</i> »	11
Бровкіна Оксана & Баранова Світлана. Родина vs дискурс	31
Кан Еда & Куруоглу Гульміра. Мовні зміни в особистостей з хворобою Альцгеймера пізнього початку (<i>англ. мовою</i>)	50
Клімкіна Ольга. Асоціативні опори у процесі вивчення лексики іноземної мови: психолінгвістичний підхід у лінгводидактиці (<i>рос. мовою</i>)	69
Корольова Тетяна & Попова Олександра. Психолінгвістичні аспекти відтворення китайськомовного військово-політичного дискурсу українською мовою	92
Крисанова Тетяна & Шевченко Ірина. Інтерсеміозис негативних емоцій у кінодискурсі: психолінгвістичний ракурс	117
Кузнецова Марія. Вторинний мультимодальний дискурс сучасної англomовної маскультури як феномен культури конвергенції	138
Кушмар Леся. Взаємовідношення між концептуальною та мовною картинами світу (на прикладі лексеми економічної сфери КЛІЄНТ)	164
Лепетюха Анастасія. Синонімічні синтагми та висловлення як феноменологічно реконструйовані мовленнєві інновації (на матеріалі сучасної французької художньої прози)	181
Маржан Афруз, Багері Садег Мохамед, Задігі Фіроз & Расеї Езан. Спроби аналізу ментального лексикону носіїв та не носіїв мови: випадок асоціативного порівняння слова (<i>англ. мовою</i>)	197

Мерген Філіз & Куруоглу Гульміра. Півкульова організація візуального розпізнавання слів турецьких одномовних респондентів (<i>англ. мовою</i>)	214
Мізін Костянтин & Летюча Любов. Лінгвокультурний концепт TORSCHLUSSPANIK як репрезентант етноспецифічного психоемоційного стану німців (<i>англ. мовою</i>)	234
Пілішек Світлана. Текст як віддзеркалення множинної етнічної ідентичності (на матеріалі автобіографій Н. Мандели та П. Абрагамса)	250
Скриль Оксана & Шарун Юлія. Мовна особистість <i>homo videns</i> (<i>англ. мовою</i>)	273
Тараненко Ксенія. Куртуазна стратегія мовленнєвої поведінки комунікативного садиста	290
Туркевич Оксана. Процеси засвоєння і вивчення другої та іноземної мови: унормування і гармонізація основних термінів	307
Форманова Світлана & Домброван Тетяна. Соціолінгвістичний експеримент у визначенні форм і засобів невічливості (<i>англ. мовою</i>)	323
Холод Олександр. Завдання психолінгвістичної методології досліджень і квантовий підхід	338
Юдко Людмила. Концепт ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ в психолінгвістичному вимірі	371
Юр'єва Надія. Інтерактивний компонент в усних наративах дітей-дошкільників: до постановки гіпотези (<i>рос. мовою</i>)	390

СОДЕРЖАНИЕ

Белехова Лариса & Цапив Алла. Когнитивная игровая модель наррации «Квест» в сказке Роалда Дала «Чарли и шоколадная фабрика» (на укр. языке)	11
Бровкина Оксана & Баранова Светлана. Семья vs дискурс (на укр. языке)	31
Кан Эда & Куруоглу Гульмира. Языковые изменения у больных Альцгеймером при позднем начале болезни (на англ. языке)	50
Климкина Ольга. Ассоциативные опоры в процессе изучения лексики иностранного языка: психолингвистический подход в лингводидактике	69
Королёва Татьяна & Попова Александра. Психолингвистические аспекты воспроизведения китаеязычного военно-политического дискурса на украинский язык (на укр. языке)	92
Крысанова Татьяна & Шевченко Ирина. Интерсемиозис негативных эмоций в кинодискурсе: психолингвистический ракурс (на укр. языке)	117
Кузнецова Мария. Вторичный мультимодальный дискурс современной англоязычной массовой культуры как феномен культуры конвергенции (на укр. языке)	138
Кушмар Леся. Взаимоотношения между концептуальной и языковой картинами мира (на примере лексемы экономической сферы КЛИЕНТ) (на укр. языке)	164
Лепетюха Анастасия. Синонимические синтагмы и высказывания как феноменологически реконструированные речевые инновации (на материале современной французской художественной прозы) (на укр. языке)	181

Маржан Афруз, Багери Садег Мохамед, Задиги Фироз & Расеи Эзан. Попытки анализа ментального лексикона носителей и не носителей языка: случай ассоциативного сравнения слова <i>(на англ. языке)</i>	197
Мерген Филиз & Куруоглу Гульмира. Полушарная организация визуального распознавания слов у турецких одноязычных респондентов <i>(на англ. языке)</i>	214
Мизин Константин & Летючая Любовь. Лингвокультурный концепт TORSCHLUSSPANIK как репрезентант этноспецифического психоэмоционального состояния немцев <i>(на англ. языке)</i>	234
Пилишек Светлана. Текст как отображение множественной этнической идентичности (на материале автобиографий Н. Манделы и П. Абрахамса) <i>(на укр. языке)</i>	250
Скриль Оксана & Шарун Юлия. Языковая личность homo ridens <i>(на англ. языке)</i>	273
Тараненко Ксения. Куртуазная стратегия речевого поведения коммуникативного садиста <i>(на укр. языке)</i>	290
Туркевич Оксана. Процессы усвоения и изучения второго и иностранного языка: нормирование и гармонизация основных терминов <i>(на укр. языке)</i>	307
Форманова Светлана & Домброван Татьяна. Социолингвистический эксперимент в определении форм и способов невежливости <i>(на англ. языке)</i>	323
Холод Александр. Задачи психолингвистической методологии исследований и квантовый подход <i>(на укр. языке)</i>	338
Юдко Людмила. Концепт <i>ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ</i> в психолингвистическом измерении <i>(на укр. языке)</i>	371
Юрьева Надежда. Интерактивный компонент в устных нарративах детей-дошкольников: к постановке гипотезы	390

Cognitive Play Model of Narration «Quest» in Roald Dahl’s Fairy Tale *Charlie and the Chocolate Factory*

Когнітивна ігрова модель нарації «Квест» у казці Роалда Дала *«Чарлі та шоколадна фабрика»*

Larysa Bieliekhova

Doctor in Philology,
Professor

E-mail: lorabelehova@gmail.com
orcid.org/0000-0002-1743-1865

Лариса Белєхова

доктор філологічних наук,
професор

Alla Tsapiv

Ph.D. in Philology, Associate
Professor, Postdoctoral student

E-mail: alyatsapiv@i.ua
orcid.org/0000-0002-5172-213X

Алла Цапів

кандидат філологічних наук,
доцент, докторант

Kherson State University

✉ 27, Universytetska Str., Kherson,
Ukraine, 73000

*Херсонський державний
університет*

✉ вул. Університетська, 27,
м. Херсон, Україна, 73000

Original manuscript received September 01, 2018

Revised manuscript accepted March 13, 2019

ABSTRACT

The article focuses on reconstruction and analysis of the model of narration «Quest» in Roald Dahl’s fairy tale Charlie and the Chocolate Factory. A narrative text is considered as a unit with semantic and communicative completeness. It is claimed

that the elements of the narrative structure are narrator, narratee, the story (which includes the plot and its composition, fiction characters) and the model of narration. It is assumed that model of narration is a cognitive and linguistic construal, inbuilt into the narrative structure of the text. It is believed that play tenet forms the background of the model of narration of the fairy tale Charlie and the Chocolate Factory. The model of narration determines a definite plot and composition, a certain type of narrator and narratee. The semantics of search is realized in the plot – the search of the Golden ticket, the search of the secrets of the chocolate factory, overcoming the obstacles. Characters of the fairy tale are quest participants. Four of them personify simulacrum of modern society (Bodriyar) – greed and gluttony (Augustus Gloop), parent's permissiveness (Veruca Salt), uncontrolled TV watching (Mike Teavee), vanity (Violet Beauregarde). The fifth quest participant Charlie Bucket embodies modesty and honesty. The narrator of the fairy tale tells the story from the point of view a didactic adult, who criticizes pseudo values of the characters and supports honesty of the main hero Charlie. The narrator as if teaches the implied child reader through the quest-game what is true and what is simulacrum. The winner of the quest becomes Charlie and other participants fail the quest because of their uncontrolled behavior.

Key words: *narrative structure, model of narration, fairy tale, play tenet, narrator, narratee.*

Вступ

Сучасна наратологія постає міждисциплінарною наукою, що поєднує теоретико-практичні здобутки літературознавства, лінгвістики, культурології, психології. Центром уваги науковців-нاراتологів постають різні аспекти вивчення наративних текстів, зокрема лінгвостилістичні, когнітивні, психолінгвістичні, що уможливує з'ясування глибинної структури наративного тексту як результату лінгвокреативної діяльності митця (Ivashkevych, 2016; Beauvais, 2016; Fludernik, 2002; Изотова, 2015). Виникнення новітнього напрямку дослідження художнього тексту в річищі психонаративу відкриває обрії для вивчення *'fictional minds'* – персонажів художнього твору, їх світогляду, внутрішнього світу, думок, емоцій, у які можна зазирнути, відчутти, прочитати (Изотова, 2015; Шемуда, 2017), а відкриває доступ до них – **натор** як оповідна інстанція художнього тексту (Palmer, 2004). І якщо першою площиною наративного тексту постає сама історія, яка стала основою сюжету художнього тексту, то другу площину формує дискурс наратора, який моделює наративний текст, маніпулює

наративними одиницями, реалізує наративну стратегію художньої комунікації – ‘наратор-наратор’. Дослідження з психонаратології засвідчують, що у процесі прочитання та усвідомлення художнього тексту, а разом із тим і художньої дійсності (текстового світу), читач здатен задіяти ті самі когнітивні механізми, використати ті самі набуті знання, ерудицію, досвід, що й у реальному спілкуванні, у реальному житті (Margolin, 2009: 353; Ахутина, 2016). Для реалізації успішної художньої комунікації наратор так само має спиратись на життєвий досвід, знання, ерудованість потенційного адресата. У нашому дослідженні увагу зосереджено на казкових наративах, адресатом яких є дитина. Адресат-дитина має свої вікові, психологічні, емоційні особливості і саме тому наративні стратегії, які обирає наратор, мають перш за все враховувати специфіку дитячого світосприйняття. У контексті нашого дослідження вважаємо, що саме ігрове наративне моделювання художнього тексту забезпечує досягнення успішної художньої комунікації і викликає наративну допитливість дитини до прочитання казки та її емпатію як здатність усвідомлювати емоції персонажів та співчувати їм. У психолінгвістичному аспекті гра є магістральною стратегією наративного моделювання художніх текстів для дітей і постає ключовим інструментом художньої комунікації між наратором та наратором-дитиною.

Феномен гри є предметом вивчення багатьох гуманітарних наук: філософії (Витгинштейн, 2005; Хинтиikka 1980), психології (Выготский, 2004; Кравцов & Кравцова, 2017; Миллер, 1999; Camerer, 2003; Gargod, 2002), літературознавства (Лотман, 1998; Славова, 2002), лінгвістики (Chrzanowska-Kluczevska, 2004; Старко, 2007). Гра та ігрова діяльність тлумачиться як спосіб пізнання навколишньої дійсності, як механізм соціалізації, формування типу поведінки в ігровому середовищі, основний принцип художньої комунікації між читачем та автором (Выготский, 2004; Лотман, 1998). Основою будь-якої гри є уява, фантазія, перевтілення, що також убачається головним для створення «художнього казкового світу» (Славова, 2002).

Філософське бачення гри сягає корінням концепції Канта про ігровий характер пізнавальних здібностей людини, про ігрову природу краси, а також естетичної концепції Шиллера, який визначав особливу роль гри у житті будь-якого індивіда. Науковці-філософи

Г. Яусс, П. Ласкарис наголошують на естетичному значенні гри, її впливі на естетичну поведінку – продуктивну, рецептивну, комунікативну. Гра сприяє стимуляції отримання радощів життя (Славова, 2002: 16–17), людина грає, оскільки їй цікаво жити, вона молода та палка і прагне насолоди. Гру пов'язують із творчістю та уявою, вона є одночасно їх проявом і засобом втілення.

Теорію «мовної гри» було розроблено австро-англійським філософом Л. Вітгенштейном у середині ХХ століття. У 1953 році в світ вийшла праця «Філософські дослідження», у якій науковець розробив власну теорію значення. Мовні ігри – це певна система комунікації. У такому сенсі саме поняття гри є тотожним загальноприйнятому розумінню гри як явища. Дитина з кожним роком життя пізнає все більше інформації, назв предметів, загальної та спеціальної лексики. І чим більше дитина дізнається слів, тим більше вона буде «занурена» у мовну гру. Діти вивчають рідну мову за допомогою таких ігор, які Вітгенштейн називає розважальними. Мовна гра є цільним утворення мови та дій, з якими вона пов'язана (Вітгенштейн, 2005). Філософська теорія природи гри Вітгенштейна знайшла своє подальше віддзеркалення у лінгвістиці, зокрема у руслі лінгвокультурології, і засвідчила, що у розумінні гри різними мовними спільнотами домінують *ментальні* ознаки ігор, що відбивають їх сприйняття у певному лінгвокультурному соціумі і постають результатами рефлексії носіїв мови над конкретними ігровими ситуаціями (Старко, 2004: 11).

Фінський філософ Я. Хінтікка (1980), спираючись на ідеї «мовних ігор» Вітгенштейна, розробив теорію, яку назвав кванторні ігри «вивчення світу». За допомогою мовних ігор можна черпати інформацію про світ, яка закодована у першочерговому судженні, що у такому сенсі корелює із трансцендентальними теоріями Канта. Ходи гравця можна назвати термінами «пошук» та «знаходження»/«отримання». Існують умови, за яких можлива реалізація гри. По-перше, область пошуку має бути точно/умовно визначеною; по-друге повинні існувати методи, які дозволяють встановити, коли дійсно знайдено об'єкт пошуку (Хінтікка, 1980: 259–260). Не менш важливим є усвідомлення виграшної стратегії гри або можливість вибору різних стратегій (Хінтікка, 1980: 273). Для нескінченної області гри існує безліч «чистих» стратегій які обирають гравці. Наявність гравця та його

супротивники передбачає реалізацію двох протилежних стратегій (стратегії-контрстратегії) (Кондаков, 1975: 592).

Методи та методика дослідження

У руслі вивчення гри як *психологічного* феномену зазначено, що в ігровій діяльності дітей реальні та казкові сюжети переплітаються, втім, різні за віком діти вкладають у цей сюжет різний зміст. Для дошкільників притаманним є повторювати дії, слова, рахівнички, пісні під час гри. Діти старші надають перевагу рольовим соціальним іграм, як от «у лікаря» або «у шофера» (Ельконин, 1999). За останнє десятиріччя усвідомлення значущості гри у житті та розвитку дитини еволюціонувало від суто дидактичного (діти грають самі і з власної ініціативи) до розуміння гри як форми пізнання світу. Під час гри під керівництвом дорослого дитина пізнає себе, робить перші кроки у формуванні стосунків з іншими, усвідомлює, моделює, скеровує власні дії та хід самої гри. Науковці виокремлюють такі найпопулярніші види ігор для дітей: ігри-драматизації, будівельні ігри, дидактичні ігри та ігри за правилами (Кравцов & Кравцова, 2017).

У *літературознавстві* принцип гри, ігрової діяльності тлумачиться як один з мотивів, що спонукає дитину до прочитання художнього твору. Літературна рецепція надає можливість дитині відчувати себе у ролі персонажа твору, збагнути його, перевтілитись у нього, так само як і під час рольової гри – «приміряти» на себе іншу роль, зрозуміти як це і *задовольнити свою допитливість*. Ігрове ставлення дитини до дійсності детермінує її ігрове сприйняття літератури (Chrzanowska-Kluczevska, 2004).

Другий підхід літературознавців щодо взаємозв'язку гри з художнім твором – це вивчення гри з позиції її ролі у художній комунікації між автором та читачем. Гра проектується у текст та існує у межах тексту. Ігрове начало у художньому творі уможливорює «споглядання» як особливе бачення світу.

У такому сенсі *гра* усвідомлюється як певна система правил, яких дитина дотримується за власним бажанням в умовному середовищі і просторово-часових межах, натомість *ігрове* пов'язують як з поведінкою, так і навичками духу, з особливим

баченням реальності, незвичайним світосприйняттям (Gates, Steffel & Molson, 2013).

Для художньої літератури для дітей ігрова стратегія видається найактуальнішою, автор обирає її як найбільш дотичну свідомості дитини. Гра є ірраціональною, емоційно-імпульсивною. Гра є однією з властивостей фантастичного як художнього явища, у грі уявне співіснує з реальним, іноді заміщує реальне і створює неможливе, несправжнє, «псевдореальність». Втім, дитина сприймає казкове/фантастичне у творі як первинне, істинне, справжнє, на відміну від дорослого, який усвідомлює його вторинно-умовний характер. Ігровий фантастичний світ має особливий естетичний вплив на читача, приносить здивування та напруження (Славова, 2002: 33).

У нашому дослідженні послуговуємось методом наратологічного аналізу, спрямованого на вивчення наративних одиниць художнього тексту (художнього наративу). Такими одиницями постають наратор (дорослий), наратор (імпліцитний читач-дитина), подія, що є основою сюжету, та модель нарації. Модель нарації забезпечує наративне аранжування всього казкового наративу. Спираючись на філософське і психологічне тлумачення гри, а також на вивчення ігрового принципу в художніх текстах для дітей з позиції літературознавства, вважаємо, що гра та ігрове начало – підґрунтя поетики наративу художніх текстів для дітей жанру казки. Гра є основою казкового/фантастичного як художнього явища. Завдяки ігровому принципу дитина вбачає власну уяву у казці (Славова, 2002: 34). Гра постає засобом наратора *регулювати* емоції, світосприйняття, виховувати читача-дитину через казковий наратив. Науковці зазначають «магічне» мислення та світосприйняття дитини, у них переважає ігрова рефлексія, анімізм, ірраціональне, «наївне» сприйняття художнього тексту – звідси така зацікавленість художньою фантазією. Казка як жанр дитячої літератури поєднує в собі елементи знайомого дитині навколишнього світу і світ фантазії. Читацький досвід дитини будується на казках. Фантастичне є способом образного моделювання і будови «іншої дійсності», «паралельного всесвіту» свого роду «симулякру» дійсності.

Результати та дискусії

Художній текст є наративним за декількох умов. У наративному тексті є **наратор** як оповідна інстанція, що здійснює акт повісткування; **подія**, тобто **зміна** вихідної ситуації – фізична або ментальна (Шмід, 2003), персонаж **повинен бути антропоморфним** або **мати антропоморфні характеристики** (аніمالістичні, флористичні персонажі з антропоморфними властивостями тощо), **часово-просторові межі** повинні мати чіткі (або відносно чіткі) параметри (Fludernik, 2002). У контексті дослідження наративний текст розуміємо як певну структуру, що має семантичну, смислову та комунікативну цілісність. Одиницями наративної структури постають наратор, нарататор, подія/історія повісткування та модель нарації. Модель нарації уможливує маніпулювання одиницями наративу для створення наративного тексту. Модель нарації аранжує сюжетно-композиційні блоки художнього тексту, зумовлює актуалізацію певного типу наратора та нарататора. У дослідженні *модель нарації* тлумачимо як багатовимірний лінгвокогнітивний конструкт, який є вписаним у наративну структуру художнього тексту. У контексті нашого дослідження вважаємо, що модель нарації художніх текстів для дітей базується на ігровому принципі. Гра є змістовно-структурним компонентом художніх текстів для дітей. Ігровий принцип відповідає віковим особливостям та вимогам дитини або юнака, саме через гру відбувається ідейно-естетичний вплив на читача. Гра є основою семантичної структури текстів для дітей (Лотман, 1998: 58). Поняттєва складова моделі нарації – витлумачення її імені в етимологічному та тлумачному словниках, з'ясування її філософського розуміння. Так, квест є довгим та важким пошуком: *quest is «a long or difficult search»* (Oxford paperback dictionary Thesaurus, 2001: 727). Етимологічні розвідки засвідчують, що квестом є **пошук для заволодіння чимось – to seek for to conquer** (A short etymological dictionary of modern English, 1996: 2677). Квест є довгим та важким пошуком бажаного трофею.

Модель нарації «Квест» зумовлює певне сюжетно-композиційне аранжування казки. У сюжетно-композиційному блоці *експозиції* наратор знайомить нас із персонажами – учасниками майбутнього квесту. Сюжетно-композиційний блок *зав'язки* містить завдання для

пошуку – певний трофей (золотий квиток, магічний скарб тощо) та умови його виконання. У кульмінаційному моменті протагоніст опиняється перед вибором, вагається, знаходиться у зламній точці свого шляху. Розв'язка актуалізує результат пошуку та ілюструє зміни у житті героя після проходження всіх випробувань.

Квест відбувається серед учасників, які є суперниками між собою та мають однакову мету. Серед учасників пошуку є «справжні» герої та персонажі, у яких втілено симулякри сучасності (використовуємо термін слідом за Жаном Бодріаром), у яких втілено псевдоцінності певної культурно-історичної епохи (Бодріар, 2004).

У казці Роалда Дала «Чарлі та Шоколадна фабрика» створено оповідну реальності з її «псевдоцінностями» та «псевдоідеалами» сучасного світу – надмірна жадібність (Верука Солт), завелика любов до комп'ютерних ігор (Майк ТВ), обжерливість (Август Глуп), марнославство (Віолета Борегард) – втілюються у головних персонажах та викривають хибність таких вподобань, їх марність та погані наслідки. Симулякризована реальність описана у порівнянні із справжніми моральними та духовними цінностями, втіленням яких є Чарлі Бакет, скромний, щирий, добрий та безкорисливий хлопчик.

Чарлі мешкає у дуже скромному будиночку на околиці міста із своєї дружньою родиною – двома бабусями, двома дідусями, мамою та татом. Бакети не можуть собі дозволити нічого окрім картоплі та капусти. І лише раз на рік у свій день народження Чарлі отримує найдорогоцінніший для нього подарунок – плитку шоколаду: *«Only once a year, on his birthday, did Charlie Bucket ever get to taste a bit of chocolate.../... **And** each time he received it, on those marvelous birthday mornings, he would place it carefully in a small wooden box that he owned, **and** treasure it as though it were a bar of solid gold; **and** for the next few days, he would allow himself only to look at it, but never to touch it. Then at last, when he could stand it no longer, he would peel back a tiny bit of the paper wrapping at one corner to expose a tiny bit of chocolate, **and** then he would take a tiny nibble – just enough to allow the lovely sweet taste to spread out slowly over his tongue»* (Dahl, 2013: 5). Складні полісиндетичні та асиндетичні конструкції уповільнюють розгортання подій, що є дотичним дитячому передчуттю дива, коли дитина дуже чогось бажає і прагне зупинити момент. Алітерація звуку [s] має оноματοпеічний характер, імітуючи заповітне шуршання обгортки, коли розгортаєш

шоколадку і перебуваєш ці секунди у передчутті смакової насолоди. Повторення звуку [p], вимова якого потребує спершу затримання повітря, а потім його вивільнення, створює ефект затамування подиху дитини у передчутті чогось бажаного.

Надалі наратор веде оповідь від першої особи і звертається до читача: «*But I haven't yet **told you** about the one awful thing that tortured little Charlie, the lover of chocolate, more than anything else. This thing, for him, was far, far worse than seeing slabs of chocolate in the shop windows or watching other children munching bars of creamy chocolate right in front of him. It was the most terrible torturing **thing you could imagine**, and it was this:*

*In the town itself, actually within sight of the house in which Charlie lived, there was an **ENORMOUS CHOCOLATE FACTORY!**» (Dahl, 2013: 6).*

Капіталізація останніх слів графічно акцентує увагу на головній інтризі казки – місці, де буде проходити квест, місці, яке манить та чарує мешканців усього міста і особливо Чарлі. Таємничий Віллі Вонка – володар шоколадної фабрики оголошує про конкурс. Той, хто знайде у плитці шоколадки золотий квиток, матиме можливість відвідати його фабрику та побачити все на власні очі. Таких щасливчиків буде п'ятеро. Першим, хто знайшов золотий квиток на фабрику Віллі Вонки, був Август Глуп.

В образі Августа – втілено симулякр людини з надмірним апетитом, ненажерою, який не має ніяких інтересів у житті окрім їжі. Наратор зображує Августа використовуючи «дитячі» метафори та порівняння: *he picture showed a nine-year-old boy who was so enormously fat he looked as though he had been blown up with a powerful pump. Great flabby folds of fat bulged out from every part of his body, and his face was like a monstrous ball of dough with two small greedy curranty eyes peering out upon the world* (Dahl, 2013: 19). Тіло Августа наче надуту велетенською помпою, його обличчя нагадує потворну кульку з тіста з малесенькими смородинками очей. Читачу легко уявити зовнішність Августа, такі порівняння як тісто, надутий помпою, смородинки є зрозумілими дитині і одразу викликають асоціації – пухкенький, кругленький обжера. Мама Глупа додає: «*Eating is his hobby, you know. That's all he's interested in*».

Дев'ятирічний Август є втіленням «псевдоцінностей» світу, жертвою переїдання та відсутності контролю з боку батьків. Їжа є єдиним, що становить сенс його буття. В образі Августа – втілено симулякр надлишковості сучасного світу, надмірної реклами фастфуду, газованих напоїв, солодоців.

Другою володаркою щасливого квитка стала Верука Солт. Верука є втіленням надмірної опіки своїх батьків, які балують доньку і виконують її кожне бажання. Батько Веруки розповів журналістам про історію знаходження золотого квитка: «*You see, boys*», *he had said, «as soon as my little girl told me that she simply had to have one of those Golden Tickets, I went out into the town and started buying up all the Wonka bars I could lay my hands on»*» (Dahl, 2013: 20). Верука заявила батьку, що мусить мати золотий квиток і той почав скуповувати батончики шоколаду тисячами, сотнями тисяч. За три дні квиток так і не знайшли, тому Верука все сумнішала і сумнішала, вона годинами лежала на підлозі, хвицяла ногами і жахливо вередувала: «*I went home she would scream at me, «Where's my Golden Ticket! I want my Golden Ticket!» And she would lie for hours on the floor, kicking and yelling in the most disturbing way*» (Dahl, 2013: 20). Зрештою, працівниця заводу тата знайшла для Веруки золотий квиток і в родині нарешті настав мир і спокій. Надмірність проявляється в усьому – у виконанні кожної забаганки доньки, у її поведінці та ставленні до батьків. Верука є втіленням симулякру надмірного прагнення мати все, чого забажаєш. Батьки та суспільство створили Веруку, гроші батьків, пропозиція товарів та послуг – лише симулюють справжнє щастя.

Віолета Борегард – наступна володарка щасливого золотого квитка на шоколадну фабрику. Віолета прагне слави, популярності, бути у центрі спалахів камер. Втім, її досягнення дуже сумнівні. Віолета рекордсменка світу по довготривалому жуванні гумки. І та гумка, яку зараз жує дівчинка, і є її головним скарбом. «*I'm a gum chewer, normally*», *she shouted, «but when I heard about these ticket things of Mr. Wonka's, I gave up gum and started on chocolate bars in the hope of striking lucky. Now, of course, I'm back on gum. I just adore gum. I can't do without it...»*» (Dahl, 2013: 25). Верука не враховує думку своєї мами (*And who's she to criticize*) і щосили прагне найдовше всіх у світі жувати гумку. Дівчинка називає гумку своїм скарбом (*treasured possession now*), тим, що вона обожає (*I just*

adore gum), і тим, що надає їй відчуття повного комфорту (*I simply wouldn't feel comfortable if I didn't have that little wedge of gum to chew on every moment of the day*). Хибне відчуття слави, сумнівність досягнень і бажання хай там як потрапити у рекордсмени ще один симулякр сучасності. Діти вірять у псевдоідеали, обожають своїх кумирів, які з рештою нічого важливого не зробили, прагнуть бути абищо у центрі уваги папараці. Верука втілює ще один симулякр сучасності – марнославство.

Четвертим переможцем у пошуку квитка Віллі Вонки є Майк Тіві – обожаювач телебачення: «*The nine-year-old boy was seated before an enormous television set, with his eyes glued to the screen*» (Dahl, 2013: 26). Дев'ятирічний Майк дивиться фільми щодня, особливо йому подобаються фільми про гангстерів, постріли, зграї бандитів. Телевізійні гангстерські війни так вплинули на хлопця, що він і сам обвішався іграшковими пістолетами і раз у раз видавав з них черги пострілів: «*and he was watching a film in which one bunch of gangsters was shooting up another bunch of gangsters with machine guns. Mike Teavee himself had no less than eighteen toy pistols of various sizes hanging from belts around his body, and every now and again he would leap up into the air and fire off half a dozen rounds from one or another of these weapons*» (Dahl, 2013: 27). Майк втілює псевдоцінність сучасного людства – телебачення, яке заміщує хлопцю увесь світ, нав'язує смаки та манеру поведінки. Фільм і телебачення в цілому створюють для хлопця симулякр дійсності, адже весь його досвід та уява пов'язані із фільмами та серіалами, які Майк дивиться на величезному екрані. Майка дратує найменше втручання зовнішнього світу, він був дуже злим, коли репортери прийшли взяти в нього інтерв'ю та зробити кілька знімків.

Чарлі був п'ятим щасливим володарем плитки із золотим квитком. Як у казці, магічна плитка номер три містила бажаний трофей. Саме тоді, коли Чарлі втратив надію, оскільки ані у плитці, яку він отримав на день народження, ані у шоколадці, яку йому подарував дідусь, не було квитка. Чарлі знайшов у снігу монетку, на яку купив у найближчій крамниці шоколадку Віллі Вонки і знайшов під обгорткою той самий п'ятий золотий квиток.

Той золотий квиток, який кожен учасник квесту знайшов у плитці шоколаду, містив завдання та умови пошуку: *I, Willy Wonka, have decided to allow five children to visit my factory this year. So*

*watch out for the Golden Tickets! ...And the five **lucky finders** of these five Golden Tickets are the only ones who will be allowed to visit my factory and see what it's like now inside! Good luck to you all, and happy **hunting!*** (Signed Willy Wonka) (Dahl, 2013: 40). Пошук чарівного квитка позиціонується як полювання, а того, хто його знайде, чекатиме наступний етап квесту на шоколадній фабриці. Потрапивши на шоколаду фабрику учасникам квесту розкриються всі таємниці створення шоколаду, усі дива та магія (*These lucky five will be shown around personally by me, and **they will be allowed to see all the secrets and the magic of my factory***) (Dahl, 2013: 40). Крім того, проходження квесту передбачає отримання нагороди. Переможцю подарують шоколаду стільки, скільки він зможе їсти упродовж всього свого життя (*Then, at the end of the tour, as a special present, all of them **will be given enough chocolates and sweets to last them for the rest of their lives!***) (Dahl, 2013: 40).

Усі п'ятеро учасників квесту разом із своїми дорослими помічниками (батьками, дідусем) вирушають до шоколадної фабрики на пошуки таємниць та пригод. Квест як гра передбачає поступове виконання завдань і проходження випробувань на різних етапах пошуку. Той учасник, що пройшов етап квесту, потрапляє до наступного.

У казці Роалда Дала дидактична функція розкривається у наративних ситуаціях, в яких персонажі, що втілюють симулякри дійсності, сходять з дистанції і припиняють пошук секретів шоколаду саме через свої псевдоцінності та марнославство.

Август Глуп не зміг втриматись від спокуси попити шоколаду із шоколадної річки. Хлопець, незважаючи на заборону, нахилився так низько до річки, що його затягнуло в одну із звисаючих над річкою великих труб.

Віолета Борегард, яка невпинно жувала гумку для встановлення сумнівного рекорду, припинила змагання саме із-за свого нестримного бажання скуштувати нову гумку, що виробив Віллі Вонка. Сам Вонка назвав таку гумку найвидатнішим і найгеніальнішим винаходом. Гумка створена для заміни повноцінного сніданку, обіду та вечері, адже вона може замінити будь-який смак їжі і надати відчуття смакової насолоди та ситості: *«my latest, my greatest, my most fascinating invention! It's a chewing-*

gum meal! It's . . . it's . . . it's . . . That tiny little strip of gum lying there is a whole three-course dinner all by itself!» (Dahl, 2013: 73). Верука схопила гумку, почала жувати і перетворилась на гігантський шар чорничного кольору (десертом гумки був чорничний пиріг).

Верука Солт поплатилась за своє неконтрольоване бажання отримувати найдрібнішу забаганку. Верука побачила в одній з кімнат фабрики білочок, що лущать горіхи, і забажала будь-що мати таку саму білку в себе. Віллі Вонка заборонив заходити до приміщення з білками, та Верука не звикла до відмов. Дівчинка схопила білку, втім її прийняли за зіпсований горіх і викинули у сміттєпровід.

Четвертий учасник квесту Майк Тіві постраждав через свою безмежну любов до телевізору. Він захотів повторити трюк з шоколадкою, яку Віллі Вонка передав через телевізор. Майку не було дозволено робити експеримент, втім його бажання бути першим хлопцем, якого передали через телевізор, було настільки сильним, що він стрибнув у екран і перетворився на крихітного хлопчика. Батьки були приголомшені теперішніми розмірами власного сина, втім нічого не могли вдіяти.

Усі випробування квесту пройшов тільки Чарлі. Він не прагнув недозволеного, не намагався стати сенсацією, з'їсти тони шоколаду або скуштувати незвичайні солодощі. Саме скромність, слухняність та покірливість Чарлі сприяли його перемозі. У винагороду за подолання усіх перешкод, за щире серце хлопця, Віллі Вонка вирішив подарувати йому свою Шоколадну фабрику: *«You see, my dear boy, I have decided to make you a present of the whole place. As soon as you are old enough to run it, the entire factory will become yours»* (Dahl, 2013: 115) та забрати усіх родичів Чарлі теж до фабрики, щоб родина допомагала хлопцю нею керувати.

Віковий критерій є визначальним у створенні літератури для дітей (Славова, 2002; Beauvais, 2015 та ін.), вік потенційного читача сприяє моделюванню особливого виду естетичної художньої комунікації «автор (доросла людина) – читач (дитина/юнак)». У казці позиція дитини (імпліцитного наратора) реалізується через «рольові ігри автора». Думка дорослого віддзеркалюється через використання дитячого досвіду і створення художніх образів, що ґрунтуються на уявленнях письменника про дитяче світобачення (Славова, 2002: 10). Автор казки втілює свої ідеї через «дитячий код».

У такий спосіб дитина стає співавтором художнього твору і є вирішальною у виборі наративних стратегій. Гетеродієгетичний наратор (Женетт, 1998) історії про Чарлі веде оповідь як спостерігач подій, що знає думки персонажів, майбутній хід подій та робить власні коментарі з приводу поведінки та характеру учасників квесту. Наратор виконує роль дорослого, що направляє, критикує, засуджує та схвалює. Наратор робить досить різкі коментарі щодо поведінки та способу життя персонажів AUGUSTUS GLOOP, a greedy boy (Август є жадібним хлопцем); VERUCA SALT, a girl who is spoiled by her parents (Верука – зіпсоване дівчисько, розбалувана батьками); VIOLET BEAUREGARDE, a girl who chews gum all day long (Віолета весь час тільки і робить, що жує гумку); MIKE TEAVEE, a boy who does nothing but watch television (Майк нічого не робить окрім перегляду телевізору); CHARLIE BUCKET, the hero (Чарлі – це герой казки). Наратор висловлює свою чітку позицію щодо кожного з учасників квесту і тільки Чарлі з позиції наратора є героєм казки. В його описі відсутні будь-які негативні коментарі.

У такий спосіб наратор через гру – моральний, дидактичний квест, реалізує художню комунікацію із читачем. Гра тут постає свого роду способом моделювання реальної ситуації, проектуванням реальних елементів, складових, сценаріїв у віртуально-умовне середовище. Гра-квест уможливила моделювання дійсності, стала засобом оволодіння для читача різними типами поведінки у певних життєвих ситуаціях. Таке моделювання ситуації дало змогу непідготовленій/недосвідченій дитині в ігровій формі уявити себе у новій іпостасі за незвичних умов, відчувати себе у новій ролі та випробувати ту чи ту модель поведінки. Будь-яка гра завжди відбувається за правилами, дотримання яких є обов'язковим. Гра має набір учасників або певні ролі, сценарій дій. Втім, у грі, на відміну від дійсності, можна зупинити час, змінити тактику, умовно перемогти непереможне та дістати недосяжне. Це засвідчує її магічну значущість, важливість психологічного впливу та виховну цінність. Гра допомагає здолати страх перед невідомим і формує необхідну емоційну стійкість у разі виникнення вже змодельованої ситуації у реальному житті. Мистецтво гри у її двоплановості – «серйозному» та одночасно «умовному» типі поведінки. Учасник гри одночасно сприймає її умовність (усвідомлює, що перед ним,

наприклад, не живі, а іграшкові тварини) та одночасно забуває про нереальність того, що відбувається і уявляє все насправді. При цьому емоції та відчуття, які викликають учасники гри у реальному житті, залишаються такими ж самим і в умовно-ігровій ситуації. Психологічна потреба у грі є природною для людини, її втілення у будь-яких ситуаціях супроводжує життя людини на всіх стадіях її розвитку (Chrzanowska-Kluczevska, 2004).

Висновки

Модель нарації «Квест» задає аранжування кожної одиниці наративної структури художнього тексту – наратор (гетеродієгетичний всезнаючий дорослий, що регулює та повчає), наратор (імпліцитний читач, для якого створено казку, враховано його вікові та психологічні особливості) та сама історія про Чарлі, що має дидактичну спрямованість, містить фантастичний сюжет, чарівні трансформації, заплутаність, випробування та перемогу. Персонажі казки є суперниками квесту, пройти всі перешкоди і здобути перемогу може тільки один. У персонажах казки втілено симулякри сучасної дійсності, що протиставляються щирості та справжності головного героя – Чарлі Бакета. Модель нарації «Квест» у казці «Чарлі та шоколадна фабрика» зазнає специфікації і постає моральним пошуком. Гетеродієгетичний наратор казки у ролі дорослого здійснює коментарі дидактичного плану впродовж всієї оповіді. Наратор засуджує захопленням псевдоідеалами персонажів та схвалює чесність головного героя Чарлі. Наратор повчає через гру-квест що є істинним, а що хибним, симулякром. Наратор казки постає суто текстовою категорією, що за допомогою дискурсу здійснює вплив на читача-дитину. Магістральна роль наратора – через маніпулювання наративними одиницями у тексті здійснювати художню комунікацію із адресатом художнього тексту. Наратор моделює нарацію у такий спосіб, щоб у ігровому форматі передати необхідні знання, навчити, виховати, зацікавити дитину-читача. Модель реальної ігрової комунікації накладається на наративне ігрове аранжування художнього тексту і постає потужним когнітивно-нاراتивним інструментом регулювання дитячої поведінки та світогляду.

Література

- Ахутина Т. Смысл, смысловое поле и модель ситуации текста. *Психолінгвістика*. 2016. Вип. 20(1). С. 15–25.
- Бодріяр Ж. Симулякри і симуляція / пер. з франц. В. Ховхун. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 230 с.
- Витгенштейн Л. Избранные труды / пер. с нем. и англ. В. Руднева. Москва: Издательский дом «Территория будущего», 2005. 440 с.
- Выготский Л.М. Психология развития ребенка. Москва: Смысл; Эксмо, 2004. 12с.
- Женетт Ж. Фигуры / пер. с фр. С. Зенкина. Москва: Изд-во Сабашниковых, 1998. С. 60–281.
- Изотова Н.П. Лингвистика психонаратива в романах Дж.М. Кутзее: параметры изучения. *Science and Education a New Dimension. Philology*, III(9), Issue 44, 2015. С. 45–49.
- Кодаков Н.И. Логический словарь-справочник. Москва: Изд-во «Наука», 1975. 721 с.
- Кравцов Г.Г., Кравцова Е.Е. Психология игры. Москва: «Левь», 2017. 184 с.
- Лотман Ю.М. Структура художественного текста. Санкт-Петербург: «Искусство – СПб», 1998. 285 с.
- Миллер С. Психология игры. Санкт-Петербург: Университетская книга, 1999. 320 с.
- Славова М.Т. Волшебное зеркало детства. Статьи о детской литературе. Киев: Издательско-полиграфический центр «Киевский университет», 2002. 94 с.
- Хинтиikka Я. Логико-эпистемологические исследования / пер. с англ. В.Н. Брюшинкина, Э.Л. Напельбаума, А.Л. Никифорова. Москва: «Прогресс», 1980. 448 с.
- Шемуда М. Особливості репрезентації емоційності в казці Л. Керрола «Аліса в Країні чудес». *Психолінгвістика*. 2017. Вип. 22(2). С. 127–137. doi.org/10.5281/zenodo.1069554
- Шмид В. Нарратология. Москва: Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
- Старко В.Ф. Концепт ГРА в контексті слов'янських і германських культур (на матеріалі української, російської, англійської та німецької мов): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.15. Київ, 2004. 15 с.
- Старко В.Ф. Концепт «гра»: монографія. Луцьк: Вежа, 2007. 204 с.
- Эльконин Д. Психология игры. Москва: Владос, 1999. 360 с.
- A Short Etymological Dictionary of Modern English*. (1996). L.; N.Y.: Routledge.
- Beauvais, C. (2015). *The Mighty Child. Time and Power in Children's Literature*. Amsterdam: John Benjamins.
- Camerer, C. (2003). *Behavioral Game Theory: Experiments in Strategic Interaction*. N.Y.: Russel Sage Foundation.
- Chrzanowska-Kluczevska, E. (2004). *Language games: pro and against*. TAIWPN Universitas Kraków: Universitas.
- Fludernik, M. (2002). *Towards a 'natural' narratology*. London and New York: Roulledge. Taylor and Francis group.
- Garrod, S. (2002). The challenge of dialogue for theories of language processing. In G.T.M. Altman (Ed.), *Psycholinguistics: Critical Concepts in Psychology* (Vols. 3), (pp. 464–488). L.; N.Y.: Routledge.
- Gates, P.S., Steffel, S.B., & Molson, F.J. (2013). *Fantasy literature for children and young adults*. Lanham, Maryland, and Oxford: The Scarecrow press Inc.

- Ivashkevych, E.E. (2016). Psycholinguistic aspects of narrative discourse. *Psycholinguistics*, 20(1), 87–97.
- Margolin, U. (2009). *Narrator*. In F. Jannidis, M. Martinez, J. Pier & W. Schmid (Eds.), *Handbook of Narratology* (pp. 351–365). Berlin; N.Y.: Walter de Gruyter.
- Oxford Paperback Dictionary Thesaurus*. (2001). N.Y.: Oxford University Press.
- Palmer, A. (2004). *Fictional minds*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.

Джерела

- Dahl, R. (2013). *Charlie and the Chocolate Factory*. London: Puffin.

References

- Akhutina, T. (2016). Smysl, smyslovaya pole i model situatsii teksta [Meaning, semantic field and the model of text situation]. *Psykholinhvistyka – Psycholinguistics*, 20(1), 15–25 [in Russian].
- Bodriyar, Zh. (2004). *Simulyakry i simulyatsiya [Simulacrum and simulation]*. (V. Hovhun, Trans). Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Wittgenstein, L. (2005). *Izbrannyye Trudy [Selected Papers]*. (V. Rudneva, Trans). Moscow: Territoriya Budushego [in Russian].
- Vygotsky, L.M. (2004). *Psihologiya Razvitiya Rebenka [The Psychology of a Child's Development]*. Moscow: Smysl; Eksmo [in Russian].
- Genette, G. (1998). *Figury [Figures]*. (S. Zenkin, Trans). Moscow: Izd-vo im. Sabashnikovyyh [in Russian].
- Izotova, N.P. (2015). Lingvistika psionarrativa v romanah Dzh.M. Kutzee: parantry izucheniya [Linguistics of psychonarration in J.M. Coetzee's novels: aspects of study]. *Science and Education a New Dimension. Philology*, III(9), Issue 44, 45–49 [in Russian].
- Kodakov, N.I. (1975). *Logicheskij Slovar-Spravochnik [Logical thesaurus]*. Moscow: Izd-vo «Nauka» [in Russian].
- Kravtsov, G.G., & Kravtsova, E.E. (2017). *Psihologiya igry [Psychology of the game]*. Moscow: 'Lev' [in Russian].
- Lotman, Yu.M. (1998). *Struktura Hudozhestvennogo Teksta [The Structure of the Literary Text]*. Saint Petersburg: Iskusstvo-SPB [in Russian].
- Miller, S. (1999). *Psihologiya Igy [Psychology of the Game]*. Saint Petersburg: Universitetskaya Kniga [in Russian].
- Slavova, M.T. (2002). *Volshebnoye Zerkalo Detstva. Statji o Detskoj Literature [Magic Mirror of Childhood: Articles on Children's Literature]*. Kyiv: «Kyivskiy Universytet» [in Russian].
- Hintikka, Ja. (1980). *Logico-epistemologicheskiye Issledovaniya [The Logic of Epistemology and the Epistemology of Logic]*. (V.N. Bryushinkina, E.L. Nappelbauma, A.L. Nikifirova, Trans). Moscow: Progress [in Russian].
- Shemuda, M. (2017). Osoblyvosti Rerezentatsii Emotsiinosti v Kaztsi L. Carrola «Alice's Adventures in Wonderland» [Features of the Emotionality's Representation in the tale by L. Carroll «Alice's Adventures in Wonderland»]. *Psykholinhvistyka – Psycholinguistics*, 22(2), 127–137. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1069554> [in Ukrainian].

- Schmid, W. (2003). *Narratologiya [Narratology]*. Moscow: Yazyki Slavyanskoi Kultury [in Russian].
- Starko, V.F. (2004). Kontsept 'GRA' v konteksti slovianskyh i germanskyh kultur (na materialy ukrainskoi, rosiiskoi, angliiskoi ta nimetskoi mov) [The Concept GAME in the Context of Slavic and Germanic Cultures (in Ukrainian, Russian, German and English languages)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Starko, V.F. (2007). *Kontsept 'Gra' [Concept 'Game']*. Lutsk: Vezha [in Ukrainian].
- Elkonin, D. (1999). *Psihologiya igry [Psychology of the Game]*. Moscow: Vldos [in Russian].
- A Short Etymological Dictionary of Modern English*. (1996). L.; N.Y.: Routledge.
- Beauvais, C. (2015). *The Mighty Child. Time and Power in Children's Literature*. Amsterdam: John Benjamins.
- Camerer, C. (2003). *Behavioral Game Theory: Experiments in Strategic Interaction*. N.Y.: Russel Sage Foundation.
- Chrzanowska-Kluczevska, E. (2004). *Language games: pro and against*. TAIWPN Universitas Kraków: Universitas.
- Fludernik, M. (2002). *Towards a 'natural' narratology*. London and New York: Routledge. Taylor and Francis group.
- Garrod, S. (2002). The challenge of dialogue for theories of language processing. In G.T.M. Altman (Ed.), *Psycholinguistics: Critical Concepts in Psychology* (Vols. 3), (pp. 464–488). L.; N.Y.: Routledge.
- Gates, P.S., Steffel, S.B., & Molson, F.J. (2013). *Fantasy literature for children and young adults*. Lanham, Maryland, and Oxford: The Scarecrow press Inc.
- Ivashkevych, E.E. (2016). Psycholinguistic aspects of narrative discourse. *Psycholinguistics*, 20(1), 87–97.
- Margolin, U. (2009). *Narrator*. In F. Jannidis, M. Martinez, J. Pier & W. Schmid (Eds.), *Handbook of Narratology* (pp. 351–365). Berlin; N.Y.: Walter de Gruyter.
- Oxford Paperback Dictionary Thesaurus*. (2001). N.Y.: Oxford University Press.
- Palmer, A. (2004). *Fictional minds*. Lincoln and London: University of Nebraska Press.

Sources

- Dahl, R. (2013). *Charlie and the Chocolate Factory*. London: Puffin.

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено реконструкції та аналізу моделі нарації «Квест» у казці Роалда Дала «Чарлі та шоколадна фабрика». Наративний текст характеризується комунікативною та семантичною цілісністю. У наративному тексті наявні такі складники: наратор як оповідна інстанція; подія, тобто зміна вихідної ситуації – фізична або ментальна; персонаж наративного тексту обов'язково є антропоморфним або має антропоморфні характеристики; часово-просторові межі повинні мати чіткі (або відносно чіткі) параметри. Елементами наративної структури художнього тексту постають наратор, нарататор, історія (що вміщує сюжет, композиційне аранжування,

художніх персонажів) та модель нарації. Модель нарації витлумачено як лінгвокогнітивний конструкт, який є вписаним у наративну структуру художнього тексту. З'ясовано, що модель нарації казки «Чарлі та шоколадна фабрика» у своєму підґрунті побудована на ігровому принципі. Модель нарації «Квест» зумовлює реалізацію певного сюжету, композиційного аранжування, типу наратора та нарататора. Семантика пошуку (квесту) реалізована у сюжеті казки – пошук Золотого квитка, пошук секретів шоколадної фабрики, подолання перешкод. Персонажі казки постають учасниками квесту. У чотирьох персонажах втілено симулякри сучасної дійсності (термін Жана Бодріяра) – жадібність та обжерство (Август Глуп), батьківська вседозволеність (Верука Солт), безконтрольний перегляд телевізора (Майк Тіві), марнославство (Віолета Борегард). П'ятий учасник квесту Чарлі Бакет втілює скромність і чесність. Наратором казки є гетеродієгетичний оповідач (термін Женетта), що постає у ролі дорослого з дидактичними коментарями. Наратор засуджує захопленням псевдоцінностями персонажів та заохочує чесність головного героя Чарлі. Наратор ніби повчає через гру-квест що є істинним, а що хибним, симулякром. Переможцем квесту стає Чарлі, натомість інші учасники не змогли випробування через свою неконтрольовану поведінку.

Ключові слова: наративна структура, модель нарації, казка, ігровий принцип, наратор, нарататор.

Белехова Лариса, Цапів Алла. Когнитивная игровая модель наррации «Квест» в сказке Роалда Дала «Чарли и шоколадная фабрика»

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена реконструкции и описанию модели наррации «Квест» в сказке Роалда Дала «Чарли и шоколадная фабрика». В исследовании нарративный текст понимаем как коммуникативную и семантическую целостность. Элементами нарративной структуры текста являются нарратор, наррататор, история (сюжет, композиционная аранжировка, художественные персонажи) и модель наррации. Модель наррации трактуем как лінгвокогнітивний конструкт, вписанный в нарративную структуру художественного текста. В исследовании установлено, что модель наррации сказки «Чарли и шоколадная фабрика» построена на игровом принципе. Семантика поиска (квеста) реализована в сюжете сказки – поиск Золотого билета, поиск секретов шоколадной фабрики, преодоление преград. Персонажи сказки являются участниками квеста. В четырех персонажах воплощены симулякры современной действительности (мы используем термин Жана Бодрияра) – жадность и обжорство (Август Глуп), родительская вседозволенность (Верука Солт), бесконтрольный просмотр телевизора (Майк ТиВи), тщеславие (Віолета Борегард). Пятый участник квеста Чарли Бакет воплощает скромность и честность. Гетеродієгетический нарратор сказки выполняет роль взрослого наставника, который делает дидактические и

поучительные комментарии. Магистральная роль наратора – манипулируя нарративными единицами, реализовать успешную художественную коммуникацию с читателем-ребенком. Нарратор моделирует наррацию таким способом, который позволит в игровой форме передать необходимые знания, научить, воспитать, заинтересовать читателя-ребенка. Модель реальной игровой коммуникации наслаивается на когнитивную нарративную игровую модель художественного текста и таким образом создает когнитивно-нарративный инструмент, позволяющий регулировать детское поведение и мировосприятие.

Ключевые слова: нарративная структура, модель наррации, сказка, игровой принцип, нарратор, наррататор.

Family vs Discourse

Родина vs дискурс

Oxana Brovkina

Ph.D. in Philology,
Senior Lecturer

Оксана Бровкіна

кандидат філологічних наук,
старший викладач

E-mail: o.brovkina@gf.sumdu.edu.ua
orcid.org/0000-0003-0778-6387
Researcher ID: M-7732-2018

Svitlana Baranova

Ph.D. in Philology,
Assistant Professor

Світлана Баранова

кандидат філологічних наук,
доцент

E-mail: s.baranova@gf.sumdu.edu.ua
orcid.org/0000-0001-9425-9774
Researcher ID: M-5567-2018

Sumy State University
✉ 2, Rymaskogo-Korsakova Str.,
Sumy, Ukraine, 40007

Сумський державний університет
✉ вул. Римського-Корсакова, 2,
м. Суми, Україна, 40007

Original manuscript received July 26, 2018
Revised manuscript accepted March 06, 2019

ABSTRACT

The article presents the investigation of the main communicative characteristics of the English family discourse considering some psycholinguistic aspects. The investigation was based on the discourse fragments which were microdialogues between family members selected from literary works of the XX – beginning of the XXI century by means of continuous sampling. The scientists' views concerning the peculiarities of communication in the family were analyzed. The research is theoretically based on the modern linguistic approaches to the study of the discourse as a complex versatile phenomenon.

The article treats the family discourse as the communicative interaction of the speakers related by family (marital and consanguineous) ties, connected spiritually, by common household and mutual moral responsibility. It is found out that the discourse under investigation is characterized by such communicative characteristics as dialogicality, addressability, spontaneity, situationality, everyday character and informality. The communication in the family acquires a dialogical form. The interaction takes place through the direct contact of the speakers that are keenly conscious of the circumstances in which the communication proceeds. The content of the family dialogical speech can be understood when the situation in which it is developing is considered. There is a distinct correlation between the dialogical speech and the situation whose external circumstances can be absent at the moment of speech, but they are implied in the interlocutors' consciousness and definitely reflected in it. Speech behaviour of each dialogue participant is greatly determined by partner's speech behaviour, his/her psychological state, character and breeding. The interaction of the relatives displays the absence of the strict regulation of literary norms, arbitrary choice of lexical units, breach of normative speech rules, use of deictic means. The necessity to study the family discourse regarding a communicative situation that presupposes the notions of dominating strategy and tactics is focused on.

Key words: *family discourse, dialogicality, addressability, spontaneity, situationality, informality.*

Вступ

Інтеграція України в європейський простір вимагає ознайомлення з особливостями економічного, політичного та соціального векторів життя європейців. У цих умовах актуальності набуває дослідження проблем сім'ї, родинних цінностей, що становить теоретичний інтерес для соціальної філософії, соціології, історії, психології, психолінгвістики, мовознавства, інших гуманітарних наук та має практичну цінність у процесі мовленнєвого спілкування, продукування і сприймання висловлювання, формування лінгвістичної, мовленнєвої й комунікативної компетенції мовців.

У вивченні родинного спілкування увага дослідників зосереджена на раціональній аргументативній комунікативній діяльності (Фадєєва, 2000), змінах сімейних формацій сучасності (Бігарі, 2006), конфліктній і кооперативній мовленнєвій взаємодії в рамках симетричних / асиметричних стосунків (Семенюк, 2007; Фролова, 2009), впливі гармонійності / дисгармонійності стосунків

батьків на особистісний розвиток дитини (Чанцева-Коваленко, 2016). Розгляд англомовної сімейної комунікації відбувається з точки зору комунікативних стратегій і тактик (маритальний дискурс (Зимич, 2011), парентальний дискурс (Козлова, 2012)).

Спілкування в родині як складній багатофункціональній системі, що виконує взаємозалежні економічну, господарсько-побутову, репродуктивну, виховну функції, розгортається в дискурсивному контексті, який являє собою єдність соціальних, психологічних, прагматичних характеристик дискурсу, поєднуючи в єдиний ланцюжок реальний світ, свідомість і мовлення. Контекст дискурсу визначає, на що спрямовано прагматичний фокус, як реалізуються схеми комбінування й сценарії розгортання мовленнєвих актів, мовленнєвих ходів, мовленнєвих кроків у мовленнєвій події, послідовність самих мовленнєвих подій у дискурсі (Шевченко, 2011).

Метою даного дослідження є аналіз основних комунікативних характеристик дискурсу родинного спілкування з урахуванням психолінгвістичних особливостей. Його матеріалом слугували дискурсивні фрагменти – мікродіалоги спілкування між членами родини, виокремлені методом суцільної вибірки з художніх творів англомовних авторів ХХ – початку ХХІ століть.

Методи та методики дослідження

Методологічно дослідження спирається на досягнення вчених у галузі дискурсології (Белова, 2004; Карасик, 2010), лінгвопрагматики (Сусов, 2009; Фролова, 2009; Grice, 1975), логічної семантики (Frege, 1980), теорій мовленнєвої діяльності (Леонтьев, 2003), мовленнєвого впливу (Стернин, 2001), невербальної комунікації (Солощук, 2009) та психолінгвістики (Горелов & Седов, 2004). Теоретичною базою дослідження обрана прагма-дискурсивна парадигма лінгвістичного знання (Бацевич, 2010; Безугла, 2007; Шевченко, 2011).

Комплексний аналіз дискурсу англомовного родинного спілкування передбачає інтегративне застосування загальнонаукових методів дослідження (спостереження, опису, індукції, дедукції, інтроспекції) та контекстуального, семантико-синтаксичного, описового й інтерпретаційного методів, кількісної обробки емпіричних даних.

Результати та дискусії

Ідейні (ціннісні), феміністичні, економічні, соціальні та медичні чинники в сукупності сформували сучасну англомовну сім'ю, якій притаманне різноманіття сімейних формацій, у тому числі із симетричними міжособистісними стосунками, перенесення народження дітей на більш пізній період, а також зростання кількості розлучень.

Учені виокремлюють вісім різновидів сучасної англомовної сім'ї: нуклеарна (західноєвропейська, традиційна, буржуазна) сім'я (*nuclear family, Western-European family, traditional family, bourgeois family*), неотрадиційна сім'я (*neo-traditional family*), симетрична (егалітарна) сім'я (*symmetrical family*), сім'я раніше розлучених (*remarried couples, blended family, combined family, reconstituted family*), сім'я на вихідні (*weekend family*), громадянський шлюб (*cohabitation, consensual unions*), одноосібна сім'я (*one household family*), союз гомосексуалістів (*gay / lesbian unions, same-sex marriage / partnership, single-sex unions*) (Бігарі, 2006). Тому для носіїв англійської мови лексема *family* не позначає класичну сім'ю з двома батьками та їхніми нащадками (Бігарі, 2006: 13).

Велика кількість класифікацій дискурсу, запропонованих сучасними дослідниками, є наслідком того, що в основу таксономії покладено різні принципи. До того ж, дискурс є однією з найактуальніших сфер лінгвістичних досліджень (Yemelyanova & Baranova, 2017: 153), зокрема, його відтворення в перекладі, який виступає психосеміотичним явищем (Zasyekin, 2010).

Дискурс родинного спілкування (матримоніальний, парентальний, дискурс сіблінгів) виділяємо за соціально-ситуативним параметром чи сферою функціонування (класифікація типів дискурсу І.С. Шевченко та О.І. Морозової (Шевченко & Морозова, 2005)). Комунікація в родині є центральною ланкою в побутовому дискурсі. Для спілкування в родинно-побутовій сфері типовими рисами є іррелевантність офіційної регламентації комунікативної поведінки, невимушеність, концентрація на інтимному та широкий спектр тематики.

Аналіз дискурсивних фрагментів родинного спілкування, взятих із художньої літератури, свідчить, що комунікація у родині відбувається у формі діалогу (89%), тобто для дискурсу родинного

спілкування характерна **діалогічність**. Діалогу між членами родини притаманна своєрідна внутрішня спільність партнерів, наявність єдиного предмету бесіди та певної свободи обміну думками.

Дискурс родинного спілкування передбачає розуміння інтенцій комунікантів у діалозі. Процес і результат розуміння залежать не лише від текстових та смислових доміант, а й від апперцепції адресата, його суб'єктивного стану на момент реценції, культурного та історичного контексту (Акімова & Акімова, 2018: 38). Саме адекватне розуміння інтенцій співрозмовниками та реагування на них є одним із організуючих моментів діалогу. Побудова діалогів родинного спілкування може бути як простою (лінійною), так і складною (розгалуженою). Іntenціональне узгодження реплік в родинному діалозі проявляється у двох варіантах: послідовне (у випадках лінійної інтенціональної організації) – приклад № 1 та відстрочене (при розгалуженій організації розмови) – приклад № 2.

(1) Husband: *'Time certainly goes on, doesn't it?'* he said unnecessarily.

Wife: *'It sure does.'*

Husband: *'Would you like me to collect Craig from school today?'* he offered. *'If you want to hang on here for a while?'*

Wife: *'Thanks, but I've already made arrangements,'* she said. *'My mum's collecting him today because I wasn't sure what time I would be back. I shall stay on here to help Phoebe clear up.'*

Husband: *'Are you teaching?'*

Wife: *'No, I cancelled everything for today,'* she told him.

Husband: *'It was probably the best idea,'* Arnie said to stop the conversation from flagging (P. Evans).

Прикладом послідовної організації реплік є розмова осіб, що включає: а) розділове питання чоловіка *Time certainly goes on, doesn't it?* знаходить відповідь у репліці дружини *It sure does*; б) пропозицію *Would you like me to collect Craig from school today?* з боку адресанта – відмова з подякою *thanks* зі сторони адресата *Thanks, but I've already made arrangements*; в) питання з метою дізнатися, чи дружина ще зайнята *Are you teaching?* – конкретна відповідь комуніканта *No, I cancelled everything for today* – реакція мовця-чоловіка *It was probably the best idea*.

(2) Mother: *'What were their names?'*

Son: *'One was called Jill and one was called Joan. I don't know what their other names were. Joan's on the stage. She asked me if I couldn't get her an understudy in your next play.'*

Mother: *'But those places aren't open till four... You pig. You filthy pig.'*

Son: *'I say, about the understudy, is there any chance for Joan?'*

Mother: *'Tell her to come and see me one day'* (W.S. Maugham).

Відстрочена організація реплік у діалозі показана у фрагменті спілкування матері та сина. Розпитування адресанта про те, де був її син майже всю ніч, наштовхується на прохання з його боку щодо знайомої *She asked me if I couldn't get her an understudy in your next play*. Ігнорування мовцем поданого прохання змушує адресата експлікувати його ще один раз за допомогою загального питання *I say, about the understudy, is there any chance for Joan?*, після чого врешті-решт поступає відповідь – репліка матері у формі спонукального речення *Tell her to come and see me one day*.

Формуючись та розвиваючись у спілкуванні, стосунки людей є одним із факторів, що визначають характер та хід комунікації: від того, як вони складаються, залежить структура діалогу, використані засоби, дистанція по відношенню до співрозмовника і саме бажання вести розмову (Зачесова, 2007: 46). З одного боку, взаємини людей мають символічно-смыслову природу: психомоторні символи регулюють процес спілкування та поведінку в цілому, даючи змогу створювати образ партнера по комунікації і регулювати статутно-рольові стосунки (Хміляр, 2017: 12). З іншого боку, взаємостосунки у сім'ї є соціальним конструктором, при якому можливі як позитивні, так і конфліктні взаємодії. Аспект непорозуміння торкається 23% діалогів родинного спілкування. Під час комунікації членів родини, де мовці мають спільну апперцепційну базу і, як правило, націлені на збереження добрих стосунків, комунікативний провал і комунікативний саботаж – рідкісні явища. У випадках неправильного та неповного розуміння виникають непорозуміння серед комунікантів.

Непорозуміння бувають об'єктивного характеру, що пов'язані з різною поінформованістю, різницею у запасі знань (приклад № 3).

(3) Father: *'Don't let him keep running out!'* Arthur shouted...
'What the devil are you doing, Simon? Keep his head straight.'

Son: *'I can't, Daddy.'* With difficulty, Simon pulled the pony to a stop. *'I don't think he wants to jump tonight. He can't see,'* he panted, looking at his father helplessly.

Father: *'It's not what he wants. It's what you want. You'll never ride him if you don't remember that.'* (M. Dickens).

Непорозуміння між комунікантами (батьком та його малолітнім сином) виникає через об'єктивні причини, адже недосвідчений адресат не має достатньо знань щодо управління поні в темряві. Емоційність мовлення з боку обізнаного адресанта підсилюється використанням вульгаризму *What the devil are you doing?*, імперативної конструкції *Keep his head straight*, речення умовного стану *You'll never ride him if you don't remember that*.

Інша група факторів, що спричиняє непорозуміння, – суб'єктивні чинники, які пов'язані з неоднозначністю вираження чи установками комунікантів (приклад № 4).

(4) Mother: *'Why do lads of our age 'ave ter have labels? We know our name and address!'* Tommy muttered, kicking disconsolately at the kitchen lino.

Son: *His mother glared at him. 'I 'eard that, Tommy Ford! Just shurrup or I'll swing fer yer!'* (L. Andrews).

Розмова між мовцями викликає непорозуміння, оскільки син бажає знати, навіщо йому, маленькому хлопчику, табличка зі вказівкою на його ім'я на весіллі сестри (вербалізується за допомогою питального речення) *Why do lads of our age 'ave ter have labels?* Адресат сам підсилює своє питання окличним реченням *We know our name and address*, але адресант ігнорує запитання та відповідає погрозою, яка омовлюється умовним реченням *Just shurrup or I'll swing fer yer!*

Як бачимо, прояв психологічних факторів у відборі мовних форм пов'язаний із внутрішнім станом партнерів, настроєм, індивідуально-особистісними характеристиками мовців, зумовленими їхнім темпераментом та вихованням.

Діалогічному мовленню між членами англomовної родини притаманна **зверненість**: спілкування проходить у безпосередньому контакті мовців, добре обізнаних із умовами, у яких відбувається комунікація (приклад № 5).

(5) Mother: *'Kitty. How are you, dear?'*

Daughter: *'I'm – fine... And you?'* (K. O'riordan).

У діалозі матері та доньки перша звертається до іншої використовуючи власну назву *Kitty* та ласкаво-пестливе слово *dear*.

Однією з найважливіших особливостей мовлення у дискурсі родинного спілкування є його **ситуативність**. Невідомо, що скаже партнер на кожній стадії розвитку бесіди. Часто зміст родинного діалогу можна зрозуміти лише з урахуванням тієї ситуації, в якій воно здійснюється. Однак, самі зовнішні обставини ситуації можуть не бути наявними в момент мовлення, проте вони є у свідомості комунікантів і обов'язково включені в неї як сформований у родині ідеальний образ особистості (Александровська, 2017: 15). Вони охоплюють минулі події (Greve, Cooper, Tibon & Henson, 2019), відомі лише співрозмовникам, їхні переживання, життєвий досвід, спільну інформацію тощо (приклад № 6).

(6) Daughter: *'I still can't believe he's...'*

Mother: *'...Yes. Me too.'* (K. O'riordan)

Мовці розмовляють про покійного батька; вони ще не можуть змиритися з тим, що його немає поруч *I still can't believe he's...*, хоча безпосередньо ім'я батька не вербалізується. Ситуація є зрозумілою із контексту, а єдиним ключовим словом, що вказує на батька, є особовий займенник *he*. Неповнота висловлення не заважає комунікантам розуміти ситуацію.

Іншою визначальною комунікативною характеристикою діалогічного мовлення в дискурсі родинного спілкування є його **спонтанність**, адже мовленнєва поведінка кожного учасника діалогу значною мірою зумовлена мовленнєвою поведінкою партнера. Нормальний темп мовлення вимагає швидкої реакції на репліки (приклад № 7).

(7) Daughter: *'Why did you marry my dad?'*

She looked at me closely.

Mother: *'Don't be silly.'*

Daughter: *'I'm not being silly.'*

Mother: *'We had to have something for you, and besides, he's a good man, though I know he's not one to push himself. But don't you worry, you're dedicated to the Lord, I put you down for missionary school as soon as we got you. Remember Jane Eyre and St John Rivers'* (J. Winterson).

Непідготовленість мовленнєвої дії з боку адресата на неочікуване інтимне запитання адресанта-доньки призводить до

спонтанності у відповіді. Комунікант спочатку реагує невербально, використовуючи зоровий контакт *she looked at me closely*, а потім хоче відійти від теми та називає доньку негативно забарвленим словом *silly* у поєднанні з наказовою конструкцією та негативною часткою *not*. Але заперечення адресанта щодо безглуздості питання *I'm not being silly* все ж таки змушує матір дати відповідь на питання, що свідчить про її незадоволеність шлюбом, дисгармонійність стосунків у сім'ї, недостатній рівень їхньої емпатійної наповненості.

Основною лінгвальною формою реалізації міжособистісних сімейних стосунків є розмовне мовлення – безпосереднє персональне спілкування, що передбачає ситуаційну зумовленість та спільність апперцепційної бази мовців (Осовська, 2010: 241). У **розмовно-побутовому** мовленні членів англомовної родини спостерігається відсутність чіткої регламентації літературних норм, довільність у відборі лексичних засобів (вживання діалектизмів, просторічних слів, вульгаризмів, жаргонізмів). Під впливом говірки, іншої мови, через незасвоєність літературної норми та з причин неухважного ставлення до побутового спілкування помітні відхилення від правильного чергування звуків, наголосу, вимови голосних або приголосних звуків (приклад № 8).

(8) Daughter: *'Oh, Pa,' Betsy protested. 'I'm not feelin' that well. Can I not just lie down fer a while? It's me ... well, yer know,» casting down her eyes and blushing. 'Just until we gerr under way.'*

Fred, horribly embarrassed to be reminded of 'women's things', as he called them, backed off hastily, turning towards the steps that led to the deck.

Father: *'Yer know yer ma don't like ter leave pots an' things,' he mumbled (A. Howard).*

У поданому діалозі мовців спостерігається повне порушення літературних норм: неправильна вимова (*feelin'*, *fe*, *yer*, *gerr*, *yer*, *ter* замість *feeling*, *for*, *you*, *get*, *you*, *to*), помилкове використання граматичних видо-часових форм (*I'm not feelin' that well* замість *I don't feel that good*), неузгодженість підмета з присудком (*yer ma don't like* замість *your ma does not like*). Усі наявні девіації вказують як на певну неосвіченість мовців – членів родини, так і на недотримання літературних норм.

Одним із маркерів дискурсу родинного спілкування, зумовлених його побутовістю, виступають неповні конструкції (приклад № 9).

(9) Daughter: *'Another baby?'* Ellen was saying. *'Oh, that would be wonderful. Do let's have one, Mummy. Do let's.'*

Mother: *'Would you like it?'* Miriam smiled at her.

Daughter: *'More than anything in the world. Don't let's give our baby clothes to Aunt Anne.'*

Mother: *'We'd better.'* Miriam sighed. *'Run up and get them'* (M. Dickens).

Спілкування комунікантів експлікується за допомогою декількох еліптичних конструкцій : 1) *Another baby?* – речення-питання, що не містить граматичних показників питання, але сприймається як квеситив (інформаційне питання) (Безугла, 2007: 108) та не має ні підмета, ні присудка; 2) *We'd better* – еліптичне речення без другорядних членів речення та повноцінного присудка.

Незважаючи на ряд еліпсисів, комунікація членів родини протікає успішно завдяки конструктивному принципу мовлення, який зводиться до максимальної шпаруватості, до передачі переважно того, що є в свідомості автора, не будучи прямо представлене в дійсності, до виділення однієї найсуттєвішої ознаки або зв'язку.

Так, у наступному дискурсивному фрагменті спілкування двох мовців обумовлюється короткими запитаннями, в яких зміст є імпліцитним, на перший погляд, якщо не враховувати близькі родинні стосунки та обізнаність у спільних справах, і невеликими за об'ємом відповідями. Адресант використовує апосіопезу *But what if...?* і у цьому випадку невербалізованим залишається найважливіший концепт пропозиції. Важливість концепту, що замовчується, має комунікативний характер і пов'язана з властивістю апосіопези: перлокутивна ціль адресанта полягає у спробі подіяти на адресата таким чином, щоб той сам вивів імпліцитний смисл завдяки психологічному впливу на його думки, почуття та вчинки. Пор.:

Mother: *'But what if...?'*

Daughter: *'I'll wait,'* Mirrin said.

Mother: *'But why?'*

Daughter: *'It's where I belong,'* Mirrin answered (J. Stirling).

Однією із особливостей спілкування мовців, пов'язаних родинними зв'язками, є використання дейктичних засобів, що вказують на сприйняття учасниками спілкування простору, часу, один одного тощо, наприклад:

Mother: *'I know what it is,' Louise said soothingly. 'I've been through it, don't forget. I know it makes you jumpy.'*

Daughter: *'You can't know.' Anne was determined to make a grievance of her pregnancy for the whole of its span. 'You can't possibly have felt like this, or you wouldn't have gone on having us. You don't know how ghastly I feel.'*

Mother: *'Indeed, I do...'* (M. Dickens).

Комуніканти під час спілкування використовують дейктичний елемент *it*. Значення поданого займенника є зрозумілим лише для них, учасників побутової родинної розмови, та не спричиняє труднощів у розумінні та інтерпретації (дейксис *it* = *pregnancy*).

Мовлення у дискурсі родинного спілкування часто обмежується вказівкою на єдину експліцитну ознаку, пор.:

Father: *'Your mother was extremely distressed the other day when some young woman, claiming to be a friend of yours, gained admittance to our home... She was obviously not a lady, indeed had the manners and the vocabulary of a guttersnipe...'*

Son: *'Before you go any further, or say anything else which might worsen the situation, let me tell you that Miss Pearce and I are to be married...'*

Mother: *'Not in my home, she will not, 'his mother hissed, her face as cold and white and hard as the marble fireplace...'* (A. Howard).

У поданому дискурсивному фрагменті батьки шанованого молодого чоловіка виказують йому невдоволення через візит дівчини не його класу *She was obviously not a lady*. Мовець, показуючи свою категоричність і негативне ставлення до стосунків сина з такими людьми, говорить лише одну фразу *Not in my home, she will not*, в якій лексема *home* включає і безпосереднє перебування в будинку разом, і стосунки за межами дому взагалі.

Аналізуючи психолінгвістичні особливості дискурсу родинного спілкування, варто звернути увагу на комунікативну ситуацію та комунікативний контекст. Комунікативна ситуація – це складний комплекс зовнішніх умов спілкування та внутрішніх станів комунікантів, що представлені в мовленнєвій поведінці –

висловлюванні, дискурсі (Формановская, 2010: 42). У сучасній інтерпретації модель комунікативної ситуації включає адресанта, адресата, безпосередньо повідомлення з його мовним кодом, канал зв'язку, зворотній зв'язок, комунікативний контекст. Комунікативний контекст обіймає лише ті складові обставин спілкування, які безпосередньо впливають на характер комунікації. Він являє собою сукупність лише лінгвістично релевантних компонентів ситуації: на текст (мовлення) впливає те, як певні учасники представляють, розуміють та якимось чином конструюють доречні для них характеристики ситуації.

Під час спілкування членів англійської родини виникають різноманітні комунікативні ситуації. Кількісний аналіз дискурсивних фрагментів показує що найбільш поширеними виступають комунікативна ситуація відвертого спілкування (31%), комунікативна ситуація утішання (24%) та комунікативна ситуація непорозуміння (37%) (Бровкіна, 2015).

Комунікація стратегічна за своєю суттю, оскільки спілкування не відбувається без мети. Стратегія представляє собою когнітивний план спілкування, за допомогою якого контролюється оптимальне вирішення комунікативних задач адресанта в умовах недостатньої інформації про дії партнера (Иссерс, 2006: 100). У кожній комунікативній ситуації родинного спілкування домінують певні стратегії, зокрема, стратегія відвертості в ситуації відвертого спілкування, стратегія утішання в ситуації утішання, стратегії конфліктування та примирення в ситуації непорозуміння (Бровкіна, 2015). Комунікативна стратегія характеризується певним набором комунікативних тактик і дій. Комунікативні дії вибудовуються на нейропсихологічному, психоперцептивному, психолінгвістичному та соціально-психологічному рівнях (Гончарук & Онуфрієва, 2018).

Мовленнєва діяльність людини – це рольова діяльність. Роль є стійким шаблоном поведінки, що включає в себе дії, думки та почуття людини, а сімейні ролі – це результат накладання та синкретизму різноманітних ролей (ієрархічних, психологічних, ініціативних), які виконують члени родини, та мають своє мовленнєве вираження в сфері родинної комунікації. Темою окремих дискусій може стати вивчення ситуативно-психологічних ролей, які залежать від типу симетричних / асиметричних стосунків

мовців, та соціальних ролей чоловіка, дружини, батьків, дітей в найрізноманітніших адресантно-адресатних конфігураціях.

Висновки

Дискурс родинного спілкування – це комунікативна взаємодія мовців, споріднених родинними (шлюбними чи кровними) зв'язками, що характеризується діалогічністю, зверненістю, ситуативністю, спонтанністю, побутовістю та неформальністю. Йому притаманні комунікативні ситуації відвертого спілкування, утішання, непорозуміння. Психолінгвістичні особливості досліджуваного дискурсу полягають у спільності апперцепційної бази мовців, у кореляції психологічних факторів під час відбору мовних форм із внутрішнім станом партнерів, настроєм, втому, зайнятістю іншими справами тощо. У схожих ситуаціях мовці дотримуються неоднакових мовленнєвих стратегій, що зумовлено відмінностями в їхніх особистісних характеристиках, детермінованих темпераментом і вихованням. Їхня мовленнєва діяльність передає емпатійну наповненість родинних взаємин.

Дискурс англomовного родинного спілкування характеризується багатоплановістю структурно-семантичного та комунікативно-прагматичного наповнення в умовах реалізації мовленнєвого впливу в тій чи іншій комунікативній ситуації. Тому перспективними, на нашу думку, можуть бути міждисциплінарні студії родинного дискурсу з такими галузями, як психолінгвістика мовленнєвого впливу, психолінгвістика комунікації й мовленнєвого спілкування, психолінгвістика перекладу, психолінгвістика білінгвізму та багатомовності тощо.

Література

- Акімова Н., Акімова А. Розуміння тексту як специфічний вид розуміння. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*. 2018. Вип. 24(1). С. 27–46. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-1-27-46>
- Александровська В.М. Психологія ідеального образу : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2017. 39 с.
- Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
- Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. 332 с.

- Белова А.Д. Комунікативні стратегії і тактики: проблеми систематики. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ, 2004. С 11–16.
- Бігарі А.А. Дискурс сучасної англомовної сім'ї : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2006. 225 с.
- Бровкіна О.В. Стратегії англомовного родинного дискурсу в ситуаціях відвертого спілкування, утішання, непорозуміння : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2015. 20 с.
- Гончарук Н., Онуфрієва Л. Психологічний аналіз рівнів побудови комунікативних дій. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*. 2018. Вип. 24(1). С. 97–117. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-1-97-117>
- Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолінгвістики. Москва : Лабиринт, 2004. 304 с.
- Зачесова И.А. Особенности взаимопонимания в семейном диалоге. *Общение и познание*. Москва, 2007. 495 с.
- Зимич Є.В. Структурно-семантичні і прагматичні особливості маритального діалогічного дискурсу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2011. 20 с.
- Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва : Ком книга, 2006. 228 с.
- Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс. Волгоград : Перемена, 2010. 492 с.
- Козлова В.В. Реалізація виховного впливу в англомовному парентальному дискурсі: структурно-семантичний та прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Харків, 2012. 20 с.
- Леонтьев А.А. Психолінгвістические единицы и порождение речевого высказывания. Москва : Эдиториал УРСС, 2003. 307 с.
- Осовська Г.М. Стратегії і преферентні тактики парентального німецькомовного дискурсу. *Наукові записки*. 2010. Вип. 16. С. 240–246.
- Семенюк А.А. Гендерні та вікові особливості кооперативної мовленнєвої поведінки в сімейному дискурсі (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Донецьк, 2007. 22 с.
- Солощук Л.В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі : автореф. дис. ... док. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2009. 40 с.
- Стернин И.А. Введение в речевое воздействие. Воронеж : Полиграф, 2001. 252 с.
- Сусов И.П. Лингвистическая прагматика. Винница : НОВА КНИГА, 2009. 272 с.
- Фадеева О.В. Стратегії і тактики конфліктного дискурсу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2000. 20 с.
- Формановская Н.И. Культура общения и речевого поведения. Москва : ИКАР, 2010. 237 с.
- Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. 344 с.
- Хміляр О.Ф. Психологія символічної регуляції поведінки особистості : автореф. дис. ... докт. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2017. 41 с.
- Чанцева-Коваленко О.М. Гармонійні стосунки батьків як чинник особистісного розвитку дитини : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2016. 22 с.
- Шевченко І.С., Морозова О.І. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність. *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен*. Харків, 2005. С. 21–28.

- Шевченко І.С. Дискурс и его категории. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна*. 2011. Вип. 973(68). С. 6–12.
- Frege, G. (1980). Über Sinn und Bedeutung. *Funktion, Begriff, Bedeutung* (pp. 40–65). Göttingen: Vandenhoeck.
- Greve, A., Cooper, E., Tibon, R., & Henson, N.R. (2019). Knowledge is power: Prior knowledge aids memory for both congruent and incongruent events, but in different ways. *Journal of Experimental Psychology: General*, 148(2), 325–341. <https://doi.org/10.1037/xge0000498>
- Grice, H.P. (1975). Logic and conversation. *Syntax and Semantics*, 3, 41–52.
- Yemelyanova, O.V., & Baranova, S.V. (2017). Ukraine's image verbalisation in modern English mass media discourse. *Advance Research Journal of Multi-Disciplinary Discoveries*, 18.0(XI), 52–57.
- Zasyekin, S. (2010). Translation as a psycholinguistic phenomenon. *Journal of Psycholinguistic Research*, 39(3), 225–234. <https://doi.org/10.1007/s10936-009-9134-2>

Джерела

- Andrews, L.A. (2006). *Wing and a Prayer*. London: Headline Book Publishing.
- Dickens, M. (1977). *The Winds of Heaven*. London: Penguin Books.
- Evans, P.A. (1998). *Song in Your Heart*. London: Headline Book Publishing.
- Howard, A. (2003). *Painted Highway*. London: Hodder and Stoughton.
- Maugham, W.S. (2002). *Theatre*. Vinnytsia: Nova Knyha.
- O’riordan, K. (1995). *Involved*. London: Harper Collins Publishers.
- Stirling, J. (1977). *The Spoiled Earth*. London: Pan Books.
- Winterson, J. (1990). *Oranges are not the Only Fruit*. London: Pandora.

References

- Akimova, N., & Akimova, A. (2018). Rozuminnia tekstu yak spetsyfichnyi vyd rozuminnia [Text understanding as a special kind of understanding]. *Psykholinhvistyka – Psycholinguistics*, 24(1), 27–46. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-1-27-46> [in Ukrainian].
- Alexandrovska, V.N. (2017). Psykhologiiia idealnoho obrazu [Psychology of the ideal self]. *Extended abstract of Doctor’s thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Batsevych, F.S. (2010). *Narysy z lingvistychnoi prahmatyky [An outline of linguistic pragmatics]*. Lviv: PAIS [in Ukrainian].
- Bezuga, L.R. (2007). *Verbalizatsiia implitsytnykh smysliv u nimetskomovnomu dialogichnomu dyskursi [Verbalization of implicit senses in the German dialogical discourse]*. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina [in Ukrainian].
- Bielova, A.D. (2004). Komunikatyvni strategiii i taktyky: problemy systematyky [Communicative strategies and tactics: problems of systematics]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu – Language and conceptual pictures of the world* (pp. 11–16). Kyiv: Logos [in Ukrainian].
- Bihari, A.A. (2006). Diskurs suchasnoi anhломovnoii simii [Discourse of the modern English family]. *Candidate’s thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

- Brovkina, O.V. (2015). Strategii anhlovnoho rodynnoho dyskursu v sytuatsiiah vidvertoho spilkuvannia, utishannia, neporozuminnia [Strategies of the English family discourse in the situations of frank communication, consolation, misunderstanding]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Honcharuk, N., & Onufrieva, L. (2018). Psykhologichnyi analiz rivniv pobudovy komunikatyvnykh dii [Psychological analysis of levels of communicative actions construction]. *Psykholinhvistyka – Psycholinguistics*, 24(1), 97–117. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2018-24-1-97-117> [in Ukrainian].
- Gorelov, I.N., & Sedov, K.F. (2004). *Osnovy psykholingvistiki [Fundamentals of psycholinguistics]*. Moscow: Labirint [in Russian].
- Zachesova, I.A. (2007). Osobiennosti vzaimoponimaniia v semeinom dialogie [Peculiarities of mutual understanding in the family dialogue]. In V.A. Barabanshchikov & Ye.S. Samoilenko (Eds.), *Obshchenie i poznanie – Communication and cognition* (pp. 45–51). Moscow: Institut psikhologii RAN [in Russian].
- Zymych, Ye.V. (2011). Strukturno-semantychni i prahmatychni osoblyvosti marytального dialohichnoho dyskursu [Structural-semantic and pragmatic peculiarities of the marital dialogical discourse]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian].
- Issers, O.S. (2006). *Kommunikativnyie strategii i taktiki ruskoii riechi [Communicative strategies and tactics of the Russian speech]*. Moscow: Kom kniga [in Russian].
- Karasik, V.I. (2010). *Yazykovoii krug: lichnost, kontsepty, diskurs [Language circle: personality, concept, discourse]*. Volgograd: Pieriemiena [in Russian].
- Kozlova, V.V. (2012). Realizatsiia vykhovnoho vplyvu v anhlovnomu dyskursi: strukturno-semantychni ta prahmatychni aspekty [Realization of educational influence in the English parental discourse: structural-semantic and pragmatic aspects]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian].
- Leontiev, A.A. (2003). *Psikholingvisticheskie yedynitsy i porozhdeniie rechevogo vyskazyvaniia [Psycholinguistic units and derivation of a speech utterance]*. Moscow: Editorial [in Russian].
- Osovska, I.M. (2010). Strategii i preferentni taktyky parentalnoho nimetskomovnoho dyskursu [Strategies and preferential tactics of the parental German discourse]. *Naukovi zapysky – Scientific Notes*, 16, 240–246 [in Ukrainian].
- Semeniuk, A.A. (2007). Henderni ta vikovi osoblyvosti kooperatyvnoii movlennievoii povedinky v simeinom dyskursi (na materialy suchasnoii anhliiskoi movy) [Gender and age peculiarities of cooperative speech behavior in the family discourse (on the material of the modern English)]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Donetsk: Donetsk National University [in Ukrainian].
- Soloshchuk, L.V. (2009). Vzaiemodiia verbalnykh i nevalbalnykh komponentiv komunikatsii u suchsnomu anhlovnomu dyskursi [Interaction of verbal and non-verbal components of communication in the modern English discourse]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: Taras Shevchenko Kyiv National University [in Ukrainian].
- Sternin, I.A. (2001). *Vvedenie v riechievoie vozdeistviie [Introduction into speech interaction]*. Voronezh: Poligraf [in Russian].
- Susov, I.P. (2009). *Lingvisticheskaia pragmatika [Linguistic pragmatics]*. Vinnytsia: Nova Knyha [in Russian].

- Fadieieva, O.V. (2000). Strategii i taktyky konfliktного dyskursu [Strategies and tactics of the conflict discourse]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kyiv: Kyiv State Linguistic University [in Ukrainian].
- Formanovskaia, N.I. (2010). *Kultura obshcheniia i riechevogo poviedeniia [Culture of communication and speech behaviour]*. Moscow: IKAR [in Russian].
- Frolova, I.Ye. (2009). *Startegiiia konfrontatsii v anhlomovnomu dyskursi [Confrontation strategy in the English discourse]*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National University [in Ukrainian].
- Hmiliar, O.F. (2017). Psykhologiiia symvolichnoi reguliatsii povedinky osobystosti [Psychology of the symbolic regulation of the behavior of a personality]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the NAPS of Ukraine [in Ukrainian].
- Chantseva-Kovalenko, E.N. (2016). Harmoniini stosunky batkiv yak chynnyk osobystisnoho rozvytku dytyny [Parents' harmonious relationships as a factor of the personal development of the child]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the NAPS of Ukraine [in Ukrainian].
- Shevchenko, I.S., & Morozova, O.I. (2005). Dyskurs yak myslennievo-komunikatyvna diialnist [Discourse as a thinking-communicative activity]. *Dyskurs yak kohnityvno-komunikatyvnyi fenomen – Discourse as a cognitive-communicative phenomenon* (pp. 21–28). Kharkiv: Konstanta [in Ukrainian].
- Shevchenko, I.S. (2011). Dyskurs i iego kategorii [Discourse and its categories]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina – The journal of V.N. Karazin Kharkiv National University*, 973(68), 6–12 [in Russian].
- Frege, G. (1980). Über Sinn und Bedeutung. *Funktion, Begriff, Bedeutung* (pp. 40–65). Göttingen: Vandenhoeck.
- Greve, A., Cooper, E., Tibon, R., & Henson, N.R. (2019). Knowledge is power: Prior knowledge aids memory for both congruent and incongruent events, but in different ways. *Journal of Experimental Psychology: General*, 148(2), 325–341. <https://doi.org/10.1037/xge0000498>
- Grice, H.P. (1975). Logic and conversation. *Syntax and Semantics*, 3, 41–52.
- Yemelyanova, O.V., & Baranova, S.V. (2017). Ukraine's image verbalisation in modern English mass media discourse. *Advance Research Journal of Multi-Disciplinary Discoveries*, 18.0(XI), 52–57.
- Zasyekin, S. (2010). Translation as a psycholinguistic phenomenon. *Journal of Psycholinguistic Research*, 39(3), 225–234. <https://doi.org/10.1007/s10936-009-9134-2>

Sources

- Andrews, L.A. (2006). *Wing and a Prayer*. London: Headline Book Publishing.
- Dickens, M. (1977). *The Winds of Heaven*. London: Penguin Books.
- Evans, P.A. (1998). *Song in Your Heart*. London: Headline Book Publishing.
- Howard, A. (2003). *Painted Highway*. London: Hodder and Stoughton.
- Maugham, W.S. (2002). *Theatre*. Vinnytsia: Nova Knyha.
- O'riordan, K. (1995). *Involved*. London: Harper Collins Publishers.
- Stirling, J. (1977). *The Spoiled Earth*. London: Pan Books.
- Winterson, J. (1990). *Oranges are not the Only Fruit*. London: Pandora.

АНОТАЦІЯ

У статті представлено результати дослідження основних комунікативних характеристик англomовного дискурсу родинного спілкування з урахуванням психолінгвістичних аспектів. Дослідження проводилося на основі дискурсивних фрагментів, що являють собою мікродіалоги між членами родини, виокремлених методом суцільної вибірки з художніх творів авторів ХХ – початку ХХІ століття. Проаналізовано погляди вчених щодо проблеми особливостей комунікації в сім'ї. Теоретично дослідження спирається на сучасні лінгвістичні підходи до розуміння дискурсу як складного багатопланового феномена.

Дискурс родинного спілкування тлумачиться в статті як комунікативна взаємодія мовців, споріднених родинними (шлюбними чи кровними) зв'язками, пов'язаних духовно, спільністю побуту та взаємною моральною відповідальністю. З'ясовано, що для досліджуваного дискурсу характерні такі комунікативні характеристики, як діалогічність, зверненість, ситуативність, спонтанність, побутовість та неформальність. Комунікація в родині відбувається у формі діалогу. Спілкування проходить у безпосередньому контактi мовців, добре обізнаних із умовами, у яких відбувається комунікація. Зміст родинного діалогічного мовлення можна зрозуміти лише з урахуванням тієї ситуації, в якій воно здійснюється. Існує чітка співвіднесеність діалогічного мовлення з ситуацією, зовнішні обставини якої можуть у момент мовлення не бути наявними, проте вони є у свідомості комунікантів і обов'язково включені в неї. Мовленнєва поведінка кожного учасника діалогу значною мірою зумовлюється мовленнєвою поведінкою партнера, його/її психологічним станом, темпераментом, вихованням. У спілкуванні мовців, пов'язаних родинними зв'язками, спостерігається відсутність чіткої регламентації літературних норм, довільний відбір лексичних одиниць, порушення нормативних правил мовлення, використання дейктичних засобів.

Закцентовано увагу на необхідності розгляду дискурсу родинного спілкування з огляду на комунікативні ситуації, що передбачає звернення до понять стратегії, яка домінує у певних ситуаціях, та тактики.

Ключові слова: дискурс родинного спілкування, діалогічність, зверненість, ситуативність, спонтанність, неформальність.

Бровкіна Оксана, Баранова Светлана. Семья vs дискурс

АННОТАЦИЯ

В статье представлены результаты исследования основных коммуникативных характеристик англоязычного дискурса семейного общения с учетом психолингвистических аспектов. Исследование проводилось на основе дискурсивных фрагментов, выделенных методом сплошной выборки из художественных произведений авторов ХХ – начала ХХІ века. Проанализированы взгляды ученых на проблемы особенностей коммуникации в семье. Теоретически исследование опирается на современные лингвистические подходы к пониманию дискурса как сложного многопланового феномена.

Дискурс семейного общения интерпретируется в статье как коммуникативное взаимодействие говорящих, объединённых родственными (брачными или кровными) узами, связанных духовно, общностью быта и взаимной моральной ответственностью. Определено, что для исследуемого дискурса характерны такие коммуникативные характеристики, как диалогичность, обращенность, ситуативность, спонтанность, бытовой характер и неформальность. Коммуникация в семье осуществляется в форме диалога. Общение происходит при непосредственном контакте говорящих, хорошо осведомленных с условиями, в которых протекает коммуникация. Содержание семейной диалогической речи можно понять только с учетом той ситуации, где она произносится. Существует четкая соотносённость диалогической речи с ситуацией, внешние обстоятельства которой могут отсутствовать в момент речи, но они присутствуют в сознании коммуникантов и обязательно включены в него. Речевое поведение каждого участника диалога во многом обусловлено речевым поведением партнёра, его/ее психологическим состоянием, темпераментом, воспитанием. В общении говорящих, связанных родственными узами, наблюдается отсутствие четкой регламентации литературных норм, произвольный отбор лексических единиц, нарушение нормативных правил речи, использование дейктических средств.

Сделано акцент на необходимости рассмотрения дискурса семейного общения с точки зрения коммуникативной ситуации, предусматривающей обращение к понятиям стратегии, которая доминирует в определенных ситуациях, и тактики.

Ключевые слова: дискурс семейного общения, диалогичность, обращенность, ситуативность, спонтанность, неформальность.

Language Changes in Late-Onset Alzheimer's Disease

Мовні зміни в особистостей з хворобою Альцгеймера пізнього початку

Eda Can

Ph.D. in General Linguistics,
Lecturer

Еда Кан

кандидат філологічних наук,
викладач

E-mail: eda.can@deu.edu.tr
orcid.org/0000-0002-0061-1843

Gülmira Kuruoğlu

Ph.D. in Linguistics,
Professor

Гульміра Куруоглу

кандидат філологічних наук,
професор

E-mail: gulmira.kuruoglu@deu.edu.tr
orcid.org/0000-0002-4172-0253

*Dokuz Eylul University,
Faculty of Letters,
Department of Linguistics*
✉ Buca-Izmir, Turkey, 35390

*Університет Докуз Ейлул,
факультет літератури,
кафедра лінгвістики*
✉ Буча-Ізмір, Турція, 35390

Original manuscript received September 12, 2018

Revised manuscript accepted February 25, 2019

ABSTRACT

Alzheimer's disease (AD) is the most common cause of cognitive decline and dementia in the elderly. Language disturbances appear early in AD and constitute an important element of the diagnosis, although they are usually overshadowed by impairment of memory and executive functions. It is known that language is impaired disproportionately in AD: the semantic and pragmatic language systems are more impaired than syntax. However, syntactic features can also be impaired in

the moderate and severe stages of AD. The features of language can be different depending on the onset of AD. AD is classified into two subtypes: early-onset (before 65 years of age) and late-onset (over 65 years of age). Late-onset is the most common form of AD and the aim of this study is to reveal the language changes of 39 patients with late-onset AD and compare it with an age/education-matched control group that has no neurological and psychological problems. The data was transcribed using transcript symbols following Du Bois. The results revealed that although the number of the sentences were more, the speech amount of late-onset AD patients was smaller than the control group. Late-onset AD patients mostly produced sentences in «Picnic» picture description test and fewer sentences in random speech test. Moreover, the sentence length of LAD patients was bigger in «Cookie theft» picture description test and smaller in «Picnic» picture description test. However, their general performance about the speech amount was poor. The other findings were about the coordinated and compound sentences. It was revealed that late-onset AD patients used similar number of coordinated and compound sentences compared to their aged matched peers. In conclusion, it is clear that the syntactic features of LAD patients is not completely different from the people with normal aging.

Key words: Alzheimer, late-onset Alzheimer's Disease, coordinated sentences, compound sentences, sentence length.

Introduction

Alzheimer's disease (AD) is a progressive and fatal disease of the brain. It is degenerative disease of the brain that leads to a condition called dementia. Dementia is a general term used to describe the loss of memory and mental abilities severe enough to affect daily life (Lu & Bludau, 2011).

AD is the most common type of dementia, comprising 60 to 80 percent of all dementias (Swartout-Corbei, 2001; Gourle, 2001; Atkins, 2008; Lu & Bludau, 2011; Mandell & Green, 2011). Because of this, the word dementia is sometimes used interchangeably, with AD (Lu & Bludau, 2011). The course of the disease is progressive, with the onset insidious. Early deficits include recent memory, followed by problems in orientation, language, and abstract thinking (Soukup, 1996). Language disorders figure amongst the most significant symptoms of AD (Thomas & Hazif-Thomas, 2015).

AD affects brain cells responsible for learning, reasoning, and memory (Franz, 2001). It is characterized by an insidious onset of progressive impairment of memory and other areas of cognition,

including orientation, language, visuospatial function and praxis (Camicoli, 2007). Patients with AD progress through mild, moderate, and severe stages, and more than half are expected to be at the moderate or severe stages of the disease at any given time (Ferris & Farlow, 2013). During the early stages, there is usually a recognition of lost capacities and abilities with expressed concern and anxiety. As the disorder progresses, problems develop in social and occupational areas. Individuals with AD fail to recognize familiar faces, develop problems with attention, concentration, and simple task completion (Soukup, 1996).

Typical effects of AD include declines in memory, executive capacity, and linguistic ability (Cummings, 2007). Language change can be a valuable biological marker of overall cognitive change in AD and other forms of dementia (Zimmerer et al., 2016). As cognitive abilities decline, language quality changes. Research has shown that well-constructed sentences filled with ample information and vivid descriptions fade to what is often known as «empty speech» (as cited in Sundermann, 2012).

Those with AD often have a number of linguistic deficits, including difficulties finding words, diminished vocabularies, a difficulty recalling the names of everyday objects (anomia), a tendency to speak with repetitions (echolalia), a difficulty producing sounds, syllables and words (verbal apraxia) (Masrani, 2018).

Speech and language pathologists and neurologists have known for about 100 years that certain areas in the left hemisphere of the brain – Broca's area in the posterior frontal lobe and Wernicke's area in the temporal lobe – are centrally involved in language functions. Damage to Broca's area results in problems with language fluency: shortened sentences, impaired flow of speech, poor control of rhythm and intonation (known as prosody); and a telegraphic style with missing inflections. In contrast, the speech of individuals with injury in Wernicke's area is fluent and often rapid, but with relatively empty content and many neologisms (invented words) and word substitutions (Davidson & Villiers, 2011).

Language disorders can be understood as an impaired language system, involving word finding, word retrieval or anomia. It is the left hemisphere of the brain which is particularly connected with the language functions. There are two specific areas of the brain whose

damage causes language impairments. Those are Broca's area in the posterior frontal lobe and Wernicke's area in the temporal lobe. Harm to Broca's area causes difficulties with language fluency, while harm to Wernicke's area affects the speech which is fluent, however, it lacks the content (Guha, 2012).

Progressive and isolated language dissolution occasionally is the dominant clinical manifestation of what proves pathologically to be AD. In general, however, language impairment either parallels or follows that of memory, but language loss is not «global» until end stage; even then some patients who are otherwise mute retain minimal verbal responsiveness to their names or other audible stimuli (Mandell & Green, 2011).

Language characteristics for a given patient depend upon the severity of the dementia and loss in most cases occurs in a predictable sequence. Both output (speech and writing) and input (auditory and reading comprehension) are affected. Early, some linguistic functions are clearly better preserved than others, but, again, adequate testing almost always shows preservation to be relative when compared to properly matched normals (Mandell & Green, 2011).

Memory system disruptions are observed in AD patients: Episodic memory (early and severe impairment), Semantic memory (moderate impairment), Working memory (moderate impairment). Because the hippocampus and other medial temporal lobe structures are the earliest and most severely affected brain regions in AD, episodic memory is the earliest and most impaired cognitive function. Common symptoms include asking the same questions repeatedly, repeating the same stories, forgetting appointments, and leaving the stove on. Patients with AD show anterograde amnesia or difficulty learning new information. They also show retrograde amnesia or difficulty retrieving previously learned information. Patients with semantic memory disruption exhibit deficits in naming, single-word comprehension, and impaired general knowledge (such as the color of common items). Because working memory depends upon networks which include frontal and parietal cortical regions as well as subcortical structures, most neurodegenerative diseases impair working memory. Because it involves the silent rehearsal of verbal information, almost any type of aphasia may impair phonologic working memory (Budson, 2011). Due to these memory disorders,

language / speech features of AD patients can be different from people with normal aging.

Neuroimaging and lesion studies have long implicated inferior frontal lobe structures in grammatical processing. Grammatical deficits have been reported in both AD and the non-fluent variant of primary progressive aphasia (Reilly, Troche & Grossman, 2011). The conclusion that grammar is spared in AD is also based on two kinds of evidence: (1) spontaneous correction of grammatical errors in sentence repetition; (2) spontaneous speech that contains a normal range of simple and complex phrase structure types, with no evidence of function word omissions and/or grammatical substitutions (as cited in Bates et al., 1995).

At the beginning, language deficits are not severe; however, these problems become severe during the later stages of AD (Emery, 2000). When phonological abilities are considered, it can be seen that these abilities are not affected severely during mild and moderate stages of AD (Bayles & Kazniak, 1987; Glosser et al., 1998; Kemper et al., 1993). The dominant theoretical position is that phonological processing is well preserved until late stages of AD. Empirical support for this assumption has been derived from studies showing that speech production in AD is similar to healthy control participants on tasks such as reading orthographically regular words aloud, and producing connected speech (as cited in Reilly, Troche and Grossman, 2011).

Like phonological abilities, syntactic features of AD patients are often preserved in the early stages and become severely affected in the later stages (Bayles & Kazniak, 1987; Glosser et al., 1998; Kemper et al., 1993). In fact, the effect of AD on syntax is controversial. Some researchers have reported syntactic impairments in AD, while others claim that any apparent deficits are in fact due to difficulties with memory and semantics. Several studies have found evidence for a decrease in the syntactic complexity of language in AD (Fraser et al., 2016).

Some researchers have argued that genuine syntactic deficits are apparent in AD. Others have hypothesized that many apparent syntactic deficits reflect methodological artifact. For example, the integrity of grammar is often probed by asking patients to make acceptability judgments of sentence structures with some syntactic violation

(e.g. John go store). Such «offline» measures require a patient to hold a sentence in working memory until they can make a metalinguistic judgment of its acceptability. This process relies on a notoriously fragile memory system in AD. Thus, one strong position is that «post-interpretive» working memory deficits underlie difficulties with offline measures of grammatical ability in AD (as cited in Reilly, Troche & Grossman, 2011).

AD has two subtypes depending on its onset: early-onset (65 years of age or younger) or late-onset (over age 65) (Soukup, 1996; Swain, 2001; Ikejima et al., 2009; Zhu et al., 2015). However, late-onset is more common (Soukup, 1996). It has been shown that there is a correlation between the age of onset of clinical symptoms and the severity of the disease; hence, older patients tend to have a slower disease progression and less severe pathology at death (Mamede-Rosa, 2008). Symptoms are often gradual, irreversible, and significant enough to affect daily functioning (Masrani, 2018).

The identification of mutations in three genes that cause early-onset AD (EAD) has already had a major impact on the understanding of the pathogenesis of AD. The evidence to date is largely consistent, suggesting a combination of environmental and genetic risk factors increase susceptibility to late-onset AD (LAD) (Hollingworth & Williams, 2011). EAD is often associated with atypical symptoms including language and visuospatial dysfunction. Late-onset patients, by contrast, are significantly more impaired solely in the memory domain (Multani et al., 2016; Joupert et al., 2016). Due to this, there are some differences between the two subtypes. A crucial difference between early and late onset patients was language dysfunction. Early onset was associated with more language deficits. Early onset patients had more cases of aphasia (the loss or impairment of ability to use or understand speech) than the late onset patients (Kensinger, 1996). However, the language features of LAD patients can be similar to the people with normal aging.

The aim of the present study is to investigate if the use of coordinated and compound sentence structures of patients with LAD differs compared with a healthy controls of similar ages and also by direct comparison within the language tests.

Method

Participants

A power analysis was performed before the implementation of the tests and it was revealed that this study could be done with the number of 39 patients with LAD. They have mild or moderate AD. The subject group was from Dokuz Eylul University, Faculty of Medicine, Department of Neurology. The ages of all the groups were similar (LAD: 78.5 / CG: 62.88) as well as their education.

Language Tests

Four different language tests were used in order to reveal the coordinated and compound sentence production of the participants: Picnic Picture Description Test (from Western Aphasia Battery, Revised: Kertesz, 2007), Cookie Theft Picture Description Test (from Boston Diagnostic Examination of Aphasia: Kaplan, Goodglass & Weintraub, 2001), Story Picture Sequencing Test and Random Speech Test.

Data Collection

All participants were interviewed for approximately 10 minutes each with four tests and all interviews were recorded with a tape recorder and transcribed based on the DuBois' Discourse Transcription Symbols (1993). Just grammatically acceptable sentences were analysed (grammatically unacceptable sentences: Subject Group 6.81% / Control Group 8.11%) by using some statistical tests such as Qui-square, U Mann – Whitney and t test.

Results

Demographic and clinical variables in both groups were compared in order to reveal if all participants were suitable for the comparisons and it was found out that there was no statistically difference between LAD and control group (CG) (Age p: 0.150 / Education p: 0.223 / Gender ♀ p: 0.126).

Sentence Length

In order find the sentence length of LAD and CG, the number of sentences that these groups produced in four language tests.

The number of words and sentences that the participants produced were calculated first and it revealed the sentence length of them in four different language tests.

Table 1. Number of the sentences produced by LAD and CG

Language Tests	N	Group	Number of Sentences	Mean (%)	p
Picnic Picture	26	CG	265	39.6	0,000
	39	LOAD	543	60.6	
Cookie Theft	26	CG	230	29.1	0,000
	39	LOAD	383	48.5	
Story Picture Sequencing	26	CG	293	30.9	0,000
	39	LOAD	441	46.5	
Random Speech	26	CG	245	30.9	0,000
	39	LOAD	360	45.4	

The data in table 1 shows that there is a statistically difference between LAD and CG about the number of sentences. LAD patients produced more sentences in all language tests. The amount of speech of LAD patients is larger in picnic picture description test compared to the other tests.

Table 2. Sentence Length of LAD and CG

Language Tests	N	Group	Mean	Standart Deviation	p
Picnic Picture	26	CG	6.484	1.909	0,000
	39	LOAD	4.768	1.230	
Cookie Theft	26	CG	8.529	3.515	0,000
	39	LOAD	5.473	1.620	
Story Picture Sequencing	26	CG	8.417	2.760	0,000
	39	LOAD	5.222	1.526	
Random Speech	26	CG	8.550	3.505	0,000
	39	LOAD	5.448	1.677	

As seen in table 2, there is a statistically significant difference between LAD and CG about sentence length. LAD patients used shorter sentences in their speech compared to the CG. According to the averages, both groups used longer sentences only in random speech test.

Comparisons of Coordinated and Compound Sentence Structures

The data about the coordinated and compound sentence structures were analysed secondly.

Table 3. Comparisons of coordinated and compound sentence structures

Language Tests	N	Group	Coordinated f(%)	P	Compound f(%)	P
Picnic Picture	26	CG	76.9	0.134	38.5	0.836
	39	LOAD	59		41	
Cookie Theft	26	CG	73.1	0.448	57.7	0.041
	39	LOAD	64.1		33.3	
Story Picture Sequencing	26	CG	84.6	0.107	46.2	0.839
	39	LOAD	66.7		43.6	
Random Speech	26	CG	76.9	0.497	53.8	0.222
	39	LOAD	69.2		38.5	

According to the results in table 3, there is a statistically significant difference between LAD and CG about compound sentences in cookie theft description test. It means that only in this test LAD produced less complex sentences (coordinated&compound sentences) compared to the CG. However, in the other language tests, LAD patients used similar amount of coordinated and compound sentences.

Table 4. Comparisons of coordinated and compound sentences within tests

	Groups	N	Picnic Picture f (%)	Cookie Theft f (%)	Story Picture Sequencing f (%)	Random Speech f (%)	p
Coordinated Sentences	CG	26	32	20.4	22.8	24.8	0.000
	LAD	39	23	23	23.9	30.1	
Compound Sentences	CG	26	20.2	27.3	26.3	26.3	0.000
	LAD	39	25	19.6	34.8	20.7	

Table 4 reveals that there is a statistically significant difference about the use of coordinated and compound sentence structures. The use of coordinated and compound sentence structures vary in related with the tests.

In this study, coordinated and compound sentence structures were also analysed in terms of nominal and verbal predicates.

Table 5. Comparisons of coordinated and compound sentences with nominal predicates

	Groups	N	Picnic Picture f (%)	Cookie Theft f (%)	Story Picture Sequencing f (%)	Random Speech f (%)
Nominal Coordinated Sentences	CG	26	26.9	19.2	19.2	19.2
	LAD	39	2.6 p=0.003	7.7 p=0.293	2.6 p=0.023	8.7 p=0.174
Nominal Compound Sentences	CG	26	26.9	23.1	11.5	23.1
	LAD	39	5.1 p=0.013	2.6 p=0.009	7.7 p=0.600	2.6 p=0.009

Table 5 shows that within nominal coordinated sentences, there is a statistically significant difference between LAD and CG in picnic picture description test and also in story picture sequencing test. However, within nominal compound sentences, there is a statistically significant difference between LAD and CG in all tests except for picnic picture test.

Table 6. Comparisons of coordinated and compound sentences with verbal predicates

	Groups	N	Picnic Picture f (%)	Cookie Theft f (%)	Story Picture Sequencing f (%)	Random Speech f (%)
Verbal Coordinated Sentences	CG	26	76.9	65.4	80.8	69.2
	LAD	39	59 p=0.134	64.1 p=0.916	66.7 p=0.213	69.2 p=1.000
Verbal Compound Sentences	CG	26	23.1	50	42.3	42.3
	LAD	39	41 p=0.134	33.3 p=0.179	41 p=0.918	35.9 p=0.603

As seen in table 6, there is no statistically significant difference between LAD and CG about coordinated and compound sentences with verbal predicates. It means that LAD patients use similar amount of coordinated and compound sentences with verbal predicates in their speech.

Discussion and Conclusion

The present study investigated the language changes of late-onset Alzheimer's disease in terms of syntactic analysis. In the first step, the number of sentences used by LAD patients were analysed and it was revealed that the speech amount of these patients was larger compared to the people with normal aging in all four language tests. LAD patients produced more sentences in picnic picture description test and less sentences in random speech test. In contrast, people with normal aging produced less sentences in cookie theft picture description test. When LAD patients describe any picture or answer a question, they produce sentences that do not require much processing, such as Subject-Object-Verb, rather than clauses that contain more than one word. This type of sentences is not sufficient to answer the whole picture or to answer the question fully. Therefore, the total number of sentences of LAD patients is higher than that of normal individuals.

The second finding is related with the sentence length of LAD patients. It was revealed that the sentence length of LAD patients was different from the control group. Although LAD patients used more sentences, the sentences were shorter than the control group. LAD patients described the pictures with shorter sentences (with less words). However, people with normal aging described the pictures in details using longer sentences with conjunctions etc. Considering the language tests, the sentence length of LAD patients was bigger in cookie theft picture description test and smaller in picnic picture description test. Overall, their general performance about the speech amount was poor. There are similar findings in literature about the speech amount of AD patients. It is believed that this poor performance is due to brain atrophy. It is suggested that picture naming is a task predominantly dependent on temporal or posterior brain areas, whereas verbal fluency is more dependent on frontal or frontalsubcortical brain areas. Even though patients with AD have no frontal brain atrophy, they do experience difficulty in naming and fluency tasks involving verbs (Beber, Cruz & Chaves, 2015).

The third finding is about the use of coordinated and compound sentence structures. According to the results, LAD patients used similar number of coordinated and compound sentences compared to their aged matched peers. However, only in cookie theft picture test, the

number of compound sentences was different compared to the control group. They produced less compound sentences in this test. Cookie theft picture description test is a more complex test than the others. When it is considered that these patients have visual problems in terms of their age, it is a situation that we are expecting to see this picture and hence they will have difficulty in producing sentences. It is known that AD patients have working memory problems due to the deficits in neural interconnections between the posterior and frontal brain areas (Altmann & McClung, 2008). Working memory is a cognitive system that is related to sentence processing and provides linguistic information for this process (Sung, Kyung & Hyang, 2013). These problems related with the working memory can also cause difficulties in sentence comprehension and sentence production (Altmann & McClung, 2008). Some studies related to sentence processing indicate a left-temporal network for syntactic processing and bilateral temporo-frontal networks for semantic processing (Lukic et al., 2013).

The findings about the coordinated and compound sentences with nominal and verbal predicates showed that LAD patients use similar number of nominal and verbal complex sentences compared to the control group. Within nominal coordinated sentences, the difference between LAD and CG is significant just in picnic picture description test and in story picture sequencing test. However, within nominal compound sentences, there is a statistically significant difference between LAD and CG in all tests except for picnic picture test. From previous studies, it is known that LAD patients tend to use more nominal sentences (Can & Kuruoglu, 2017; Can et al., 2018; Can & Kuruoglu, 2018). However, these sentences were basic sentences. In coordinated and compound sentence structures, LAD patients preferred more verbal sentences. In literature, there are similar findings parallel to our study. In these studies, it was revealed that AD patients used less complex sentence structures compared to the control group (Hier et al., 1985; Croisile et al., 1996; Waters & Caplan, 1997, 1999, 2001).

The effect of AD on syntax is controversial. Some researchers have reported syntactic impairments in AD, while others claim that any apparent deficits are in fact due to difficulties with memory and semantics (Reilly, Troche & Grossman, 2011). The former ones say that the stages of AD are determinant of the language impairment in AD and the impairment is just observed in the complex sentence structures

(Caramelli, Mansur & Nitrini, 1998; Emery, 2000; Boschi, 2017). AD patients use the same syntactic structures and the same morphological forms as their cognitively intact participants, and make very few structural errors (Kave & Dassa, 2018). However, the performance of AD patients becomes worse when the complex sentence structures occur more frequently (Caplan & Waters, 1999). There is reduction in at least one aspect of syntactic complexity (e.g., simpler sentences or more syntactic errors) (Ahmed et al., 2012).

Patients with AD presented more word-finding difficulties, revisions and repetitions, and the syntactic index was lower than controls (Lira et al., 2011). Croisile et al. (1996) documented a reduction in the use of subordinate clauses in AD, but no difference in grammatical errors between patients and controls. Kavé and Levy (2003) found that persons with AD used the same syntactic structures and the same morphological forms as did cognitively intact participants, and made very few structural errors. Nevertheless, other studies have noted that AD leads to grammatical difficulties as well. For example, Ahmed, de Jager, Haigh, and Garrard (2012) reported that a third of their participants with AD demonstrated reduction in at least one aspect of syntactic complexity (e.g., simpler sentences or more syntactic errors). Kemper et al. (2001) showed that AD accelerates age-related deterioration in both propositional content and grammatical complexity.

Language may be partitioned into two broad categories: production and comprehension. Early AD patients are essentially impaired on word production while comprehension is typically affected at more advanced stages of the disease. Patients are especially sensitive to the lexical properties of words: selection of items to be tested should take into consideration word characteristics, such as frequency of usage, regularity in the spelling-to-sound correspondence and age of acquisition. For example, in picture naming tasks, patients generally perform better with more frequent words and those acquired earlier in childhood. The assessment of single word production and comprehension should include both verbal and written words. Spelling errors are often observed in early AD; spelling may be assessed orally or with a dictation that includes both regular (red) and irregular (blood) words, with varying frequency of usage. However, not all aspects of language are impaired in AD; phonological processing and syntax are generally preserved, at least in the early stage (Rainville et al., 2007).

In the moderate stage, the syntactic complexity of AD patients' speech output diminishes. Speech may become paragrammatic (e.g. improper use of syntactic structures or function words). AD patients also have increased problems with the comprehension of syntactically complex sentences. For example, patients show difficulties in processing reversible or passive sentences (e.g. John loves Mary and Mary is loved by John). This ability to process sentences using syntactic information, however, only appears to be lost in the moderate to severe stage of the disease (Joupert et al., 2007).

Neuroimaging and lesion studies have long implicated inferior frontal lobe structures in grammatical processing. Grammatical deficits have been reported in both AD and the non-fluent variant of primary progressive aphasia (Reilly, Troche & Grossmann, 2011). Due to these problems, the participants in our study had also poor performance on grammatical processing.

In sum, the current study shows that the language use of LAD patients is similar to the people with normal aging. Grammatical complexity has a relation with cognitive system as well as working memory. It is clear that there is no tendency to use coordinated and compound sentences in the speech of LAD patients because increased grammar complexity activates prefrontal cortex and this area is damaged in AD patients. However, when other sentence structures in AD patients are examined, different findings related with syntactic abilities of LAD patients could be revealed.

References

- Atkins, C. (2008). *The Alzheimer's Answer Book: Professional Answers to More Than 250 Questions about Alzheimer's and Dementia*. Illinois: Sourcebooks.
- Ahmed, S., de Jager, C.A., Haigh, A.M.F., & Garrard, P. (2012). Logopenic aphasia in Alzheimer's disease: clinical variant or clinical feature? *Journal of Neurology, Neurosurgery, and Psychiatry*, 83(11), 1056–1062. <https://doi.org/10.1136/jnnp-2012-302798>
- Altmann, L.J., & McClung, J.S. (2008). Effects of semantic impairment on language use in Alzheimer's disease. *In Seminars in speech and language*, 29(1), 18–31. <https://doi.org/10.1055/s-2008-1061622>
- Bates, E., Harris, C., Marchman, V., Wulfeck, B., & Kritchewsky, M. (1995). Production of complex syntax in normal ageing and Alzheimer's disease. *Language and Cognitive Processes*, 10(5), 487–539. <https://doi.org/10.1080/01690969508407113>
- Bayles, K., Kazniak, A., & Tomoeda, C.K. (1987). *Communication and cognition in normal aging and dementia*. Boston: Little Brown.

- Beber, B.C., Cruz, A.N., & Chaves, M.L. (2015). A behavioral study of the nature of verb production deficits in Alzheimer's disease. *Brain and Language*, 149, 128–134. <https://doi.org/10.1016/j.bandl.2015.07.010>
- Boschi, V., Catricala, E., Consonni, M., Chesi, C., Moro, A., & Cappa, S.F. (2017). Connected speech in neurodegenerative language disorders: A review. *Frontiers in Psychology*, 8(269), 1–21. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00269>
- Budson, A.E. (2011). Memory Dysfunction in Dementia (Vol. 7), *The handbook of Alzheimer's disease and other dementias*. In A.E. Budson & N.W. Kowall (Eds.). John Wiley, Sons. <https://doi.org/10.1002/9781444344110.ch11>
- Camicioli, R. (2007). *Differentiation from non-Alzheimer dementia. Clinical Diagnosis and Management of Alzheimer's Disease*. Editor Serge Gauthier. UK: Informa.
- Can, E., & Kuruoglu, G. (2017). Sentence Length of Turkish Patients with Early and Late-Onset Alzheimer's Disease. *Humanities and Social Sciences Review*, 6(02), 69–78.
- Can, E., & Kuruoglu, G. (2018). A comparison of Sentence Production of Turkish Patients with Early and Late-Onset Alzheimer's Disease. *International Journal of Psycho-Educational Sciences*, 7(1), 74–85.
- Can, E., Kuruoglu, G., & Ozsoy, A.S. (2018). Geç başlangıçlı Alzheimer tipi demans hastalarının dil kullanımı: Basit tümce açısından inceleme. In Neslihan Kansu Yetkiner & Mehmet Şahin (Eds.), *Dilbilim ve Çevrebilim Yazıları*, (pp. 36–47). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Caplan, D., & Waters, G.S. (1999). Verbal working memory and sentence comprehension. *Behavioral and Brain Sciences*, 22(01), 77–94. <https://doi.org/10.1017/S0140525X99001788>
- Caramelli, P., Mansur, L.L., & Nitrini, R. (1998). Language and communication disorders in dementia of the Alzheimer type. In Harry A. Whitaker & Brigitte Stemme (Eds.), *Handbook of Neurolinguistics*, (pp. 463–473). USA : Academic Press.
- Croisile, B., Ska, B., Brabant, M.J., Duchene, A., Lepage, Y., Aimard, G., & Trillet, M. (1996). Comparative study of oral and written picture description in patients with Alzheimer's disease. *Brain Language*, 53, 1–19. <https://doi.org/10.1006/brln.1996.0033>
- Cummings, J.L. (2007). *Alzheimer Hastalığı ve İlişkili Demansların Nöropsikiyatrik Özellikleri*. Çev. Doç. Dr. Gökhan Erkol ve Dr. Barış Metin. İngiltere: Taylor Francis.
- Davidson, T., & Villiers, J.D. (2011). *Language Impairment. The Gale Encyclopedia of Children's Health: Infancy Through Adolescence*. In Jacqueline L. Longe (Ed.). Detroit : Gale Cengage Learning.
- Du Bois, J.W., Schuetze-Coburn, S., Cumming, S., & Paolino, D. (1993). Outline of discourse transcription. In Jane A. Edwards & Martin D. Lampert (Eds.), *Talking Data: Transcription and coding in discourse research*, (pp. 45–89). New York: Psychology Press.
- Emery, V.O. (2000). Language impairment in dementia of the Alzheimer type: A hierarchical decline? *International Journal of Psychiatry in Medicine*, 30, 145–164. <https://doi.org/10.2190/X09P-N7AU-UCHA-VW08>
- Ferris, S.H., & Farlow, M. (2013). Language impairment in Alzheimer's disease and benefits of acetylcholinesterase inhibitors. *Clinical interventions in aging*, 8, 1007–1014. <https://doi.org/10.2147/CIA.S39959>

- Franz, J.F. (2001). *Alzheimer's Disease*. *Gale Encyclopedia of Nursing and Allied Health*. In Kristine M. Krapp (Ed.). Detroit : Thomson Gale.
- Fraser, K.C., Meltzer, J.A., & Rudzicz, F. (2016). Linguistic features identify Alzheimer's disease in narrative speech. *Journal of Alzheimer's Disease*, *49*(2), 407–422. <https://doi.org/10.3233/JAD-150520>
- Glosser, G., Friedman, R., Kohn, S., Sands, L., & Grugan, P. (1998). Cognitive mechanisms for processing nonwords: Evidence from Alzheimer's disease. *Brain and Language*, *63*, 32–49. <https://doi.org/10.1006/brln.1997.1924>
- Gourle, M.M. (2001). *Occupational therapy*. *Gale Encyclopedia of Nursing and Allied Health*. In Kristine M. Krapp (Ed.). Detroit: Thomson Gale.
- Guha, M. (2012) *The Gale Encyclopedia of Children's Health: Infancy through Adolescence* (2nd ed.), Reference Reviews. Vol. 26. Issue: 3, pp. 35–37, <https://doi.org/10.1108/09504121211211398>
- Hier, D.B., Hagenlocker, K., & Shindler, A.G. (1985). Language disintegration in dementia: effects of etiology and severity. *Brain Language*, *25*, 117–133. [https://doi.org/10.1016/0093-934X\(85\)90124-5](https://doi.org/10.1016/0093-934X(85)90124-5)
- Hollingworth, P., & Williams, J. (2011). Genetic Risk Factors for Dementia. In A.E. Budson & N.W. Kowall (Eds.), *The handbook of Alzheimer's disease and other dementias* (Vol. 7). John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781444344110.ch6>
- Ikejima, C., Yasuno, F., Mizukami K., et al. (2009). Prevalence and causes of early-onset dementia in Japan: a population-based study. *Stroke*, *40*, 2709–2727. <https://doi.org/10.1161/STROKEAHA.108.542308>
- Joubert, S., Joncas, S., Barbeau, E., Joannette, Y., & Ska, B. (2007). Cognition. In S. Gauthier (Ed.), *Clinical diagnosis and management of Alzheimer's disease* (3rd ed.), (pp. 165–176). Martin Dunitz & Parthenon publishing.
- Joubert, S., Gour, N., Guedj, E., Didic, M., Guériot, C., Koric, L., Ranjeva, J., Felician, O., Guye, M., & Ceccaldi, M. (2016). Early-onset and late-onset Alzheimer's disease are associated with distinct patterns of memory impairment. *Cortex*, *74*, 217–232. <https://doi.org/10.1016/j.cortex.2015.10.014>.
- Kaplan, E., Goodglass, H., & Weintraub, S. (2001). *Boston naming test* (2nd ed.). Philadelphia, PA: Lippincott Williams & Wilkins.
- Kavé, G., & Levy, Y. (2003). Morphology in picture descriptions provided by persons with Alzheimer's disease. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, *46*, 341–352. [https://doi.org/10.1044/1092-4388\(2003/027\)](https://doi.org/10.1044/1092-4388(2003/027))
- Kavé, G., & Dassa, A. (2018). Severity of Alzheimer's disease and language features in picture descriptions. *Aphasiology*, *32*(1), 27–40. <https://doi.org/10.1080/02687038.2017.1303441>
- Kemper, S., LaBarge, E., Ferraro, R., Cheung, H., & Storandt, M. (1993). On the preservation of syntax in Alzheimer's disease. *Archives of Neurology*, *50*, 81–86. <https://doi.org/10.1001/archneur.1993.00540010075021>
- Kemper, S., Thompson, M., & Marquis, J. (2001). Longitudinal change in language production: Effects of aging and dementia on grammatical complexity and propositional content. *Psychology and Aging*, *16*, 600–614. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.16.4.600>
- Kensinger, E. (1996). Early and Late Onset as Subdivisions of Alzheimer's Disease. *Harvard Brain*, (pp. 26–36).
- Kertesz, A. (2007). *Western Aphasia Battery* (Revised) PsychCorp. San Antonio.

- Lira, J.O., Ortiz, K.Z., Campanha, A.C., Bertolucci, P.H.F., & Minett, T.S.C. (2011). Microlinguistic aspects of the oral narrative in patients with Alzheimer's disease. *International Psychogeriatrics*, 23(3), 404–412. <https://doi.org/10.1017/S1041610210001092>
- Lu, L.C., & Bludau, J.H. (2011). *Alzheimer's Disease (Biographies of Disease)*. California: Greenwood.
- Lukic, S., Bonakdarpour, B., Den Ouden, D., Price, C., & Thompson, C. (2013). Neural Mechanisms of Verb and Sentence Production: A Lesion-deficit Study. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 94, 34–35. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.09.014>
- Mamede-Rosa, M.L. (2008). *Alzheimer's Disease. Alzheimer's Disease Research Trends*. In A.P. Chan (Ed.). New York: Nova Science Publishers.
- Mandell, A.M., & Green, R.C. (2011). Alzheimer's Disease. In A.E. Budson & N.W. Kowall (Eds.), *The handbook of Alzheimer's disease and other dementias* (Vol. 7). John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781444344110.ch1>
- Masrani, V. (2018). *Detecting dementia from written and spoken language (T)*. University of British Columbia. Retrieved from <https://open.library.ubc.ca/collections/ubctheses/24/items/1.0362923>.
- Multani, N., Rudzicz, F., & Tartaglia, M.C. (2016). Comparing Neuropsychiatric and Language Features in Early-onset and Late-onset Alzheimer's Disease. *Alzheimer's & Dementia: The Journal of the Alzheimer's Association*, 12(7), 490. <https://doi.org/10.1016/j.jalz.2016.06.968>
- Rainville, C., Caza, N., Belleville, S., & Gilbert, B. (2007). Neuropsychological assessment. In S. Gauthier (Ed.), *Clinical Diagnosis and Management of Alzheimer's Disease* (3rd.). Oxon : Informa Healthcare.
- Reilly, J., Troche, J., & Grossman, M. (2011). Language Processing in Dementia. In A.E. Budson & N.W. Kowall (Eds.), *The handbook of Alzheimer's disease and other dementias* (Vol. 7). John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781444344110.ch12>
- Soukup, J.E. (1996). *Alzheimer's Disease: A Guide to Diagnosis, Treatment, and Management*. USA : Praeger Publishers.
- Sunderman, M. (2012). The Effects of Alzheimer's Disease on Expressive Language Over Time. (*Unpublished doctoral dissertation*). Columbus, OH : Ohio State University.
- Sung, J.E., Kyung, K.J., & Hyang, J.J. (2013). Working Memory Capacity and its Relation to Passive Sentence Comprehension in Persons with Mild Cognitive Impairment. In *Clinical Aphasiology Conference : Clinical Aphasiology Conference*.
- Swain, L. (2001). Aging and the aged. *Gale Encyclopedia of Nursing and Allied Health*. Editors Kristine M. Krapp. Detroit : Thomson Gale.
- Swartout-Corbei, D.M. (2001). Dementia. *Gale Encyclopedia of Nursing and Allied Health*. Editors Kristine M. Krapp. Detroit : Thomson Gale.
- Thomas, P., & Hazif-Thomas, C. (2016). Language Disorders in Alzheimer's Disease and Phatic Function. *Open Journal of Psychiatry*, 6, 213–217. <http://dx.doi.org/10.4236/ojpsych.2016.63026>
- Waters, G.S., & Caplan, D. (1997). Working memory and on-line sentence comprehension in patients with Alzheimer's disease. *Journal of Psycholinguistic Research*, 26(4), 377–400. <https://doi.org/10.1023/A:1025073902269>
- Waters, G.S., & Caplan, D. (1999). Verbal working memory capacity and on-line sentence processing efficiency in the elderly. In S. Kemper & R. Kliegl (Eds.),

Constraints on language: Aging, grammar and memory, (pp. 107–136). Boston, MA: Kluwer.

Waters, G.S., & Caplan, D. (2001). Age, working memory and on-line syntactic processing in sentence comprehension. *Psychology and Aging*, 16, 128–144. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.16.1.128>

Zhu, X.C, Tan, L, Wang, H.F. et al. (2015). Rate of early onset Alzheimer's disease: a systematic review and meta-analysis. *Ann. Transl. Med*, 3, 38–43.

Zimmerer, V.C., Wibrow, M., & Varley, R.A. (2016). Formulaic language in people with probable Alzheimer's disease: a frequency-based approach. *Journal of Alzheimer's Disease*, 53(3), 1145–1160. <https://doi.org/10.3233/JAD-160099>

АНОТАЦІЯ

Хвороба Альцгеймера (ХА) є найбільш частою причиною втрати когнітивних функцій і деменції у літніх людей. Порушення мовлення з'являються на ранніх стадіях ХА і є важливим показником діагнозу, хоча зазвичай вони обтяжуються порушенням пам'яті і виконавчих функцій. Відомо, що при ХА порушення мовлення відбувається непропорційно: семантичні та прагматичні мовні системи більш схильні до порушень, ніж синтаксис. Проте, синтаксис також може бути порушеним на середній і важкій стадіях ХА. Особливості мовлення можуть бути різними в залежності від початку хвороби Альцгеймера. Вона (ХА) класифікується на два підтипи: ранній початок (до 65 років) і пізній початок (після 65 років). Пізній початок є найбільш поширеною формою ХА. Відтак, мета цього дослідження – виявити мовленнєві зміни у 39 пацієнтів з пізнім початком Хвороба Альцгеймера і порівняти їх з контрольною групою. Контрольна група була обрана з респондентів старших 65-річного віку, з рівнем освіти, як і в групі досліджуваних пізнього початку ХА, без серйозного неврологічного і психічного захворювання. Мовлення хворих було записане у вигляді транскрипції з використанням символів транскрипції *Du Bois*. Результати показали, що, хоча кількість речень у пацієнтів з ПХА було більше, проте ці речення були короткими й склалися з малої кількості слів, тобто «кількість мовлення» була меншою, ніж у контрольній групі. Пацієнти з ПБА в основному відтворювали більше речень в тесті на опис картинки «Пікнік» і менше речень у спонтанному мовленні. Крім того, довжина речень пацієнтів з ПБА була більше в тесті на опис картинки «Крадіжки печива» і менше в тесті на опис картинки «Пікнік». Проте, загальна продуктивність «кількості мовлення» була поганою. У дослідженні були отримані так само результати по відтворенню узгоджених і складних речень. Було виявлено, що пацієнти з ПХА використовували близьку з контрольною групою кількість узгоджених і складних речень. У висновку зазначено, що синтаксичні особливості мовлення пацієнтів з ПХА не сильно відрізняються від мовлення здорових людей тієї ж вікової групи.

Ключові слова: хвороба Альцгеймера, хвороба Альцгеймера з пізнім початком, узгоджені речення, складні речення, довжина речення.

Кан Эда, Куруоглу Гульмира. Языковые изменения у больных Альцгеймером при позднем начале болезни

АННОТАЦИЯ

Болезнь Альцгеймера (БА) является наиболее частой причиной утраты когнитивных функций и деменции у пожилых людей. Нарушения речи появляются на ранних стадиях БА и являются важным показателем диагноза, хотя обычно они отягощаются нарушением памяти и исполнительных функций. Известно, что при БА нарушение речи происточит непропорционально: семантические и прагматические языковые системы более подвержены нарушениям, чем синтаксис. Тем не менее, синтаксические признаки также могут быть нарушены в средней и тяжелой стадиях БА. Особенности языка могут быть различными в зависимости от начала болезни. БА классифицируется на два подтипа: раннее начало (до 65 лет) и позднее начало (старше 65 лет). Позднее начало является наиболее распространенной формой БА, и цель этого исследования - выявить языковые изменения у 39 пациентов с поздним началом Болезнь Альцгеймера (ПБА) и сравнить их с контрольной группой. Контрольная группа была выбрана из респондентов, соответствующего возраста и уровня образования как и группы ПБА, без серьезного неврологического и психического заболевания. Данные речи больных были записаны в виде транскрипции с использованием символов транскрипции *Du Bois*. Результаты показали, что, хотя количество предложений у пациентов с ПБА было больше, но эти предложения были краткими и состояли из малого количества слов, то есть «количество речи» было меньше, чем в контрольной группе. Пациенты с ПБА в основном воспроизводили больше предложений в тесте описания картинки «Пикник» и меньше предложений в тесте на спонтанную речь. Кроме того, длина предложения пациентов с ПБА была больше в тесте описания картинки «Кражи печени» и меньше в тесте описания картинки «Пикник». Тем не менее, общая производительность «количества речи» была плохой. В исследовании были получены так же результаты по воспроизведению согласованных и сложных предложениях. Было выявлено, что пациенты с ПБА использовали близкое с контрольной группой количество согласованных и сложных предложений. В заключении можем сказать, что синтаксические особенности речи пациентов с ПБА не сильно отличаются от речи здоровых людей той же возрастной группы.

Ключевые слова: болезнь Альцгеймера, болезнь Альцгеймера с поздним началом, согласованные предложения, сложные предложения, длина предложения.

Associative Support in the Process of Learning Vocabulary of a Foreign Language: a Psycholinguistic Approach in Language Teaching

Ассоциативные опоры в процессе изучения лексики иностранного языка: психолингвистический подход в лингводидактике

Olga Klimkina

Ph.D. in Philology,
Associate Professor

Ольга Климкина

кандидат филологических наук,
доцент

E-mail: olga.klimkina@istanbul.edu.tr
orcid.org/0000-0001-6731-7182

Istanbul University

✉ 6, Ordu Cad., İstanbul,
Türkiye, 34134

Стамбульский университет

✉ ул. Орду, 6, г. Стамбул,
Турция, 34134

Original manuscript received July 01, 2018

Revised manuscript accepted January 14, 2019

ABSTRACT

The subject of the article is description of the reserves for improving the efficiency of teaching foreign language vocabulary. The identification of effective strategies for mastering new words and supporting elements used in this case has been carried out taking into account the psycholinguistic theory of bilingualism as a basis for improving the theory and practice of teaching foreign languages. The illustrative part is presented by materials of the Russian lessons for students with native Turkish language.

The support is defined as a sign getting into the focus of attention and directing the search in the previous experience of the individual. Associative supports help the implementation of Association strategy in the process of memorizing a foreign word. It is suggested that if associative supports («keys» in terms of techniques) are offered at the same time with the introduction of a new verbal unit for its memorization, it will

accelerate the capture of sound and graphic image of the word, ensure its introduction into long-term memory, enhance storage, simplify search and reproduction.

In order to optimize the memorization of lexical material, it is proposed to use: support on the morphemic component («familiar» roots in borrowings); support on the same sound-letter complex (interlingual homonyms); support on the language of personal meanings (etymological adaptation of the word); support on the pragmatic component (emotional-evaluative connotations of the word); support on a similar sound-letter complex («phonetic keys»); support on the grammatical analogy in the native language («positive transfer»); support on the previously formed speech skill.

The application of the strategy of association while learning vocabulary of a foreign language helps to mobilize internal resources of the memory, and is a condition for optimization of the learning process and a factor in the successful accumulation of vocabulary. The more different associative supports are involved in the process of learning a new word, the faster the memorization and the stronger the result will be.

Further methodological search in the framework of the lexical approach to language learning should be aimed at improving the teaching materials taking into account the associative principle and, in the long term, the creation of a «psycholinguistic version» of the methodological typology of vocabulary, taking into account the features of speech activity of students to learn different types of words.

Key words: *practical psycholinguistics, associative support, foreign language vocabulary teaching.*

Вступление

Наметившееся в последнее десятилетие сближение научных интересов психолингвистики, на первый план которых вышла проблема ментального лексикона человека, и методических дисциплин, сосредоточивших свое внимание на слове как главной единице научения языку, превратило современную психолингвистическую науку в активного союзника и помощника языковой педагогики, способного указать оптимальные пути преодоления трудностей в овладении языком. По мнению преподавателей-практиков, актуальной задачей на современном этапе становится «продвижение наработанных психолингвистических подходов именно в практические области, в частности, в сферу лингводидактики» (Никуличева, 2013: 90).

Целью статьи является выявление и описание резервов повышения эффективности обучения лексике иностранного языка. Поиск результативных стратегий освоения новых слов

и используемых при этом опорных элементов ведется с учетом выводов и рекомендаций психолингвистики.

В соответствии с целью в статье решаются следующие *задачи*:

- проанализировать историю становления коммуникативно-ориентированного метода в языковом образовании;
- описать сертифицированные объемы лексических минимумов по РКИ;
- обосновать продуктивность использования результатов психолингвистических исследований для разработки методических пособий нового поколения в рамках лексического подхода к изучению языка;
- рассмотреть возможные функциональные опоры для реализации стратегии ассоциирования при обучении русской лексике в турецкой аудитории;
- наметить перспективы создания «психолингвистической версии» методической типологии лексики.

Лексический вектор в преподавании языков

Становление к началу XXI века современной мировоззренческой парадигмы, нацеленной на достижение взаимопонимания через диалог и общение, когда «основой решения проблем должны стать взаимодействие (Я – Другой), диалог плюральностей и соответствующий коммуникативный консенсус» (Прищак, 2018: 29), приводит к кардинальным сдвигам в технологии образования, в том числе языкового.

Именно в этот период языковой педагогикой формулируются новые задачи, актуализируются действенные методы преподавания, нащупываются практические подходы, способные обеспечить «построение эффективной модели обучения иностранному языку в условиях межкультурной коммуникации» (Кузьмина & Кавнатская, 2001: 116). Вызовы времени запускают механизм переориентации системы языкового образования с традиционного грамматико-переводного метода на коммуникативный, т.е. направленный, в первую очередь, на овладение языком как средством общения, следствием чего становится смещение акцента в пользу лексической составляющей иноязычного образования. Грамматическая конструкция, хотя и открывает возможности для создания множества сходных фраз, не коммуникативна, а, значит, не отвечает главной задаче сегодняшнего иноязычного обучения – учить

общению. В то же время даже одно выученное слово обладает несомненной коммуникативной ценностью: в путешествии каждый из нас захватит скорее словарь, нежели учебник грамматики. Именно за счет лексического накопления осуществляется выход в речь на начальном уровне изучения языка. Не что иное, как лексика несет основную культурную нагрузку, помогая проникнуть в «мир изучаемого языка» (термин С.Г. Тер-Минасовой), знание которого является залогом результативного «диалога культур». Не случайно фраза Д.А. Вилкинса: «Не зная грамматики, сообщить можно очень мало. Не зная лексики, сообщить нельзя вообще ничего» (Wilkins, 1972), становится крылатой, так как афористично отражает главный посыл новой образовательной стратегии: лексические единицы отныне становятся центральным компонентом обучения.

В то же время само понимание лексической единицы претерпевает определенные коррективы. Теоретик и практик лексического подхода, разработанного специально для нужд коммуникативно-ориентированного обучения, М. Льюис предлагает взглянуть на дихотомию лексика – грамматика более широко, вводя понятие «лексикализованная грамматика» (Lewis, 1999). В рамках такого подхода лексическая единица рассматривается вместе со своим окружением. Единичное слово отодвигается на периферию методического интереса, уступая место «типичным комбинациям слов, хранящимся в памяти в готовом виде, а не собираемым пословно по грамматическим правилам» (Горина, 2014: 65). Т.е. при обучении языку упор делается на изучение характерных для его носителя сочетаний со «стертой» грамматической структурой, которая может быть при желании выявлена и проанализирована, но не актуализуется на этапе усвоения. В результате достигается беглость речи и уменьшается количество ошибок, иностранный язык изучается как родной, как «в детстве»: без особых усилий, напряжения и стресса.

Серьезным «подспорьем» для лексического подхода становится появление корпусной лингвистики. Используя электронные технологии хранения и обработки огромных текстовых массивов, корпусная лингвистика обеспечила доступ к базам высокочастотных фиксированных лексико-грамматических комплексов – минимальным лексическим блокам (так наз. чанкам ‘кускам’), многокомпонентным лексическим цепочкам (так наз. кластерам

‘пучкам’). Отныне для преподавателя становится возможным при отборе лексических единиц в учебных целях руководствоваться не только собственной языковой интуицией, но и опираться на объективные данные корпусов.

То, что лексический подход закрепился на методической передовой иноязычного образования, следует из слов Б. Зиммера, по мнению которого «лексические блоки вошли в дом обучения языкам и чувствуют себя там, как дома» (Zimmer, 2010).

Лексический вектор коммуникативно-ориентированного обучения иностранному языку сфокусировал внимание методистов на трудностях, с которыми сопряжено изучение лексики.

Одним из ощутимых препятствий на пути к успешному овладению иноязычным словарем является его объемность. По справедливому замечанию Н.В. Баграмовой, лексика начинает и завершает изучение языка (Баграмова, 2005). Если изучение грамматики идет по нисходящей (перечень правил конечен), то освоение лексики движется по нарастающей. Словарный запас всегда открыт для своего обогащения и усложнения за счет синонимов, архаизмов и неологизмов, заимствований, профессиональных и социальных диалектов, языковых и авторских метафор, окказионализмов, т.е. возможности его совершенствования поистине безграничны.

Количественные ориентиры овладения иностранцем русским словарём прописаны в Государственном стандарте по русскому языку как иностранному. Лексический минимум элементарного уровня составляет 780 единиц, базового – 1300 единиц, первого сертификационного – 2300 единиц, второго – 10000 единиц (в активном использовании 6000), третьего – 12000 единиц (в активном использовании 7000). Однако эти цифры условны: в рамках лексического подхода с увеличением лексической единицы от слова до словосочетания соответственно увеличиваются и объемы «актива» и «пассива». Наивысший четвертый сертификационный уровень требует владения лексикой на уровне, необходимом и достаточном как для понимания художественных аутентичных текстов, так и для адекватного восприятия / продуцирования живой разговорной речи, т.е. близком к уровню носителя языка. При этом учеными отмечается, что словарный запас носителя языка в диахронии демонстрирует тенденцию к возрастанию.

В четырехтомном «Словаре языка Пушкина» – 21 330 слов. Согласно же последним экспериментальным исследованиям, для адекватного понимания усредненного текста среднестатистическому носителю русского языка потребуется от 26 до 42 тысяч слов (Головин, 2015: 157).

В соответствии с методическими рекомендациями по формированию словарного запаса на уроках РКИ за полтора часа занятий иностранцу необходимо усвоить от 15 до 25 слов активного словаря. Объем пассивного словаря колеблется в зависимости от конкретных целей и задач обучения. При изучении языка для туристических нужд достаточно соотношение «актива» и «пассива» 5:1 (25 слов активного словаря и 5 – пассивного), при изучении языка делового общения – 1:1 (25 слов «актива» и 25 слов «пассива»), овладение языком профессии, предполагающее свободное чтение специальной литературы, ориентировано на формирование значительного пассивного запаса – 1:2 (на 25 слов «актива» до 50 слов «пассива») (Акишина & Каган, 2005: 150–152).

Успешное освоение требуемых лексических объемов трудновыполнимо вне дифференцированного подхода к лексике, без применения результативных стратегий овладения и пользования вербальной единицей, что, в свою очередь, осуществимо только в рамках комплексного междисциплинарного подхода.

Методы и методики исследования

К ряду психолингвистических исследований, ориентированных на практический выход в преподавании иностранных языков, принадлежат теоретические и экспериментальные работы А.А. Залевской.

Уточняя толкования, данные Л.В. Щербой речевой организации индивида, А.А. Леонтьевым языковой способности человека, с позиций современной психолингвистики, А.А. Залевская акцентирует внимание на понимании речевого механизма «не как пассивного хранилища знаний, а как динамической функциональной системы» (Залевская, 1999: 30). Это значит, что в ходе речевой деятельности индивид постоянно перерабатывает и упорядочивает языковой материал в соответствии «с собственными психофизиологическими возможностями, в результате чего

формируется индивидуальная система *функциональных ориентиров и опор*, необходимых для успешности процессов производства и понимания речи» (Залевская, 1999: 31).

В правильной речи взрослого человека опоры присутствуют в скрытом виде. Их обнаружение требует применения специальных исследовательских процедур. Для непосредственного наблюдения опоры оказываются доступны в детской речи, когда найденные ребенком в процессе освоения родного языка внутренние скрепы, «вылазят наружу» в речевых инновациях и контаминированных оговорках (*вертилятор, улиционер, баюльная песня*). Опоры становятся видны в результате ошибки – «разошедшегося шва» (Леонтьев, 1970: 78) в речевом механизме человека. Опоры на ресурсы родного языка для решения коммуникативных затруднений в иностранном, следствием использования которых становятся отклонения от норм изучаемого языка – ошибки межъязыковой интерференции, заявляют о себе как осязаемый маркер «чужого» – «иноязычный акцент».

Опора (*опорный элемент*) – попадающий в фокус внимания признак, направляющий поиск в предшествующем опыте (языковом и энциклопедическом) индивида. Формирование опор происходит в процессе метаязыковой и метакогнитивной деятельности, свойственной не только лингвисту, но и обычному человеку, который, даже успешно усвоив описательную модель языка, «продолжает пользоваться не столько правилами, сколько функциональными ориентирами» (Залевская, 1999: 36).

Общими характеристиками опор, по А.А. Залевской (Залевская, 1999: 36, 53; Zalevskaya, 2014: 133–138), являются:

- *функциональность*, т.е. нацеленность на решение конкретной поисковой задачи;
- *динамичность*, т.е. готовность варьироваться и развиваться в соответствии с новыми требованиями и задачами;
- *интегративность*, т.е. способность включать «в себя» комплекс разных возможностей;
- *кодовая вариативность*, т.е. разнообразие форм репрезентации;
- *индивидуальность*, т.е. это код, выработанный каждым исключительно «для себя»;

– *слабая соотносимость с нормативными правилами и лингвистическими терминами*, вот почему «ученикам первых классов совершенно не понятно, зачем им нужно знать о «существительном», «прилагательном», «подлежащем», «сказуемом», «падежах» и т.д., если они могут говорить и без этих знаний. Именно поэтому у детей отсутствует мотивация к обучению этим понятиям» (Калмикова & Новикова, 2018: 113);

– *удобство и эффективность* для пользующегося ими индивида.

Согласно классификации К. Хааструп (Haastrup, 1987), среди опор могут быть выделены:

– *контекстуальные*, обусловленные ближней и/или дальней контекстуальной перспективой – словосочетанием, предложением, текстом, контекстом, подтекстом, затекстом;

– *внутриязыковые*, связанные с системными характеристиками слова, его фонетическими, морфологическими, грамматическими параметрами;

– *межъязыковые*, т.е. связанные с родным языком или каким-либо другим из известных (представление о происхождении слова, узнавание греко-латинских терминоэлементов и т.д.).

В процессе речи опоры используются в непосредственной связи со стратегиями – различными способами приобретения, сохранения и использования информации. Так как «физиологическим механизмом, запоминающим язык», является ассоциация (Жинкин, 1973: 71), в данной статье рассматриваются *ассоциативные опоры*, т.е. связанные с реализацией стратегии ассоциирования в процессе запоминания иностранного слова.

В этой связи важен ряд выводов, сделанных А.А. Залевской относительно самого механизма ассоциирования, а тем самым и специфики хранения в памяти и воспроизведения слов иностранного языка.

Важным фактором, влияющим на запоминание и дальнейшее воспроизведение иноязычного слова, является количество ассоциативных связей, которые это слово или его компоненты поддерживают: «В процессе вспоминания актуализация в памяти двух или более координированных элементов активизирует некоторую внутреннюю структуру, благодаря чему увеличивается

вероятность вспоминания и других элементов» (Залевская, 1990: 97). Чем выше ассоциативная сила новой единицы, чем больше ассоциаций она вызывает, чем они разнообразнее, тем надежнее ее запоминание и устойчивее воспроизведение.

Важным параметром, определяющим направление поиска иноязычного слова в памяти при воспроизведении, являются его фонетико-графические ассоциации: «слова более активно группируются по их формальным признакам – по созвучию или по правилам чтения, иногда – по первой букве (или звуку)» (Залевская, 1990: 90). Общность по звуковой и / или графической форме может сочетаться или не сочетаться с общностью значения исходного слова и ассоциата, а сходство звуковой или графической формы слов может быть более или менее полным или весьма относительным: даже совпадение начальных элементов звуковых или графических образов слов служит «мостиком» для обращения к слову, которое необходимо вспомнить.

Важным переходом внутри ассоциативной сети является переход от связи слов по созвучию или по общности грамматической формы к семантической связи или связи, обусловленной речевым навыком.

Таким образом, можно предположить, что если одновременно с новой вербальной единицей будут предложены ассоциативные опоры («ключи» в терминах методики) для ее запоминания, то это позволит усвоить значение нового слова с минимальными усилиями, ускорит запечатление его звукового и графического образа, обеспечит введение в долговременную память, упрочит хранение, упростит поиск и воспроизведение.

Результаты исследования

Рассмотрим, какие функциональные опоры могут быть предложены для реализации стратегий ассоциирования и опознания новых слов при обучении русской лексики в турецкой аудитории. Так как, несмотря на принадлежность русского и турецкого языков к разным структурным типам (первый относится к флективным, второй – к агглютинативным языкам), данные языки обнаруживают сходство фонологических систем, лексическую и грамматическую аналогию, соизмеримость синтаксических конструкций,

ассоциативные опоры выделяются с учетом «положительного переноса» и межъязыковых соответствий.

1. **Опора на морфемный компонент.** В процессе изучения слов следует обратить внимание на знакомые корни. Заимствования из тюркских языков в течение многих веков пополняли пласт русской общеупотребительной лексики, входили в социальные диалекты, разнообразили массив онимов, обогащали фразеологию, в конце концов, многие из тюркизмов «обрусели» – утратили явное сходство с языком-источником в результате фонетической или морфологической адаптации, смыслового переосмысления. Правильно «увиденный» и «услышанный» корень способен обеспечить устойчивую поддержку в запоминании русского слова со стороны родного.

РУССКИЙ ЯЗЫК		ТУРЕЦКИЙ ЯЗЫК	
<i>Аджика</i>	‘острая приправа’	<i>acı</i>	‘острый’
<i>балбес, ни</i>	‘бестолковый человек’, ‘совершенно ничего’, о незнании языка, о некомпетентности в каком-либо вопросе	<i>bilmek</i>	‘не знать’
<i>бельмеса</i>			
<i>баш на баш</i>	о равноценном обмене, буквально <i>голову за голову</i> , первоначально из речи торговцев скотом	<i>baş</i>	‘голова’
<i>вьюк</i>	‘ноша животного’	<i>jük</i>	‘груз’
<i>кайф</i>	жарг. ‘удовольствие’	<i>keyif</i>	‘веселье’
<i>Карадаг</i>	гора в Крыму	<i>kara, dağ</i>	‘черный’ и ‘гора’
<i>карандаш</i>	‘инструмент для письма, рисования’	<i>karataş</i>	‘черный камень’
<i>карга</i>	злая ведьма, старуха	<i>karga</i>	‘ворона’
<i>ковшик</i>	‘емкость с ручкой для зачерпывания чего-либо’	<i>kaşık</i>	‘ложка’
<i>кореш</i>	жарг. ‘друг’	<i>görüştük</i>	‘встречаться’
<i>кулак</i>	‘кисть руки со сжатыми пальцами’	<i>kol</i>	‘рука’
<i>курага</i>	‘сушеные абрикосы’	<i>kuru</i>	‘сухой’
<i>пирог</i>	‘хлеб с начинкой’	<i>börek</i>	‘пирог’
<i>Руслан</i>	мужское имя	<i>aslan</i>	‘лев’
<i>тормоз</i>	‘прибор для остановки движения’	<i>durmaz</i>	‘не останавливаться’
<i>Тузла</i>	остров в Азовском море	<i>tuzlu</i>	‘с солью, соленый’
<i>тюльпан</i>	‘цветок в форме колпачка’	<i>türban</i>	‘тюрбан’
<i>утюг</i>	‘прибор для глаженья белья’	<i>ütü</i>	‘утюг’
<i>черемша</i>	‘дикорастущий лук’	<i>sarımsak</i>	‘чеснок’

<i>чихом</i>	‘оптом, всё вместе’	<i>çok</i>	‘много’
<i>шашлык</i>	‘мясо на вертеле’	<i>şiş</i>	‘вертел’

2. **Опора на одинаковый звуко-буквенный комплекс.** Для запоминания новых слов могут быть привлечены межъязыковые явления омонимичного характера. Формальная (полная или частичная) идентичность слов иностранного и родного языков сокращает алгоритм запоминания на одну трудоемкую операцию – усвоение фонетико-графического облика новой вербальной единицы. Русский и турецкий языки не являются родственными, поэтому большая часть межъязыковых омонимов в них случайного происхождения. Графическое соответствие омонимичных слов относительно в силу того, что этими языками используются разные алфавиты – кириллица и латиница. Для носителей русского и турецкого языков также характерна глубоко различная языковая ментальность. Все это служит естественным барьером в использовании «ложных друзей переводчика», замедляет интерференцию родного языка по линии омонимии. При этом новое значение легко «привязывается» к знакомой форме.

Например:

РУССКИЙ ЯЗЫК		ТУРЕЦКИЙ ЯЗЫК	
<i>Бал</i>	‘танцевальный вечер’	<i>bal</i>	[бал] ‘мед’
<i>баян</i>	‘музыкальный инструмент’	<i>bayan</i>	[байáн] ‘женщина’
<i>бекар</i>	‘музыкальный знак’	<i>bekar</i>	[бекáр] ‘холостой’
<i>белкі</i>	‘прозрачная часть яйца’, мн. ч.	<i>belki</i>	[белкú] ‘возможно’
<i>битки</i>	‘блюдо из мяса’, мн. ч.	<i>bitki</i>	[биткú] ‘растение’
<i>дар</i>	‘подарок’	<i>dar</i>	[дар] ‘узкий’
<i>дон</i>	‘звон колокола’	<i>don</i>	[дон] ‘мороз’
<i>Кіра</i>	женское имя	<i>kirá</i>	[кирá] ‘аренда’
<i>компост</i>	‘органическое удобрение’	<i>komposto</i>	[кампóсто] ‘компот’
<i>кулак</i>	‘кисть руки’	<i>kulak</i>	[кулáк] ‘ухо’
<i>кум</i>	‘крестный отец’	<i>kum</i>	[кум] ‘песок’
<i>лапа</i>	‘нога животного’	<i>lapá</i>	[лапá] ‘каша’
<i>ложь</i>	‘обман’	<i>loş</i>	[лош] ‘темный’
<i>он</i>	местоимение 3-его лица	<i>on</i>	[он] ‘10’
<i>пара</i>	‘время, период’	<i>pará</i>	[парá] ‘деньги’
<i>пара</i>	‘два вместе’		

<i>sergí</i>	‘украшение’, Р. п. ед. ч.	<i>sergi</i>	[сeргí]	‘выставка’
<i>saraj</i>	‘рабочее строение’	<i>saray</i>	[сарáй]	‘дворец’
<i>spor</i>	‘острая дискуссия’	<i>spor</i>	[спор]	‘спорт’
<i>сыр</i>	‘продукт из молока’	<i>sir</i>	[сыр]	‘секрет, загадка’
<i>табак</i>	‘растение’	<i>tabak</i>	[таба́к]	‘тарелка’
<i>туман</i>	‘непрозрачный воздух’	<i>tuman</i>	[тума́н]	‘панталоны’
<i>уйду</i>	‘уходить’, 1 л., ед. ч.,	<i>uydu</i>	[уйду́]	‘спутник’
<i>я ваш</i>	фраза	<i>yavas</i>	[йаваш]	‘медленно’
<i>язык</i>	‘орган речи’	<i>yazik</i>	[йази́к]	‘жаль’
<i>Яша</i>	мужское имя, краткое	<i>Yaşá!</i>	[йаша́]	‘Да здравствует!’

3. Опора на язык личностных смыслов. Запоминанию новой лексической единицы способствует ее этимологическая адаптация – перекодирование значения слова на язык личностных смыслов.

Примеры народной этимологии, в которых произвольно толкуются причины межъязыковых совпадений, могут быть привлечены в качестве учебного материала на уроках по изучению иностранного языка. Критикуя псевдонаучный подход авторов этимологических домыслов к объяснению языковых явлений, А.А. Зализняк иронизирует: «Любителю ничего не стоит сочинить какую-нибудь сказку о том, как возникло турецкое слово *durak*, например: «Это турки взяли русское слово *дурак*, а поскольку *дурак* – это остановка ума, то у них оно стало значить ‘остановка’» (Зализняк, 2010: 30–31). Однако в методическом приложении подобный материал оправдан и эффективен, т.к. «сказки» содержат «подсказки» для запоминания: *Дурак говорит без остановки* (пример А.А. Зализняка). Найденные в процессе смыслового освоения слова опоры могут не иметь ничего общего с научным толкованием, «они могут представлять собой с точки зрения лингвистики достаточно странные и нелогичные образования, однако именно они оказываются надолго закрепленными в ассоциативном поле усвоенной языковой единицы как следы активности индивида при ее восприятии» (Медведева, 1999: 159). Поэтому любительское этимологизирование может иметь место на языковых уроках и быть рекомендовано как эффективный прием.

4. Опора на прагматический компонент. Активнее происходит запоминание омонимов, которые конфликтны по смыслу со своим иноязычным «партнером», обладают в одном

из языков (родном или изучаемом) яркими эмоциональными впечатлениями и оценками, например, коннотацией табуированных форм. Нейтральные русские слова и фразы, созвучные комплексам, произношение которых в турецком языке недопустимо с точки зрения приличия и морали, запоминаются с той быстротой и легкостью, с какой усваивается любой элемент речевого озорства, ставшего возможным под маской языка-«иностранца». В целях предупреждения межкультурных конфликтов и недопонимания этой группе омонимов всегда уделяется особое внимание.

Для русского и турецкого языков неблагозвучными с точки зрения прагматических канонов одного из языков являются следующие слова и словосочетания:

ПРАГМАТИЧЕСКАЯ АСИММЕТРИЯ МЕЖЪЯЗЫКОВЫХ ОМОНИМОВ

РУССКИЙ ЯЗЫК		ТУРЕЦКИЙ ЯЗЫК	
<i>бок</i>	‘правая или левая сторона тела’	<i>bok</i>	‘дерьмо’
<i>дурак</i>	‘глупец’	<i>durak</i>	‘остановка’
<i>хам</i>	‘грубиян’	<i>ham</i>	‘неспелый’
<i>топ</i>	‘женская кофта без рукавов’	<i>top</i>	эвфемизм ‘голубой’
<i>бардак</i>	‘беспорядок’	<i>bardak</i>	‘стакан’
<i>панель</i>	‘о занятии проституцией’	<i>panel</i>	‘круглый стол, собрание’
<i>я рак</i>	‘о своем знаке по гороскопу’	<i>yarak</i>	ненормативная лексема
<i>пись-пись</i>	говорят русским детям в целях стимулирования их мочеиспускания	<i>pis pis</i>	говорят турецким кошкам, подзывая их, ‘кис-кис’

5. Опора на схожий звуко-буквенный комплекс.

Запоминание новых слов также можно форсировать с помощью «фонетических ключей», которые вызывают «переключение» механизмов памяти в оптимальном для поиска нужного слова направлении.

Эффективность изучения лексики иностранного языка, в том числе и такого трудного для иностранцев, как русский язык, с помощью фонетических ассоциаций была в свое время доказана серией экспериментов Р.Ч. Аткинсона и представлена научному сообществу как «метод ключевых слов» (Atkinson & Raugh, 1974). Иностранное слово предлагается запоминать с помощью двух «ссылок» – на созвучие-ключ, подобранный в родном языке, и перевод. И то, и другое для удобства можно объединить в одном мини-сюжете. Хорошо известно, что лучше всего запоминается

индивидуализированный материал, отобранный в соответствии с «собственными аппетитом, инстинктом, интересами, идеями» (Bartlett, 1932). Поэтому стимулировать запоминание простейших фабул сторонниками данного метода рекомендуется с помощью приемов оживления – визуализации сюжета, автобиографичности – дневникового характера сюжета, вхождения в образ – проживания сюжета, соощущений – переживания сюжета (Матюгин, 2007: 8–11).

Привлекаться могут ассоциации по сходству звуко-буквенного комплекса как со словом изучаемого языка (на продвинутом этапе), так и родного (для начинающих изучать язык). Например, слова лексико-тематической группы «Посуда, кухонная утварь, национальные блюда» могут быть представлены в следующих учебных контекстах:

ТЕМАТИЧЕСКАЯ ГРУППА: «ПОСУДА. КУХОННАЯ УТВАРЬ»

СЛОВО	«КЛЮЧ»	ЗНАЧЕНИЕ «КЛЮЧА»	ПЕРЕВОД
<i>Посуда</i>	<i>Asude</i> <i>pasaklı</i>	Асуде, женское имя 'неряха'	'kap kakak'
<i>кастрюля</i>	<i>kostüm</i> <i>Castrol</i>	'костюм' марка автомасла	'tencere'
<i>сковородка</i>	<i>votka</i> <i>soda ve votka</i>	'водка' 'водка с содовой'	'tava'
<i>чайник</i>	<i>çaydanlık</i>	'чайник'	'çaydanlık'
<i>заварник</i>	<i>zavallı</i> <i>davar</i>	'несчастный' 'стадо'	'demlik'
<i>солонка</i>	<i>salon</i> <i>salonda</i>	'зал' 'в салоне'	'tuzluk'
<i>перечница</i>	<i>pirinç</i> <i>perçem</i>	'рис' 'челка'	'biberlik'
<i>сахарница</i>	<i>Sahra</i> <i>Sahalin</i> <i>sakar</i>	Сахара Сахалин 'неуклюжий'	'şekerlik'
<i>миска</i>	<i>misket</i> <i>Minsk</i> <i>muska</i>	'шарик' Минск 'амулет'	'çanak'
<i>тарелка</i>	<i>tarak</i>	'расческа'	'tabak'
<i>блюдец</i>	<i>bluz</i> <i>bütçe</i>	'блузка' 'бюджет'	'bardak tabağı'
<i>чашка</i>	<i>başka</i> <i>aşka</i>	'другой' 'в любовь'	'fincan'

стакан	<i>Atakan</i> <i>hakan</i> <i>bakan</i>	Атакан, мужское имя 'властелин' 'министр'	'bardak'
подстаканник	<i>hastalandık</i>	'мы заболели'	'bardak altlığı'
ложка	<i>loş</i>	'темный'	'kaşık'
вилка	<i>Milka</i> <i>villa</i>	«Милка» 'вилла'	'çatal'
нож	<i>boş</i> <i>koş</i> <i>ruj</i>	пустой' 'бег' 'помада'	'bıçak'
половник	<i>poliklinik</i> <i>apolet</i>	'поликлиника' 'эполеты'	'kepçe'
поднос	<i>Patnos</i>	город в Турции	'tepsi'
противень	<i>protein</i> <i>pratik</i>	'протеин' 'практика'	'fırın tepsi'
скалка	<i>sakal</i> <i>skala</i> <i>kalkan</i>	'борода' 'гамма' 'камбала'	'oklava'
скатерть	<i>sakat</i> <i>sakatat</i> <i>Katerine</i>	'инвалид' 'потроха' Катерина, женское имя	'masa örtüsü'
салфетка	<i>selfie</i> <i>saf</i> <i>kalfa</i>	'селфи' 'наивный, чистый' 'подмастерье'	'peçete'

Составление сюжета для одновременного запоминания фонетического «ключа» и перевода может осуществляться по следующим моделям.

РУССКОЕ СЛОВО	ТУРЕЦКИЙ «КЛЮЧ»	ПЕРЕВОД НА ТУРЕЦКИЙ ЯЗЫК	СЮЖЕТ
каша	<i>kaşık</i> 'ложка'	'lara'	<i>Rus lapası Türk kaşığı ile yenilebilir.</i> Русскую кашу можно есть турецкой ложкой.
щи	<i>aşçı</i> 'повар'	'Şçi Çorbası'	<i>Aşçı Şçi çorbası pişiriyor.</i> Повар варит щи.
борщ	<i>borç</i> 'долг'	'borşç'	<i>Dilenci borç karşılığında borşç çorbası yüyor.</i> Нищий ест борщ в долг.
посуда	<i>pasaklı</i> 'неряха'	'kap kacak'	<i>Pasaklı kap kacak yıkamaz.</i> Неряха не моет посуду.
чашка	<i>başka</i> 'другой'	'fincan'	<i>Başka kimse bir fincan çay ister mi?</i> Кто-то еще хочет чашку чаю?

<i>солонка</i>	salonda 'в салоне'	'tuzluk'	<i>Tuzluk salondaki masanın üzerinde duruyor.</i> Солонка стоит на столе в салоне.
<i>скатерть</i>	Katerine	'masa örtüsü'	<i>Katerine masa örtüsünü seriyor.</i> Катерина кладет на стол скатерть.
<i>салфетка</i>	saf 'чистый' (о драгоценном камне)	'peçete'	<i>Kuyumcu saf elması peçete ile parlatıyor.</i> Ювелир полирует салфеткой чистый алмаз.

6. Опора на аналогичную грамматическую модель.

Запоминание нового слова как минимального лексико-грамматического блока продуктивно с учетом сходства семантико-синтаксических значений падежей и схожих способов их формального выражения в родном языке и изучаемом.

При знакомстве с русской предложно-падежной системой стартовым традиционно является предложный падеж. Параллельно проходит изучение лексики, реализующей значение места в конструкции, которая схожа с соответствующей конструкцией турецкого языка. Исходный в условиях сингармонической вариативности аффикс *-de*, который оформляет в турецком языке значение локатива – местного падежа (тур. *Bulunma hâli*), обнаруживает аналогию с наиболее частотным окончанием предложного падежа *-e*, сигнализирующим в русском языке о местонахождении лица или предмета: тур. *neredeE?* – рус. *гдеE?*; *otelde – в отеле*; *Kievde – в Киеве*; *eczanedede – в аптеке*; *postanedede – на почте*. Основную трудность при освоении предложного падежа (как и всей падежной системы в целом) для носителя турецкого языка составляет непривычная позиция парного компонента: окончание *-e (-u / -y)* идет в обязательной связке с предлогами *в / на*. «Переключение» сознания студента с постпозиции «турецких» послелогов на препозицию «русских» предлогов требует особого внимания и усилий со стороны преподавателя.

Определенное соответствие, облегчающее усвоение новых лексико-грамматических блоков, обнаруживает и способ выражения идеи принадлежности в двух языках. Аффикс *-(n)in*, оформляющий посессивную конструкцию (так наз. изафет III) в турецком языке, согласуется с суффиксом *-(n)in*, принимающим активное участие в образовании русских притяжательных прилагательных: *Sibel'in kedisi – Олин кот*; *babanın bilgisayarı – папин компьютер*; *annenin*

ekteği – мамин хлеб; *teyzenin oğlu* – тетин сын. Турецкая форма шире по охвату значений, так как выражает принадлежность и предмета лицу, и предмета предмету, в то время как русская может быть образована только от одушевленных существительных и ограничена значением принадлежности предмета одному лицу. Однако русская конструкция проще, так как имеет только «одностороннее согласование», а конструкция изафета наряду с формой родительного (притяжательного) падежа определяющего слова предполагает согласование и определяемого слова, которое получает аффикс принадлежности 3-го лица.

7. Опора на знакомый контекст. Для запоминания иностранной лексики крайне важна связь вербальных единиц, обусловленная речевым навыком. Высокий результат воспроизведения показывают слова, усвоенные в составе устойчивых выражений, источником которых, в первую очередь, служит русский речевой этикет. Стереотипность, формульность, высокая частотность употребления делает «фразы к случаю» идеальным контекстом для запоминания слова. Принцип контекстного изучения лексики реализован при создании учебного издания «Этикетные формулы русской речи для говорящих на турецком языке: Элементарный уровень» (Klimkina & Zaripova Çetin, 2015). Например, слово *porá* удобнее всего запоминать с помощью следующих этикетных образцов:

ЧТО ГОВОРЯТ РУССКИЕ, КОГДА ГОВОРЯТ «ПОРА!»

- Мне пора! До свидания! ▶ ◀ Говорят русские, желая предупредить собеседника, что они не могут продолжать разговор или что им надо идти.
Ruslar, artık sohbetе devam edemeyeceklerini veya gitmek zorunda olduklarını bildirmek için böyle derler.
- Пора, мой друг, пора!
(А.С. Пушкин) ▶ ◀ Говорят русские шутливо, чтобы поторопить собеседника.
Ruslar, karşındaki insanı acele ettirmek için şaka yaparak böyle derler.
- Пора, красавица, проснись!
(А.С. Пушкин) ▶ ◀ Говорят русские шутливо, призывая собеседника к активному действию.
Ruslar, karşındaki insanı harekete geçirmek için şaka yaparak böyle derler.
- Пора и честь знать!
(Пословица) ▶ ◀ Говорят русские, когда чувствуют, что визит в гости затянулся, и настало время уйти, чтобы дать хозяевам дома отдохнуть.
Ruslar, misafirde fazla kaldıklarını ve artık ev sahiplerine dinlenme imkanı vermek için gitme zamanı geldiğini düşününce, bu Rus atasözünü kullanırlar.

Выводы и перспективы

Применение стратегии ассоциирования при изучении лексики иностранного языка позволяет обнаружить и мобилизовать внутренние ресурсы памяти, является условием оптимизации процесса обучения и фактором успешного накопления лексического запаса. Чем больше различных ассоциативных опор и ориентиров вовлекается в процесс заучивания нового слова, тем успешнее походит запоминание и прочнее результат.

Дальнейший методический поиск в рамках лексического подхода к изучению языка должен быть направлен на усовершенствование учебных материалов с учетом ассоциативного принципа и, в перспективе, создание «психолингвистической версии» методической типологии лексики, учитывающей особенности речевой деятельности обучаемых по усвоению разных типов слов.

В свете декларируемого сегодня понимания языка как живого знания, которому нельзя научить, а можно только научиться, перед языковым образованием поставлена новая задача – научить учиться языку. Помочь в ее решении должна ранее не известная учебная дисциплина – «методика *изучения* иностранных языков», призванная популяризировать снимающие трудности в овладении вторым языком стратегии изучающего его индивида.

Возможный прорыв в сторону повышения результатов обучения иностранному языку связывается с приходом на смену традиционной лингводидактике дисциплины нового интегративного типа – психолингводидактики.

Литература

- Акишина А.А., Каган О.Е. Учимся учить. Москва: Русский язык. Курсы, 2005. 256 с.
- Баграмова Н.В. Лингводидактические основы обучения второму иностранному языку. Санкт-Петербург: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2005. 221 с.
- Головин Г.В. Измерение пассивного словарного запаса русского языка. *Социо- и психолингвистические исследования*. 2015. Вып. 3. С. 148–159.
- Горина О.Г. Использование технологий корпусной лингвистики для развития лексических навыков студентов-регионоведов в профессионально-ориентированном общении на английском языке: дисс. ... канд. пед. н.: 13.00.02. Москва: МГУ им. М.В. Ломоносова, 2014. 320 с.

- Жинкин Н.И. Семиотические проблемы коммуникации животных и человека. *Теоретические и экспериментальные исследования в области структурной и прикладной лингвистики*. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1973. С. 60–76.
- Залевская А.А. Введение в психолингвистику. Москва: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 1999. 382 с.
- Залевская А.А. Слово в лексиконе человека: Психолингвистическое исследование. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1990. 206 с.
- Зализняк А.А. Из заметок о любительской лингвистике. Москва: «Русский мир», «Московские учебники», 2010. 240 с.
- Калмикова Л., Новикова Г. Психолінгвістичні феномени «знання мови» і «знання про мову»: проблеми співвідношення й функціонування в мовленні дітей. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*. 2018. Вип. 23(1). С. 99–118. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1211606>
- Кузьмина Л.Г., Кавнатская Е.В. Современные культуроведческие подходы к обучению иностранным языкам. *Вестник Воронежского государственного университета*. 2001. Вып. 2. С. 108–117.
- Леонтьев А.А. Некоторые проблемы обучения русскому языку как иностранному (Психолингвистические очерки). Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1970. 88 с.
- Матюгин И.Ю. Как запоминать английские слова. Москва: РИПОЛ Классик, 2007. 320 с.
- Медведева И.Л. Функционирование иноязычной лексики в свете психолингвистической концепции слова. *Психолингвистические проблемы функционирования слова в лексиконе человека*. Тверь: Твер. гос. ун-т, 1999. С. 132–174.
- Никуличева Д.Б. Применение психолингвистических стратегий полиглотов в практике изучения иностранных языков. *Вопросы психолингвистики*. 2013. Вып. 2(18). С. 90–97.
- Прищак М.Д. Освіта ХХІ століття: пошук парадигми. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія*. 2018. Вип. 55. С. 24–29.
- Atkinson, R.C., & Raugh, M.R. (1974). An Application of the Mnemonic Keyword Method to the Acquisition of a Russian Vocabulary. *Technical Report № 237. Psychology and Education Series. Institute for Mathematical Studies in the Social Sciences, Stanford University*. Stanford: NTIS. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/833e/d36c68e4a76731fbea5fdc103033d707f683.pdf> <https://doi.org/10.21236/AD0787843>
- Bartlett, F.C. (1932). *Remembering: A Study in Experimental Social Psychology*. Cambridge: Cambridge Univ. Press. Retrieved from <http://www.bartlett.psychol.cam.ac.uk/RememberingBook.htm>
- Hastrup, K. (1987). Using thinking aloud and retrospection to uncover learners' lexical inferring procedures. *Introspection in second language research*, (pp. 197–212). Clevedon: Multilingual Matters.
- Klimkina, O.I., & Zaripova Chetin, Ch. (2015). *Ruscha konushmanyn etik formлары. turkche konushan turk ogrenzhilere yonelik rus dili ders kitaby. Basit seviye [Communicative formulas of the Russian language for speakers of the Turkish language. Elementary level]*. Ankara: Kultur Azhans Tanytym ve Organizasyon Ltd [in Russian, in Turkish].
- Lewis, M. (1993). *The Lexical Approach: The state of ELT and a Way Forward*. Hove : Language Teaching Publications.

- Wilkins, D.A. (1972). *Linguistics in Language Teaching*. London : Edward Arnold.
- Zalevskaya, A. (2014). *Interfacial Theory of Word Meaning: A Psycholinguistic Approach*. London: Published by IASHE.
- Zimmer, B. (2010). Chunking. *The New York Times Magazine*, 19.09. Retrieved from <http://www.nytimes.com/2010/09/19/magazine/19FOB-OnLanguage-Zimmer.html>

References

- Akishina, A.A., & Kagan, O.E. (2005). *Uchimsia uchit [Learning to teach]*. Moscow : Kursy [in Russian].
- Bagramova, N.V. (2005). *Lingvodidakticheskie osnovy obucheniia vtoromu inostrannomu yazyku [Linguistic and didactic bases of teaching the second foreign language]*. St. Petersburg : RGPU im. A.I. Gertsena [in Russian].
- Golovin, G.V. (2015). Izmerenie passivnogo slovnogo zapasa russkogo yazyka [Assessment of the passive vocabulary of the Russian language]. *Sotsio- i psiholingvisticheskie issledovaniia – Socio- and psycholinguistic research*, 3, 148–159 [in Russian].
- Gorina, O.G. (2014). Ispolzovanie tehnologii korpusnoy lingvistiki dlia razvitiya leksicheskikh navykov studentov-regionovedov v professionalno-orientirovannom obshchenii na angliyskom yazyke [The use of corpus linguistics technologies for the development of lexical skills of students of regional studies in professionally oriented communication in English]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow : MGU im. M.V. Lomonosova [in Russian].
- Kalmykova, L., & Novikova, G. (2018). Psiholingvistichni fenomeni «znannia movy» i «znannia pro movu» : problemy spivvidnoshennia y funktsionuvannia v movlenni ditey [Psycholinguistic phenomena «knowledge of the Language» and «knowledge about Language»: Problems of relationship and functioning in Children's Speech]. *Psiholingvistyka – Psycholinguistics*, 23(1), 99–118. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1211606> [in Ukrainian].
- Kuzmina, L.G., & Kavratskaia, E.V. (2001). Sovremennye kulturovedcheskie podhody k obucheniiu inostrannym yazykam [Modern cultural approaches to learning foreign languages]. *Vestnik Voronezhskogo gosudarstvennogo universiteta – Bulletin of Voronezh state University*, 2, 108–117 [in Russian].
- Leontiev, A.A. (1970). *Nekotorye problemy obucheniya russkomu yazyku kak inostrannomu (psiholingvisticheskie ocherki) [Some problems of teaching Russian as a foreign language (essays on psycholinguistics)]*. Moscow : Izd-vo Mosk. un-ta [in Russian].
- Matiugin, I.Yu. (2007). *Kak zapominat angliyskie slova [How to memorize English words]*. Moscow : RIPOL Klassik [in Russian].
- Medvedeva, I.L. (1999). Funktsionirovanie inoyazychnoy leksiki v svete psiholingvisticheskoy kontseptsii slova [Functioning of foreign language vocabulary in the light of the psycholinguistic concept of the word]. *Psiholingvisticheskie problemy funktsionirovaniia slova v leksikone cheloveka – Psycholinguistic problems of word in the lexicon*, (pp. 132–174). Tver : Tver. gos.un-t [in Russian].
- Nikulicheva, D.B. (2013). Primenenie psiholingvisticheskikh strategiy poliglotov v praktike izucheniia inostrannykh yazykov [Studying linguistic and Psychological

- strategies of Polyglots for the Purposes of language learning]. *Voprosy Psiholingvistiki – Journal of Psycholinguistics*, 2(18), 90–97 [in Russian].
- Pryshchak, M.D. (2018). Osvita XXI stolittia: poshchuk paradygmy [Education of the XXI Century: Search of Paradigm]. *Naukovi zapysky Vinnytskogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu imeni Myhayla Kotsiubynskogo – Scientific notes of Vinnitsa state pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky*, 55, 24–29 [in Ukrainian].
- Zalevskaya, A.A. (1990). *Slovo v leksikone cheloveka: psiholingvisticheskoe issledovanie [The word in the human lexicon: Psycholinguistic study]*. Voronezh : Izd-vo Voronezh. un-ta [in Russian].
- Zalevskaya, A.A. (1999). *Vvedenie v psiholingvistiku [Introduction to Psycholinguistics]*. Moscow : Ros. gos. gumanit. un-t [in Russian].
- Zalizniak, A.A. (2010). *Iz zametok o liubitelskoy lingvistike [From the notes about the Amateur linguistics]*. Moscow : «Russkiy mir», «Moskovskie uchebniki» [in Russian].
- Zhinkin, N.I. (1973). Semioticheskie problemy kommunikatsii zhivotnyh i cheloveka [Semiotic problems of communication between animals and humans]. *Teoreticheskie i eksperimentalnye issledovaniia v oblasti strukturnoy i prikladnoy lingvistiki – Theoretical and experimental research in the field of structural and applied linguistics*, (pp. 60–76). Moscow : Izd-vo Mosk. un-ta [in Russian].
- Atkinson, R.C., & Raugh, M.R. (1974). An Application of the Mnemonic Keyword Method to the Acquisition of a Russian Vocabulary. *Technical Report № 237. Psychology and Education Series. Institute for Mathematical Studies in the Social Sciences, Stanford University*. Stanford: NTIS. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/833e/d36c68e4a76731fba55fdc103033d707f683.pdf> <https://doi.org/10.21236/AD0787843>
- Bartlett, F.C. (1932). *Remembering: A Study in Experimental Social Psychology*. Cambridge: Cambridge Univ. Press. Retrieved from <http://www.bartlett.psychol.cam.ac.uk/RememberingBook.htm>
- Haastrup, K. (1987). Using thinking aloud and retrospection to uncover learners' lexical inferencing procedures. *Introspection in second language research*, (pp. 197–212). Clevedon: Multilingual Matters.
- Klimkina, O.I., & Zaripova Chetin, Ch. (2015). *Ruscha konushmanyn etik formlyary. turkche konushan turk ogrenzhilere yonelik rus dili ders kitaby. Basit seviye [Communicative formulas of the Russian language for speakers of the Turkish language. Elementary level]*. Ankara: Kultur Azhans Tanytym ve Organizasyon Ltd [in Russian, in Turkish].
- Lewis, M. (1993). *The Lexical Approach: The state of ELT and a Way Forward*. Hove : Language Teaching Publications.
- Wilkins, D.A. (1972). *Linguistics in Language Teaching*. London : Edward Arnold.
- Zalevskaya, A. (2014). *Interfacial Theory of Word Meaning: A Psycholinguistic Approach*. London: Published by IASHE.
- Zimmer, B. (2010). Chunking. *The New York Times Magazine*, 19.09. Retrieved from <http://www.nytimes.com/2010/09/19/magazine/19FOB-OnLanguage-Zimmer.html>

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена описанию резервов повышения эффективности обучения лексике иностранного языка. Выявление результативных стратегий освоения

новых слов и используемых при этом опорных элементов проводилось с учетом психолингвистической теории двуязычия как базы для совершенствования теории и практики обучения иностранным языкам. Иллюстративная часть представлена материалами уроков РКИ для учащихся с родным турецким языком.

Под опорой понимается попадающий в фокус внимания признак, направляющий поиск в предшествующем опыте индивида. Ассоциативные опоры связаны с реализацией стратегии ассоциирования в процессе запоминания иностранного слова. Высказывается предположение, что если одновременно с новой вербальной единицей будут предложены ассоциативные опоры («ключи» в терминах методики) для ее запоминания, то это ускорит запечатление звукового и графического образа слова, обеспечит его введение в долговременную память, упрочит хранение, упростит поиск и воспроизведение.

В целях оптимизации запоминания лексического материала предлагается использовать: опору на морфемный компонент («знакомые» корни в заимствованиях); опору на одинаковый звуко-буквенный комплекс (межъязыковые омонимы); опору на язык личностных смыслов (этимологическая адаптация слова); опору на прагматический компонент (эмоционально-оценочные коннотации слова); опору на схожий звуко-буквенный комплекс («фонетические ключи»); опору на грамматическую аналогию в родном языке («положительный перенос»); опору на ранее сформированный речевой навык.

Применение стратегии ассоциирования при изучении лексики иностранного языка помогает мобилизовать внутренние ресурсы памяти, является условием оптимизации процесса обучения и фактором успешного накопления лексического запаса. Чем больше различных ассоциативных опор вовлекается в процесс заучивания нового слова, тем быстрее походит запоминание и прочнее результат.

Дальнейший методический поиск в рамках лексического подхода к изучению языка должен быть направлен на усовершенствование учебных материалов с учетом ассоциативного принципа и, в перспективе, создание «психолингвистической версии» методической типологии лексики, принимающей во внимание особенности речевой деятельности обучаемых по усвоению разных типов слов.

Ключевые слова: практическая психолингвистика, ассоциативная опора, обучение лексике иностранного языка.

Клімкіна Ольга. Асоціативні опори у процесі вивчення лексики іноземної мови: психолінгвістичний підхід у лінгводидактиці

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено висвітленню резервів підвищення ефективності навчання лексики іноземної мови. Виявлення дієвих стратегій засвоєння нових слів і використуваних при цьому опорних елементів здійснено з огляду на психолінгвістичну теорію двомовності як підґрунтя вдосконалення

теорії і практики навчання іноземних мов. В ілюстративній частині наведено матеріали занять з російської мови як іноземної для учнів з рідною турецькою мовою.

Під опорою розуміють ознаку, що потрапляє у фокус уваги й спрямовує пошук у попередньому досвіді індивіда. Асоціативні опори використовують у стратегії асоціювання для запам'ятовування нового слова. Висловлено припущення, що якщо водночас з новою вербальною одиницею запропонувати асоціативні опори («ключі» в термінах методики), то це прискорить збереження звукової та графічної форми слова, забезпечить його введення в довготривалу пам'ять, зміцнить зберігання, спростить пошук і відтворення.

З метою оптимізації запам'ятовування лексичного матеріалу запропоновано використовувати: опору на морфемний компонент («знайомі» корені в запозиченнях); опору на однаковий звуко-буквений комплекс (міжмовні омоніми); опору на мову особистісних смислів (етимологічна адаптація слова); опору на прагматичний компонент (емоційно-оцінні конотації слова); опору на схожий звуко-буквений комплекс («фонетичні ключі»); опору на граматичну аналогію з рідною мовою («позитивне перенесення»); опору на раніше сформовану мовленнєву навичку.

Застосування стратегії асоціювання у процесі вивчення лексики іноземної мови допомагає мобілізувати внутрішні ресурси пам'яті, є умовою оптимізації процесу навчання і чинником успішного накопичення лексичного запасу. Чим більше різних асоціативних опор залучено до процесу заучування нового слова, тим швидше відбувається запам'ятовування і триваліший результат.

Подальший методичний пошук у рамках лексичного підходу до вивчення іноземної мови має бути спрямований на вдосконалення навчальних матеріалів з урахуванням асоціативного принципу і, в перспективі, створення «психолінгвістичної версії» методичної типології лексики, що бере до уваги особливості мовленнєвої діяльності учнів із засвоєння різних типів слів.

Ключові слова: практична психолінгвістика, асоціативна опора, навчання лексики іноземної мови.

Psycholinguistic Aspects of Reproducing the Chinese Military and Political Discourse in Ukrainian

Психолінгвістичні аспекти відтворення китайськомовного військово-політичного дискурсу українською мовою

Tetiana Korolova

Dr. in Philology, Professor,
Head of the Department of Faculty
of Translation, Theoretical and
Applied Linguistics

E-mail: kortami863@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3441-196X

Тетяна Корольова

доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри
перекладу і теоретичної та
прикладної лінгвістики

Oleksandra Popova

Dr. in Pedagogy, Associate Professor,
Dean of the Foreign Languages
Department

E-mail: alex-popova@ukr.net
orcid.org/0000-0002-6244-5473

Олександра Попова

доктор педагогічних наук, доцент,
декан факультету іноземних мов

*South-Ukrainian K.D. Ushinskyi
National Pedagogical University*
✉ 26, Staroportofrankivska Str.,
Odesa, Ukraine, 65020

*Державний заклад
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»*
✉ вул. Старопортофранківська, 26,
м. Одеса, Україна, 65020

*Original manuscript received September 23, 2018
Revised manuscript accepted March 29, 2019*

ABSTRACT

The article is aimed at studying psycholinguistic issues regarding the interpretation variability and linguocultural accommodation of conceptual basis representing the determinants of the Chinese military and political discourse by the Ukrainians. The topicality is stipulated by great interest of the scientists in the fields of psycholinguistics, linguistic culturology, translation studies as to the semantic content within the view of the world displayed by ethnic groups from The Orient. The determinants of the Chinese military and political discourse (discourse, concept, concept sphere, linguistic component, extra-linguistic component) are specified in the article. The Chinese-language military-political discourse is understood as a totality of verbalized oral and written texts created in the context of the politics-oriented communication; ideographic and symbolic embodiment of the national concept sphere, which is governed by the national and culture-centric tactical and strategic vectors of the conflict-free interaction performed by communicants in the spheres of politics, economy, military-industry, international relations. The linguistic phenomena enable the Chinese military and political discourse to be actualized as well as the means of their reproduction in the Ukrainian language [replication (equivalent translation), transliteration, transcoding, descriptive translation, commentary; the communication-equal translation strategy; the redirection strategy where cultural and linguistic adaptations are applied]. The prospects of our further research are seen in the study of tactical and strategic vectors which may determine the peculiarities of reproducing the syntactic component of the discourse under study into the Ukrainian language.

Key words: *Chinese military and political discourse, concept, concept sphere, view of the world, language, culture, reproduction means.*

Вступ

Актуальність започаткованого дослідження зумовлена неабияким інтересом науковців у галузі психолінгвістики, лінгвокультурології, перекладознавства до змістового контенту картини світу етносу країн Сходу, зокрема імпліцитного «навантаження» експліцитного фрейму культурно-релятивних концептів, що реалізуються як вербальними засобами, так і невербальними, з одного боку; з іншого, до необхідності адекватного декодування ментальних і соціальних стереотипів представників цієї давньої культури та коректного лінгвістичного оформлення «традиційно-маркованого скарбу» засобами іншої мови, тобто перекладу, доступного реципієнту.

Численні праці, присвячені вивченню мови в нерозривному зв'язку з культурою певного етносу, підтверджують універсальність,

але й в той час й унікальність, мови як багатофункційного цілісного механізму, що забезпечує передавання різнопланової інформації через відповідний інструментарій від покоління до покоління в межах одного етносу, між різними культурними спільнотами в діахронії та синхронії.

Якщо розглядати мову в площині психології, мова віддзеркалює складні багатоаспектні процеси когнітивної діяльності, рефлексує стан, емоційні переживання, настрої тощо. Мову корелюють із мисленням, свідомістю, інтелектом, розумом. О. Леонтьєв розуміє мову як єдність спілкування й узагальнення, як систему значень, що актуалізуються в предметній та вербальній формах існування (Леонтьєв, 1969). Саме «мовна свідомість» (тобто свідомість, опосередкована значеннями) є допоміжним інструментом до розуміння «образу світу» («картину світу»). Кореляції картин світу з відображенням у психіці людини предметної навколишньої дійсності, що опосередкована відповідними когнітивними схемами, з результатом минулого того народу, частиною якого ми себе вважаємо, є ключовими моментами мовленнєвої поведінки людини (Леонтьєв, 1969). Таке відображення навколишнього середовища, на думку науковця, піддається свідомої рефлексії, що віддзеркалюється в продукуванні мовлення (Красных, 2001: 70–71).

Учені наголошують про нерозривний зв'язок феномена «картина світу» з мовою, що підтверджують наведені далі цитати: «мова відображає бачення світу, є призмою, через яку мовці бачать навколишнє середовище; мовна призма сприйняття вбудована у свідомість та підсвідомість її носіїв» (Уорф, 1960: 135–168); «мова є головним, найяскравішим і найстійкішим показником етносу» (Толстой, 1989: 9); мовний матеріал можна асоціювати з найвагомішою інформацією про світ і людину в ньому, його (матеріалу) глибокий аналіз дозволяє проникнути в таємницю людини і мови (Маслова, 2001: 27–28); «картина світу» актуалізується в «мовній картині світу», тобто «дзеркалі мови; в сукупності знань про світ, що відображені в лексиці, фразеології, граматиці» (Красных, 2001: 70–71). Д. Будняк згадує про індивідуальну компоненту людини в комунікації: «мова як універсальний засіб передавання інформації про природу та про всі сфери життя людини й людського суспільства, а також про себе саму, відображає культуру спільноти людей (Budniak, 2003: 19).

Враховуючи вищенаведене, варто зазначити такі факти: як-от: 1) різні мови по-різному впливають на мислення; 2) реальний світ, більшою мірою, будується несвідомо, на основі мовних норм певної соціально-культурної групи.

Погоджуючись із авторськими баченням сутності психолінгвістичного феномена «мова», можна резюмувати, що мова є потужним «резервуаром» для предметів і явищ об'єктивного світу, образно-абстрактних феноменів, почуттєво-емоційних переживань люду. Водночас мова виконує функцію вербально-виразну, де вона виступає інструментом для трансформації контенту цього «вмістилища» відповідно до концептуального «етно-бекграунда». Проте слід зазначити, що дослідження інтеркультурної і крос-культурної кореляції мовних картин світу, зокрема в контрастивному аналізі мовних картин країн Заходу і Сходу, залишилися поза колом сучасних наукових розвідок.

Контекст динамічного розвитку співпраці між Україною та Китаєм у багатьох сферах життєдіяльності на тлі подій, що відбуваються на сучасній військово-політичній арені нашої країни, нетривіальної значущості набуває проблема коректного розуміння, тлумачення й усвідомлення згаданої концептосфери Піднебесної. Сьогодні актуалізується потреба у пошуку нових адекватних способів й інструментального апарату для репродукції саме смислу китайськомовного військово-політичного дискурсу українською мовою. З огляду на вищезазначене, формулюємо *мету* запропонованої розвідки: дослідити психолінгвістичні засоби відтворення концептуальної бази детермінантів китайськомовного військово-політичного дискурсу українською мовою. Реалізації окресленої мети сприятиме розв'язання конкретних *завдань*: 1) специфікувати особливості функціонування детермінантів китайськомовного військово-політичного дискурсу; 2) проаналізувати когнітивне підґрунтя варіативності інтерпретації детермінантів китайськомовного військово-політичного дискурсу при відтворенні їх українською мовою; 3) виявити найбільш ефективні тактико-стратегічні засоби репрезентації іншомовного матеріалу мовою перекладу.

За нашою *гіпотезою*, вдала ідентифікація досліджуваних детермінантів та їх адекватне тлумачення уможливило коректну трансформацію китайських культурем мовою перекладу.

Об'єктом нашого дослідження виступають перекладацькі рішення, в яких маніфестуються певні сигналізатори когнітивного, асоціативного і фоново-культурологічного мислення; предметом аналізу є психолінгвальні і лінгвальні засоби та способи перекладу концептуальних детермінантів студійованого дискурсу, що віддзеркалюють лінгвокультурологічні рішення в друготворі.

Термінологічним фундаментом започаткованого дослідження є такі психолінгвістичні феномени, як-от: «дискурс», «концепт», «мовна картина світу». Розглянемо їх детальніше.

Враховуючи багатоаспектність функціонального апарату дискурсу, наявність широкого спектру сфер його актуалізації і неоднозначне дефініційного фонду цього феномена, вивченню сутності і структури дискурсу було присвячено чимало праць вітчизняних (Бацевич, 2004, 2010; Бехта, 2004; Ищенко, 2007) та зарубіжних (Греймас & Курте, 1983; Конт-Спонвиль, 2012; Райзберг, 2009; Серио, 1999; Фуко, 1996; Habermas, 1981) учених.

За енциклопедично-довідниковими джерелами, «дискурс» має такі визначення: – «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими чинниками; текст, що функціонує в подієвому аспекті, мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей та механізмах їх свідомості (когнітивних процесах)»; тобто «втілене в життя» мовлення (Арутюнова, 1990: 136–137); слід вказати, що багато вчених є прихильниками такого погляду (Райзберг, 2009: 125; Конт-Спонвиль, 2012: 156). Низка дослідників розширюють поняття дискурсу за рахунок екстра- або пара-лінгвістичних компонентів комунікації (Серио, 1999: 14–53; Фуко, 1996; Бехта, 2004; Греймас & Курте, 1983), семантики модально-оцінних конотацій (Habermas, 1981), формування різноманітних мовленнєвих жанрів (Бацевич, 2004: 138), соціальної орієнтації типу мовлення (Карасик, 2000).

З огляду на теоретичний аналіз поняття «дискурс», розуміємо його як тип комунікативної діяльності, що репрезентується в усній і писемній формах відповідно до тактико-стратегічної спрямованості комунікації і реалізується через лінгвістичні й екстралінгвістичні засоби спілкування з урахуванням особливостей сфери його актуалізації і когнітивно-практичного фундаменту безконфліктної інтеракції.

Повне розкриття змістової компоненти китайськомовного військово-політичного дискурсу уможливується завдяки врахування аутентичної концептосфери його реалізації. У цьому зв'язку доцільним є дослідити семантику феномена «концепт». Наразі існує п'ять основних напрямів щодо його визначення: когнітивістський, психолінгвістичний, лінгвістичний, лінгвофілософський, лінгвокультурологічний.

У сучасній науці репрезентована низка напрямів дослідження концепту, об'єднаних у дві групи на підставі *стилю мислення*, «що визначає відношення ментального компонента мовного знака, який об'єктивує концепт, до фрагмента дійсності (референта), до якого відсилає форма цього знака» (Мартинюк, 2011: 40), подібної думки дотримуються представники когнітивістської теорії, деякі з котрих іменують *концепт гештальтом* (Кубрякова, 2007: 14; Болдырев, 2001: 29). Цікавим є логіко-філософський підхід до трактовки концептів, які можна розглядати як потенційно вербалізовані смисли, тобто передмовно-мовленнєві проекції результатів психічних процесів (Павиленис, 1983).

Психолінгвісти розглядають «концепт» як «спонтанно функціонує в пізнавальній та комунікативній діяльності індивіда базове перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, що підкорюється закономірностям психічного життя людини і внаслідок цього за рядом параметрів відрізняється від понять і значень як продуктів наукового опису з позицій лінгвістичної теорії» (Залевская, 2001); як глобальну ментальну одиницю, що становить собою квант структурованого знання (Попова & Стернин, 1999). У визначеннях науковців превалюють кореляції між індивідуальним психічним досвідом й особливостями реалізації психічних процесів людини, що актуалізуються в певні знання.

З огляду на вищенаведений дефініційний аналіз наукового конструкту, феномену «концепт» надаємо таке визначення: динамічно-гнучка одиниця психічного потенціалу людини, що виникає в процесі дискурсивної інтеракції індивідів, має усвідомлену мовленнєво-вербальну національно-марковану маніфестацію з урахуванням особистого когнітивно-перцептивного досвіду в межах певного культурного простору.

Відзначимо, що лінгвофілософський і лінгвокультурологічний підходи вважаємо визначальними для декодування сутності китайськомовного військово-політичного дискурсу. Наголошуємо на значущості вербальної компоненти актуалізації концепту(тів), тобто *мовної картини світу*, що відбиває: 1) знання про мову як знакову систему; і 2) знання про світ, об'єктивовані формами мовних знаків. Внутрішній лексикон, сформований на базі вищезазначених знань і організований у єдине ціле – «складне, багатомірне, ієрархічно стратифіковане утворення в мисленні людини, що є невід'ємною частиною її пам'яті й слугує збереженню інформації і забезпеченню легкого доступу до неї за необхідності її використання в мисленнєвій і мовленнєвій діяльності» (Кубрякова, 1991; Жаботинская, 2009: 382). У цьому зв'язку, зауважимо, що кореляції знань і мови є основним регулятором розуміння, актуалізації і зберігання ресурсної змістовно-центричної бази про світ.

Оскільки китайська мова належить до категорії ідеографічного письма, коректна ідентифікація плану змісту ієрогліфів уможливується завдяки концептуальній обізнаності і фоновими знаннями філософсько-культурологічної спрямованості. Повному відтворенню автентичної семантики досліджуваного дискурсу сприяє адекватне використання перекладацького інструментарію.

Методи та методики дослідження

Враховуючи тісний зв'язок психолінгвістики і транслатології, що фокусується на спостереженні та аналізі мовного матеріалу в перекладі (Hatzidaki, 2007), констатуємо доцільність використання як психолінгвістичних, так і загальнонаукових та загальнолінгвістичних методів дослідження порушеної проблеми.

Беручи до уваги той факт, що переклад є мисленнєвим процесом, з одного боку, і творчим, з іншого, задля аналізу результату відтворення детермінантів досліджуваних концептів у неблизькоспоріднених мовах / культурах, раціональним у цьому сенсі видається використання методу аналітичної інтроспекції, що дає можливість відтворити цілісний зміст концептосфери китайськомовного військово-політичного дискурсу на основі існуючих асоціативних зв'язків (зокрема позитивних і негативних

емоцій і переживань як категоріальних елементів свідомості в сукупності з ідеографічно-ієрогліфічним «втіленням» змісту повідомлення). Методика прямого тлумачення слова надала змогу з'ясувати реальну складну картину співвідношення лексичного значення і внутрішньої форми компонентів досліджуваного дискурсу.

Для вирішення поставлених завдань було також використано загальнонаукові та загальнолінгвістичні методи дослідження як допоміжні: 1) методи індукції / дедукції, за допомогою яких було проаналізовано та узагальнено теоретичні основи з досліджуваної теми, а також систематизовано результати дослідження; 2) метод дефініційного аналізу, за допомогою якого було детерміновано зміст наукових визначень (дефініцій) досліджуваних понять; 3) метод психолінгвістичної оцінки коректності мови перекладу, заснованого на порівнянні спостережень, що отримані під час сприйняття китайського оригіналу та його українського варіанту.

Відзначимо, що доречність практичного використання отриманих знань з порушеної теми було експериментально доведено на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» на початку 2018–2019 навчального року. В експерименті взяли участь: 20 студентів-магістрантів, які навчаються за спеціальністю «Переклад», і професійні перекладачі-китаєзнавці (5 осіб). Мета експерименту – оцінити якість перекладу студентів; матеріал – китайськомовні публічні виступи політиків та коментаторів, інтерв'ю політиків, протоколи засідань уряду, з'їздів партії, публікації у ЗМІ, історичні документальні хроніки, політико-нормативні документи й студентські варіанти їх перекладу українською мовою. Критеріями оцінювання виступили такі: • *адекватний* (добрий переклад); • *задовільний* переклад; • *неадекватний* (поганий переклад).

Результати та дискусії

Відомо, що переклад є складним процесом відтворення концептуальної картини світу іншою мовою, який передбачає збереження єдності змісту і форми. Перекладач стикається з безліччю номінацій, уявлень, значень у процесі реалізацій перекладацький дій-операцій, у центрі яких знаходиться, перш

за все, слово, що виконую функцію відображення предметно-понятійного змісту. Виокремлення відповідного варіанту потребує певних мисленнєвих зусиль. Це пояснюється «психологічною структурою значення, тобто наявністю системи диференційних ознак значення (семантичних компонентів), що актуалізуються в динаміці комунікації у всій повноті лінгвістичної, психологічної, соціальної обумовленості вживання слова» (Леонтьев, 1971).

Наголошуємо на значущості «асоціативної обробки» значення слова в концептуальному фреймі певної ситуації: декодування → трансформування. На думку С. Дейне і Дж. Штормс, саме асоціативні реакції характеризуються рядом факторів, які охоплюють різні, але пов'язані з ними аспекти словосполучень (De Deyne & Storms, 2008). У даному випадку роль «психолінгвістичних моделей мовної обробки» є вагомим, оскільки вони допомагають у розумінні діалогу (Reitter, 2016). Доцільним здається також застосування герменевтичного підходу до розв'язання завдань нашого дослідження. Погоджуємося із концепцією Салмері Стефано, що саме герменевтична парадигма є стратегією критичної емансипації для розуміння імпліцитного змісту повідомлення (Салмері, 2016).

Сприйняття дійсності в контексті дослідження підпорядкується лінгвістичним нормам китайської мови, які визначаються китайським суспільством, тому перекладач має зробити правильний вибір інструментарію задля перекодування змісту оригінального тексту мовою перекладу. Перцепція китайськомовних текстів базується на семантико-філософсько-концептуальному значенні слів-ієрогліфів. Отже, коректне сприйняття цілісного «повідомлення» передбачає розуміння перекладачем його концептуального фону. Перекладач має мислити системно, оскільки «системне мислення дозволяє перекладачу вийти за межі того, що видається ізольованими та незалежними подіями, та побачити структури, що перебувають у їхній основі» (Ребрій & Ребрій, 2018).

З огляду на вищезазначене, доцільним здається репрезентувати сутність китайськомовного військово-політичного дискурсу та його експлікацію задля виявлення адекватних засобів відтворення детермінантів зазначеного дискурсу українською мовою.

Основою дослідження китайськомовного військово-політичного дискурсу стали праці М. Іщенка (Іщенко, 2007) та

О. Шейгал (Шейгал, 2004). Серед китайських науковців цієї галузі варто відмітити Ван Сюй (Ван, 2016).

Розглянемо двокомпонентний склад поняття «військово-політичний дискурс».

Під «військовим дискурсом» розуміємо дискурс про війну в традиційній і в сучасній її формах, тобто «дискурс військових про війну (жанр «доповіді» або «зведення»), політиків про війну (різновид політичного дискурсу в жанрі «інтерв'ю»), дискурс засобів масової інформації, які висвітлюють військові дії тощо» (Ищенко, 2007). Полемічність військового дискурсу схиляє науковця до констатування близькості й схожості між військовим та політичним дискурсами, зокрема «тоталітаристським». Автор аналізує цілеспрямованість двох дискурсів, а саме націлення і політичного, й військового дискурсів на «знищення «бойової потужності» супротивника – озброєння (тобто думок і аргументів) і особового складу (дискредитація особистості опонента)» (Ищенко, 2007).

Семіотичне походження компонентів військово-політичного дискурсу надає змогу виокремити їх «загальні» маркери та покласти в основу їх лінгвістичної інтерпретації. Так, на думку О. Шейгал, мова політики, політична комунікація, політичний дискурс – терміни, які є взаємопов'язаними. Вона ототожнює терміни «політичний дискурс» та «політична комунікація», а мову політики розглядає як «структуровану сукупність знаків, які утворюють семіотичний простір політичного дискурсу» (Шейгал, 2004). Авторка асоціює політичний дискурс із боротьбою за владу, заволодінням нею та її збереженням, що реалізується через комунікативну функцію мови. Формою маніфестації згаданої функції науковець вважає звернення, лозунгі, заклики, законодавчі акти, які мобілізують до дій. Результатом рецепції їх змісту адресатом є формування відповідного емоційного поля, на тлі якого розвиваються такі почуття, як-от: надія, гордість за країну, впевненість, ворожість, ненависть, довіра, підтримка тощо. (Шейгал, 2004). Отже, загальними складовими концептосфер військового й політичного дискурсів виступають концепти ВІЙНА, ПОЛІТИКА, СУПРОТИВНИК (ОПОНЕНТ), КОМУНІКАЦІЯ.

Схожість концептосфер військового й політичного дискурсів дозволяє їх об'єднати в асоціативному й лінгвістичному планах.

Відносно культурологічної детермінанти китайськомовного політичного дискурсу зауважимо, що особливості реалізації зазначеного феномена базуються на морально-ціннісних постулатах духовної скарбниці народу Піднебесної, визначених традиціями її кожного етносу. Неможна обійти увагою й той факт, що контент політичної складової Китаю формувався через вплив філософських і релігійних вірувань, як-от: конфуціанство, даосизм, легізм, буддизм тощо (Ван, 2016).

Відомо, що Китай протягом тривалого часу еволюціонував як автономна «ізолювана» держава, а його населення сприймало давню цивілізацію центром світу, яка має багатоманітні досягнення (中国 – перекл. з кит. мови *Середнє царство, Центральна держава*). Таке народне ставлення до рідної країни зумовлено історичними чинниками, зокрема впливу ідеології імперського періоду, коли одна династія змінювала іншу, воювала з внутрішніми та зовнішніми ворогами, але подібне розуміння не трансформувалося. Централізована імператорська влада мала за мету утримувати порядок і стабільність у державі, що знайшло своє відображення та пояснення в конфуціанстві. Отже, з боку держави ми спостерігаємо репрезентацію концептів ПОРЯДОК, СТАБІЛЬНІСТЬ, ВЛАДА.

Наразі сформовану гармонію у відносинах між владою і суспільством китайці намагаються не порушувати; вони демонструють відданість і вірність державі, історичним традиціям та високий рівень громадянського свідомості, тобто риси національного характеру. Інша сторона національного характеру китайців пов'язана із соціальним втіленням традиційно-національних людських цінностей, що виражено в таких рисах, як-от: працелюбність, терпіння, смиренність, дисциплінованість, ввічливість, чесність, невибагливість і ощадливість. Коріння соціально-політичної поведінки китайців «сховані» в конфуціанській патерналістській концепції, згідно з якою держава уподібнюється великій родині (колективізм), імператор виконує функції батька («лідер», «кращий»), підлегли («прості люди», «нижчі класи») підкорюються та поважають правителів («людей благородного стану»), як молодь («молодші») літніх людей («старших»). Відзначимо, що саме національні риси характеру, сформовані на фундаменті конфуціанства і традицій, забезпечують морально-ціннісний авторитет влади, суспільно-державну цілісність

Піднебесної та економічний прогрес своєї країни. Варто також зазначити про соціальний характер політики реформ і відкритості Уряду Китаю, що проводиться протягом 40 років з дотриманням самовдосконалення і розвитку соціалістичної системи, де рушійною силою є партія та уряд. З огляду на вищезазначене, як національно-традиційний компонент концептосфери в межах досліджуваного дискурсу виокремлюємо такі концепти: КОЛЕКТИВІЗМ, ВІДДАНІСТЬ, ТЕРПІННЯ, ДИСЦИПЛІНОВАНІСТЬ.

Специфіка концептосфер *китайськомовного військово-політичного дискурсу* дає підстави визначити його як сукупність вербалізованих усних і письмових текстів, створених у контексті політико-зорієнтованого спілкування; ідеографічно-символічне втілення національно-маркованої концептосфери, що регламентується народо- й культуроцентричними тактико-стратегічними векторами безконфліктної взаємодії інтерлокуторів у сфері політико-економічних, військово-промислових, міжнародних відносин; лінгвістична складова дискурсу маніфестується в специфічному фонетичному, лексичному, граматичному та композиційно-стилістичному оформленні його контенту.

Типовими рисами китайськомовного військово-політичного дискурсу є ритуальність і формальність, контекстуальність формулювань, інтертекстуальність, імпліцитна ідеологічність, чітке структурування концептуально-категоріального конструкту, толерантність і витримка часу в прийнятті рішень.

Серед його жанрового спектру виокремлюємо:

- 1) публічні виступи політиків та коментаторів, інтерв'ю політиків, засідання уряду, з'їзд партії (усна реалізація);
- 2) публікації у ЗМІ, історичні документальні хроніки, політико-нормативні документи (письмова реалізація).

Проаналізуємо лінгвістичні особливості оформлення китайськомовного військово-політичного дискурсу і наведемо деякі приклади *інтерпретації та відтворення* специфікованих лінгвістичних та екстралінгвістичних семантичних маркерів українською мовою.

1. *Термінологія і фразеологізми військово-політичної спрямованості*: 携带火箭的歼击机 (xiédài huǒjiàn de jiānjī) – винищувач-ракетноносець (дослівний переклад – винищувач, що має ракети); 下蛋 (xià dàn) – скидати бомби, бомбити (денотативне

значення – нести яйця); 间接侵略 (jiànjiē qīnlüè) – непряма агресія; 不法的占据 (bùfǎde zhànjù) – незаконна окупація; 联合空军演习 (liánhé kōngjūn yǎnxí) – спільні навчання з повітряних сил; 防海 (fángǎi) – охороняти морське узбережжя; берегова оборона тощо.

Подекуди перекладачам необхідно звертатися до етимологічних джерел задля з'ясування повної картини ситуації та пошуку адекватних засобів відтворення китайськомовних фразеологічних зворотів українською мовою із збереженням автентичного концептуального «навантаження» оригінальних висловлювань:

«狐假虎威 (Hu jiǎ hu wei)». Дослівно цей вираз можна перекласти так: «Лис хитрощами взяв силу тигра». З ним пов'язана байка, що зафіксована в книзі «Політика Воюючих царств»: «Якось тигр зібрався з'їсти лиса, лис йому й каже: «Ти не можеш їсти мене, оскільки бог призначив мене царем звірів. Якщо ти з'їси мене, то порушиши наказ Бога. А якщо не віриш мені, то йди слідом за мною й побачиш, що звірі як побачать мене, будуть утікати». Тигр пішов за лисом і побачив, що всі звірі як побачать їх, відразу втікають. Тигр подумав, що всі вони дійсно боялися лиса, він не знав, що насправді вони боялися його самого». Зараз цей вираз має таку інтерпретацію: «Творити зло, прикриваючись високими покровителями».

У більшості випадків серед розповсюджених прийомів виокремлюємо кальку, хоча без фонових знань, що є культурно-маркованими, використаємо тактику лінгвістичної адаптації змісту автентичних висловлювань (речень).

2. Реалії: 台袭 (táigǔn), 首相 (shǒuxiàng) – прем'єр-міністр, канцлер; 中国共产党第十八次代表大会 (Zhōngguó gòngchǎndǎng dì shíbā cì dàibiǎo dàhuì) – XVIII з'їзд КПК; 中央军委装备发展部 (zhōngyāng jūnwēi zhuāngbèi fāzhǎn bù) – Центральна військова рада КНР; 中國民主同盟 (Zhōngguó mínzhǔ tóngméng) – Демократична ліга Китаю (ДЛК); 万里长城 (Wànlǐ Chángchéng) – Велика китайська стіна (обр. бути надійною опорою) тощо. Незалежно від історичного періоду інтерпретуємо реалії із застосуванням прийомів генералізації, описового перекладу та кальки.

Антропоніми, топоніми, хрононіми, ідеоніми, хрематоніми, ергоніми, гідроніми та етноніми в межах китайських реалій відтворюються засобами транслітерації, апроксимального

транскодування, описового перекладу, кальки (за необхідністю додається коментар-інтерпретація): 习近平 (Xí Jìnpíng) – Сі Цзіньпін (транслітерація); 北京 (běijīng) – Пекін (апроксимальне транскодування); 东亚 (dōngyà) – Східна Азія (калька); 中国中央电视台 (Zhōng-guó Zhōng-yāng Diàn-shì-tái) – CCTV або Центральний Телеканал Китаю (калька + уточнення); 人民日报 (Rénmín Rìbào) – Женьмінь жибао, *буквально «Народна щоденна газета» (транслітерація + коментар); 中国共产党 (Zhōngguó gòngchǎndǎng) – Комуністична партія Китаю (калька); 黄河 (Huáng Hé) – Хуанхе, *Жовта ріка (транслітерація + коментар); 汉人 (hànrén) – ханьці, або китаїці (морфемний переклад + уточнення) тощо.

3. Неологізми (нова політологічна термінологія).

Наведемо приклади неологізмів: 中纪委 (Zhōng jìwěi) – Центральна комісія з дисципліни (скорочено від «中央纪律检查委员会 / Центральна комісія з перевірки дисциплін»); 新丝绸之路 (Xīn sīchóu zhī lù) – Новий шовковий шлях (*Євразійський сухопутний міст); 一带一路 (Yīdài yīlù) – «Один пояс – один шлях» (*концепція проекту «Новий шовковий шлях» щодо відродження стародавнього Великого Шовкового шляху, транспортного маршруту між Сходом і Заходом). Переклади політичних текстів, що містять неологізми, здійснюється на фундаменті змісту ключових концепцій цієї сфери, тобто йдеться про об'єктивну інтерпретацію контенту оригінального тексту. Доцільним вважається коментування змісту неологізму і / або уточнення його етимології.

4. Ідеологеми, політичні метафори.

Китайським ідеологемам притаманно образність, простота та запам'ятовуваність. На їх основі формується мобілізаційний потенціал влади для керівництва багаточисельним народом.

Наприклад: 在自力更生基础上扩大开放, 是我们必须长期坚持的方针 (zài zì lì gēng shēng jīchǔ shàng kuòdà kāifàng shì wǒmen bìxū chángqī jiānchí de fāngzhēn) – розширення зовнішніх зв'язків на основі опори на власні сили є курсом, якого Китай повинен дотримуватися.

Ідеологема «自力更生 (zì lì gēng shēng) / на основі опори на власні сили» має конфуціанське розуміння «благородний муж», згідно якого «незалежність» асоціюють із «власними силами», що слід інтерпретувати як «покладатися на внутрішнє виробництво

валового продукту та імпортувати його в зарубіжні країни, що й визначає вектор довгострокового економічного розвитку Китаю».

В ідеологемі «十年内乱遗留下来的消极东西 (shínián nèiluàn yíliú xiàlái de xiāojí dōng xī) / спадщина десяти років внутрішнього хаосу», яку висловив Ден Сяопін на 2-му пленумі ЦК КПК 12-го скликання від 12 жовтня 1983 року, прихована інформація про особливості періоду «культурної революції», під час якої за різними джерелами загинуло кілька десятків мільйонів людей через певні діяння КПК.

Найчастіше при перекладі ідеологем використовується стратегія комунікативно-рівноцінного перекладу з метою збереження впливу, що зафіксований у тексті оригіналу, та, відповідно, реалізації комунікативної інтенції відправника вихідного повідомлення. Проте відзначимо, що припускається додавання коментаря українським реципієнтам задля розуміння імпліцитного культурно-маркованого автентичного підтексту.

Переклад-інтерпретація політичних метафор значною мірою пов'язаний із знаннями історії, філософії, літератури, культури, сучасного політико-економічного стану КНР: 日不落帝国 (dìguó yǒngguān bù luò de tàiyáng) – імперія, над якою ніколи не заходило сонце (про Велику Британію); 世界大同 – велике Єднання світу (соціальна утопія Сунь Ятсена); 我们祖国的心脏 – серце нашої батьківщини (про Пекін). Переклад є комунікативно-рівноцінним із застосуванням стратегії переадресації, тобто створення додаткових текстових елементів для українського реципієнта, який відрізняється від носіїв китайської мови соціально-етнічними характеристиками.

5. Веньянізми.

У фразі «景大道既隱，天下为公 (Jǐng dàdào jì yǐn, tiānxià wéi gōng) – дослівно: Коли діяло Велике Дао (або «коли йшли Великим шляхом»), Піднебесна належала всім, тобто була спільною» зустрічаємо веньянізми «大道» і «天下», які потрібно відтворювати українською мовою з урахуванням сучасного контексту військово-політичного дискурсу. Пропонуємо таке тлумачення: «Нині, коли діє *Новий Шовкових шлях, Китай* – це єдина родина» (функціональна заміна + заміна терміна).

Розглянемо ще один приклад із службовим слово «将 / jiāng», яке відноситься до веньюй та має декілька значень (одно з них детермінує майбутню дію чи намір): «中国将继续同广大发展中国家

站在一起 (zhōngguó jiāng jìxù tóng guāngdà fāzhǎnzhōng guójiā zhàn zàiyìqǐ) – Китай буде і надалі стояти пліч-о-пліч з країнами, що розвиваються».

У силу відсутності в китайській мові граматичної категорії майбутнього часу, службове слово «将 / jiāng» в перекладі українською мовою було відтворено за допомогою форми майбутнього часу дієслова «бути» (функціональна заміна).

Веньянізми також застосовуються у поєднанні з ченьюями. Наприклад: 中华人民共和国走过了70年风风雨雨 (zhōnghuá rénmín gònghéguó zǒuguò le 70 nián fēngfēngyǔyǔ) – За минулі 70 років Китайська Народна Республіка пройшла складний шлях. Ченьюй «风风雨雨» дослівно перекладається як «вітер, вітер, дощ, дощ», але в тексті перекладу він набуває значення «злигодні, труднощі, знегоди, перепони». При перекладі цього стійкого звороту було використано перекладацьку операцію експлікації для адекватного відтворення змісту висловлювання в мові перекладу.

6. Частки-інтенсифікатори.

Частки-інтенсифікатори функціонують як експресивно-підсилювальні елементи, покликані виділити структурні компоненти речення (слова, словосполучення). У тексті перекладу їх відтворюють відповідними частками чи іншими інтенсифікаторами. Наприклад: «局势吗, 并不那么严重 (júshì ma bìngbù nàme yánzhòng) – Ситуація не така **вже** серйозна» (частка, значення якої «справді, дійсно»).

Частка «着呢 (zhe ne)» має в українській мові такі відповідники, як-от: частка «вже», частка «як», прислівник «дуже, вельми»:

东亚峰会热闹着呢! (dōngyà fēnghuì rènao zhe ne!) – **Як** же жваво на Саміті країн Східної Азії!

四个月了, 这个问题还飞着呢! (sì gè yuè le zhège wèntí hái fēizhe zhe ne) – Ця проблема **вже** чотири місяця залишається невирішеною.

Як свідчать наведені приклади, лексико-граматичні маркери китайськомовного військово-політичного дискурсу наділені узусною та культурною компонентами, вони є концептуально-обґрунтованими та дискурсивно спрямованими, що необхідно відбивати в текстах перекладу.

Дослідження психолінгвістичних засобів відтворення детермінантів китайськомовного військово-політичного дискурсу

українською мовою стало основою для проведення експерименту з оцінювання якості їх перекладу на базі Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». У першому семестрі першого року навчання (2018–2019 н.р.) здобувачі вищої освіти (20 осіб), які навчаються за другим (магістерським) рівнем (спеціальність «Переклад»), прослухали курс-модуль «Китайськомовний військово-політичний дискурс: психолінгвістичні детермінанти, засоби відтворення українською мовою» в межах навчальної дисципліни «Теорія і практика перекладу», після чого студентам було надано завдання перекласти 20 текстів обсягом до 2000 друкованих знаків, що репрезентують китайськомовний військово-політичний дискурсу (публічні виступи політиків та коментаторів, інтерв'ю політиків, протоколи засідань уряду, з'їздів партії, публікації у ЗМІ, історичні документальні хроніки, політико-нормативні документи), українською мовою. Як було зазначено вище, до експерименту було залучено 5 перекладачів, які оцінювали якість перекладу текстів за такими критеріями: • *адекватний* (добрий переклад); • *задовільний* переклад; • *неадекватний* (поганий переклад). Специфікуємо їх.

• *Адекватний* (добрий переклад): переклад, у якому відтворюється функціональна домінанта вихідного повідомлення відповідно до комунікативної інтенції відправника вихідного повідомлення; викликає адекватну реакцію одержувача цього повідомлення; наявність відповідного ступеня семантико-структурної подібності перекладу вихідному тексту; лінгвістична коректність оформлення тексту перекладу.

• *Задовільний* переклад: переклад, у якому частково відтворюється функціональна домінанта вихідного повідомлення відповідно до комунікативної інтенції відправника вихідного повідомлення; у більшості випадків викликає адекватну реакцію одержувача цього повідомлення; наявність відповідного ступеня семантико-структурної подібності перекладу вихідному тексту; загальна лінгвістична коректність оформлення тексту перекладу (подекуди трапляються лексико-граматичні огріхи).

• *Неадекватний* (поганий переклад): перекладачем не декодовано зміст вихідного тексту, його призначення, комунікативну інтенцію автора; в силу мовної некомпетентності або незнання предмету мовлення перекладач припускає неточності, спотворення

змісту, що призводить до передання інформації у викривленому виді; відсутність еквівалентності при зіставленні окремих сегментів (речень) текстів оригіналу і перекладу; наявність чисельних лінгвістичних огріхів і помилок в оформленні тексту перекладу.

За результатами експерименту було отримано такі дані: 76% текстів перекладу було оцінено як адекватний переклад; 20% – як задовільний; 4% – як поганий переклад. Серед розповсюджених помилок було відмічено такі: 1) функціональна домінанта вихідного повідомлення була ідентифікована не в повному обсязі і, відповідно, відтворена частково; дещо порушено ступінь семантико-структурної подібності перекладу вихідному тексту; спостерігалися лексико-граматичні огріхи (неузгодженість за відмінком в атрибутивних словосполученнях); неправильний вибір слова із синонімічного ряду («*дужа*» замість «*могутня*» у словосполученні «*могутня держава*»; «*напад*» замість «*агресія*» тощо) (*задовільний переклад*); 2) не декодовано і не відтворено зміст вихідного тексту, його призначення, комунікативну інтенцію автора; спотворено зміст оригінального тексту через незнання базових концептів студійованого дискурсу; відсутність еквівалентності при зіставленні окремих словосполучень і речень текстів оригіналу і перекладу; відсутність навичок правильно обирати відповідник під час опрацювання омонімів (*维新 / wéixīn* – реформа, оновлення у фразі «*戊戌维新 / Конституційна реформа та модернізація 1898 року*» та *唯心 / wéixīn* – ідеалізм у словосполученні «*绝对唯心主义 / абсолютний ідеалізм*»; *司法 / sīfǎ* – юстиція у словосполученні «*司法机关 / Міністерство юстиції*» і *私法 / sī fǎ* – приватне право у фразі «*国际私法 / Міжнародне приватне право*» тощо); наявність чисельних лінгвістичних огріхів і помилок в оформленні тексту перекладу (*неадекватний / поганий переклад*).

Отже, докладне вивчення сутності китайськомовного військово-політичного дискурсу дозволило виокремити його психолінгвістичні детермінанти та дібрати адекватні засоби їх відтворення українською мовою, з одного боку; з іншого, – було експериментально доведено доречність практичного використання отриманих знань з порушеної теми.

Отримані результати підтверджують той факт, що різні мови по-різному впливають на процес сприйняття інформації,

інтерпретації мовного сигналу; кожний соціум спирається на історично складені мовні нормативи та когнітивні основи психолінгвістичної комунікативної діяльності.

Висновки

У межах започаткованого дослідження можна дійти таких висновків:

1. Концептуальну базу детермінантів китайськомовного військово-політичного дискурсу складають психолінгвістичні феномени: дискурс, концепт, концептосфера, лінгвістична компонента, екстралінгвістична компонента.

2. Ключові поняття визначено та специфіковано через національно- і культурно-марковані елементи, концептуальний фундамент та лінгвістичну маніфестацію досліджуваного дискурсу.

3. Серед психолінгвістичного конструкту актуалізації китайськомовного військово-політичного дискурсу виокремлено такі мовні явища, як-от: термінологія і фразеологізми військово-політичної спрямованості; реалії; ідеологеми, політичні метафори; веньянізми; частки-інтенсифікатори. Під час перекладу термінології і фразеологізмів військово-політичної спрямованості превалює перекладацький прийом калькування (пошук еквівалента). Під час відтворення китайськомовних реалій, ідеологем, політичної метафори, веньянізмів доводиться вдаватися до описового перекладу, коментарю. Власні назви з категорії «реалії» (оніми) репродукуємо засобами транслітерації, транскодування, кальки. Частки-інтенсифікатори відтворюємо відповідними частками чи іншими інтенсифікаторами. Відзначимо, що адекватність тексту перекладу забезпечили стратегія комунікативно-рівноцінного перекладу і стратегія переадресації з поширеним використанням тактики лінгвокультурної адаптації.

Результати проведеного дослідження слід розглядати як стартовий етап у студіюванні китайськомовного військово-політичного дискурсу. Перспективним вважаємо подальше вивчення тактико-стратегічних векторів відтворення синтаксичної складової досліджуваного дискурсу українською мовою.

Література

- Арутюнова Н.Д. *Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия, 1990. 684 с.
- Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики. Львів: ПАІС, 2010. 336 с.
- Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики. Київ: Академія, 2004. 344 с.
- Бехта І.А. Дискурс наратора в англomовній художній прозі. Київ: Грамота, 2004. 304 с.
- Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика. Тамбов: Изд-во Тамб. гос. ун-та, 2001. 123 с.
- Ван Сюй. Особенности политической культуры Китая. *Общество. Среда. Развитие*. 2016. Вып. 3. С. 57–62.
- Греймас А.-Ж., Курте Ж. Семиотика. Объяснительный словарь теории языка. Москва, 1983. С. 481–550.
- Жаботинская С.А. Принципы создания ономазиологических моделей и событийных схем в языке. *Горизонты современной лингвистики: Традиции и новаторство*: Сборник в честь Е.С. Кубряковой. Москва: Языки славянских культур, 2009. С. 381–401.
- Залевская А.А. Психолингвистический подход к проблеме концепта. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики* / Отв. ред. И.А. Стернин. Воронеж: ВГУ, 2001. С. 36–44.
- Ищенко Н.А. Военный дискурс и дискурсивное измерение войны. *Культура народов Причерноморья*. 2007. Вып. 116. С. 22–24.
- Карасик В.И. О типах дискурса. *Языковая личность: институциональный и персональный дискурс*. Волгоград: Перемена, 2000. С. 5–20.
- Конт-Спонвиль А. Философский словарь / Пер. с фр. Е.В. Головиной. Москва: Этерна, 2012. 752 с.
- Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации. Москва: ИТДГК «Гнозис», 2001. 270 с.
- Кубрякова Е.С. Об одном фрагменте концептуального анализа слова «память». *Логический анализ языка. Культурные концепты*. Москва: Наука, 1991. С. 85–91.
- Кубрякова Е.С. Предисловие. *Концептуальный анализ языка: Современные направления исследования*. Москва: РАН. Ин-т языкознания; ТГУ им. Г.Р. Державина, 2007. С. 7–19.
- Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. Москва: «Просвещение», 1969. 214 с.
- Леонтьев А.А. Психологическая структура значения. *Семантическая структура слова: психолингвистические исследования* / Отв. ред. А.А. Леонтьев. Москва, 1971. С. 7–18.
- Мартинюк А.П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики. Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. 196 с.
- Маслова В.А. Лингвокультурология. Москва: Академия, 2001. 208 с.
- Павиленис Р.И. Проблема смысла. Современный логико-философский анализ языка. Москва: Наука, 1983. 286 с.
- Попова З.Д., Стернин И.А. Понятие концепт в лингвистических исследованиях. Воронеж, 1999. 30 с.

- Райзберг Б.А. Современный социоэкономический словарь. Москва: ИНФРА-М, 2009. 629 с.
- Ребрій О., Ребрій І. Системність і творчість у перекладі: психолінгвістичний підхід. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика*. 2018. Вип. 23(2). С. 180–191. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1199186>
- Салмери С. Коммуникация и герменевтика в рамках инклюзии [Электронный ресурс]. Язык и текст. 2016. Том 3. № 1. С. 63–70. <https://doi.org/10.17759/langt.2016030107>
- Серио П. Как читают тексты во Франции. *Квадратура смысла. Французская школа анализа дискурса*. Москва: Прогресс, 1999. С. 14–53.
- Толстой Н.И. Некоторые соображения о реконструкции славянской духовной культуры. *Славянский и балканский фольклор. Реконструкция древней славянской духовной культуры: источники и методы* / Отв. ред. Н.И. Толстой. Москва: Наука, 1989. С. 7–22.
- Уорф Л. Отношение норм поведения и мышления к языку. *Новое в лингвистике*. Москва, 1960. Вып. 1. С. 135–168.
- Фуко М. Археология знания. Киев: Ника-Центр, 1996. 208 с.
- Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса. Москва: Гнозис, 2004. 326 с.
- Budniak, D (2003). *Triada: etnos, język, kultura Słowian*. Kyiv: Vydavnyčyj Dim Dmytra Burago.
- De Deyne S., & Storms, G. (2008). Word associations: Network and semantic properties. *Behavior Research Methods*, 40(1), 213–231. <https://doi.org/10.3758/BRM.40.1.213>
- Habermas, J. (1981). Theorie des kommunikativen Handelns. *Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung*. Frankfurt am Main.
- Hatzidaki, A. (2007). The Process of Comprehension from a Psycholinguistic Approach – Implications for Translation. *Meta*, 52(1), 13–21. <https://doi.org/10.7202/014715ar>
- Reitter, D. (2016). Alignment in web-based dialogue: Who aligns, and how automatic is it? Studies in big-data computational psycholinguistics. In *Big Data in Cognitive Science* (pp. 246–269). Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9781315413570>

References

- Arutyunova, N.D. (1990). *Diskurs. Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar [Discourse. Linguistic Encyclopedic Dictionary]*. Moscow: Sovetskaya entsiklopediya [in Russian].
- Batsevych, F.S. (2010). *Narysy z linhvistychnoi prahmatyky [Essays on linguistic pragmatics]*. Lviv: PAIS [in Ukrainian].
- Batsevych, F.S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky [Basics of communicative linguistics]*. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
- Bekhta, I.A. (2004). *Dyskurs naratora v anhlovni khudozhnii prozi [Discourse of the narrator in English-language artistic prose]*. Kyiv: Hramota [in Ukrainian].
- Boldyrev, N.N. (2001). *Kognitivnaya semantika [Cognitive semantics]*. Tambov: Izd-vo Tamb. gos. un-ta [in Russian].

- Wan, Xiu. (2016). Osobennosti politicheskoy kulturi Kitaya [Peculiarities of the political culture of China]. *Obshchestvo. Sreda. Razvitiye – Society. Environment. Development*, 3, 57–62 [in Russian].
- Greimas, A.J., & Courtes, J. (1983). *Semiotika. Obyasnitelnyy slovar teorii yazyka* [Semiotics. Explanatory dictionary of theory of language]. Moscow [in Russian].
- Zhabotinskaya, S.A. (2009). Printsipy sozdaniya onomasiologicheskikh modeley i sobytiynykh skhem v yazyke [Principles of creating onomasiological models and event schemes in the language]. *Gorizonty sovremennoy lingvistiki: Traditsii i novatorstvo – The horizons of modern linguistics: Tradition and innovation*, (pp. 381–401). Moscow: Yazyki slavyanskikh kultur [in Russian].
- Zalevskaya, A.A. (2001). Psikholingvisticheskiy podkhod k probleme kontsepta [Psycholinguistic approach to the concept problem]. *Metodologicheskiye problemy kognitivnoy lingvistiki – Methodological problems of cognitive linguistics*. I.A. Sternin (Ed.), (pp. 36–44). Voronezh: VGU [in Russian].
- Ishchenko, N.A. (2007). Voyennyy diskurs i diskursivnoye izmereniye voyny [Military Discourse and Discursive Dimension of War]. *Kultura narodov Prichernomoria – Culture of the peoples of the Black Sea region*, 116, 22–24 [in Russian].
- Karasik, V.I. (2000). O tipakh diskursa [About types of discourse]. *Yazykovaya lichnost: institutsionalnyy i personalnyy diskurs – Linguistic identity: institutional and personal discourse*, (pp. 5–20). Volgograd: Peremena [in Russian].
- Kont-Sponvil, A. (2012). *Filosofskiy slovar* [Philosophical Dictionary]. (E. Golovina, Trans). Moscow: Eterna [in Russian].
- Krasnyih, V.V. (2001). *Osnovyi psiholingvistiki i teorii kommunikatsii* [Fundamentals of psycholinguistics and communication theory]. Moscow: ITDGGK «Gnozis» [in Russian].
- Kubryakova, E.S. (1991). Ob odnom fragmente kontseptualnogo analiza slova «pamyat» [Regarding a fragment of the conceptual analysis of the word «memory»]. *Logicheskyy analiz yazyka. Kulturnyye kontsepty – Logical analysis of the language. Cultural concepts*, (pp. 85–91). Moscow: Nauka [in Russian].
- Kubryakova, E.S. (2007). Predisloviye [Foreword]. *Kontseptualnyy analiz yazyka: Sovremennyye napravleniya issledovaniya – Conceptual analysis of the language: Modern areas of research*, (pp. 7–19). Moscow: RAN. In-t yazykoznaniya; TGU im. G.R. Derzhavina [in Russian].
- Leontev, A.A. (1969). *Yazyk, rech, rechevaya deyatelnost* [Language, speech, speech activity]. Moscow: «Prosveschenie» [in Russian].
- Leontev, A.A. (1971). Psihologicheskaya struktura znacheniya [Psychological structure of meaning]. *Semanticheskaya struktura slova: psiholingv. issled – The semantic structure of the word: psycholinguistic studies*. A.A. Leontev (Ed.). Moscow: Akad. nauk SSSR, In-t yazykoznaniya [in Russian].
- Martyniuk, A.P. (2011). *Slovyk osnovnykh terminiv kohnityvno-dykursyvnoi linhvistyky* [The dictionary of the main terms of cognitive-discursive linguistic studies]. Kharkiv: KhNU imeni V.N. Karazina [in Ukrainian].
- Maslova, V.A. (2001) *Lingvokulturologiya* [Linguoculturology]. Moscow: Akademiya [in Russian].
- Pavilenis, R.I. (1983). *Problema smysla. Sovremennyy logiko-filosofskiy analiz yazyka* [The problem of meaning. Modern logical-philosophical analysis of language]. Moscow: Nauka [in Russian].
- Popova, Z.D., & Sternin, I.A. (1999). *Ponyatiye kontsept v lingvisticheskikh issledovaniyakh* [The notion concept in linguistic studies]. Voronezh [in Russian].

- Reisberg, B.A. (2009). *Sovremennyy sotsioekonomicheskyy slovar [Modern Socioeconomic Dictionary]*. Moscow: INFRA-M [in Russian].
- Rebrii, O., & Rebrii, I. (2018). Cistemnist i tvorchist u perekladі: psikholingvistichni pidkhid [Systemic and Creative Aspects of Translation: Psycholinguistic Approach]. *Psyholingvistyka – Psycholinguistics*, 23(2), 180–191. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1199186> [in Ukrainian].
- Salmeri, S. (2016). Kommunikatsiya i germeneytika v ramkakh inklyuzii [Communication and hermeneutics for inclusion]. *Ázyk i tekst – Language and Text*, 3(1), 63–70. <https://doi.org/10.17759/langt.2016030107> [in Russian].
- Serio, P. (1999). Kak chitayut teksty vo Frantsii [How one reads texts in France]. *Kvadratura smysla. Frantsuzskaya shkola analiza diskursa – Meaning quadrature. French school of discourse analysis*, (pp. 14–53). Moscow: Progress [in Russian].
- Tolstoy, N.I. (1989). Nekotoryye soobrazheniya o rekonstruktsii slavyanskoy dukhovnoy kultury [Some thoughts regarding the reconstruction of Slavic spiritual culture]. *Slavyanskiy i balkanskiy folklor. Rekonstruktsiya drevney slavyanskoy dukhovnoy kultury: istochniki i metody – Slavic and Balkan folklore. Reconstruction of the ancient Slavic spiritual culture: sources and methods*, (pp. 7–22). Moscow: Nauka [in Russian].
- Whorf, B.L. (1960). Otnosheniye norm povedeniya i myshleniya k yazyku [Relationship of the norms of behaviour and mind-set to language]. *Novoye v lingvistike – New in Linguistics*, 1, 135–168 [in Russian].
- Fuko, M. (1996). *Arkheologiya znaniya [Archeology of knowledge]*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Russian].
- Sheygal, E.I. (2004). *Semiotika politicheskogo diskursa [Semiotics of political discourse]*. Moscow: Gnozis [in Russian].
- Budniak, D (2003). *Triada: etnos, jezyk, kultura Słowian*. Kyiv: Vydavnyčyj Dim Dmytra Burago.
- De Deyne S., & Storms, G. (2008). Word associations: Network and semantic properties. *Behavior Research Methods*, 40(1), 213–231. <https://doi.org/10.3758/BRM.40.1.213>
- Habermas, J. (1981). Theorie des kommunikativen Handelns. *Handlungsrationalität und gesellschaftliche Rationalisierung*. Frankfurt am Main.
- Hatzidaki, A. (2007). The Process of Comprehension from a Psycholinguistic Approach – Implications for Translation. *Meta*, 52(1), 13–21. <https://doi.org/10.7202/014715ar>
- Reitter, D. (2016). Alignment in web-based dialogue: Who aligns, and how automatic is it? Studies in big-data computational psycholinguistics. *In Big Data in Cognitive Science* (pp. 246–269). Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9781315413570>

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена висвітленню психолінгвістичних проблем варіативності інтерпретації та лінгвокультурної адаптації концептуальної бази детермінантів китайськомовного військово-політичного дискурсу. Актуальність зумовлена неабияким інтересом науковців у галузі психолінгвістики, лінгвокультурології, перекладознавства до змістового контенту картини світу

етносу країн Сходу. У роботі специфіковано детермінанти китайськомовного військово-політичного дискурсу (дискурс, концепт, концептосфера, лінгвістична компонента, екстралінгвістична компонента). Китайськомовний військово-політичний дискурс тлумачимо як сукупність вербалізованих усних і письмових текстів, створених у контексті політико-зорієнтованого спілкування; ідеографічно-символічне втілення національно-маркованої концептосфери, що регламентується народо- й культуроцентричними тактико-стратегічними векторами безконфліктної взаємодії інтерлокуторів у сфері політико-економічних, військово-промислових, міжнародних відносин. Виокремлено лінгвістичні явища, що сприяють актуалізації китайськомовного військово-політичного дискурсу, та засоби їх відтворення українською мовою (калька (пошук еквіваленту), транслітерація, транскодування, описовий переклад, коментар; стратегія комунікативно-рівноцінного перекладу і стратегія переадресації з поширеним використанням тактики лінгвокультурної адаптації). Перспективним вважаємо подальше вивчення психолінгвістичних аспектів тактико-стратегічних векторів відтворення синтаксичної складової досліджуваного дискурсу українською мовою.

Ключові слова: китайськомовний військово-політичний дискурс, концепт, концептосфера, картина світу, мова, культура, засоби відтворення.

Королёва Татьяна, Попова Александра. Психолингвистические аспекты воспроизведения китайского военного-политического дискурса на украинский язык

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена освещению психолингвистических проблем вариативности интерпретации и лингвокультурной адаптации концептуальной базы детерминантов китайского военного-политического дискурса. Актуальность обусловлена большим интересом ученых в области психолингвистики, лингвокультурологии, переводоведения к смысловому контенту картины мира этноса стран Востока. В работе специфицированы детерминанты китайского военного-политического дискурса (дискурс, концепт, концептосфера, лингвистическая компонента, экстралингвистическая компонента). Под китайским военным-политическим дискурсом понимаем совокупность вербализованных устных и письменных текстов, созданных в контексте политико-ориентированного общения; идеографически-символическое воплощение национально-маркированной концептосферы, которая регламентируется народо- и культуроцентричными тактико-стратегическими векторами бесконфликтного взаимодействия интерлокуторов в сфере политико-экономических, военно-промышленных, международных отношений. Выделены лингвистические явления, способствующие актуализации китайского военного-политического дискурса, и средства их воспроизведения на украинском языке (калька

(поиск эквивалента), транслитерация, транскодирования, описательный перевод, комментарий; стратегия коммуникативно-равноценного перевода и стратегия переадресации с распространенным использованием тактики лингвокультурной адаптации). Перспективным считаем дальнейшее изучение тактико-стратегических векторов воспроизведения синтаксической составляющей исследуемого дискурса на украинском языке.

Ключевые слова: китаеязычный военно-политический дискурса, концепт, концептосфера, картина мира, язык, культура, средства воспроизведения.

The Intersemiosis of Negative Emotions in the Cinematic Discourse: a Psycholinguistic Perspective

Інтерсеміозис негативних емоцій у кінодискурсі: психолінгвістичний ракурс

Tetiana Krysanova¹

Ph.D. in Linguistics,
Associate Professor

E-mail: kobeka72@gmail.com,
orcid.org/0000-0002-9456-3845

Тетяна Крисанова¹

кандидат філологічних наук,
доцент

Iryna Shevchenko²

Dr. in Philology,
Professor

E-mail: irina.shevchenko7@gmail.com
orcid.org/0000-0003-2552-5623
Scopus ID: 57197712617

Ірина Шевченко²

доктор філологічних наук,
професор

¹*Lesya Ukrainka Eastern European
National University*

✉ 13, Volya Avenue, Lutsk,
Ukraine, 43025

¹*Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки*

✉ пр. Волі, 13, м. Луцьк,
Україна, 43025

²*V.N. Karazin Kharkiv
National University*

✉ 4, Svobody Sq., Kharkiv,
Ukraine, 61022

²*Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна*

✉ майдан Свободи, 4, м. Харків,
Україна, 61022

*Original manuscript received July 04, 2018
Revised manuscript accepted March 11, 2019*

ABSTRACT

This study of the psycholinguistic properties of negative emotions in the English cinematic feature discourse focuses on the establishment of their intersemiosis – the simultaneous multimodal construction of emotional meanings by means of heterogeneous sign systems. The means of meaning construction in the cinematic discourse include linguistic, non-linguistic (prosody, kinesics, etc.) and extra-linguistic (music and kineikonic means), and different modes – acoustic and visual channels for transmitting meanings. The main psycholinguistic properties of cinematic emotions are their inextricable connection with the physiological processes, rootedness in the common human embodied experience, motivational basis; emotions are read as the result of an assessment of the satisfaction degree of individuals' needs. The construction of emotional meanings in the cinematic discourse is the result of the interaction between the real world of the film makers and the imaginary world of the action. In constructing negative emotional meanings in general and emotions of fear and anger, in particular, the collective author of the cinematic discourse uses different semiotic codes in a parity or non-parity way. In the first case, heterogeneous semiotic codes both serve to denote fear or anger, while in the second, advantage is given to one of heterogeneous codes – linguistic, non-linguistic, and extra-linguistic. Consequently, this leads to the domination of one of the modes of transmitting meanings to the collective viewer – acoustic or visual. According to the coherence parameter of the emotional meaning embodied by various means of the semiosis of fear or anger, individual episodes of the English cinematic feature discourse are either congruent or non-congruent. Being congruent, different codes simultaneously transmit the same emotional meaning; being incongruent, heterogeneous semiotic codes actualize different emotional meanings, which leads to higher expressiveness of such emotions and their more effective influence on the viewer.

Key words: *intersemiosis, cinematic discourse, emotional meaning making, negative cinematic emotions, semiotic codes, multimodality.*

Вступ

Сфера емоційного в комунікації дедалі частіше досліджується у традиційних і нових ракурсах: з погляду лексикології, синтаксису, семантики, прагматики, теорій образності та символізму, когнітивної лінгвістики, прагматики, психолінгвістики тощо (Ильин, 2001; Мягкова, 2000; Экман, 2010; Argaman, 2010; Carrol, 1999; Frijda, 1986; Gaut, 1999; Saarni, 1993; Tan, 2014). Зокрема, доведено нейробіологічну, психологічну і соціально-культурну значущість емоцій, встановлено їхню інтенсивність та лінгвальні маркери (Argaman, 2010); однак їх семіозис засобами

гетерогенних кодових систем в кінодискурсі ще чекає на вивчення. Це особливо важливо для негативних емоцій, які переважають у художньому дискурсі (Carrol, 1999). Актуальність такого аналізу зумовлена і непересічною роллю кіно у сучасному світі, і необхідністю встановлення інтерсеміозису емоцій у полікодовому й мультимодальному кінодискурсі.

У психологічних студіях усі запропоновані визначення емоції розглядають її як складний психологічний стан, «зазвичай пов'язаний з порушенням або високим рівнем енергії» (Психологическая энциклопедия, 2006). Поняття «емоція», що етимологічно сходить до психіки людини (від lat. *emovere* – *хвилювати*), визначають через нейрофізіологічний, нервово-м'язовий і чуттєвий аспекти (Izard, 1991: 69). Емоції пов'язують з інстинктами, потребами і мотивами (Леонтьев, 1971: 257); у фільмі – із розвитком контексту і персонажів (Tan, 2018); емоції мають виражене суб'єктивне забарвлення і охоплюють всі види переживань і відчуттів людини (Анохин, 1984: 397).

У сучасних психолінгвістичних дослідженнях, як і в міждисциплінарних лінгвістичних розробках, найбільший інтерес становить зв'язок мови – мислення – людини і світу, зокрема, зв'язок мовної особистості, мовної свідомості і мовленнєвої діяльності (Засекіна, 2008). Ще Л. Ельмслев відзначав високий евристичний потенціал лінгвістики у тлумаченні світу, вербалізованого людиною, де мова як знакова система слугує ключем до людської думки і до природи людської психіки (Ельмслев, 2006). У кінодискурсі мова поєднана з іншими кодами (аудіальним, візуальним) для актуалізації негативних емоцій; вона залежить від психологічної налаштованості глядачів (Tan, 2014). Складність вивчення мультимодального конструювання емотивних значень у полікодових дискурсах пов'язують зі складністю вивчення чуттєвої сфери в цілому, нечіткістю вербалізації її фрагментів. Розмитість людських емоцій та їх розмаїття образно пояснюється психологами тим, що розум є безпомічним без емоцій, а емоція сліпою без розуму («the reason is helpless without emotion, emotion is blind without the reason») (Strongman, 2003).

Об'єктом нашого дослідження обрано негативні емоції та полікодові засоби їх мультимодальної репрезентації в англomовному кінодискурсі, а *предметом* – психолінгвістичні характеристики їх

інтерсеміозису в кінодискурсі. Метою дослідження є виявлення психолінгвістичних ознак негативних емоцій, актуалізованих полікодовими засобами в англомовному художньому кінодискурсі. Для цього в роботі вирішуються завдання: в теоретичному плані – узагальнити психолінгвістичні й пов'язані з ними соціокультурні параметри дослідження емоцій; у практичному – визначити психолінгвістичні властивості інтерсеміозису негативних емоцій кінодискурсі на прикладі емоції гніву.

Методи дослідження

За матеріал аналізу у статті слугують епізоди актуалізації емоції страху та гніву з американських фільмів «Fracture» і «Titanic». Перший фільм («Тріщина», кінокомпанія Castle Rock Entertainment, 2007, режисер Грегорі Хобліт, сценарій Дениел Пайн, Гленн Джерс, композитори – брати Джефф і Майкл Данна, у головних ролях Ентоні Хопкінс і Райан Гослінг) є трилером (від англ. *thrill* – *хвилювання*) – жанр творів літератури / кіно, що має на меті викликати у читача / глядача почуття тривожного очікування, хвилювання, страху. До цього жанру відносять фільми жахів, бойовики, а також пригодницькі, детективні та шпійонські фільми, яким притаманна емоція гніву. У фільмі «Fracture» йдеться про те, як молодий помічник окружного прокурора виявляється втягнутим у хитромудру гру з чоловіком, який намагався вбити свою дружину, але unikнув тюремного ув'язнення завдяки презумпції невинуватості.

Близький за жанром фільм «Titanic» (кінокомпанія 20th Century Fox, 1997, режисер і сценарист Джеймс Кемерон, композитор Джеймс Рой Хорнер, у головних ролях Леонардо Ді Капріо та Кейт Вінслет). Це фільм-катастрофа, в якому показано трагічне кохання на фоні загибелі легендарного лайнера.

Страх і гнів належать до фундаментальних емоцій, універсальної базової властивості людини, якій характерне поєднання біологічної та соціальної природи. Біологічна природа страху виявляється у захисній біологічній реакції людини на відчуття реальної або уявної небезпеки для її здоров'я та благополуччя (Ильин, 2001). Соціальний характер страху полягає у здатності

мобілізувати сили людини для активної діяльності, попередити ймовірні помилки і зменшити ризик стати жертвою (Izard, 1991). Тож страх є негативним психічним станом індивіда, що викликаний реальною чи ймовірною maleфактивною дією, пов'язаний з проявом тривоги, занепокоєння і спрямований на мобілізацію зусиль людини для запобігання спричинення їй шкоди. Гнів є сильним емоційним станом суб'єкта, викликаний maleфактивними діями об'єкта, які спричиняють бажання фізичної або моральної відплати об'єкту гніву. Дослідники психологічних аспектів гніву характеризують гнів як конфліктогенну емоцію, що вона має на меті корекцію несправедливості за допомогою певних стандартів поведінки і відрізняється спонтанним характером (Strongman, 2003: 134).

Вивчення інтерсеміозису негативних емоцій, яке ми розуміємо як одночасне мультимодальне конструювання емотивних значень у полікодових дискурсах, потребує залучення низки психологічних критеріїв. Відповідно, для дослідження емоцій страху і гніву в кінодискурсі використовуємо методи спостереження над мовленнєвим матеріалом; семіотичного аналізу для виявлення взаємозв'язку лінгвальних, нелінгвальних і екстралінгвальних елементів, що слугують конструюванню емоції творцями фільму в англomовному кінодискурсі; психолінгвістичний аналіз конструювання смислу емоцій як складного інтенціонально і ситуаційно зумовленого психічного процесу актуалізації негативних емоцій; методики прагмалінгвістичного аналізу дискурсу.

Результати і дискусії

Лінгвопсихологічні засади дослідження емоцій. Для пояснення полікодового й мультимодального інтерсеміозису емоцій, утворюваних у кінодискурсі, релевантною евристичною базою слугують теорії, що наголошують на лінгвопсихологічних ознаках різних негативних емоцій, зокрема, страху. Серед них фізіологічні, когнітивно-пізнавальні, комунікативні теорії емоцій.

Так, в основі *фізіологічних теорій емоцій* лежить ідея нерозривного зв'язку емоцій з фізіологічними процесами. Згідно периферичної теорії емоцій, тілесне збудження слідує безпосередньо за сприйняттям причини емоції. Подразник викликає

фізіологічні зміни, які надсилають сигнали в людський мозок, що і провокує виникнення емоції (Джемс, 1991: 308–309). Емоції є результатом усвідомлення вазомоторних і судинно-рухових змін, які відбуваються в організмі людини (Ланге, 2004), причому емоції є одночасними із фізіологічними реакціями на них (Бреслав, 2004). Зокрема, за теорією мімічного зворотнього зв'язку С. Томкінса, певна подія викликає активацію м'язів обличчя, що сприяє, в свою чергу, виникненню емоції (Tomkins, 1980). Мімічний прояв емоцій, на думку П. Екмана (Экман, 2010), культурно опосередкований, хоча й зумовлений універсальними біологічними факторами.

Когнітивно-пізнавальні теорії емоцій виходять із поєднання суб'єктивних емоційних переживань індивіда з відображенням об'єктивного змісту, коли процес емоційного переживання відкриває людині смисл відображеного з погляду його потреб, слугуючи поштовхом до дії (Виллюнас, 1976).

Емоції пов'язують з процесом пізнання, де на перший план виходить поняття оцінки, що є суб'єктивною реакцією на емоційний стимул. Згідно теорії М. Арнольд, оцінка виступає пізнавальною детермінантою емоцій; процес оцінки є інтуїтивним і безпосереднім, несвідомим, миттєвим. Людина спочатку миттєво оцінює ситуацію, а потім несвідомо емоційно реагує на неї (Arnold, 1970). За Р. Лазарусом, кожна емоція є результатом осмислення ситуації і пов'язана з її оцінкою (Бреслав, 2004).

Теорія когнітивного дисонансу Л. Фестингера підтверджує тезу про оцінний характер емоцій. Емоції розглядаються як наслідок оцінювання індивідом відповідності / невідповідності між очікуваним і реальним, результатом чого стають позитивні / негативні емоції (Фестингер, 2018).

Тлумачення емоцій у ракурсі соціальної взаємодії знаходить розвиток у трьохкомпонентній моделі ідентифікації емоцій Н. Фріджиди, що охоплює суб'єктивне оцінне сприйняття; вербальну або невербальну поведінку; фізіологічні зміни. Згідно цієї теорії, емоції виникають через оцінювання індивідом події як сприятливої або шкідливої для його інтересів; вони є функціональною реакцією індивіда (почуття задоволення / незадоволення) на оточуючі ситуації і події, що впливає, в свою чергу, на вибір подальших дій. При цьому емоції викликає не сама ситуація, а значення, яке їй надає індивід (Frijda, 1986).

У конструктивістській теорії емоцій М. Бамберга (Bamberg, 1997) емоції вважаються дискурсивними, а мова – засобом конструювання емоційного смислу, тож вона може бути використана як засіб для вивчення емоцій. Емоції є тими індексами, які вказують на намір мовця і реконструкція смислу емоції слухачем вимагає інференційного умовиводу, тобто розуміння когнітивних, соціальних, культурних аспектів, які супроводжують висловлення. М. Бамберг пропонує когнітивні сценарії емоцій з урахуванням ситуативного чинника, в основі якого лежать інтенція, поведінкові характеристики, транзитивність і справедливість дії. Залежно від цих критеріїв виділено когнітивні сценарії, конструкти подій, специфічні для кожної емоції (Bamberg, 1997: 314–317).

Теоретики соціального конструктивізму акцентують залежність емоцій від соціальних правил, що робить їх соціально сконструйованими. Процес конструювання відбувається через культурні норми, власний досвід людини і ситуаційні чинники (Saarni, 1993 : 435–446).

Отже, когнітивістські теорії дозволяють розглядати емоцію як емерджентний динамічний конструкт, який ґрунтується на оцінній діяльності, є ситуативно і соціально зорієнтованим. Вони витлумачують емоції через їх зв'язок з раціональною поведінкою людини, зокрема, пізнавальною діяльністю.

Комунікативні концепції виходять із того, що діяльність опосередковує всі психічні процеси (Холод, 2011: 107) і наголошують на телеологічності емоцій, «функціонування яких підпорядковане цілі і зазвичай оцінюється у відповідності до неї: як позитивні, якщо мета досягнута, і негативні, якщо для цього існують перешкоди» (Oatley & Johnson-Laird, 1987).

У цілому, психологічні теорії емоцій уможлиблюють виділити характерні ознаки емоцій, релевантні для лінгвістичного аналізу: емоції пов'язані з інстинктами, а розмаїття їх проявів і форм є результатом еволюції; емоції нерозривно пов'язані з фізіологічними процесами, які відіграють вирішальну роль в процесі породження емоції та реакцій на неї; в основі емоційних процесів знаходиться мотивація як організуючий фактор свідомості; емоції є результатом оцінки ступеню задоволення потреб індивіда.

У психолінгвістичному дослідженні емоцій в кінодискурсі ми ґрунтуємось на даних психології і, визнаючи невід'ємний зв'язок

мови з когнітивними процесами, зосереджуємо увагу на тому, ЯК (якими засобами) відбувається конструювання емоції колективним автором кінофільму і ЯКИМИ МОДУСАМИ смисл емоції передається аудиторії. Це дозволяє змоделювати процес породження емоційного смислу і проаналізувати механізм взаємозв'язку різних модусів у процесі трансляції смислу емоцій в кінодискурсі, що окреслює психолінгвістичний вектор дослідження. Психолінгвістика акцентує увагу на провідних характеристиках емоцій: (1) емоції є «станом тіла» або «станом душі»; (2) їх основою є потреби, мотиви, пізнавальні процеси; (3) емоції пов'язані з переробкою інформації; (4) емоційні процеси можуть відбуватись на свідомому і несвідомому рівнях; (5) емоції неоднакові, причому їх якісний і кількісний склад викликає суперечності (Мягкова, 2000: 10).

Базові емоції. Певні емоції визнаються базовими за різними критеріями: за параметром оцінки задоволення – незадоволення, прийняття – відштовхування виділено шість базових емоцій: любов, подив, страх, гнів, відраза, презирство (Нуркова & Березанская, 2004). До основних ознак базових емоцій К. Ізард відносить такі характеристики: вони мають виразні й специфічні нервові субстрати; виявляють себе за допомогою виразної й специфічної конфігурації м'язових рухів (міміки); здійснюють організаційний вплив на людину, утворюючи мотиваційну систему людського існування (Izard, 1991: 63–64). Цим критеріям відповідають емоції страху та гніву, різноманітність форм їх прояву свідчить про їх вагомість для існування людської істоти. Відчуття страху може варіюватись від тривоги до жаху (Ізард, 1980) і включати занепокоєння, переляк, страх, паніку, жах тощо (Ильин, 2001). Емоція гніву може проявлятись сильним незадоволенням, обуренням, люттю.

Подальший розподіл базових емоцій на позитивні й негативні виходить із їх полярності залежно від ступеню задоволення потреб індивіда (Рубинштейн, 1946) або успішності / неуспішності досягнення мети. Фрустраційна теорія Дж. Дьюї витлумачує виникнення негативних емоцій як реакцію на перешкоду, процес адаптації до нових умов (Dewey, 1895). Негативні емоції відіграють мобілізуючу роль, сприяють швидкому задоволенню потреб, що, у свою чергу, надає поштовх до виникнення позитивних емоцій (Анохин, 1984). Негативні емоції, як образно визначає С. Томкінс, слугують «аварійнимим сигналами», які вказують на порушення

балансу (Tomkins, 1980: 155). За параметром досягнення / недосягнення цілей (Oatley & Johnson-Laird, 1987) та соціальної відповіді на дії індивідуумів до базових негативних емоцій віднесено страх, гнів, сум і відразу (Campos, 1984).

Кінодискурс як середовище конструювання емоцій. Наше дослідження негативних емоцій страху та гніву виявляє їх специфічну ознаку у кінодискурсі – посилення прагматичного впливу через естетизацію комунікації, яка притаманна цьому мультимодальному та полікодовому типу дискурсу. *Полікодовість* кінодискурсу фокусує увагу на комбінації декількох кодових систем – вербальної, невербальної і позалінгвальної (музика, шуми, світло, кадри, монтаж тощо), які залучені творцями кінофільму для конструювання смислу. *Мультимодальний* характер кінодискурсу акцентує його динамічну природу і відображає спрямованість на адресата з урахуванням когнітивних і соціальних факторів. За допомогою «інформаційних каналів» – візуального і аудіального модусів («акустичного», за Г. Крессом (Kress, Jewitt, Ogborn & Tsatsarelis, 2014)), фільм транлює смисли, сконструйовані за допомогою комбінації семіотично гетерогенних кодів.

Реконструювання смислу глядачами відбувається на основі інференційного процесу умовиводу, який є соціальним і культурно закоріненим. Окремі модуси організовані у формі смислоутворюючих систем, в межах яких артикуляція смислів відбувається по-різному. За Г. Крессом, модуси є відкритими системами, що розвиваються і змінюються у відповідь на комунікативні потреби суспільства: нові модуси виникають, існуючі змінюються (Kress, Jewitt, Ogborn & Tsatsarelis, 2014: 52). Різні модуси забезпечують різні виміри смислоутворення і вибір модуса конструює певний смисл. Модуси мають суб'єктивний характер: їх відбір залежить від індивіда (Kress, Jewitt, Ogborn & Tsatsarelis, 2014: 202–203). У кінодискурсі модус є активним творцем смислу, а не його пасивним носієм (Bateman & Schmidt, 2012: 76). Як вказує Е. Тан, нарративний континуум фільму забезпечує вільне сприйняття та розуміння сюжету, дії, персонажів та їх внутрішнього життя. Емоційні реакції можна пояснити розвитком сюжету та розвитком психології героїв (Tan, 2018).

Емоціям у кінодискурсі притаманна інтерсуб'єктивність, яка зумовлює його здатність викликати адекватні емоції у глядача. Розглядаючи кінофільм як «машину емоцій», дослідники кіно

стверджують, що в основі емоційності фільму лежать «теми» – поведінкові сценарії емоцій, які відбивають спільний емоційний досвід творців фільму і глядачів (Grodal, 1999; Tan, 2014; Tan & Frijda, 1999: 70). Створюючи образ і емоційний стан персонажів, творці фільму активують відповідні знання у свідомості глядачів, тобто збуджують їх афективну чуттєвість до певних культурних цінностей (Laine, 2007).

Людське тіло спілкується зі світом через емоції, тому невербаліка і кінокоди несуть комунікативну і суспільно-культурну інформацію, утілюючи емоційні смисли. Інтерсуб'єктивний простір тілесного досвіду колективного автора і аудиторії уможлиблює конструювання емоції у кадрі та їх реконструкцію глядачем, а мова забезпечує «ключ», який повністю реалізує взаємозв'язок між утіленою емоцією та людиною (Fusaroli, Demigu & Borghi, 2012: 4). Фактично, слугуючи посередником між колективним автором і колективним реципієнтом, кінодискурс транслює емоційні смисли, реконструкція яких відбувається на основі універсального утіленого підґрунтя емоційного досвіду людини: творці фільму співвідносять емоційний стан героїв з когнітивними скриптами емоцій у свідомості глядачів і активують їх (Grodal, 1999: 75).

Дослідники спільні у думці, що кіноемоції мають асоціативний характер і залежать від сформованих у свідомості глядачів уявлень про певну емоцію та її прояви (Carroll, 1999; Plantinga, 1999; Smith, 2003). За допомогою кінозасобів фільм передає певні «сигнали», які відображають його емоційне навантаження. Гнучка мережа емоцій дозволяє творцям фільму створювати різноманітність асоціацій (*сірий дощовий день, насуплені брова тощо*), які сигналізують про певні емоції. Зокрема, музика тісно пов'язана з емоцією і виконує у фільмі прагматичні функції: передача емоцій героїв і настрою фільму та забезпечення комунікації з глядачами. Музичний супровід може підсилювати або послаблювати емоцію, що зумовлюється процесами емоційної узгодженості або поляризації (Smith, 1999: 167). Так, музичний код у фільмі «Fracture» здебільш викликає негативні емоції страху і гніву. Впливовість цього супроводу пояснюється тим, що канадський композитор Джефф Данна спеціалізується на музиці до фільмів жахів і трилерів. Наприклад, у кадрі, що передує вбивству Теодором Кроуфордом

своєї дружини, під час розмови подружжя, звучить музичний супровід, якому характерне використання різких, «нелінійних», немилозвучних звуків, які не тільки створюють емоційний стан страху, але й збільшують емоційний вплив мізансцени. Дженніфер Кроуфорд боїться, що чоловікові стане відомо про її подружню зраду, вона налякана майбутнім викриттям, що реалізовано в мізансцені невербальними засобами і екстралінгвально – за допомогою музики, яка підсилює відчуття страху. Її страх посилюється, коли вона усвідомлює намір чоловіка:

(1) *Crawford I know. Everything.*

*#She stops, exhales. Looking down. **Afraid.** Grateful it's happening at last#.*

@Крупний план Дженніфер. Музичний супровід наростає. @ Jennifer I'm so sorry.

Crawford Don't be. Knowledge is pain. I'm used to that. @ Крупний план Кроуфорда. Музичний супровід. @

#Jennifer winces, feeling some sympathy. Preparing herself to turn and end it, to grow, to move on#. @ Крупний план Дженніфер. Музичний супровід.@

Crawford It's not like I don't let little pleasures, in return for the pain.

*#She frowns and turns – and her eyes go big with **fear**#. @ Музичний супровід@*

#Crawford is holding a semi-automatic pistol, aimed at her face. Very still.# (Fracture)

На відміну від «Fracture» музика «Titanic», створена Дж.Р. Хорнером, відрізняється ліричністю та використанням кельтських мотивів. Разом із нелінгвальним кодом – просодичними засобами (крики про допомогу) і кінетичними засобами (переляканий вираз обличчя), вона слугує ситуативним засобом конструювання емоції страху в епізоді, коли пасажирки Титаніка усвідомили свою неминучу загибель і в паніці метушаться на борту корабля, намагаючись знайти порятуюнок:

(2) *The propellers are 100 feet out of the water and rising.*

***Panicking** people leap from the poop deck rail, fall **screaming** and hit the water like mortar rounds. A man falls from the poop deck, hitting the bronze hub of the starboard propeller with a sickening smack. (Titanic)*

В основі прагматичного впливу кіноемоцій на глядачів лежить «ідентифікація» – здатність глядачів ідентифікувати себе з героями фільму, що сприяє виникненню у них емпатії (Gaut, 1999; Тап, 2018). Ідентифікуючи себе з кіногероями, глядачі відчують ті самі емоції і переживають їх. Досягненню цього ефекту сприяє використання окремих каналів: зокрема, емоційні асоціації передаються різними модальностями кінодискурсу: за допомогою виразу обличчя, руху, голосу і тону, костюмів акторів, звуку, музики, освітлення, мізансцени, декорацій, камери, монтажу, глибини знімальної площадки тощо (Smith, 2003: 42). На думку Б. Гаут, значна роль належить зйомці суб'єктивною камерою, яка фіксує «точку перцептивної ідентифікації», коли глядач бачить і переживає те саме, що і герой (Gaut, 1999: 208). До основних засобів передачі емоцій відносять зображення обличчя людини, тож крупний план обличчя займає центральне місце в передачі кіноемоцій, відсилаючи нас назад в долінгвістичну комунікацію (Plantinga, 1999: 239), як наприклад, в епізоді фільму «Titanic», коли Рут, матір Розі, намагається переконати її вийти заміж за промисловця Кела Гоклі для покращення скрутного фінансового становища сім'ї. Вона боїться відмови Розі вийти заміж, що призведе її до бідності:

(3) *Ruth I don't understand you. It is a fine match with Hockley, and it will insure our survival.*

Rose #hurt and lost# How can you put this on my shoulders?

*Rose #turns to her, and we see what Rose sees @крупний план@ @зйомка суб'єктивною камерою@ – the naked **fear** in her mother's eyes#.*

Ruth Do you want to see me working as a seamstress? Is that what you want? Do you want to see our fine things sold at an auction, our memories scattered to the winds? My God, Rose, how can you be so selfish? (Titanic)

Успішність емоційного впливу на глядача залежить від емоційної узгодженості між контекстом кінооповідання, характеристиками кіногероїв і різними кінозасобами. Як стверджує К. Плантаinga, фільм є гібридним мистецтвом, яке змішує композиційні елементи – колір, звуки разом з рухом, ритмом задля реалістичного відтворення світу (Plantinga, 1999: 253–254). До прикладу, візуальний модус у фільмі «Titanic» конструює емоцію страху під час катастрофи. Перелякані обличчя людей, їх різкі, хаотичні спроби попасти на

рятивну шлюпку, зображення руйнування корабля, світло від ракети – сигналу про допомогу, переривчасте світло від згасаючої ілюмінації лайнера, що супроводжує синкопована музика, утворюють картину загальної паніки:

(4) *#Second officer lightoller is loading the boat nearest Cal and Rose..Boat 6#.*

Lightoller Women and children only! Sorry sir, no men yet.

*#Another rocket bursts overhead, lighting the crowd. Startled faces turn upward. **Fear** now in the eyes#.* (Titanic)

Кінозасоби, залучені для формування емоцій, підпорядковуються певним стратегіям і тактикам, які вибирають творці кінофільму, базуючись на власному емоційному досвіді. Так, для передачі страху використовують тактику шоку в фільмах жахів. За нашими даними, для конструювання негативних емоцій у кінодискурсі, колективний автор обирає *паритетне* / *непаритетне* використання окремих кодів. У першому випадку гетерогенні семіотичні коди рівною мірою слугують означуванню страху, у другому перевагу віддано одному з кодів – лінгвальному, нелінгвальному, позалінгвальному, що зумовлює домінування відповідних модусів – аудіального або візуального. Серед непаритетних стратегій конструювання емоційних смислів зафіксовано превалювання певних кодів:

а. лінгвальних засобів конструювання емоцій:

У фрагменті фільму «Fracture» в мізансцені святкового обіду сім'ї відбувається розмова між Ніккі Гарднер і Віллі Бічам. Ніккі сподівається, що Віллі залишив справу Теда Кроуфорда, яка могла зіпсувати кар'єру Віллі та Ніккі. Проте, коли виявилось, що Віллі вирішив продовжувати працювати над нею, вона відчуває гнів. У наступному епізоді емоція реалізована лексичною одиницею із семою негативної оцінки *stupid*, яка критично оцінює розумові здібності об'єкта; вона інтенсифікована прислівником *really*, та синтаксично – за допомогою сегментованого риторичного питання.

WILLY I asked him not to.

*#Silence. Nikki is staring at him. **Angry**#.*

NIKKI You are really stupid, did you know that?

#Willy doesn't know how to handle this; everyone else tries to be polite, eating and pretending not to notice#. (Fracture)

б. нелінгвальні засоби конструювання емоцій: (мімічні, кінесичні, просодичні, проксемічні), як в епізоді з фільму «Titanic», коли Роза і Джек чують плач переляканого хлопчика і знаходять його одного в крижаній воді. Емоційний стан дитини сконструйовано просодично (пронизливий крик) і мімічно (перелякане обличчя):

Then they hear it... a CRYING CHILD. Below them. They go down a few steps to looks along the next deck.

The corridor is awash, about a foot deep. Standing against the wall, about 50 feet away, is a little BOY, about 3. The water swirls around his legs and he is wailing. (Titanic)

в. аудіо / відеокоди конструювання емоцій:

Панічний страх, який відчувають пасажери Титаніка, що тоне, утілено за допомогою відеоряду (люди, які метушаться на палубі, поступове руйнування корабля) і аудіального коду (загальний шум), який складається з криків людей, звуків руйнування і фонової музики:

#Jack and Rose run out of the PALM COURT into a dense crowd. Jack pushes his way to the rail and looks at the state of the ship. The bridge is under water and there is chaos on deck. Jack helps her put her lifebelt on. People stream around them, shouting and pushing#.

Jack Okay... we keep moving aft. We have to stay on the ship as long as possible.

*#They push their way aft through the **panicking** crowd#. (Titanic)*

У свою чергу, поєднання гетерогенних семіотичних засобів конструювання емоцій у кінодискурсі здійснюється у *конгруентний* або *неконгруентний* спосіб. За умови конгруентності, різні коди одночасно актуалізують однакові емотивні значення; неконгруентність інтерсеміозису емоцій полягає в тому, що гетерогенні семіотичні засоби одночасно актуалізують різні емотивні смисли, що надає додаткової експресивності таким емоціям і підвищує ефективність їх впливу на глядача. Наприклад, в епізоді, коли після врятування Розі від самогубства, Джек був змушений збрехати їй нареченому про нещасний випадок, омовлені емоційні смисли у діалозі персонажів Лавджоя, слуги Кела Гоклі, і Джека, протирічають візуальному нелінгвальному коду:

LOVEJOY You'll want to tie those.

#(Jack looks at his shoes)#

Interesting that the young lady slipped so mighty all of a sudden and you still had time to take off your jacket and shoes. Mmmm? #Lovejoy's expression is bland, but the eyes are cold. He turns away to join his group.#

Візуальний нелінгвальний код, реалізований мімічно – незадоволеним, «холодним» поглядом, свідчить, що Лавджой відчуває негативну емоцію гніву, що суперечить його вербальній поведінці.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження виявляє психологічні та психолінгвістичні засади інтерсеміозису негативних емоцій – одночасного мультимодального конструювання емотивних значень у полікодовому англomовному художньому кінодискурсі. До важливіших психологічних ознак емоцій, релевантних для лінгвістичного аналізу, належать: їх еволюційно-біологічна природа; нерозривний зв'язок з фізіологічними процесами; закоріненість у спільному утілесненому досвіді індивідів; в основі емоційних процесів знаходиться мотивація, яка не тільки впливає на когнітивну сферу і поведінку людини, але й виступає організуючим фактором свідомості; емоції є результатом оцінки ступеню задоволення потреб індивіда.

Психолінгвістичний аспект породження емотивного смислу в кінодискурсі реалізовано виявленням моделей інтерсеміозису емоцій через взаємодію гетерогенних полікодових засобів – лінгвальних, нелінгвальних (просодика, кінесика тощо) і позалінгвальних (музичні та кінокоди), актуалізованою різними модальностями – аудіальною та візуальною. Конструювання емотивних смислів у кінодискурсі є результатом інтеракції між реальним світом творців фільму і уявним світом дієгезису. Специфіка негативних кіноемоцій, зокрема страху та гніву, полягає у їх високій експресивності, зумовленій естетикою кіно.

Моделі конструювання негативно-емотивних значень творцями кінодискурсу включають як семіотично-кодову паритетність, так і непаритетність (домінування одного з кодів). У першому випадку гетерогенні семіотичні коди рівною мірою слугують означуванню

страху чи гніву, у другому перевагу віддано одному з кодів – лінгвальному, нелінгвальному або позалінгвальному. Відповідно, це зумовлює домінування одного з модусів – аудіального або візуального.

За параметром узгодженості емотивних значень страху і гніву, утілюваних різнокодовими засобами інтерсеміозису, окремі епізоди англомовного художнього кінодискурсу є конгруентними або неконгруентними. За умови конгруентності, лінгвальні, нелінгвальні, музично-шумові та кінокоди одночасно актуалізують однакові емотивні значення; неконгруентність гетерогенних семіотичних засобів полягає в актуалізації ними різних емотивних смислів, що зумовлює підвищену експресивність таких емоцій і ефективність їх впливу на глядача.

До перспектив дослідження інтерсеміозису негативних емоцій в кінодискурсі належить визначення характеристик конструювання інших базових негативних емоцій як в англомовному, так і в іншомовних кінодискурсах.

Література

- Анохин П.К. Эмоции. *Психология эмоций*. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1984. С. 180–205.
- Бреслав Г.М. Психология эмоций. Москва: Смысл, Академия. 2004. 544 с.
- Виллюнас В.К. Психология эмоциональных явлений. Москва: Изд-во МГУ, 1976. 143 с.
- Джемс У. Психология. Москва: Педагогика, 1991. 368 с.
- Ельмслев Л. Прологомены к теории языка. Москва: КомКнига, 2006. 248 с.
- Засккіна Л.В. Тенденції розвитку вітчизняної психолінгвістики: методологічний огляд проблем та окреслення шляхів їх вирішення. *Психолінгвістика*. 2008. Вип. 1. С. 9–20.
- Изард К.Э. Эмоции человека. Москва: Изд-во Московского ун-та, 1980. 440 с.
- Ильин Е.П. Эмоции и чувства. Санкт Петербург: Питер, 2001. 752 с.
- Ланге Г. Душевные движения. *Психология эмоций*. Москва, Санкт Петербург: Питер, 2004. С. 112–130.
- Леонтьев А.Н. Потребности, мотивы и эмоции. Москва: МГУ, 1971. 40 с.
- Мягкова О.Ю. Эмоционально-чувственный компонент значения слова: автореф. дисс. ... д. филол. наук : 10.02.19. Москва, 2000. 43 с.
- Нуркова В.В., Березанская Н.Б. Психология. Москва: Юрайт-Издат, 2004. 484 с.
- Психологическая энциклопедия / Под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. 2-е изд. Санкт Петербург: Питер, 2006. 1096 с.
- Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. Москва: Учпедгиз, 1946. 460 с.
- Фестингер Л. Теория когнитивного диссонанса. Москва: Эксмо, 2018. 256 с.
- Холод О.М. Комунікаційні технології. Київ: КиМУ, 2011. 312 с.

- Экман П. Психология эмоций. Я знаю, что ты чувствуешь. Санкт Петербург: Питер, 2010. 334 с.
- Argaman, O. (2010). Linguistic markers and emotional intensity. *Journal of Psycholinguistic Research*, 39(2), 89–99. <https://doi.org/10.1007/s10936-009-9127-1>
- Arnold, M.B. (1970). *Feelings and emotions*. New York: Columbia University Press.
- Bamberg, M. (1997). Language, Concepts and Emotions: the Role of Language in the Construction of Emotions. *Language Sciences*, 19(4), 309–340. [https://doi.org/10.1016/S0388-0001\(97\)00004-1](https://doi.org/10.1016/S0388-0001(97)00004-1)
- Bateman, J.A., & Schmidt, K.H. (2012). *Multimodal Film Analysis. How Films Mean*. London, New York: Routledge.
- Campos, J., & Barrett, K. (1984). Towards a new understanding of emotions and their development. In C. Izard, Kagan & R. Zajonc (Eds.), *Emotions, Cognition and Behavior* (pp. 229–263). New York: Cambridge University Press.
- Carroll, N. (1999). Film, Emotion, and Genre. In C. Platinga & G.M. Smith (Eds.), *Passionate View: Film, Cognition and Emotion* (pp. 21–47). Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
- Dewey, J. (1895). The Theory of Emotion. The Significance of Emotions. *Psychological Review* 2, 13–32. <https://doi.org/10.1037/h0070927>
- Fracture. (n.d.). Retrieved from <http://www.imsdb.com/scripts/Fracture.html>
- Frijda, N.H. (1986). *The Emotions (Studies in Emotion and Social Interaction)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fusaroli, R., Demuru, P., & Borghi, A.M. (2012) The Intersubjectivity of Embodiment. *Journal of Cognitive Semiotics*, 4(1), 1–5.
- Gaut, B. (1999). Identification and Emotion in Narrative Film. In C. Platinga & G.M. Smith (Eds.), *Passionate View: Film, Cognition and Emotion* (pp. 200–216). Baltimore, London : The Johns Hopkins University Press.
- Grodal, T. (1999). Emotions, Cognitions, and Narrative Patterns in Film. In C. Platinga & G.M. Smith (Eds.), *Passionate View: Film, Cognition and Emotion* (pp. 127–145). Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
- Izard, C.E. (1991). *The Psychology of Emotions*. New York: Plenum. <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0615-1>
- Kress, G., Jewitt, C., Ogborn, J., & Tsatsarelis, C. (2014). *Multimodal Teaching and Learning. The Rhetorics of the Science Classroom*. London: Bloomsbury.
- Laine, T. (2007). *Shame and Desire: Emotion, Intersubjectivity, Cinema*. Brussels: Peter Lang.
- Oatley, K., & Johnson-Laird, P. (1987). Towards a cognitive theory of emotions. *Cognition and Emotion*, 1, 29–50. <https://doi.org/10.1080/02699938708408362>
- Plantinga, C. (1999). The Scene of Empathy and the Human Face on Film. In C. Platinga & G.M. Smith (Eds.), *Passionate View: Film, Cognition and Emotion* (pp. 239–255). Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
- Saarni, C. (1993). Socialization of emotion. In M. Lewis & J.M. Haviland (Eds.), *Handbook of Emotions* (pp. 435–446). New York, London: Guilford Press.
- Smith, G.M. (2003). *Film Structure and the Emotion System*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511497759>
- Smith, J. (1999). Movie Music as Moving Music: Emotion, Cognition, and the Film Score. In C. Platinga & G.M. Smith (Eds.), *Passionate View: Film, Cognition and Emotion* (pp. 146–167). Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
- Strongman, K.T. (2003). *The Psychology of Emotion*. Chichester: Wiley.
- Tan, E.S. (2018). A Psychology of the Film. *Palgrave Communications*, 4(1), 82. <https://doi.org/10.1057/s41599-018-0111-y>

- Tan, E.S. (2014). Engaged and Detached Film Viewing: Exploring Film Viewers' Emotional Action Readiness. In T. Nannicelli & P. Taberham (Eds.), *Cognitive Media Theory* (pp. 106–123). New York, NY: Routledge.
- Tan, E.S., & Frijda, N.H. (1999). Sentiment in Film Viewing. In C. Platinga & G.M. Smith (Eds.), *Passionate View: Film, Cognition and Emotion* (pp. 48–64). Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
- Titanic. (n.d.). Retrieved from <https://www.imsdb.com/scripts/Titanic.html>
- Tomkins, S.S. (1980). Affect as amplification: Some modifications in theory. In R. Plutchik & H. Kellerman (Eds.), *Emotion: Theory, Research, and Experience* (Vols. 1), (pp. 153–159). New York: Academic Press.

References

- Anohin, P.K. (1984). Emotsii [Emotions]. *Psihologiya emotsiy – Psychology of emotions* (pp. 180–205). Moscow : Izd-vo Mosk. un-ta. [in Russian].
- Breslav, G.M. (2004). *Psihologiya emotsiy [Psychology of emotions]*. Moscow: Smysl, Akademiya [in Russian].
- Vilyunas, V.K. (1976). *Psihologiya emotsionalnykh yavleniy [Psychology of emotional phenomena]*. Moscow: Izd-vo MGU [in Russian].
- Dzhems, U. (1991). *Psihologiya [Psychology]*. Moscow: Pedagogika [in Russian].
- Elmslev, L. (2006). *Prolegomeny k teorii yazyka [Prolegomena to the theory of language]*. Moscow: KomKniga [in Russian].
- Zasiekina, L.V. (2008). Tendentsii rozvytku vitchyznanoi psykholinhvistyky: metodolohichni ohliad problem ta okreslennia shliakhiv yikh vyrishennia [Trends in the development of domestic psycholinguistics: a methodological review of problems and ways to solve them]. *Psykholinhvistyka – Psycholinguistics, 1*, 9–20 [in Ukrainian]
- Izard, C.E. (1980). *Emotsii cheloveka [Human emotions]*. Moscow: Izd-vo Moskovskogo un-ta [in Russian].
- Ilin, E.P. (2001). *Emotsii i chuvstva [Emotions and feelings]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- Lange, G. (2004). Dushevnyie dvizheniya [Mental movements]. *Psihologiya emotsiy – Psychology of emotions* (pp. 112–130). Moscow, Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- Leontev, A.N. (1971). *Potrebnosti, motivyi i emotsii [Needs, motives and emotions]*. Moscow: MGU [in Russian].
- Myagkova, O.Yu. (2000). Emotsionalno-chuvstvennyiy komponent znacheniya slova [Emotional-sensual component of the meaning of the word]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- Nurkova, V.V., & Berezanskaya, N.B. (2004). *Psihologiya [Psychology]*. Moscow: Yurayt-Izdat [in Russian].
- Korsini, R., & Auerbakha, A. (Ed.). (2006). *Psihologicheskaya entsiklopediya [Psychological Encyclopedia]* (2th ed.). Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- Rubinshteyn, S.L. (1946). *Osnovyi obschey psihologii [Basics of General Psychology]*. Moscow: Uchpedgiz [in Russian].
- Festinger, L. (2018). *Teoriya kognitivnogo dissonansa [Theory of cognitive dissonance]*. Moscow: Eksmo. [in Russian].

- Kholod, O.M. (2011). *Komunikatsiini tekhnolohii [Communicative technologies]*. Kyiv: KyMU [in Ukrainian].
- Ekman, P. (2010). *Psihologiya emotsiy. Ya znayu, chto tyi chuvstvuesh [Psychology of emotions. I know what you feel]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- Argaman, O. (2010). Linguistic markers and emotional intensity. *Journal of Psycholinguistic Research*, 39(2), 89–99. <https://doi.org/10.1007/s10936-009-9127-1>
- Arnold, M.B. (1970). *Feelings and emotions*. New York: Columbia University Press.
- Bamberg, M. (1997). Language, Concepts and Emotions: the Role of Language in the Construction of Emotions. *Language Sciences*, 19(4), 309–340. [https://doi.org/10.1016/S0388-0001\(97\)00004-1](https://doi.org/10.1016/S0388-0001(97)00004-1)
- Bateman, J.A., & Schmidt, K.H. (2012). *Multimodal Film Analysis. How Films Mean*. London, New York: Routledge.
- Campos, J., & Barrett, K. (1984). Towards a new understanding of emotions and their development. In C. Izard, Kagan & R. Zajonc (Eds.), *Emotions, Cognition and Behavior* (pp. 229–263). New York: Cambridge University Press.
- Carroll, N. (1999). Film, Emotion, and Genre. In C. Platinga & G.M. Smith (Eds.), *Passionate View: Film, Cognition and Emotion* (pp. 21–47). Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
- Dewey, J. (1895). The Theory of Emotion. The Significance of Emotions. *Psychological Review* 2, 13–32. <https://doi.org/10.1037/h0070927>
- Fracture. (n.d.). Retrieved from <http://www.imsdb.com/scripts/Fracture.html>
- Frijda, N.H. (1986). *The Emotions (Studies in Emotion and Social Interaction)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fusaroli, R., Demuru, P., & Borghi, A.M. (2012) The Intersubjectivity of Embodiment. *Journal of Cognitive Semiotics*, 4(1), 1–5.
- Gaut, B. (1999). Identification and Emotion in Narrative Film. In C. Platinga & G.M. Smith (Eds.), *Passionate View: Film, Cognition and Emotion* (pp. 200–216). Baltimore, London : The Johns Hopkins University Press.
- Grodal, T. (1999). Emotions, Cognitions, and Narrative Patterns in Film. In C. Platinga & G.M. Smith (Eds.), *Passionate View: Film, Cognition and Emotion* (pp. 127–145). Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
- Izard, C.E. (1991). *The Psychology of Emotions*. New York: Plenum. <https://doi.org/10.1007/978-1-4899-0615-1>
- Kress, G., Jewitt, C., Ogborn, J., & Tsatsarelis, C. (2014). *Multimodal Teaching and Learning. The Rhetorics of the Science Classroom*. London: Bloomsbury.
- Laine, T. (2007). *Shame and Desire: Emotion, Intersubjectivity, Cinema*. Brussels: Peter Lang.
- Oatley, K., & Johnson-Laird, P. (1987). Towards a cognitive theory of emotions. *Cognition and Emotion*, 1, 29–50. <https://doi.org/10.1080/02699938708408362>
- Plantinga, C. (1999). The Scene of Empathy and the Human Face on Film. In C. Platinga & G.M. Smith (Eds.), *Passionate View: Film, Cognition and Emotion* (pp. 239–255). Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
- Saarni, C. (1993). Socialization of emotion. In M. Lewis & J.M. Haviland (Eds.), *Handbook of Emotions* (pp. 435–446). New York, London: Guilford Press.
- Smith, G.M. (2003). *Film Structure and the Emotion System*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511497759>
- Smith, J. (1999). Movie Music as Moving Music: Emotion, Cognition, and the Film Score. In C. Platinga & G.M. Smith (Eds.), *Passionate View: Film, Cognition and Emotion* (pp. 146–167). Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.

- Strongman, K.T. (2003). *The Psychology of Emotion*. Chichester: Wiley.
- Tan, E.S. (2018). A Psychology of the Film. *Palgrave Communications*, 4(1), 82. <https://doi.org/10.1057/s41599-018-0111-y>
- Tan, E.S. (2014). Engaged and Detached Film Viewing: Exploring Film Viewers' Emotional Action Readiness. In T. Nannicelli & P. Taberham (Eds.), *Cognitive Media Theory* (pp. 106–123). New York, NY: Routledge.
- Tan, E.S., & Frijda, N.H. (1999). Sentiment in Film Viewing. In C. Platinga & G.M. Smith (Eds.), *Passionate View: Film, Cognition and Emotion* (pp. 48–64). Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
- Titanic. (n.d.). Retrieved from <https://www.imsdb.com/scripts/Titanic.html>
- Tomkins, S.S. (1980). Affect as amplification: Some modifications in theory. In R. Plutchik & H. Kellerman (Eds.), *Emotion: Theory, Research, and Experience* (Vols. 1), (pp. 153–159). New York: Academic Press.

АНОТАЦІЯ

Дослідження психолінгвістичних властивостей негативних емоцій в англomовному художньому кінодискурсі присвячене встановленню їх інтерсеміозису – одночасному мультимодальному конструюванню емотивних значень засобами гетерогенних полікодових систем. До полікодових засобів конструювання значень кінодискурсу відносимо лінгвальні, нелінгвальні (просодика, кінесика тощо) і позалінгвальні (музичні та кінокоди), до різних модусів – аудіальні та візуальні канали актуалізації смислів. Важливішими лінгвопсихологічними ознаками кіноемоцій виявляються їх нерозривний зв'язок з фізіологічними процесами, закоріненість у спільному утілесненому досвіді індивідів, мотиваційна основа; емоції є результатом оцінки ступеню задоволення потреб індивіда. Конструювання емотивних смислів у кінодискурсі є результатом інтерації між реальним світом творців фільму і уявним світом дієгезису. У конструюванні негативних емотивних значень, у цілому, і емоцій страху та гніву, зокрема, колективний автор кінодискурсу використовує різні коди як паритетно, так і непаритетно. У першому випадку гетерогенні семіотичні коди рівною мірою слугують означуванню страху, у другому перевагу віддано одному з кодів – лінгвальному, нелінгвальному або позалінгвальному. Відповідно, це зумовлює домінування одного з модусів транслявання смислів колективному глядачу – аудіального або візуального. За параметром узгодженості емотивних значень страху і гніву, утілюваних різнокодовими засобами семіозису, окремі епізоди англomовного художнього кінодискурсу є конгруентними або неконгруентними. За умови конгруентності, різні коди одночасно актуалізують однакові емотивні значення; неконгруентність гетерогенних семіотичних засобів полягає в актуалізації різних емотивних смислів, що зумовлює підвищену експресивність таких емоцій і ефективність їх впливу на глядача.

Ключові слова: інтерсеміозис, кінодискурс, конструювання емотивних значень, негативні кіноемоції, полікодові засоби, мультимодальність.

Крысанова Татьяна, Шевченко Ирина. Интерсемиозис негативных эмоций в кинодискурсе: психолингвистический ракурс

АННОТАЦИЯ

Исследование психолингвистических свойств негативных эмоций в англоязычном художественном кинодискурсе посвящено определению их интерсемиозиса – одновременного мультимодального конструирования эмотивных значений средствами гетерогенных поликодовых систем. К поликодовым средствам конструирования значений кинодискурса относим лингвистические, нелингвистические (просодика, кинесика т.д.) и внелингвистические (музыкальные и кинокоды), а к различным модусам – аудиальные и визуальные каналы актуализации смыслов. Важнейшими лингвопсихологическими признаками киноэмоций служат их неразрывная связь с физиологическими процессами, укорененность в общем телесном опыте индивидов, мотивационная основа; эмоции являются результатом оценки степени удовлетворения потребностей индивида. Конструирование эмотивных смыслов в кинодискурсе является результатом взаимодействия между реальным миром создателей фильма и воображаемым миром диегезиса. В конструировании негативных эмотивных значений, в целом, и эмоции страха и гнева, в частности, коллективный автор кинодискурса использует разнородные коды как паритетно, так и непаритетно. В первом случае гетерогенные семиотические коды в равной степени служат означиванию страха или гнева, во втором предпочтение отдано одному из различных кодов – лингвистическому, нелингвистическому, внелингвистическому. Соответственно, это приводит к доминированию одного из модусов трансляции смыслов коллективному зрителю – аудиальному или визуальному. По параметру согласованности эмотивных значений страха и гнева, воплощенных разнокодовыми средствами семиозиса, отдельные эпизоды англоязычного художественного кинодискурсу является конгруэнтными или неконгруэнтными. При конгруэнтности различные коды одновременно актуализируют одинаковые эмотивные значения; неконгруэнтность гетерогенных семиотических средств заключается в актуализаций различных эмотивных смыслов, что приводит к повышенной экспрессивности таких эмоций и эффективности их воздействия на зрителя.

Ключевые слова: интерсемиозис, кинодискурс, конструирование эмотивных значений, негативные киноэмоции, поликодовые средства, мультимодальность.

Secondary Multimodal Discourse of the Modern English Mass Culture as a Phenomenon of the Convergence Culture

Вторинний мультимодальний дискурс сучасної англомовної маскультури як феномен культури конвергенції

Mariia Kuznetsova

Ph.D. in Philology,
Assistant Professor

E-mail: kuznetsovamariaalexandrovna@gmail.com
orcid.org/0000-0002-3948-0553

*SHEE «Zaporizhzhia National
Technical University», Theory and
Practice of Translation Department*

✉ 64, Zhukovskogo Str.,
Zaporizhzhia, Ukraine, 69063

Марія Кузнецова

кандидат філологічних наук,
доцент

*ДВНЗ «Запорізький національний
технічний університет», кафедра
теорії та практики перекладу*

✉ вул. Жуковського, 64,
м. Запоріжжя, Україна, 69063

*Original manuscript received April 27, 2018
Revised manuscript accepted January 09, 2019*

ABSTRACT

The article focuses on psycholinguistic features of the secondary multimodal discourse of the modern English mass culture as a linguistic, social and cultural phenomenon and a specific type of communication with a peculiar context. This research paper represents the unique and valid definition of the secondary type discourse, its role, and place as the phenomenon of the convergence culture in the modern English youth subculture.

Based on the differentiation of such related concepts as «youth subculture» and «interpretative community» the research proves that the latter concept is a structural element of a fan subculture. Both of these two concepts model the environment of

the secondary textual spaces arranging. The focus of the paper concerns the creation of interpretative communities based on large-scale transmedia projects. The latter develop narration to transfer the world or the project story to the recipient from various perspectives and in different forms.

Another concern of the study is that development and expansion project platforms can go far beyond technical means of information creation and transfer. Transmedia project can concentrate on the primary literary source, TV series, a computer game, and different related products thus anyway contributing to the representation of the whole story. Therefore, this psycholinguistic study focuses on a large-scale factual material the Marvel Universe with its elements represented on various platforms. In combination, these elements create a cohesive plot and a compositional space.

Based on the sociolinguistic experiment results (questionnaires of totally 100 English native speakers), it is claimed that an integrative condition of the Marvel Universe transmedia storytelling is the independence of each separate platform. The main findings of this research cede on the statistical data, the results of online-questionnaires, and show that only 15% of the respondents are acquainted with the part of the Universe represented in comics. 80% of the respondents believe that movies are the starting point for the Universe entering and thus they are perceived as independent works. Only 5% of the respondents expressed their uncertainty about the priority of one or another platform.

Another finding is that transmedia storytelling and participatory culture are two key features of convergence culture. The recipients of such large-scale projects lose the status of passive consumers and within the interpretative communities, they become producers of a new media content. Thus, we identify the psycholinguistic mechanism of the modern English mass culture secondary textual spaces arranging through the dominant features of a new cultural paradigm, such as an active development of participatory culture, intertextuality, multimodality, and transmedia storytelling.

In the social and discursive space of the youth subculture, the recipients borrow any idea, image, plot or a character from the cult textual space, convert them into diverse media formats, and expand them across all available platforms. Thus, the recipients create the unified and inseparable secondary multimodal textual space.

Key words: *discourse, multimodality, text, mass culture, media convergence, participatory culture, transmedia storytelling.*

Вступ

Середньостатистична людина ХХІ ст. за добу опановує такий обсяг інформації, який наші пращури навіть не бачили за роки життя. І це не дивно, адже на часі людство стає цілковитим заручником мобільного зв'язку, смс- та Інтернет-текстінгу. Серйозні

відмінності у способі життя сучасного соціуму в цілому і у способах і форматах його комунікації зокрема слід пов'язувати із потужним розвитком інформаційного суспільства та активізацією медіаконвергенції, що передбачає стрімке проникнення технологій в усі сфери життя і активний процес обміну як вербальною, так і невербальною інформацією, а також дигіталізацію культури і злиття різних медіа.

Останнім часом, як слушно зауважує В.М. Березін, досить високим є рівень інтегрованості усіх зображальних засобів, так само як і інших знакових утворень, в єдиний текстуальний простір друкованих і електронних видань (Березін, 2003: 162), а «пошук способів оптимальної подачі інформації призводить до свого роду вибуху візуальних практик, в яких візуальний образ домінує над вербальними способами передачі інформації» (Гончар, 2015: 62). Саме тому наповненість сучасного інформаційного простору медіатекстами, у яких «зображення вже не просто ілюструє вербальний текст, а входить у його семантику» (Пойманова, 1997: 14), вказує на потребу у дослідженні процесів текстової перцепції, стратегій аранжування, а також способів і засобів когнітивно-комунікативного моделювання текстової складової різноманітних типів дискурсу, які сприяють продуктивному існуванню реципієнта у подібному інформаційному полі. Пасивне споживання інформації більше не є ключовою рисою людства ХХІ століття, адже на теренах сучасного медіапростору його залучено у безпосередні процеси виробництва і розповсюдження медіа-контенту.

Тим не менш, не слід забувати, що в основі будь-яких комунікаційних процесів незмінно лежить текст, як вища одиниця спілкування на знаковому рівні, яка «організовує нашу діяльність і регулює соціальні відносини між суб'єктами мовленнєвої діяльності» (Дридзе, 1976). Отже, разом із тенденціями впровадження мультимедійних технологій в усі сфери життя сучасної людини спостерігається сплеск дослідницького інтересу до текстів гетерогенної перцептивної і семіотичної природи. Таким чином, **актуальність** теми представленого дослідження, по-перше, зумовлена зміною погляду на поняття «текст» як об'єкт психолінгвістичних досліджень, адже його (текст) починають аналізувати як семіотично гетерогенний об'єкт, що продукується з

використанням елементів вербального коду разом із невербальними засобами комунікації.

По-друге, релевантність поданої наукової розвідки пояснюється перманентно зростаючим інтересом до вивчення тексту / дискурсу з точки зору його мультимодального сприйняття, тобто через одночасну актуалізацію кількох перцептивних каналів. Подібний напрям дослідження, що передбачає вивчення комунікації в її природному стані без обмежень щодо її режимів, виник ще наприкінці 80-х років XX століття і сьогодні в наукових колах детермінується як мультимодальні дослідження (*multimodal studies*). Основними розробниками мультимодалістики вважають таких світових лінгвістів, як Т. ван Ліівен (Leeuwen, 2004), Г. Кресс (Kress, 2001, 2006, 2010) і Ч. Фосвіл (Forceville, 2009). Крім того, неабиякий внесок у розробку теоретико-методологічної бази мультимодальних досліджень загалом і питань мультимодального дискурсу зокрема свого часу зробили і всесвітньовідомі психологи і психолінгвісти, зокрема Р. Арнхейм (Arnheim, 1966), Ф. Бартлет (Bartlett, 1995), М. Бортолуці і П. Діксон (Bortolussi & Dixon, 2003), Дж. Гібсон (Gibson, 1951), Дж. Лакофф і М. Джонсон (Lakoff & Johnson, 2003), Д. Норман (Norman, 1972) та інші.

Отже, мультимодальний дискурс (*multimodal discourse*) в останні десятиліття все частіше стає предметом аналізу у зарубіжних працях як лінгвістичного (Daly & Unsworth, 2011; Iedema, 2007; Jewitt, Bezemer & O'Halloran, 2016; O'Halloran & Smith, 2011), так і психолінгвістичного профілю (Chan, Wong & Wong, 2018; Nicoladis, Marentette & Navarro, 2016; Reinwein, 2012). Крім того, на сучасному етапі розвитку наукової думки наявні також і поодинокі вітчизняні розвідки, присвячені зокрема вивченню конкуренції модальностей при сприйнятті полімодальних текстів, а саме порівнянню обсягу засвоєваної інформації кінотексту за допомогою вербальної, візуальної та аудіальної «доріжок» (Кибрик, 2010), аналізу когнітивних особливостей сприйняття текстів музичної комунікації, зокрема відеокліпів (Шарифуллин, 2013), аналізу особливостей впливу на динаміку віртуальної комунікації в Інтернеті полікодових текстів і вивченню ролі останніх у самопрезентації учасників Інтернет-спільнот (Мичурин, 2013), а також опису особливостей семіотично ускладнених текстів ЗМІ (Мардіева, 2014).

Метою цієї статті є дослідження психолінгвістичних особливостей феномену вторинного мультимодального дискурсу сучасної англомовної маскультури у контексті культури конвергенції. Задля досягнення поставленої мети слід вирішити наступні **завдання**: 1) розглянути культуру конвергенції як нову культурну парадигму, яка визначає взаємозв'язок різних медіа, та розкрити такі її ключові поняття, як «культура співучасті» і «трансмедійна розповідь», домінантні принципи яких і становлять основу аранжування вторинного мультимодального дискурсу сучасної англомовної маскультури; 2) здійснити категорійне і статусне розмежування понять «молодіжна субкультура» та «інтерпретативна спільнота», які в межах нової культурної парадигми отримують статус середовища конструювання вторинного типу дискурсу; 3) проаналізувати роль реципієнта англомовних текстів маскультури *aka* продуцента вторинних текстів як антропоцентрів матриці вторинного мультимодального дискурсу сучасної англомовної масової культури.

Перш ніж перейти до методів дослідження, що імплементовано у роботі для вивчення вторинного мультимодального дискурсу сучасної англомовної масової культури як феномена культури конвергенції, слід звернути увагу на термінологію методологічного апарату. Так, феномен «*вторинного дискурсу сучасної англомовної маскультури*» детерміновано як специфічну мисленнево-мовленнєву практику у сучасному англомовному кіберпросторі (див. Кузнецова, 2015), яка передбачає обмін інформацією, ідеями, досвідом, почуттями та емоціями щодо реалій певного культового тексту, який сприймається в межах інтерпретативної спільноти, сформованої його реципієнтами, як прецедентний, та відображає вплив членів цієї спільноти один на одного. Поняттевим аналогом «вторинного дискурсу» у дослідженні виступає «*вторинний текстпростір*», і він розпочинається там, де з'являються нові, додаткові смисли, відмінні від буквального розуміння культового тексту. Вторинний дискурс сучасної англомовної масової культури репрезентує себе за допомогою декількох модальностей, оскільки його конститутивні одиниці, *вторинні тексти*, побудовано, як правило, за допомогою різних семіотичних систем.

Емпіричним матеріалом дослідження, який вдало поєднає візуальні та аудіальні елементи, що відображають різні модальності,

обрано Всесвіт Marvel (англ. *Marvel Universe*) – вигаданий всесвіт, елементи якого розподілені між різними медіаплатформами і разом створюють цілісний сюжетно-композиційний простір. Кожен медіум (серія супергеройських фільмів, серіали, анімаційні фільми, комікси компанії Marvel, мультсеріали, комп'ютерні ігри та інша супутня продукція (іграшки, футболки, кепки, рюкзаки / сумки і т.д.)) робить свій власний унікальний внесок у розкриття історії, що розповідається.

Методи і методика дослідження

У ході дослідження феномену вторинного мультимодального дискурсу сучасної англомовної маскультури у контексті культури конвергенції імплементується поєднання таких загальнонаукових методів, як: *аналіз і синтез*, які становлять основу теоретичної бази дослідження, і в межах якої здійснено аналіз праць лінгвістичного та психолінгвістичного профілю вітчизняних і зарубіжних вчених з представленої теми; *описовий метод*, що поєднує прийоми спостереження, зіставлення, інтерпретації та класифікації теоретичного матеріалу дослідження. Для аналізу специфіки взаємозв'язку різних семіотичних модусів у вторинному мультимодальному дискурсі сучасної англомовної масової культури задіяно *системно-функціональний і компаративний методи*.

Крім того, для того, щоб бути найбільш наближеними до отримання об'єктивних даних, ми послуговувалися *соціолінгвістичним експериментом* як методом, який оснований на здійсненні емпіричних досліджень, що підтверджують теоретичні припущення. Так, шляхом *online-анкетування*, яке було розміщено у базі автоматизованих електронних текстових архівів Archive of Our Own (сайт – <https://archiveofourown.org>), було опитано носіїв англійської мови, загальною кількістю 100 осіб. Метою експерименту було встановлення рівня обізнаності як прихильників Всесвіту Marvel, а також членів фандомних спільнот, так і пересічних реципієнтів у вигаданому всесвіті.

Анкета під назвою «The Marvel Universe Quiz» нараховувала 40 питань, які стосувалися як кінематографічного Всесвіту Marvel, так і Всесвіту, який репрезентовано виключно у коміксах. Усі

питання анкети було розподілено за трьома категоріями: *перша категорія* питань стосувалася *персонажів* і різноманітних *реалій* усього Всесвіту Marvel, незалежно від платформи його подання, і передбачала лише одну вірну відповідь респондента; *друга категорія* питань була розрахована на власні відповіді респондентів на питання, які так само стосувалися *реалій* і *персонажів* усього Всесвіту; і *третья категорія*, яка більшою мірою нараховувала питання, що стосувалися кінематографічного всесвіту, була націлена на знання *цитат*, взятих зі Всесвіту Marvel, які сьогодні отримали статус прецедентних.

Отже, анкета містила як *відкриті питання* (30% від загальної кількості), тобто такі, що не мали варіантів відповідей, а тому не містили підказок і не нав'язували респонденту варіант відповіді, так і *закриті* (70% від загальної кількості), коли опитувані мали можливість вибрати один вірний варіант відповіді із запропонованих нами. З одного боку, відкриті питання дали можливість респондентам вільно висловити свою думку у всій повноті і до найдрібніших подробиць. Крім того, в окремій графі анкети респондентам необхідно було зазначити, чи вважають вони себе справжніми прихильниками (фанатами) Всесвіту Marvel.

Отже, як свідчать результати опитування, на відкриті питання відповідали лише ті респонденти, які мали чітке уявлення про тему опитування, тобто затяті прихильники усього Всесвіту Marvel. Якщо ж предмет опитування був малознайомий або незвичний, то респонденти ухилялися від відповідей або відповідали не по суті. Тому, на наш погляд, за допомогою відкритих питань нам не вдалося зібрати багату за змістом інформацію. Використання ж закритої форми питання допомогло навіть пересічному респонденту зорієнтуватися у предметі опитування і висловити своє ставлення через набір можливих суджень або оцінок.

Шляхом узагальнення відповідей з усіх заповнених анкет (100%) було одержано об'єктивну інформацію про ознайомленість носіїв англійської мови зі Всесвітом Marvel, який репрезентовано у коміксах і кіно, зокрема:

- 15% респондентів продемонстрували обізнаність у Всесвіті, який репрезентовано у коміксах;
- 80% опитуваних віддали перевагу Кіновсесвіту Marvel;

– 5% респондентів висловили невпевненість щодо первинності тієї чи іншої платформи, оскільки не вважають себе справжніми прихильниками Всесвіту Marvel.

Загалом, результати проведеного online-анкетування видаються *цілком інноваційними*, оскільки як у вітчизняній, так і у світовій лінгвістиці відсутні дослідження, які присвячено вивченню параметрів когнітивного аранжування вторинного мультимодального текстопростору Всесвіту Marvel, а відтак, і прототипових когнітивних моделей його рецепції.

Результати дослідження

Культура конвергенції, яку вперше найбільш повно було описано у книзі Генрі Дженкінса «Convergence Culture: Where Old and New Media Collide» (Jenkins, 2006), являє собою зміну відношення громадськості до медіа. Іншими словами, результатом посилення інтерактивних можливостей зв'язку цифрових та Інтернет-технологій стало те, що молоде покоління більше не відчуває себе пасивним споживачем, а прагне бути виробником, активним і творчим учасником культури. Однак, слід пам'ятати, що основним принципом, який скеровує усю фанатську діяльність, є так званий гедоністичний принцип, оскільки уся продукція прихильників масової культури характеризується некомерційною спрямованістю, тобто створюється не для отримання прибутку, а виключно задля творчої самореалізації.

Ксенія Прасолова у кандидатській дисертації (Прасолова, 2009), репрезентуючи доволі змістовний аналітичний екскурс в історію фанатських досліджень, пропонує виділяти три специфічні особливості культури конвергенції, зокрема: розвиток культури співучасті; фрактальність, тобто самоподібність, фанатської творчості; і трансмедійну природу медіа-контенту (Прасолова, 2009), тобто його поширення на різних медійних платформах. Далі пропонуємо детально розглянути зазначені риси культури конвергенції у сув'язі зі вторинним дискурсом як її специфічним явищем і лінгвокультурною практикою.

Культура співучасті (*participatory culture*) полягає у зміні рольових парадигм і у активній соціальній взаємодії. Вона

передбачає, що реципієнт медіа-контенту стає продуцентом нового корпусу текстів, а межа між автором і читачем, творцем і споживачем зникає. Ця здатність масової аудиторії продукувати власний контент дозволила вивести розвиток наративу на новий рівень – горизонтальний, коли автору вже не належить повністю його історія, а кожен реципієнт вільний її інтерпретувати і змінювати на свій лад (Delwiche, 2012: 2). Друга риса культури конвергенції, фрактальність, яскраво проявляється в тому, що кожен вторинний текст являє собою, по-перше, інтерпретацію первинного тексту, або культового тексту, а по-друге, довільну кількість інших вторинних текстів (Кузнецова, 2015: 127). Будь-яка фанатська творчість є спробою інтерпретувати культовий текст і одночасно вступити в діалог як з ним, так і з іншими текстооформленими інтерпретаціями у межах спільноти. При цьому рівнозначними видаються як фанатські наративи, так і метаміркування.

Для назви процесу, в якому частини історії розподілено по різних медіаплатформах, британським філософом і культурологом, Г. Дженкінсом, у науковий обіг було введено поняття «трансмедійна розповідь» (*transmedia storytelling*). Під цим терміном професор Массачусетського технологічного інституту пропонує розуміти процес створення таких тематичних циклів, які складаються з нескінченної низки відносно самостійних фрагментів, об'єднаних єдиним «Всесвітом», які у свою чергу створюються і поширюються за допомогою різних інформаційно-комунікаційних технологій (медіа) і засобів, що не відносяться до ІКТ (Jenkins, 2006: 105). При цьому весь наратив вторинного текстопростору спроектовано таким чином, аби допускати нову інформацію про героїв або введення абсолютно нових персонажів і новий розвиток сюжету.

Сучасна англомовна масова культура пропонує більше сотні трансмедійних проєктів, які, як правило, ґрунтуються на якомусь літературному першоджерелі і далі отримують різні доповнення і зазнають розширення Всесвіту. Так, фільми кінематографічного Всесвіту Marvel (англ. *Marvel Cinematic Universe*) об'єднують разом безліч героїв із різних фільмів, які, однак, засновано на коміксах компанії Marvel і вже пізніше розроблено кінокомпанією *Marvel Studios*. Наприклад, сюжет «Месників» (англ. *Avengers*) розгортається впродовж, як мінімум, кілька сот коміксів, шости повнометражних фільмів, декількох серіалів, комп'ютерних і

рольових ігор і тому подібне. Тим не менш, унаслідок проведеного соціолінгвістичного експерименту виявлено, що саме фільми для більшості споживачів масової культури стають точкою входу у Всесвіт Marvel і сприймаються ними як самостійні твори. Крім того, на основі здійсненого соціолінгвістичного експерименту – анкетування – встановлено, що лише 15% опитуваних можуть розшифрувати і зрозуміти ті моменти, які представлено виключно у коміксах компанії Marvel.

Вищезазначене констатує, що неодмінною умовою трансмедійної розповіді є цілісність і самостійність кожної окремої платформи, так само як і можливість водночас бути частиною чогось більшого. Як приклад можна розглянути постійну практику видавництва Marvel з випуску комікс-приквелів до кожного свого фільму. Її метою є, як правило, спроба посилити інтерес до майбутніх фільмів або репрезентувати ситуації очима інших героїв, наприклад: бій у Нью-Йорку з перспективи Локі у приквелі до фільму «Avengers: Age of Ultron». Нещодавно видавництво випустило у двох томах (№ 1 у грудні 2017 р. та № 2 у січні 2018 р.) комікс-приквел «Marvel's Black Panther Prelude» до фільму «Black Panther» (2018), метою якого було зобразити те, що у кіновсесвіті залишиться поза кадром, зокрема історію, яка відбувається за часів, коли королем Ваканди був Т'Чакка (його ми бачили у фільмі «Captain America: Civil War» 2016 р.). Крім того, події у коміксі хронологічно співпадають із фільмом «Iron Man», підтвердженням того є епізод, де Т'Чакка зі своїм сином Т'Чаллой обговорюють вчинок Тоні Старка, який публічно оголосив про те, що Залізна людина є його *alter ego*.

Більше того, трансмедійна розповідь є зближенням масмедійних платформ і тих платформ, які не є у традиційному розумінні технічними засобами створення і передачі масової інформації. Так, доказом є встановлена у публічній бібліотеці Нортлейк у передмісті Чикаго статуя героя коміксів Marvel Халка або встановлена до 75-до річчя супергероя в Брукліні майже чотирьохметрова статуя Капітана Америки з його знаменитим щитом. Подібний трансмедійний наратив робить унікальний внесок кожної платформи (коміксу, фільму, комп'ютерної гри або будь-якої іншої супутньої продукції за мотивами історії Всесвіту) у цілу розповідь.

Як бачимо, появу нових способів і форматів комунікації, без сумніву, логічно пов'язувати, перш за все, з питанням про буття молодіжних субкультур та інтерпретативних спільнот, адже їх частка в аранжуванні нових мовленнєвих і лінгвокультурних практик є чи не найбільшою у сучасному комунікативному просторі. І це не дивно, адже будь-яка субкультура перманентно впливає на базову культуру суспільства безпосередньо або опосередковано. Як соціальне явище, субкультура виражена системою цінностей і пріоритетів, специфікою суджень і уподобань, способами поведінки певної соціальної групи, що відрізняється від інших культур у суспільстві, але водночас пов'язана з ними (Еремеева, 2011; Петрова, 2010). Власне молодіжна субкультура детермінується у наукових колах як джерело інновацій і відкриттів у певному виді діяльності, як варіант масової культури, продукт медіа-індустрії, як форма творчої активності молодого покоління (Левикова, 2004). Таким чином, існування тієї чи іншої інтерпретативної спільноти безпосередньо пов'язано та обумовлено читацькою / глядацькою діяльністю, в центрі якої знаходиться певний продукт масової культури.

Влучним способом розрізнення цих двох понять – «субкультура» та «інтерпретативна спільнота» – видається їх репрезентація у вигляді гіпо-гіперонімічної кореляції «загальне-часткове». Так, інтерпретативні спільноти, які також відомі як фандоми, виступають структурним елементом фанатської субкультури, учасники якої об'єднані єдиним інтересом, пов'язаним із певним продуктом популярної масової культури. Сучасний англомовний кіберпростір об'єднує молодіжні субкультури та інтерпретативні спільноти по всьому світу. Як правило, будь-яка інтерпретативна спільнота утворюється на базі великого трансмедійного проекту, ядром якого постає творча діяльність її суб'єктів, саме вона і закладає підвалини всіх похідних видів діяльності, які конструюють вторинні текстопростори масової культури, а саме: фанфікшену (жанр масової літератури, який створюється фанатами за мотивами культового твору), конвенти (з'їзди, зустрічі фанатів), фанзіни (журнали, які видаються в межах фандому), рольові ігри, реконструкції, косплеї (костюмовані ігри), фан-арти тощо.

Таким чином, цільовою аудиторією трансмедійних проектів від самого початку є фанати. Їх роль, як учасників інтерпретативних

спільнот, у межах вторинного текстопростору полягає у співаторстві, тобто інтерпретації медіа-текстів і продукуванні власного контенту, який вони розповсюджують по медійних платформах, збільшуючи тим самим як обсяг контенту, так і помітність оповідного «Всесвіту» у кіберпросторі. Психологічний настрій реципієнта, його бажання і попередні знання організують і направляють процеси запам'ятовування і відтворення (Ковшиков & Глухов, 2007). Безперечно, кожен культовий текст містить певні смислові лакуни, які власне і постають джерелом варіативності його розуміння.

Однією з ключових ідей нашого дослідження є те, що інтерпретатор є активним суб'єктом сприйняття, він активно залучений до породження смислів і створення нового тексту, тобто вторинного тексту, а, отже, його діяльність спрямована як на розшифровку текстового коду, так і на добудовування смислу. Це пояснюється різноманітністю поглядів на одних і тих же персонажів і по-різному інтерпретовані події культового тексту у вторинному текстопросторі. Рецепцію культового тексту в межах інтерпретативних спільнот, слідом за У. Еко, можна порівняти з пікніком, на який автор приносить слова, а читач смисл (Еко, 1996: 10–21). Але в той же час «сказати, що інтерпретація потенційно необмежена, не означає, що в неї немає об'єкта і вона існує тільки заради себе самої» (Есо, 1992: 38), адже «подібний спосіб інтерпретування тексту не може привести ні до чого іншого, як до помилкової інтерпретації, коли інтерпретатор довільним чином приписує тексту свої суб'єктивні смисли» (Есо, 1990: 42).

Культовий текст за таких умов постає континуумом потенційних інтерпретацій, а кожен реципієнт, як активний суб'єкт сприйняття та інтерпретації, знаходить на свій власний смак і вподобання платформу у трансмедійній оповіді. Саме від обраного каналу для інтерпретації і залежить якими семіотичними засобами – модусами, тобто «соціально сформованими, культурно встановленими семіотичними ресурсами продукування значення» (Kress, 2010: 79) – буде користуватись вторинний продуцент для аранжування вторинного текстопростору. Оскільки останнім часом роль візуального компонента все більше зростає порівняно до вербальної складової, то як провідна модальність у вторинному дискурсі виступає візуальна. Отже, «привид Автора з'являється виключно на правах гостя» (Барт, 1994: 420) у вторинному

мультимодальному тексті. Термін «мультимодальний», таким чином, підкреслює функціонально-інструментальний аспект кодування повідомлення вторинним продуцентом. Серед усього різноманіття способів передачі інформації, окрім статичних і динамічних зображень, як провідні у вторинному мультимодальному текстовпросторі виділяємо також звукові ефекти, музику і текст з урахуванням його шрифту та оформлення в цілому.

Висновки

У XXI столітті у зв'язку з бурхливим розвитком дискурсивних практик у глобальному комунікативному просторі особливої лінгвістичної уваги потребує активна діяльність молодіжних субкультур, які постають центром конструювання текстових складових різних типів дискурсу. Відтак, актуальним видається психолінгвістичний вектор дослідження прототипових когнітивних моделей рецепції прецедентних текстовпросторів сучасної англомовної масової культури і параметрів когнітивного аранжування їх текстових проєкцій.

Перманентна ескалація фанатської субкультури прискорила поширення нових трансмедійних проєктів, які утворено навколо цілісного вигаданого світу, і які мають певне літературне першоджерело, що належить, як правило, до сучасної масової культури. Одним із таких проєктів є Всесвіт Marvel, який аранжовано у такий спосіб, що реципієнту надається можливість перетворитися на активного учасника процесу породження нових смислів, тобто стати вторинним продуцентом у матриці вторинного текстовпростору. Розглянутий у представленій науковій розвідці феномен «вторинного мультимодального дискурсу» разом із іншими аспектами фанатської практики, зокрема виданням власних журналів, розробкою Інтернет-сайтів із різноманітною графічною і відеопродукцією, є одним із провідних елементів фанатської субкультури.

Процес аранжування вторинного дискурсу сучасної англомовної маскультури як феномена культури конвергенції базується на гармонійному поєднанні чотирьох фундаментальних принципів: *по-перше*, активного розвитку культури співучасті; *по-друге*, інтертекстуальності; *по-третє*, мультимодальності і,

по-четверте, трансмедійності. Культура співучасті пропагандує нову стратегію взаємодії фанатської аудиторії з медіаконтентом, тим самим уможлиблює реалізацію творчого потенціалу реципієнтів прецедентного текстопростору шляхом продукування і розповсюдження власного медіаконтенту. Другий принцип – фрактальність, або інтертекстуальність, – передбачає навмисне і цілеспрямоване запозичення ключових елементів культового тексту з метою продукування нового змісту. Загалом вторинний дискурс має нативний інтертекстуальний характер, оскільки його смисл може бути повною мірою зрозумілий тільки у процесі діалогічної взаємодії первинного (культового) і вторинного текстопросторів. Під мультимодальністю мається на увазі сукупність відчуттів, що надходять шляхом різних модальностей при чуттєвому сприйнятті об'єкта дійсності, у нашому випадку – культового текстопростору. Термін «модальність» у межах поданого дослідження, таким чином, дефіновано як приналежність до певної сенсорної системи. Останній принцип – трансмедійний наратив вторинного текстопростору – передбачає розкриття історії вигаданого світу за допомогою безлічі вторинних текстів, які представляють собою різні точки входу у Всесвіт медіафраншизи Marvel.

Тим не менш, як свідчать результати нашої практичної діяльності, відправною точкою при аранжуванні вторинного англomовного дискурсу досліджуваного нами Всесвіту, все ж таки залишається Кіновсесвіт Marvel (Marvel Cinematic Universe), адже 80% опитуваних переконані, що саме кінофільми є самостійними продуктами і точкою входу у Всесвіт. Лише 15% респондентів за результатами online-анкетування ознайомлені з тією частиною Всесвіту, яку репрезентовано у коміксах (Marvel Comics). Це свідчить про те, що вторинними продуцентами запозичуються здебільшого лише персонажі та інші окремі реалії культового текстопростору, а вторинні тексти являють собою, як правило, альтернативну перспекцію або ретроспекцію певних подій, прописування особистих історій окремо взятих персонажів, дослідження їх характерів або навіть породження нових, занурення їх у заново генеровані ситуації, фокусування на психологічних і емоційних проблемах улюблених персонажів, заповнення лакун у їх стосунках, зміні середовища існування улюблених персонажів, акцентування уваги на їх плотських стосунках тощо. До останніх

5%, як свідчить аналіз анкет, належать пересічні респонденти, які не є прихильниками культового текстопростору, але які мають певне уявлення про основні персонажі Всесвіту й так чи інакше обізанані в його основних сюжетних лініях.

Отже, вторинний мультимодальний дискурс сучасної англомовної масової культури як феномен культури конвергенції постає своєрідною і унікальною лінгвокультурною практикою, тобто матрицею перетину різних медіаформатів, що дозволяє взаємодіяти різним медіа з урахуванням властивих їм технічних можливостей і нарративних засобів для створення єдиного текстопростору. Будь-яка ідея, зображення, сюжет, персонаж або подія культового текстопростору, і в залежності від того, прихильниками якої платформи постають вторинні продуценти, шляхом адаптації іншими медіа з урахуванням властивих їм механізмів і правил, конвертуються вторинними авторами у різноманітні медіаформати і поширюються по всім доступним комунікаційним каналам, створюючи єдиний і неподільний вторинний текстопростір Всесвіту Marvel. Таким чином, досліджений у контексті культури конвергенції вторинний мультимодальний дискурс є підтвердженням впровадження нових креативних форм творчості, що виникають у споживачів сучасної англомовної масової культури.

Перспективу подальших наукових студій вбачаємо у порівняльному аналізі англомовного та україномовного дискурсів сучасної маскультури, зокрема у мультимодальному векторі їх дослідження.

THE MARVEL UNIVERSE QUIZ

Sociolinguistic questionnaire

How well do you know the Marvel Universe though?

Choose one variant!
Or give your own answer!

Are you a true Marvel fan?

- Yes
- No

№	Questions	true / false
1	2	3
The 1st category Choose one variant		
1.	What is the name of Tony Stark's building that the team uses as head-quarters in Marvel: Ultimate Alliance? ☐ Camp Hammond ☐ Stark Tower ☐ Iron Tower ☐ S.H.I.E.L.D. Headquarters	
2.	Edwin Jarvis is the butler to: ☐ Bruce Wayne ☐ Charles Xavier ☐ Tony Stark ☐ Brian Braddock	
3.	The Fantastic Four have the headquarters in what building? ☐ Stark Tower ☐ Fantastic Headquarters ☐ Baxter Building ☐ Xavier Institute	
4.	Thor has two war goats to pull his chariot. They are named: ☐ Balder and Hermod ☐ Thunder and Lightning ☐ Ask and Embla ☐ Toothgrinder and Toothgnasher	

1.	2.	3.
5.	<p>The Mjolnir is a</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Shield ☐ Hammer ☐ Suit ☐ Scepter 	
6.	<p>The vampire hunter Blade is a:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Mutant ☐ Human ☐ Vampire ☐ Half vampire 	
7.	<p>What is commonly believe to be The Black Widow's previous occupation before becoming a Russian spy?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ A ballet dancer ☐ A military pilot ☐ A thief ☐ An athlete 	
8.	<p>Ghost Rider is known as:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ The Guardian Devil ☐ The Spirit of Hate ☐ The Spirit of Vengeance ☐ The Red Skull 	
9.	<p>Who is the first avenger?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Iron Man ☐ Spider Man ☐ Ant Man ☐ Captain America 	
10.	<p>Captain America once faced off against this DC comics superhero:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Wonder Woman ☐ Superman ☐ Batman ☐ Aquaman 	
11.	<p>The Vision is an android created by:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Reed Richards ☐ Tony Stark ☐ Ultron ☐ Doctor Doom 	
12.	<p>What is Iron Fist's real name?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Daniel Rand ☐ Kai Erwin ☐ Robert Kox ☐ Mr. Bobbastic 	
13.	<p>Deadpool joined the Weapon X program because:</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ He had incurable cancer ☐ He was forced to ☐ He thought it would be fun ☐ He wanted to fight for justice 	
14.	<p>What was Wolverine's name when he was a Horseman of Apocalypse?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Rage ☐ Death ☐ Destruction ☐ Oblivion 	

1.	2.	3.
15.	In the comics Ant Man has the ability to shrink or grow. ☐ True! ☐ False! ☐ Not sure! ☐ Only to shrink!	
16.	The actor that plays Captain America also played _____ in Fantastic Four: Rise of the Silver Surfer. ☐ Mr. Fantastic ☐ The Thing ☐ Dr. Doom ☐ Human Torch	
17.	Who is the winter soldier? ☐ Captain America ☐ Bucky Barnes ☐ Luke Cage ☐ Peter Parker	
18.	Where does Dr. Strange seek out a cure for his damaged hands? ☐ China ☐ Tibet ☐ Japan ☐ Mongolia	
19.	How old is Thor? ☐ 35 ☐ 100 ☐ 500 ☐ 1,000	
20.	The comic book version of 'Iron Man' is based on what real-life eccentric? ☐ Warren Beatty ☐ Elon Musk ☐ Teddy Roosevelt ☐ Howard Hughes	
21.	The clawed superhero Wolverine is what nationality? ☐ Canadian ☐ American ☐ Australian ☐ Israeli	
22.	Which female character took on the role of 'Thor' when the original was unable? ☐ Jane Foster ☐ Black Widow ☐ Wonder Woman ☐ Mary Jane	
23.	What allows the Hulk to increase his strength? ☐ Radiation ☐ Spider bites ☐ Rage ☐ Pilates	
24.	Who was first known host of the alien symbiote Venom? ☐ Thor ☐ Spider-Man ☐ Iron Man ☐ Deadpool	

1.	2.	3.
25.	What superhero's healing abilities allows him to donate his organs to help others? ☐ Wolverine ☐ Thor ☐ Magneto ☐ Deadpool	
The 2nd category Give your own answer!		
26.	How many "Infinity Stones" are said to exist in the Marvel Comic Universe?	
27.	Whom did the comic cover proclaim: "He's here! The world's first and greatest Canadian superhero!"?	
28.	Which MCU movie featured Spider-Man's first appearance?	
29.	Who played the Hulk before Mark Ruffalo?	
30.	Which war did Captain America fight in?	
The 3rd category Who said this?		
31.	The strength of this country isn't in buildings of brick and steel. It's in the hearts of those who have sworn to fight for its freedom!	
32.	This is saying our generation will never matter. But we have to matter. If we don't, there is no future worth saving.....	
33.	I didn't ask to be torn apart and put back together over and over and turned into some little monster!.....	
34.	We Have Left Humanity Behind	
35.	I am burdened with glorious purpose.	
36.	If you cage the beast, the beast will get angry.....	
37.	I'm Just A Kid From Brooklyn	
38.	Your ancestors called it magic, but you call it science. i come from a land where they are one and the same.	
39.	The city is flying, we're fighting an army of robots and i have a bow and arrow. none of this makes sense.....	
40.	That's my secret captain, i'm always angry.....	

THANK YOU VERY MUCH!

Література

- Барт Р. Избранные работы : Семиотика. Поэтика. Москва : Прогресс, 1994. 615 с.
- Березин В.М. Массовая коммуникация: сущность, каналы, действия. Москва : Изд-во РИП-Холдинг, 2003. 174 с.
- Гончар И.А. Вербализация инфографики: специфика текстообразования (на материале видеogramм «Россия в цифрах»). *Филологический класс*. 2015. № 2. С. 62–65.
- Дридзе Т.М. Текст как иерархия коммуникативных программ (информативно-целевой подход). *Смысловое восприятие речевого сообщения*. Москва : Наука, 1976. С. 48–56.
- Еремеева В.Ф. Современная молодежная субкультура: без ценностей. *Система ценностей современного общества*. 2011. № 17–2. С. 123–125.
- Кибрик А.А. Мультимодальная лингвистика : направления исследований. *Когнитивные исследования*. Москва, 2010. С. 135–152.
- Ковшиков В.А., Глухов В.П. Психолингвистика. Теория речевой деятельности. Москва : Астрель, 2007. 224 с.
- Кузнецова М.О. Вторинний дискурс англомовних текстів сучасної масової культури : монографія. Запоріжжя : ЗНТУ, 2015. 202 с.
- Левицова С.И. Молодежная субкультура. Москва : ФАИР ПРЕСС, 2004. 381 с.
- Мардиева Л.А. Коды визуального поведения и прецедентные визуальные феномены в составе семиотически осложненных текстов средств массовой информации. *Политическая лингвистика*. 2014. № 2(48). С. 246–250.
- Мичурин Д.С. Влияние поликодовых текстов на динамику виртуальной коммуникации в интернете. *Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки*. 2013. № 4. С. 290–294.
- Петрова Ю.А. К проблеме сущности и типологии субкультур. *Гуманитарные и социальные науки*. 2010. № 1. С. 30–39.
- Пойманова О.В. Семантическое пространство видеoverбального текста : дисс. ... канд. филол. наук. Москва, 1997. 237 с.
- Прасолова К.А. Фанфикшн: литературный феномен конца XX – начала XXI века : творчество поклонников Дж. К. Ролинг : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Калининград, 2009. 24 с.
- Шарифуллин С.Б. Вербально-иконические тексты в современной музыкальной коммуникации : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Красноярск, 2013. 24 с.
- Эко У. Два типа интерпретации. *Новое литературное обозрение*. 1996. № 21. С. 10–21.
- Arnheim, R. (1966). *Towards a Psychology of Art. Collected Essays*. Los Angeles : University of California.
- Bartlett, F. (1995). *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*. Cambridge : The University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511759185>
- Bortolussi, M., & Dixon, P. (2003). *Psychonarratology. Foundations for the Empirical Study of Literary Response*. Cambridge : CUP.
- Chan, T.K.S., Wong, S.W.L., Wong, A.M.Y., et al. (2018). The Influence of Presentation Format of Story on Narrative Production in Chinese Children Learning English-as-a-Second-Language: A Comparison Between Graphic Novel, Illustration Book and Text. *Journal of Psycholinguistic Research*, 1–22. <https://doi.org/10.1007/s10936-018-9600-9>

- Daly, A., & Unsworth, L. (2011). Analysis and comprehension of multimodal texts. *Australian Journal of Language and Literacy*, 34(1), 61–80.
- Delwiche, A. (2012). *The Participatory Cultures Handbook*. New York : Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203117927>
- Eco, U. (1992). *Interpretation and Overinterpretation*. Cambridge : Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511627408>
- Eco, U. (1990). Unlimited Semiosis and Drift: Pragmaticism vs. «Pragmatism». *The Limits of Interpretation (Advances in Semiotics)*, (pp. 22–43). Bloomington, Indianapolis : Indiana University Press.
- Forceville, C., & Urios-Aparisi, E. (2009). *Multimodal Metaphor*. Berlin : Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110215366>
- Gibson, J.J. (1951). *The perception of the visual world*. Boston : Houghton Mifflin.
- Jewitt, C., Bezemer, J., & O'Halloran, K.L. (2016). *Introducing multimodality*. London & New York : Routledge.
- Iedema, R. (2007). Multimodality, resemiotization: extending the analysis of discourse as multi-semiotic practice. *Visual Communication*, 2(1), 29–57. <https://doi.org/10.1177/1470357203002001751>
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York and London : NYU press.
- Kress, G.R. (2010). *Multimodality. A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London and New York : Routledge.
- Kress, G.R., & Leeuwen, T. van (2001). *Multimodal Discourse*. Bloomsbury Academic.
- Kress, G.R., & Leeuwen, T. van (2006). *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London : Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203619728>
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live by*. Chicago : University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226470993.001.0001>
- Leeuwen, T. van (2004). *Introducing Social Semiotics: An Introductory Textbook*. London : Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203647028>
- Nicoladis, E., Marentette, P., & Navarro, S. (2016). Gesture Frequency Linked Primarily to Story Length in 4–10-Year Old Children's Stories. *Journal of Psycholinguistic Research*, 45(2), 189–204. <https://doi.org/10.1007/s10936-014-9342-2>
- Norman, D.A. (1972). Memory, Knowledge and Answering of Questions. *Contemporary Issues in Cognitive Psychology. The Loyola Symposium*. San Diego : University of California.
- O'Halloran, K.L., & Smith, B. (2011). Multimodal Studies: An Emerging Research Field. *Multimodal Studies. Exploring Issues and Domain*. (pp. 1–16). NY, Abington.
- Reinwein, J. (2012). Does the Modality Effect Exist? and if So, Which Modality Effect? *Journal of Psycholinguistic Research*, 41(1), 1–32. <https://doi.org/10.1007/s10936-011-9180-4>

References

- Bart, R. (1994). *Izbrannye raboty: Semiotika. Poetika [Selected Works: Semiotics. Poetics]*. Moscow : Progress [in Russian].
- Berezin, V.M. (2003). *Massovaya kommunikatsiya: sushchnost, kanaly, deystviya [Mass communication: essence, channels, actions]*. Moscow : Izd-vo RIP-Holding [in Russian].

- Gonchar, I.A. (2015). Verbalizatsiya infografiki: spetsifika tekstoobrazovaniya (na materiale videogramm «Rossiya v tsifrakh») [Infographics verbalization: special features of text formation (based on «russia in numbers» videograms)]. *Filologicheskii klass – Philological class*, 2, 62–65 [in Russian].
- Dridze, T.M. (1976). Tekst kak ierarkhiya kommunikativnykh programm (informativno-televoy podkhod) [Text as a hierarchy of communication programs (informative-targeted approach)]. *Smyslovoe vospriyatie rechevogo soobscheniya – The sense perception of a speech message*, (pp. 48–56). Moscow : Nauka [in Russian].
- Eremeeva, V.F. (2011). Sovremennaya molodezhnaya subkultura: bez tsennostey [Modern youth subculture: without values]. *Sistema tsennostey sovremennogo obshchestva – The system of values of modern society*, 17–2, 123–125 [in Russian].
- Kibrik, A.A. (2010). Multimodalnaia lingvistika [Multimodal linguistics]. *Kognitivnye issledovaniia – Cognitive researches*, (pp. 135–152) [in Russian].
- Kovshikov, V.A., & Glukhov, V.P. (2007). *Psikholingvistika. Teoriya rechevoy deyatel'nosti* [Psycholinguistics. Theory of speech activity]. Moscow : Astrel [in Russian].
- Kuznetsova, M.O. (2015). *Vtorynnii diskurs anglomovnykh tekstiv suchasnoi masovoi kultury* [Secondary discourse of English modern mass culture texts]. Zaporizhzhia : ZNTU [in Ukrainian].
- Levikova, S.I. (2004). *Molodezhnaya subkultura* [Youth Subculture]. Moscow : Fair-Press [in Russian].
- Mardieva, L.A. (2014). Kody visual'nogo povedeniia i pretsedentnye visualnye fenomeny v sostave semioticheski oslozhnennykh tekstov sredstv massovoi informatsii [Codes of visual behavior and precedent visual phenomenon in the semiotically complicated mass media texts]. *Politicheskaiia lingvistika – Political linguistics*, 2(48), 246–250 [in Russian].
- Michurin, D.S. (2013). Vliianie polikodovykh tekstov na dinamiku virtual'noy kommunikatsii v internete [Impact of multimodal texts on the virtual Internet-based communication]. *Gumanitarnye, sotsialno-ekonomicheskie i obschestvennye nauki – Humanities, socio-economic and social sciences*, 4, 290–294 [in Russian].
- Petrova, Yu.A. (2010). K probleme sushchnosti i tipologii subkultur [To the problem of the essence and typology of subcultures]. *Gumanitarnye i sotsialnye nauki – Humanities and Social Sciences*, 1, 30–39 [in Russian].
- Poymanova, O.V. (1997). Semanticheskoe prostranstvo videoverbal'nogo teksta [Semantic space of video-verbal text]. *Candidate's thesis*. Moscow : Mosk. gos. lingvisticheskii un-t [in Russian].
- Prasolova, K.A. (2009). Fanfikshn: literaturnyi fenomen kontsa XX – nachala XXI veka (tvorchestvo poklonnikov J.K. Rouling) [Fanfiction: the literature phenomenon of the end of the XX the beginning of the XXI centuries (works of J.K. Rowling's admirers)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kaliningrad [in Russian].
- Sharifullin, S.B. (2013). Verbalno-ikonicheskie teksty v sovremennoy muzykal'noy kommunikatsii [Verbal-iconic texts in modern musical communication]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Krasnoarsk [in Russian].
- Eko, U. (1996). Dva tipa interpretatsii [Two types of interpretation]. *Novoe literaturnoe obozrenie – New literary review*, 21, 10–21 [in Russian].
- Arnheim, R. (1966). *Towards a Psychology of Art. Collected Essays*. Los Angeles : University of California.
- Bartlett, F. (1995). *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*. Cambridge : The University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511759185>

- Bortolussi, M., & Dixon, P. (2003). *Psychnarratology. Foundations for the Empirical Study of Literary Response*. Cambridge : CUP.
- Chan, T.K.S., Wong, S.W.L., Wong, A.M.Y., et al. (2018). The Influence of Presentation Format of Story on Narrative Production in Chinese Children Learning English-as-a-Second-Language: A Comparison Between Graphic Novel, Illustration Book and Text. *Journal of Psycholinguistic Research*, 1–22. <https://doi.org/10.1007/s10936-018-9600-9>
- Daly, A., & Unsworth, L. (2011). Analysis and comprehension of multimodal texts. *Australian Journal of Language and Literacy*, 34(1), 61–80.
- Delwiche, A. (2012). *The Participatory Cultures Handbook*. New York : Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203117927>
- Eco, U. (1992). *Interpretation and Overinterpretation*. Cambridge : Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511627408>
- Eco, U. (1990). Unlimited Semiosis and Drift: Pragmaticism vs. «Pragmatism». *The Limits of Interpretation (Advances in Semiotics)*, (pp. 22–43). Bloomington; Indianapolis : Indiana University Press.
- Forceville, C., & Urios-Aparisi, E. (2009). *Multimodal Metaphor*. Berlin : Mouton de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110215366>
- Gibson, J.J. (1951). *The perception of the visual world*. Boston : Houghton Mifflin.
- Jewitt, C., Bezemer, J., & O'Halloran, K.L. (2016). *Introducing multimodality*. London & New York : Routledge.
- Iedema, R. (2007). Multimodality, resemiotization: extending the analysis of discourse as multi-semiotic practice. *Visual Communication*, 2(1), 29–57. <https://doi.org/10.1177/1470357203002001751>
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. New York and London : NYU press.
- Kress, G.R. (2010). *Multimodality. A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London and New York : Routledge.
- Kress, G.R., & Leeuwen, T. van (2001). *Multimodal Discourse*. Bloomsbury Academic.
- Kress, G.R., & Leeuwen, T. van (2006). *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London : Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203619728>
- Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). *Metaphors We Live by*. Chicago : University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226470993.001.0001>
- Leeuwen, T. van (2004). *Introducing Social Semiotics: An Introductory Textbook*. London : Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203647028>
- Nicoladis, E., Marentette, P., & Navarro, S. (2016). Gesture Frequency Linked Primarily to Story Length in 4–10-Year Old Children's Stories. *Journal of Psycholinguistic Research*, 45(2), 189–204. <https://doi.org/10.1007/s10936-014-9342-2>
- Norman, D.A. (1972). Memory, Knowledge and Answering of Questions. *Contemporary Issues in Cognitive Psychology. The Loyola Symposium*. San Diego : University of California.
- O'Halloran, K.L., & Smith, B. (2011). Multimodal Studies: An Emerging Research Field. *Multimodal Studies. Exploring Issues and Domain*. (pp. 1–16). NY, Abington.
- Reinwein, J. (2012). Does the Modality Effect Exist? and if So, Which Modality Effect? *Journal of Psycholinguistic Research*, 41(1), 1–32. <https://doi.org/10.1007/s10936-011-9180-4>

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено психолінгвістичним особливостям вторинного мультимодального дискурсу сучасної англомовної масової культури як лінгво-соціо-культурного феномену і типу комунікації з характерним контекстом комунікування. У представленому дослідженні вперше і вельми обґрунтовано визначено роль і місце вторинного типу дискурсу як феномену культури конвергенції у сучасній англомовній молодіжній субкультурі.

Шляхом диференціації таких суміжних понять, як «молодіжна субкультура» та «інтерпретативна спільнота» доведено, що останнє постає структурним елементом фанатської субкультури, і разом вони моделюють середовище аранжування вторинних текстопросторів. Наголошено на тому, що інтерпретативні спільноти утворюються на базі великих трансмедійних проєктів, де розповідь вибудовується таким чином, аби донести до реципієнта світ або історію проєкту з різних сторін і в різних формах.

Зазначено, що платформи для розвитку і поширення проєкту не обов'язково мають бути виключно технічними засобами створення і передавання інформації, адже трансмедійний проєкт може охоплювати певне літературне джерело, серіал, комп'ютерну гру, а також різну супутню продукцію, що так чи інакше робить свій внесок у розкриття суцільної історії. Саме тому, подану психолінгвістичну розвідку здійснено на об'ємному фактологічному матеріалі – Всесвіті Marvel, елементи якого розподілені між різними платформами і разом створюють цілісний сюжетно-композиційний простір.

За результатами соціолінгвістичного експерименту (анкетування носіїв англійської мови, загальною кількістю 100 осіб) встановлено, що неодмінною умовою трансмедійної розповіді Всесвіту Marvel є самостійність кожної окремої платформи. Сказане підтверджується статистичними даними, зокрема за результатами online-анкетування встановлено, що лише 15% респондентів ознайомлено з тією частиною Всесвіту, яку репрезентовано у коміксах; 80% опитуваних переконані, що саме кінофільми є точкою входу у Всесвіт і тому сприймаються як самостійні твори; і лише 5% респондентів висловили невпевненість щодо первинності тієї чи іншої платформи.

Визначено, що саме завдяки трансмедійній розповіді та культурі співучасті, як ключових рис культури конвергенції, реципієнти таких масштабних проєктів втрачають статус пасивних споживачів і в межах інтерпретативних спільнот стають продуцентами нового медіа-контенту. Таким чином, психолінгвістичний механізм аранжування вторинних текстопросторів сучасної англомовної маскультури ідентифіковано через такі домінанті ознаки нової культурної парадигми, як: активний розвиток культури співучасті, інтертекстуальність, мультимодальність і трансмедійність.

Зроблено висновок, що у соціодискурсному просторі молодіжної субкультури будь-яка ідея, зображення, сюжет або персонаж тощо, запозичені реципієнтами із культового текстопростору, конвертуються ними ж у різноманітні медіаформати і поширюються по всім доступним платформам, створюючи єдиний і неподільний вторинний мультимодальний текстопростір.

Ключові слова: дискурс, мультимодальність, текст, масова культура, медіаконвергенція, культура співучасті, трансмедійна розповідь.

Кузнецова Марія. Вторичний мультимодальний дискурс сучасної англоязычної маскультури як феномен культури конвергенції

АННОТАЦІЯ

Стаття присвячена психолінгвістическим особливостям вторичного мультимодального дискурсу сучасної англоязычної масової культури як лінгво-соціо-культурного феномена і типу комунікації з характерним контекстом. В представленому дослідженні вперше і вельми обґрунтовано визначено роль і місце вторичного типу дискурсу як феномена культури конвергенції в сучасній англоязычній молодіжній субкультурі.

Путем диференціації таких смежних понять, як «молодіжна субкультура» і «інтерпретативне сообщество» доведено, що останнє є структурним елементом фанатської субкультури, і разом вони моделюють середовище ранжування вторичних текстопространств. Відзначено, що інтерпретативні сообщества утворюються на базі великих трансмедійних проєктів, де оповідування вираховується таким чином, щоб донести до реципієнта світ і історію проєкту з різних сторін і в різних формах.

Відзначено, що платформи для розвитку і розповсюдження проєкту не повинні бути виключительно технічними засобами створення і передачі інформації, оскільки трансмедійний проєкт може включати в себе визначений літературний джерело, серіал, комп'ютерну гру, а також різноманітну супутню продукцію, яка так чи інакше робить свій внесок в розкриття загальної історії. Саме тому, представлений психолінгвістический дослідження виконано на великому фактологічному матеріалі – Всесвітній Marvel, елементи якого розподілені між різними платформами і разом створюють цілісне сюжетно-композиційне простір.

Згідно з результатами соціолінгвістического експерименту (опитування носіїв англійської мови, загальною кількістю 100 осіб) встановлено, що невідмінним умовою трансмедійного оповідування Всесвітній Marvel є самостійність кожної окремої платформи. Сказане підтверджується статистичними даними, зокрема в результаті online-опитування встановлено, що тільки 15% респондентів ознайомлені з тією частиною Всесвіту, яка представлена в коміксах; 80% опитаних впевнені, що саме кінофільми є точкою входу во Всесвітню і тому сприймаються як самостійні твори; і тільки 5% респондентів висловили невпевненість в первинності тієї чи іншої платформи.

Встановлено, що саме завдяки трансмедійному оповідуванню і культурі співучасті, як ключових особливостей культури конвергенції,

реципиенты таких масштабных проектов теряют статус пассивных потребителей и в пределах интерпретативных сообществ становятся продуцентами нового медиа-контента. Таким образом, психолингвистический механизм ранжирования вторичных текстопространств современной англоязычной массовой культуры идентифицировано через такие доминантные признаки новой культурной парадигмы, как: активное развитие культуры соучастия, интертекстуальность, мультимодальность и трансмедийность.

Сделан вывод, что в социодискурсном пространстве молодежной субкультуры любая идея, изображение, сюжет или персонаж, заимствованные реципиентами из культового текстопространства, конвертируются ими же в различные медиаформаты и распространяются по всем доступным платформам, образуя единое и неделимое вторичное мультимодальное текстопространство.

Ключевые слова: дискурс, мультимодальность, текст, массовая культура, медиаконвергенция, культура соучастия, трансмедийное повествование.

Interrelation Between Conceptual and Linguistic Worldviews (Based on the Economic Lexical Item 'CLIENT')

Взаємовідношення між концептуальною та мовною картинами світу (на прикладі лексеми економічної сфери КЛІЄНТ)

Lesia Kushmar
Ph.D. in Philology,
Associate Professor

Леся Кушмар
кандидат філологічних наук,
доцент

E-mail: kushmarlesia@gmail.com

orcid.org/0000-0003-0407-6267

Researcher ID: B-8773-2019

*Kyiv National University of
Trade and Economics*
✉ 19, Kyoto Str., Kyiv,
Ukraine, 02156

*Київський національний торговельно-
економічний університет*
✉ вул. Кіото, 19, м. Київ,
Україна, 02156

Original manuscript received June 26, 2018

Revised manuscript accepted March 20, 2019

ABSTRACT

This article presents a theoretical approach to the concept interpretation «worldview» which expresses human knowledge about environment. The difference between conceptual and linguistic worldviews has been determined. Associative meaning represents the conceptual worldview. Vocabulary definitions reflect the linguistic worldview. To identify main peculiarities in conceptual and linguistic worldviews the lexical item 'CLIENT' was selected according to criteria: contextual conditioning, frequency, information, presence in dictionaries and encyclopedias of different areas, expressing relevant concepts nowadays. 915 respondents took part in the experiment. Obtained results (1,600 reactions) have been processed using statistical methods.

The application of modeling allowed creating the associative field structure defining core and periphery. Items representing essential features of the concept form the core; secondary features of the subject form the periphery. The core and periphery combine associative meaning of the item. Comparison of lexical and associative meanings has been made according to algorithm: defining main components in the lexeme structure using structural-semantic principle; calculation of core reactions because the lexicon core of the native speaker reflects the actual worldview; establishment total number of core reactions that are connected with vocabulary; determination the level of lexical and associative meanings' approximation. The economic lexical item 'CLIENT' is on the edge of incomplete coincidence according to association and lexical meanings. This fact allows arguing that the conceptual worldview is more dynamic than linguistic. Changes in reality are reflected in core reactions of the associative field only with time being reflected in the lexical meaning.

Key words: *conceptual worldview, linguistic worldview, associative experiment, associative meaning, lexical meaning.*

Вступ

Вивчення понять *концептуальної та мовної картин світу* як наукових категорій зумовлено частотою вживання, відсутністю єдиного трактування, а також чіткого розуміння механізмів розвитку цих феноменів у різних груп мовців, ці поняття виражають особливості людського буття та взаємовідносини людини зі світом.

Уявлення людини про предметний та соціальний світ створює основу свідомої діяльності як частини суспільства і як особистості. Людина усвідомлює себе в закономірних вимірах та соціумі. Актуальність дослідження зумовлено взаємодією процесів мислення людини і мови, адже у мовних поняттях та категоріях закріплено результати пізнання людиною світу.

Мета дослідження – виявити особливості фрагмента мовної та концептуальної картини світу лексеми КЛІЄНТ на основі зіставлення семантичного й асоціативного значень поняття економічної сфери.

Завдання дослідження полягає у вивченні останніх наукових праць щодо розуміння картин світу та співвідношення мовної й концептуальної; удосконаленні методики вільного асоціативного експерименту; проведенні експерименту; систематизуванні отриманих реакцій; відтворенні асоціативного поля стимульного слова; визначенні лексичного значення аналізованої лексеми;

зіставленні асоціативного значень із лексичним; виявленні спільного й відмінного в будові мовної та концептуальної картин світу лексеми економічної сфери КЛІЄНТ. Об'єктом дослідження є фрагменти мовної та концептуальної картин світу, реконструйовані способом зіставлення лексичного й асоціативного значень понять економічної сфери. Предметом дослідження є структура асоціативного поля та асоціативне значення концепту економічної сфери КЛІЄНТ.

Оскільки історично першою формою свідомості, у межах якої сформовано картину світу, є міфологічна, то саме в міфах віддзеркалювалася модель світу. Починаючи від епохи античної філософії й закінчуючи часом створення натурфілософських теорій XIX ст., спроби побудови картини світу відбувалися в руслі філософських досліджень. Картина світу становить центральне поняття концептуалізації людиною світу, показує особливості її існування. Поняття картини світу належить до числа фундаментальних, які виражають специфіку людського буття, відносини його зі світом. Картина світу є результатом усієї діяльності людини. Вона є настільки давньою, наскільки і сама людина.

Б. Серебреников, О. Кубрякова та В. Постовалова визначають картину світу як глобальний образ світу, який лежить в основі світогляду людини, тобто виражає сутнісні властивості світу в розумінні людини, і є результатом її духовної діяльності (Серебреников, Кубрякова & Постовалова, 1988). На думку О. Кубрякової, іще до знайомства з мовою людина певною мірою знайомиться зі світом, пізнає його; завдяки відомим каналам чуттєвого сприйняття світу вона володіє певною інформацією про нього, розрізняє і ототожнює об'єкти свого пізнання. Засвоєння будь-якої нової інформації про світ здійснюється кожним індивідом на базі тієї мови, якою він уже володіє. Створена таким чином система інформації про світ і є сконструйованою ним концептуальною системою (Кубрякова, 1991).

Сучасні погляди на картину світу репрезентують і європейські науковці, зокрема, А. Глаз (Glaz, 2017), І. Стрія (Stria, 2015), К. Відал (Vidal, 2008), К. Фанк (Funk, 2001). Так, А. Глаз, Д. Данакер, П. Лозовський у монографії «The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition, and Culture», узагальнюючи попередні погляди на картину світу, розглядають її під кутом етнолінгвістики (Glaz, Danaher & Łozowski, 2013). К. Відал у науковій праці

«Wat is een wereldbeeld? (What is a worldview?)» картину світу тлумачить у нерозривному зв'язку із філософськими знаннями (Vidal, 2008). К. Фанк розуміє картину світу як сукупність вірувань щодо фундаментальних аспектів реальності, що впливають на сприйняття, мислення і пізнання. До аспектів реальності він відносить гносеологічні знання (переконання про природу і джерела знань), метафізичні (переконання про кінцеву природу реальності), космологічні (вірування про витоки і природу Всесвіту, життя й особливо людини), телеологічні (переконання про сенс і призначення Всесвіту, його неживих елементів і його мешканців), теологічні (переконання про існування та природу Бога), антропологічні (переконання про природу і призначення людини в цілому) та аксіологічні (переконання що є хорошим і поганим, що правильно і неправильно) (Funk, 2001).

Сучасні філософи та лінгвісти розмежовують мовну й концептуальну картини світу. Концептуальна картина світу – це не лише система понять про сукупність реалій довкілля, але й система смислів, втілена в ці реалії через слова-концепти; мовна ж картина світу – це система взаємопов'язаних мовних одиниць, що відбиває об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини. Очевидно, концептуальна картина світу багатша, ніж мовна, оскільки у її творенні беруть участь різні типи мислення, і не все пізнане людиною набуває словесної форми, не все відображається за допомогою мови, і не вся інформація, яка надходить із зовнішнього світу, знаходить вираження в мові. Для отримання мовною одиницею певного статусу і закріплення її у мові вона має пройти нелегкий шлях формування, кристалізації, а також випробування часом (Юдко, 2011).

У нашому дослідженні мовна картина світу визначена як така, що сформована на вербальному рівні лексичними засобами мови й відображена в семантичній системі мови. Концептуальна картина становить індивідуалізовані уявлення про світ, представлені в свідомості реципієнта.

Методи та методики дослідження

Застосування асоціативного експерименту дало змогу отримати емпіричний матеріал (близько 1600 реакцій) на стимульну лексему

КЛІЄНТ, що виражає актуальні поняття, якими оперує суб'єкт у своєму житті на сучасному етапі соціального розвитку. Вперше критеріями для відбору лексеми КЛІЄНТ стали: 1. Контекстуальна зумовленість (зміст лексеми КЛІЄНТ розкривається, поглиблюється й уточнюється за допомогою різноманітних контекстів. Воно виступає центром понятійної системи та притягують до себе слова інших систем). 2. Частотність (лексема КЛІЄНТ вживається у всіх сферах життя та активно використовується в підручниках, посібниках, Інтернеті та рекламній продукції). 3. Інформаційність (лексема КЛІЄНТ характеризується достатньою насиченістю змісту). 4. Наявність лексеми в десяти і більше словниках та енциклопедіях з різних галузей знань (саме в такій літературі акумулюються як загальні, так і специфічні знання для кожної окремої сфери дослідження).

Для проведення вільного асоціативного експерименту нами було застосовано змішану усно-письмову форму: стимул сприймався на слух, реакція записувалася. Після того, як інформанти отримали анкети, експериментатор давав інструкцію зафіксувати графічно ту першу реакцію, що спаде на думку у зв'язку з почутим.

Відповідно до світових стандартів відбору досліджуваних, ми залучили до участі у вільному асоціативному експерименті 915 осіб. До групи опитуваних увійшла вікова категорія 17–30 років, перевагу було віддано студентській аудиторії, тому що формування мовних можливостей майже завершене і змістове наповнення їх (словниковий запас, ієрархічна структура цінностей, прагматичні установки) у більшості людей залишається відносно стабільним протягом усього життя. До участі в асоціативному експерименті було залучено реципієнтів економічних (економісти, фінансисти, аудитори, бухгалтери, менеджери, маркетологи) та технічних спеціальностей (ІТ сфера, інженери, електрики, механіки), що дало змогу в процесі опитування отримати достовірні результати.

Для обробки зібраного матеріалу використано асоціативний аналіз з елементами статистичного методу: виявлення ієрархії частотності реакцій в асоціативному полі кожного зі стимулів; підрахування кількості однакових відповідей і загальної кількості асоціатів на стимул. З метою структуризації асоціативного поля вжито метод моделювання. Зіставний метод став засобом для порівняння лексичного й асоціативного значень стимулу. Метод

компонентного аналізу дав змогу виявити порівнювані структурні елементи в лексичному значенні й асоціативному полі.

Результати та дискусії

Концептуальна картина світу – це не лише система понять про сукупність реалій довкілля, але й система смислів, що втілюються у ці реалії через слово-знак і слово-концепт. Мовна ж картина світу – це польова система взаємопов'язаних мовних одиниць, що через складну систему лінгвістичних і граматичних значень відбиває об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини, тобто загалом картину світу як таку. Варто зазначити, що і концептуальна, і мовна картини світу взаємопов'язані, хоча й мають певні відмінності. Базисом концептуальної моделі світу є інформація, що подається в поняттях, а у мовній моделі головними є знання, закріплені за одиницями конкретних мов. Концептуальна модель організована за законами фізичного світу, що робить її багатшою та цікавішою, мовна ж – за законами мови. Концептуальна модель світу – універсальна, впорядкована, характеризується стійкістю та системністю, мовна – фрагментарна, більш рухома, відображає постійні зміни в довкіллі. Слід зазначити, що обидві моделі є способом існування лексики у свідомості носія і допомагають у відтворенні цілісної картини світу (Юдко, 2011).

Концептуальні ознаки виявляються через семантику мови. Концепти репрезентуються словами. Концептуальні уявлення – це мультимодальні симуляції, що розподіляються через конкретні системи модальності (Barsalou, 2003). Процес концептуалізації впливає на відтворення мови, яка опановується носієм (Felker, Klockmann & Jong, 2018). Образна складова концепту корелює з перцептивною й когнітивною сторонами концепту як психолінгвістичного феномена, а понятійна складова є виходом на мовне втілення явища, що розглядається (у цьому плані понятійну сторону концепту можна було б назвати фактуальною) (Карасик & Слышкин, 2001: 78).

Предметно-образний зміст концепту зводиться до цілісного узагальненого сліду в пам'яті, пов'язаного з певним предметом, явищем, подією, якістю (Rosch, 1975). Понятійна сторона концепту –

це мовна фіксація концепту, його позначення, опис, структура ознак, дефініція, зіставні характеристики цього концепту стосовно того чи іншого ряду концептів, які ніколи не є ізольованими, їхня найважливіша якість – голографічна багатовимірна вбудованість у систему нашого досвіду. Ціннісна сторона концепту – важливість цього психічного утворення як для індивідууму, так і для колективу. Вона є визначальною для того, щоб концепт можна було виділити. Сукупність концептів, що розглядаються під кутом зору цінностей, утворює ціннісну картину світу. У цьому складному ментальному утворенні виділяються найсуттєвіші для певної культури смисли, ціннісні домінанти, сукупність яких і утворює певний тип культури, що підтримується і зберігається в мові (Карасик, 1996: 5). Концепт спирається на «лінгвокультурологічне поле» – ієрархічну систему одиниць, що мають спільне значення й відображають у собі систему відповідних понять культури (Воробьев, 1997: 60). Він наділений певною пам'яттю, вибірково втілюється не тільки в певних мовних одиницях, але і в когнітивних моделях упродовж тривалого періоду розвитку мови (Балашова, 1998: 197).

Концепт – образ, ідеальне утворення, що вийшло за межі слова і є абстракцією високого рівня, – основний елемент концептуальної картини світу. Всі концепти об'єднуються в концептуальну систему, або концептуальну картину світу. Концептуальні системи пов'язані з розумовою діяльністю людини (Новосадська, 2013).

Концепти реалізуються за допомогою лексем, що є носіями мовної картини світу. Концептуальна й мовна картини світу співвідносяться одна з одною, як ціле з частиною. Мовна картина світу – це частина концептуальної картини, хоча й найбільш суттєва. Водночас мовна картина бідніша, оскільки в утворенні концептуальної беруть участь поряд із мовними, й інші види розумової діяльності, а також у зв'язку з тим, що знак завжди неточний і ґрунтується на будь-якій одній ознаці (Кубрякова, 1991). Деякі вчені вважають, що правильніше говорити не про співвідношення частина – ціле, мова – частина культури, а про взаємопроникнення, взаємозв'язок і взаємодію на тій підставі, що мова є частиною культури, але і культура є тільки частиною мови. Звідси випливає, що мовна картина світу не повністю поглинута концептуальною, якщо під останньою розуміти образ світу, відображений у свідомості людини, тобто світогляд людини, що

сформувався внаслідок його фізичного досвіду й духовної діяльності. Отже, концептуальна й мовна картини світу тісно взаємопов'язані, знаходяться у стані безперервної взаємодії та беруть свій початок від реального світу, що оточує людину. Саме мовна семантика відкриває шлях зі світу власне мови у світ реальності. Ця ланка в ланцюгу між двома світами супроводжується культурними уявленнями про предмети і явища культурного світу, властиві певному мовленнєвому колективу загалом та індивідуальному носію мови зокрема (Венжинович, 2006). Семантичні зв'язки через асоціації респондентів констатують представники сучасних наукових досліджень (Vivas, Manoiloff, García, Lizarralde & Vivas, 2019).

Для виявлення збігів та розбіжностей у будові мовної та концептуальної картин світу нами було використано відомості про структуру лексичного й асоціативного значень слів. Продемонструємо це на прикладі лексики КЛІЄНТ. Асоціативне поле стимулу утворюють 1600 реакцій: *адвокат** (*збережено орфографію реципієнтів), *банк, банку* + 12, *Бог, в банку* + 8, *важлива особа, ввічливість, вдалих* + 1, *вдячна особа, вигідна жилка, вигідна пропозиція, відвідувач* + 7, *володар, гості, гроші* + 4, *добре, допомога, дохід, друг* + 2, *жертва, жінка, завжди правий* + 28, *клієнт* + 2, *клієнт банку, клієнти* + 8, *клієнтський* + 1, *конкурент, контрагент* + 1, *користувач, красивий, лікарня* + 2, *лох* + 2, *люди* + 1, *люди з якими ведеш справу, людина* + 244, *людина з грошима* + 32, *людина що користується послугами, людина яка хоче щось придбати, людина яку обслуговують, магазин, МедВедик, менеджер, мій, наш, обслуговування* + 1, *особа* + 39, *особа з якою маєш справу, особа яка споживає, пацієнт* + 1, *покупець* + 186, *посмішка, постійний* + 1, *постійний відвідувач, потрібна людина* + 42, *прибуток* + 1, *продавець* + 1, *продукт, робота* + 8, *суб'єкт що приносить прибуток, товар* + 1, *Ульяненко, ура, хороша людина, черга, чоловік* + 2, *шара* + 1, *я та інші*; іншомовні реакції: *вежливост, возможность заработать, всегда прав* + 2, *деньги* + 3, *доход* + 2, *заработок мой, источник счастья, клиент созрел, кость, лицо в очках, лицо, покупающее товар или услуги, личность, обслуживание, объект, покупатель* + 19, *покупатель услуги, пользование, пользователь, посетитель, поставщик, потребитель* + 17, *потребитель товаров и услуг, прибыль* + 4, *работа, сервис, созрел, спрос, субъект которому надаються услуги,*

сфера деятельности, услуга, услуги, участник + 1, физ. лицо, человек + 8 та інші; відсутність відповіді: 18.

Вивчення асоціативної структури слова свідчить про те, що вона являє собою таку мікросистему, у якій існує ядро та периферія: у сукупності сем, представлених у слові, виділяють основні, що віддзеркалюють суттєві ознаки денотата, без яких названий об'єкт не існує як такий, і нерівномірні – такі, що віддзеркалюють другорядні ознаки предмета (Золотова, 2005). Ядерна лексика, на думку З. Попової, несе головне змістове навантаження. Ядро включає найбільш частотну та інформативну лексику (Терехова, 2000: 104). Н. Бутенко у «Словнику асоціативних норм української мови» (Бутенко, 1979: 8) та С. Мартінек в «Українському асоціативному словнику» (Мартінек, 2007) відносять до ядерних такі реакції, що наявні не менш як у десяти інформантів. У нашому дослідженні до ядерних було віднесено реакції, що повторилися більш як 10 разів (табл. 1).

Таблиця 1. Ядро та периферія асоціативного поля стимулу КЛІЄНТ

ЯДРО		ПЕРИФЕРІЯ
<i>людина + 244,</i>		<i>адвокат, банк, Бог, в банку + 8, важлива особа, ввічливість, вдалий + 1, вдячна особа, вигідна жилка, вигідна пропозиція, відвідувач + 7, володар, гості, гроші + 4, добре, допомога, дохід, друг + 2, жертва, жінка, клієнт + 2, клієнт банку, клієнти + 8, клієнтський + 1, конкурент, контрагент + 1, користувач, красивий, лікарня + 2, лох + 2, люди + 1, люди з якими ведеш справу, людина що користується послугами, людина яка хоче щось придбати, людина яку обслужують, магазин, МедВедик, менеджер, мій, наш, обслужування + 1, особа з якою маєш справу, особа яка споживає, пацієнт + 1, пошішка, постійний + 1, постійний відвідувач, прибуток + 1, продавець + 1, продукт, робота + 8, суб'єкт що приносить прибуток, товар + 1, Ульяновко, ура, хороша людина, черга, чоловік + 2, шара + 1, я та інші; іншомовні реакції: завжди прав + 2, деньги + 3, доход + 2, прибыль + 4, человек + 8 та інші.</i>
<i>покупець + 186,</i>		
<i>потрібна людина + 42,</i>		
<i>особа + 39, людина з грошима + 32,</i>		
<i>завжди правий + 28,</i>		
<i>банку + 12;</i>		
<i>іншомовні реакції:</i>		
<i>покупатель + 19,</i>		
<i>потребитель + 17</i>		

Особливої уваги заслугоує, запропонована О. Загородньою та Т. Недашківською, інформаційно-комп'ютерна система обробки, аналізу й інтерпретації даних асоціативних експериментів «Stimulus», що розробляється як універсальний інструментарій для різновекторних досліджень мовної свідомості,

зокрема характеристики асоціативного поля (Загородня & Недашківська, 2015). Ця система відтворює структуру асоціативного поля у вигляді ядра та периферії.

Ядро асоціативного поля кожного стимулу утворюють найбільш активні одиниці (Рис. 1), які вступають у значну кількість різноманітних зв'язків (Залевская, 1979: 64). Ці одиниці характеризуються високою частотністю, елементарністю форми (усі високочастотні одиниці – переважно іменник у називному відмінку), досить загальним значенням (зазвичай, крім категоріальної семи, представлені не більше однієї-двох диференційних ознак).

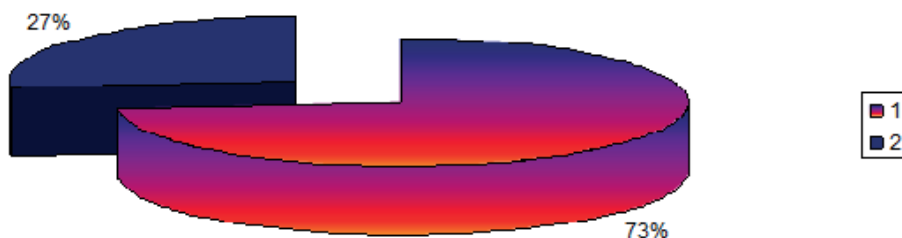

Рис. 1. Співвідношення ядра та периферії асоціативного поля стимулу КЛІЄНТ: 1 – ядро (73 %); 2 – периферія (27 %)

Лексичне значення аналізованої лексеми КЛІЄНТ зафіксоване у словниках, енциклопедіях та різного роду довідниках: КЛІЄНТ: 1. Особа, що доручила ведення своєї справи адвокатуві, нотаріусові тощо. 2. Постійний відвідувач, замовник, покупець і т. ін. || Особа, організація чи установа, що їх обслуговує яка-небудь кредитна, торговельна чи промислова організація (Бусел, 2009: 545–546). 1. Особа, що доручила ведення своєї справи адвокатуві, нотаріусові. 2. Постійний відвідувач, замовник, покупець (Куньч, 2005: 362). Людина, з якою ведеться справа, людина, котра платить за послуги (Мочерний, 1995: 128).

Зіставлення лексичного значення з асоціативним аналізованою стимулу КЛІЄНТ відбувалося за таким алгоритмом: 1. Виділення у структурі лексеми головних компонентів за структурно-семантичним принципом: *особа, відвідувач, покупець, людина*. 2. Підрахунок ядерних реакцій на відповідний стимул, тому що ядро лексики носія мови відображає актуальну для людини картину світу:

людина + 244, покупець + 186, потрібна людина + 42, особа + 39, людина з грошима + 32, завжди правий + 28, банку + 12; іншомовні реакції: *покупатель* + 19, *потребитель* + 17. Загальна кількість ядерних реакцій: 628. 3. Установлення загальної кількості ядерних реакцій, які відповідають словниковому значенню: 543 – людина + 244, покупець + 186, особа + 39, людина з грошима + 32; іншомовні реакції: *покупатель* + 19, *потребитель* + 17. 4. Статистична обробка матеріалу із застосуванням формули: $\frac{A}{B} = C$, де А – загальна кількість ядерних реакцій, В – кількість ядерних реакцій, що відповідають словниковому значенню: $\frac{628}{543} = 1.15$. 5. Визначення належності аналізованого стимулу КЛІЄНТ до групи понять за рівнями наближеності лексичного й асоціативного значень відповідно до формули: якщо $C = 1$, то стимульна лексема належить до першого рівня наближеності – повна відповідність асоціативного значення лексичному; якщо $C < 2$, то стимульна лексема – до другого рівня наближеності (асоціативне значення не в повному обсязі відповідає лексичному); якщо $C > 2$, $B = 0$, то стимульна лексема – до третього рівня наближеності (асоціативне значення не відповідає лексичному). Так, $1.15 < 2$, проте дорівнює майже одиниці, тому стимульну лексему КЛІЄНТ варто розглядати на межі між першою (повний збіг асоціативного та лексичного значень) та другою (лексичне та асоціативне значення збігаються не у повному обсязі) групами за рівнем наближеності асоціативного та лексичного значень.

Висновки

Мова виражає різноманітні картини світу людини, які за допомогою спеціальної лексики відтворені в мові. Мовна картина відображає загальні уявлення про світ, а концептуальна, перебуваючи в тісних зв'язках з нею, становить індивідуалізовані уявлення. Формування мовної та концептуальної картин світу взаємно зумовлене. Структуру концептуальної картини світу відтворює система асоціативних зв'язків в асоціативних полях. Мовна картина світу формується засобами лексичного значення слова-поняття. Концепт є ментальним утворенням, його особливості

полягає в наявності двобічного зв'язку між мовою та свідомістю. Структуру концепту дають можливість відтворити асоціації, які було отримано під час проведення вільного асоціативного експерименту.

Стимульну лексему економічної сфери КЛІЄНТ для асоціативного експерименту вперше було відібрано за такими критеріями: контекстуальна зумовленість; частотність; інформаційність; наявність лексеми в десяти і більше словниках та енциклопедіях з різних галузей знань. 1600 реакцій стали основою для реконструкції асоціативного поля стимульної лексеми у вигляді ядра та периферії. Ядерні реакції віддзеркалюють основні ознаки денотата, без яких об'єкт не існує як такий, їхня кількість в асоціативному полі – десять і більше повторів. Периферійні реакції (з повторюваністю до десяти разів) вказують на другорядні ознаки стимулу. Лексичне значення стимулу представляє відповідний фрагмент мовної картини світу. З метою зіставлення мовної та концептуальної картин світу було застосовано алгоритм, що дав змогу виявити взаємовідношення асоціативного та лексичного значень досліджуваної лексеми КЛІЄНТ – асоціативне значення ядерних реакцій не повністю відповідає лексичному значенню. Отримані результати дають можливість стверджувати, що концептуальна картина світу більш динамічна, ніж мовна. Зміна уявлень про реалії насамперед відображається в ядерних реакціях асоціативного поля, лише згодом відбиваючись у лексичному значенні. Лексикографічна фіксація лексичного значення об'єктивно уповільнює процес змін у мовній картині світу. Периферійні реакції асоціативного поля є своєрідним резервом для трансформації лексичного значення та еволюції мовної картини світу.

Перспектива подальших досліджень передбачає залучення більшої кількості інформантів до участі в асоціативному експерименті та розширення кола лексем економічної сфери з метою отримання результатів для виявлення особливостей взаємовідношення мовної та концептуальної картин світу.

Література

- Балашова Л.В. Метафора в диахронії (на матеріалі російського мови ХІ–ХХ століть). Саратов, 1998. 216 с.
Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.

- Бутенко Н.П. Словник асоціативних норм української мови. Ленінград: «Вища школа», 1979. 120 с.
- Венжинович Н. Концептуальна й мовна картини світу як похідні етнічних менталітетів. *Лінгвістичні студії*. 2006. Вип. 14. С. 8–13.
- Воробьев В.В. Лингвокультурология (теория и методы). Москва, 1997. 331 с.
- Загородня О.Ф., Недашківська Т.Є. Комплексний аналіз стимулів в асоціативному експерименті. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2015. Вип. 18(2). С. 41–61.
- Залевская А.А. Межъязыковые сопоставления в психолінгвістике. Калинин, 1979. 83 с.
- Золотова Н.О. Ядро ментального лексикона человека как естественный метаязык: автореф. дисс. ... д-ра филол. наук: 10.02.19. Тверь, 2005. 43 с.
- Карасик В.И. Культурные доминанты в языке. *Языковая личность: культурные концепты*. 1996. С. 3–16.
- Карасик В.И., Слышкин Г.Г. Лингвокультурный концепт как единица исследования. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики*. 2001. С. 75–80.
- Кубрякова Е.С. Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи. Москва, 1991. 240 с.
- Куньч З.Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль, 2005. 848 с.
- Мартінек С.В. Український асоціативний словник: У 2 т. Т. 1. Від стимулу до реакції. Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 351 с.
- Мочерний С.В. Економічний словник-довідник. Київ, 1995. 368 с.
- Новосадська О.Б. Співвідношення мовної та концептуальної картини світу. *Наукові записки*. 2013. Вип. 33. С. 112–113.
- Серебренников Б.А., Кубрякова Е.С., Постовалова В.И. и др. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. Москва, 1988. 215 с.
- Терехова Д.І. Особливості сприйняття лексичної семантики слів: Психолінгвістичний аспект. Київ : Київський державний лінгвістичний університет, 2000. 244 с.
- Юдко Л.В. Мовна та концептуальна картини світу як відображення свідомості нації. *Studia Linguistica*. 2011. Вип. 5(2). С. 292–298.
- Barsalou, L. (2003). Situated simulation in the human conceptual system. *Language and Cognitive Processes*, 18, 513–563. <https://doi.org/10.1080/01690960344000026>
- Felker, E., Klockmann, H., & Jong, N. (2018). How conceptualizing influences fluency in first and second language speech production. *Applied Psycholinguistics*, 40, 111–136. <https://doi.org/10.1017/S0142716418000474>
- Funk, K. (2001). What is a Worldview? Retrieved from <http://web.engr.oregonstate.edu/~funkk/Personal/worldview.html#whatsNew>
- Głaz, A. (2017). Worldview as cultural cognition. *Language, Mind, Culture, and Society*, 1(1), 34–53.
- Głaz, A., Danaher, D., & Łozowski, P. (2013). *The Linguistic Worldview: Ethnolinguistics, Cognition, and Culture*. Berlin: De Gruyter. <https://doi.org/10.2478/9788376560748>
- Rosch, E. (1975). Cognitive Representation of Semantic Categories. *Journal of Experimental Psychology*, 104, 192–233. <https://doi.org/10.1037/0096-3445.104.3.192>
- Stria, I. (2015). *Towards a Linguistic Worldview for Artificial Languages*. Poznań.
- Vidal, C. (2008). Wat is een wereldbeeld? (What is a worldview?). *Nieuwheid denken. De wetenschappen en het creatieve aspect van de werkelijkheid*, 71–85.

- Vivas, L., Manoiloff, L., García, A., Lizarralde, F., & Vivas, J. (2019). Core Semantic Links or Lexical Associations: Assessing the Nature of Responses in Word Association Tasks. *Journal of Psycholinguistic Research*, 48, 243–256. <https://doi.org/10.1007/s10936-018-9601-8>

References

- Balashova, L.V. (1998). *Metafora v diakhronii (na materiale russkogo yazyka XI–XX vekov) [Metaphor in diachrony (on the material of the Russian language of the XI–XX centuries)]*. Saratov [in Russian].
- Busel, V.T. (2009). *Velykyi tumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Big explanatory dictionary of modern Ukrainian language]*. Kyiv; Irpin: VTF «Perun» [in Ukrainian].
- Butenko, N.P. (1979). *Slovnyk asotsiatyvnykh norm ukrainskoi movy [Dictionary of Associative Norms in Ukrainian Language]*. Lviv: «Vyscha shkola» [in Ukrainian].
- Venzhynovych, N. (2006). Kontseptualna i movna kartyny svitu yak pokhidni etnichnykh mentalitetiv [Conceptual and linguistic pictures of the world as derivatives of ethnic mentality]. *Linhvistychni studii – Linguistic studios*, 8–13 [in Ukrainian].
- Vorobyev, V.V. (1997). *Lingvokulturologiya (teoriya i metody) [Linguoculturology (theory and methods)]*. Moscow [in Russian].
- Zahorodnia, O.F., & Nedashkivska, T.Ye. (2015). Kompleksnyi analiz stymuliv v asotsiatyvnomu eksperymenti [Comprehensive analysis of stimuli in the associative experiment]. *Psyholinhvistyka – Psycholinguistics*, 18(2), 41–61 [in Ukrainian].
- Zalevskaya, A.A. (1979). *Mezhyazykovyye sopostavleniya v psikholingvistike [Interlingual juxtaposition in psycholinguistics]*. Kalinin [in Russian].
- Zolotova, N.O. (2005). Yadro mentalnogo leksikona cheloveka kak estestvennyiyy metazyzyk [The core of the human mental vocabulary as a natural metalanguage]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Tver [in Russian].
- Karasik, V.I. (1996). Kulturnyye dominanty v yazyke [Cultural dominants in the language]. *Yazykovaya lichnost: kulturnyye kontsepty – Language personality: cultural concepts*, 3–16 [in Russian].
- Karasik, V.I., & Slyshkin, G.G. (2001). Lingvokulturnyy kontsept kak edynitsa issledovaniya [Linguocultural concept as a unit of study]. *Metodologicheskiye problemy kognitivnoy lingvistiki – Methodological problems of cognitive linguistics* (pp. 75–80) [in Russian].
- Kubryakova, E.S. (1991). *Chelovecheskiy faktor v yazyke. Yazyk i porozhdeniye rechi [The human factor in the language. Language and speech generation]*. Moscow [in Russian].
- Kunch, Z.Y. (2005). *Universalnyi slovnyk ukrainskoi movy [Universal Dictionary of the Ukrainian language]*. Ternopil [in Ukrainian].
- Martinek, S.V. (2007). *Ukrayinskyi asotsiatyvnyi slovnyk [Ukrainian associative dictionary]*. (Vols. 1–2). Lviv: Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Mochernyi, S.V. (1995). *Ekonomichnyi slovnyk-dovidnyk [Economic Dictionary-Directory]*. Kyiv [in Ukrainian].

- Novosadska, O.B. (2013). Spivvidnoshennia movnoi ta kontseptualnoi kartyny svitu [The correlation between the language and the conceptual picture of the world]. *Naukovi zapysky – Scientific notes*, 33, 112–113. [in Ukrainian].
- Serebrennikov, B.A., Kubryakova, E.S., & Postovalova, V.I. (1988). *Rol chelovecheskogo faktora v yazyke: Yazyk i kartina mira [The role of the human factor in the language: Language and the picture of the world]*. Moscow [in Russian].
- Terehova, D.I. (2000). *Osoblyvosti spryniattia leksychnoi semantyky sliv: Psyholinhvistychnyi aspekt [Features of perception of lexical semantics: Psycholinguistic aspect]*. Kyiv: Kyivskiy derzhavnyi lnhvistychnyi universytet [in Ukrainian].
- Yudko, L.V. (2011). Movna ta kontseptualna kartyny svitu yak vidobrazhennia svidomosti natsii [Linguistic and conceptual picture of the world as a reflection of the nation's consciousness]. *Studia Linguistica*, 5(2), 292–298 [in Ukrainian].
- Barsalou, L. (2003). Situated simulation in the human conceptual system. *Language and Cognitive Processes*, 18, 513–563. <https://doi.org/10.1080/01690960344000026>
- Felker, E., Klockmann, H., & Jong, N. (2018). How conceptualizing influences fluency in first and second language speech production. *Applied Psycholinguistics*, 40, 111–136. <https://doi.org/10.1017/S0142716418000474>
- Funk, K. (2001). What is a Worldview? Retrieved from <http://web.engr.oregonstate.edu/~funkk/Personal/worldview.html#whatsNew>
- Głaz, A. (2017). Worldview as cultural cognition. *Language, Mind, Culture, and Society*, 1(1), 34–53.
- Głaz, A., Danaher, D., & Łozowski, P. (2013). *The Linguistic Worldview: Etnolinguistics, Cognition, and Culture*. Berlin: De Gruyter. <https://doi.org/10.2478/9788376560748>
- Rosch, E. (1975). Cognitive Representation of Semantic Categories. *Journal of Experimental Psychology*, 104, 192–233. <https://doi.org/10.1037/0096-3445.104.3.192>
- Stria, I. (2015). *Towards a Linguistic Worldview for Artificial Languages*. Poznań.
- Vidal, C. (2008). Wat is een wereldbeeld? (What is a worldview?). *Nieuwheid denken. De wetenschappen en het creatieve aspect van de werkelijkheid*, 71–85.
- Vivas, L., Manoiloff, L., García, A., Lizarralde, F., & Vivas, J. (2019). Core Semantic Links or Lexical Associations: Assessing the Nature of Responses in Word Association Tasks. *Journal of Psycholinguistic Research*, 48, 243–256. <https://doi.org/10.1007/s10936-018-9601-8>

АНОТАЦІЯ

У статті представлено теоретичний підхід до тлумачення поняття картина світу, яке виражає пізнання людиною навколишнього середовища. Визначено різницю між концептуальною та мовною картинами світу. Концептуальна картина світу представлена концептами свідомості реципієнта. У нашому дослідженні концепт представлений асоціаціями, які отримані під час проведення вільного асоціативного експерименту (1600 реакцій). Мовну картину світу віддзеркалюють словникові дефініції. Відповідно до критеріїв контекстуальної зумовленості, частотності, інформаційності, наявності

лексеми в десяти і більше словниках та енциклопедіях різних сфер, стимульною лексемою для виявлення особливостей мовної та концептуальної картин світу відібрано лексему КЛІЄНТ, що виражає актуальні поняття сьогодення у різних сферах життя людини. Участь в експерименті взяло близько тисячі опитуваних. Отримані результати оброблено за допомогою статистичних методів. Застосування методу моделювання асоціативного поля дало змогу відтворити структуру асоціативного поля КЛІЄНТ, із визначенням ядра та периферії. Ядро сформоване лексемами, що представляють суттєві ознаки денотата, периферію утворюють другорядні ознаки предмета. Ядро та периферія складають асоціативне значення досліджуваної лексики. Зіставлення лексичного значення з асоціативним відбувалося за алгоритмом: виділення у структурі лексики головних компонентів за структурно-семантичним принципом; підрахунок ядерних реакцій на відповідний стимул, тому що ядро лексики носія мови відображає актуальну для людини картину світу; установлення загальної кількості ядерних реакцій, які відповідають словниковому значенню; визначення рівня наближеності лексичного й асоціативного значень аналізованого стимулу. Стимульну лексему КЛІЄНТ було виявлено на межі неповного збігу асоціативного та лексичного значень, що дало змогу стверджувати, що концептуальна картина світу більш динамічна, ніж мовна. Зміна уявлень про реалії відображається в ядерних реакціях асоціативного поля, лише згодом відбиваючись у лексичному значенні.

Ключові слова: концептуальна картина світу, мовна картина світу, асоціативний експеримент, асоціативне значення, лексичне значення.

Кушмар Леся. Взаимоотношения между концептуальной и языковой картинами мира (на примере лексики экономической сферы КЛИЕНТ)

АННОТАЦИЯ

В статье представлен теоретический подход к толкованию понятия картина мира, которое выражает познания человеком окружающей среды. Определена разница между концептуальной и языковой картинами мира. Концептуальная картина мира представлена концептами сознания реципиента. В нашем исследовании концепт представлен ассоциациями, полученные во время проведения свободного ассоциативного эксперимента (1600 реакций). Языковую картину мира отражают словарные дефиниции. Согласно критериям контекстуальной обусловленности, частотности, информативности, наличию лексики в десяти и более словарях и энциклопедиях разных сфер, для выявления особенностей языковой и концептуальной картин мира стимульной лексемой была отобрана лексема КЛИЕНТ, выражающая актуальные понятия в различных сферах жизни человека. Участие в эксперименте приняли около тысячи респондентов. Полученные результаты обработаны с помощью статистических методов. Применение метода моделирования ассоциативного поля позволило воссоздать структуру ассоциативного поля

КЛИЕНТ, с определением ядра и периферии. Ядро сформировано лексемами, представляющие существенные признаки денотата, периферию образуют второстепенные признаки предмета. Ядро и периферия составляют ассоциативное значение исследуемой лексемы. Сопоставление лексического значения с ассоциативным происходило по алгоритму: выделение в структуре лексемы главных компонентов по структурно-семантическому принципу; подсчет ядерных реакций на соответствующий стимул, потому что ядро лексикона носителя языка отражает актуальную для человека картину мира; установления общего количества ядерных реакций, которые соответствуют словарном значению; определение степени близости лексического и ассоциативного значений рассматриваемого стимула. Стимульную лексему КЛИЕНТ было обнаружено на границе неполного совпадения ассоциативного и лексического значений, что позволило утверждать – концептуальная картина мира более динамична, чем языковая. Изменение представлений о реалиях отображается в ядерных реакциях ассоциативного поля, только потом отражаясь в лексическом значении.

Ключевые слова: концептуальная картина мира, языковая картина мира, ассоциативный эксперимент, ассоциативное значение, лексическое значение.

Synonymic Syntagms and Utterances as Phenomenologically Reconstructed Discourse Innovations (on the material of modern French fiction)

Синонімічні синтагми та висловлення як феноменологічно реконструйовані мовленнєві інновації (на матеріалі сучасної французької художньої прози)

Anastasiia Lepetiukha

Ph.D. in Philology,
Assistant Professor

E-mail: lepetyukha.anastasiya@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2812-4510

*H.S. Skovoroda Kharkiv National
Pedagogical University,
Department of Romance Philology*
✉ 2, Valentynivska Str., Kharkiv,
Ukraine, 61070

Анастасія Лепетюха

кандидат філологічних наук,
доцент

*Харківський національний
педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди,
кафедра романської філології*
✉ вул. Валентинівська, 2,
м. Харків, Україна, 61070

Original manuscript received February 28, 2018

Revised manuscript accepted January 11, 2019

ABSTRACT

The phenomenon of syntactic synonymy in mono- and polypredicative utterances of modern French fiction prose is considered in this article from the standpoint of phenomenology. The phenomenological method of cognition of being and its structures and categories, which is based on the human tendency to study objects of observation in the form they appear in consciousness, is aimed at ontology. It is proved that in

the process of learning about being relations mind → language correspond to the first phase of polyoperations of reconstruction of phenomenological organization of the universe; the continuum language → discourse corresponds to the second phase. Three stages of phenomenological construction of synonymic structures at the levels of primary and secondary consciousness are distinguished: 1) destruction and reconstruction of being as the result of observing its structures and categories (primary consciousness (inconscious mental operations)) → sublinguistic schemes (subconscious stratum of secondary consciousness); 2) sublinguistic schemes → primary syntagms and propositions (surface stratum of secondary consciousness); 3) primary syntagms and propositions → secondary reduced, extended and quantitatively equally componental transforms (surface stratum of secondary consciousness) actualized in the form of grammatised and typical or atypical agrammatised functionally transposed and notransposed mono- and polypredicative discourse innovations. The typologies of: a) functionally transposed co(n)textually pertinent structures with linear transposition: with the change of volume, equal quantity of lexical elements or with conversion of components of synonymic structures; and b) notransposed compressed, extended and quantitatively equally componental synonymic co(n)textually adequate transforms of primary syntagms and propositions are established. In the course of analysis of utterances with syntactical synonymy a large number of the structures with polysynonymisation at the level of one syntagm or proposition is revealed.

Key words: *discourse innovation, monopredicative utterance, phenomenological reconstruction, polypredicative utterance, syntactical synonymy.*

Вступ

«Епістемологічний цоколь» (термін М. Валетта) вивчення синтаксичної синонімії становить конструктивізм, оскільки «генетична, або конструктивістська епістемологія» ґрунтується на цілях дослідження, на проектах пізнання більш, ніж на предметах. Пізнання досягається тільки через відношення спостерігача і предмета спостереження, воно являє собою процес перш, ніж бути результатом. Таким чином, ідеться про епістемологію акта пізнання, французьку епістемологію (Valette, 2006: 168). Філософським підґрунтям наукового пізнання, зокрема, мови, є феноменологія як метод, спрямований на онтологію, на суще (Хайдеггер, 2001: 23). П. Літвін зазначає, що «феноменологія повинна розумітися як дескриптивний метод, метою якого є розкриття структурних інваріантів феномену, що вивчається. Мову як феномен, що піддається структурному аналізу, доцільно вивчати

з позицій феноменології» (Litwin, 2016: 188). У феноменології протиставляються «універсум у мені» й «універсум поза мене», який сприймається органами почуттів. При цьому автор повідомлення є одночасно «автором того, що спостерігається» (Guillaume, 1969: 27).

У менталістській концепції Г. Гійома велика увага приділяється відношенням семасіологічного і психічного позначуваних, що, на думку вченого, представляють справжню лінгвістичну реальність (Гійом, 2004: 54). Р. Якобсон зазначає, що «свідоме і несвідоме є у рівній мірі співупорядкованими всередині «єдиної системи їхніх відношень» (Якобсон, 1996: 24). Д. Сьорл вважає, що «коли ми описуємо щось як несвідомий ментальний стан, ми характеризуємо об'єктивну онтологію на підставі її каузальної здатності породжувати свідомість» (Сёрл, 2002: 154–155).

У феноменологічному описі мови, її буття привілейована роль належить свідомості, оскільки «пріоритет свідомості розповсюджується на саме існування людини ...» (Макаров, 2003: 28). Згідно з Е. Гуссерлем, в основі методу феноменології лежить прагнення людини вивчати об'єкти поза їхнім реальним, матеріальним існуванням і змістовим боком у тому вигляді, в якому вони безпосередньо постають перед свідомістю – як об'єкти інтенціонального споглядання і переживання (Эстетика, 1989: 370).

На думку М.Л. Макарова, «феноменологія включає несвідоме до загального об'єму предмета аналізу як особливу модальність свідомості» (Макаров, 2003: 29). При цьому «феномен свідомості корелює лише з його представленням, а не з реальним буттям» (там само: 30), оскільки «без попередньої репрезентації у свідомості є неможливим наступне вираження у мові» (Adam, 2008: 27).

Характеризуючи феноменологію як метод пізнання буття та його структур і категорій, спрямований на онтологію, М. Хайдеггер указує, що саме буття дається лише тоді, коли існує розуміння буття. Буття а ргіогі з'являється раніше за суще (Хайдеггер, 2001: 23–24). Виділення буття сущого та експлікація самого буття становлять завдання онтології (там само: 27). Сущє претендує на виключну позицію у феноменологічній проблематиці (там само: 23). Взагалі, всі положення онтології мають характер «*veritas temporalis*» (там само: 430): мова становить фундамент лінгвістичної онтології, вона постійно перебуває у голові людини як можливість (поза актом висловлювання). Між мовою і мовленням існує непомітний

онтологічний перехід, оскільки мовлення є «процесом свідомості, вираженим за допомогою знаків; мова об'єктивно присутня у мовленні» (Савченко, 1986: 70).

Відсутність у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві комплексного аналізу моно- та поліпредикативних висловлень із синтаксичною моно- та полісинонімією як феноменологічно реконструйованих мовленнєвих інновацій у континуумі мова–мовлення обумовлює актуальність та цінність цієї наукової розвідки для розвитку сучасної лінгвістики та психолінгвістики.

Метою статті є дослідження процесів поетапного феноменологічного конструювання віртуальних (мовних) первинних синтагм і пропозицій та вторинних синонімічних структур, а також побудова типології ко(н)текстуально пертинентних моно- та поліпредикативних мовленнєвих інновацій із синтаксичною синонімією (далі – СС).

Методи та методики дослідження

У статті використовуються дедуктивно-гіпотетичний метод, що передбачає розкриття психологічних фактів формування у свідомості складних знаків, та феноменологічний метод як підґрунтя епістемології, спрямований на онтологію, що дозволяє виявити процеси конструювання віртуальних синонімічних трансформів.

Результати та дискусії

У процесі пізнання буття та його структур і категорій першому етапу поліоперацій реконструювання феноменологічної організації всесвіту відповідають відношення мислення → мова; другому етапу – континуум мова / мовлення.

На рис. 1. представлено поетапну інтеграцію підсистем: мислення, мова, мовлення у діалектичну систему.

Таким чином, підсистемні когнітивні поліоперації (діяльність психомеханізмів) феноменологічного реконструювання дискурсивних одиниць, зокрема синонімічних структур, починаються при переході мислення до мови на вісі оперативного часу кінетизму (руху) думки і закінчуються актуалізацією простих і складних мовних знаків.

Очевидно, що феноменологічний метод дослідження формування та актуалізації синонімічних конструкцій дозволяє виявити когнітивні операції, що діють на рівні підсистем діалектичної єдності мислення → мова → мовлення та різних шарів свідомості з поступовим зростанням потенції мови (первинна структура → синонімічний ряд вторинних одно- та двобазових трансформів (з одним та двома трансформаційними термінальними ланцюжками)), яка оптимізується (реалізує свої можливості з максимальною ефективністю) (Минкин, 2012: 99) у мовленні у вигляді складних знаків – ко(н)текстуально адекватних граматизованих (нормативних у мові та мовленні) або типових (нормативних у мовленні) і нетипових (ненормативних у мові та мовленні) аграматизованих «функціональних доміант» (термін Ш. Баллі) (Баллі, 1955: 129) у різних дискурсивних формаціях. Дискурсивні можливості, тобто ко(н)текстуалізація творчих реалізацій суб'єкта мовлення зумовлені знаковою природою лінгвістичних одиниць та відношеннями між позначувальним і позначуваним. В актуалізованих у конкретних ко(н)текстах структурах постійно виникають конфронтації між ментальними і структурними константами, пов'язані з креативною мовленнєвою діяльністю людини, у результаті змінюється їхнє співвідношення в алгоритмічно заданих побудовах, тобто «змінюються межі несвідомого і свідомого в операціях побудови висловлення» (Минкин, 2008: 7).

М. Валет підкреслює, що «феноменологічний дискурс – це дискурс про порядок та безпорядок, де безпорядок відноситься до дискурсу, а порядок – до мови» (Valette, 2006: 52). У процесі феноменологічного конструювання синонімічних структур результатом конфронтацій є так званий «дискурсивний безпорядок», що виявляється в актуалізації структурно та семантично нюансованих трансформів – членів віртуального синонімічного ряду з асиметрією позначувального і позначуваного, що зумовлено полікомпонентністю синонімічних конструкцій та полівалентністю головних лексем. Очевидно, що «висловлення ніколи не є ізольованим у тому сенсі, що воно становить частину родини споріднених висловлень; але висловлення є завжди оригінальним, у тому сенсі, що воно завжди модулюється специфічним засобом» (Fuchs, 1994: 146). Спільну думку висловлює А. Кюльолі:

«будь-яке висловлення є одиничним серед інших (...), воно являє собою частину родини перифрастичних трансформів; але не існує висловлення, яке б не було змодульованим, тобто не було б унікальним феноменом» (Culioli, 1973: 86–87).

У процесі трансформації стрижневої структури може відбуватися «функціональна транспозиція» вторинних синонімічних синтагм та пропозицій, що у певних ко(н)текстах виступають функціональними домінантами. Ш. Баллі зазначає, що «всіляке висловлення є обумовленим логічно, психологічно та лінгвістично. Ці три аспекти лише частково перекривають один одного; роль, яку виконує кожний з них, є вкрай мінливою і по-різному усвідомлюється при втіленні у мовленні. Тільки аналіз дозволяє виявити їх завдяки узгодженості безпосередніх асоціацій (...), притаманних даному стану мови; такі асоціації дозволяють розкрити функціональні еквівалентності, що лежать в основі всілякої мовної системи» (Баллі, 1955: 41). Вчений вважає, що функціонально еквівалентними є ті частини граматичної системи, які можуть взаємозамінятися в силу їхньої загальної функції, для чого зовсім не потрібна тотожність їхніх семантичних або стилістичних значень (там само: 49). Систему граматичних замінів Ш. Баллі називає функціональною транспозицією (там само: 129).

Аналіз прикладів моно- та поліпредикативних висловлень із СС сучасної французької художньої прози дозволив виділити функціонально транспоновані та нетранспоновані синонімічні трансформи-складні знаки, типологію яких подано на рис. 4.

Серед функціонально транспонованих ко(н)текстуально пертинентних структур виділено синонімічні конструкції з лінійною транспозицією (термін А. Фрея), тобто зміною об'єму, рівною кількістю лексичних елементів або зі зміною напряму задієних елементів (з конверсією (термін А. Фрея)) (Фрей, 2006: 204) із незмінними насиченістю та значенням (там само: 197); нетранспоновані синонімічні структури поділяємо на компресовані, розширені і кількісно рівнокомпонентні ко(н)текстуально адекватні трансформи первинних синтагм та пропозицій. До функціонально транспонованих одно- та двобазових синонімічних перифраз зі зміною об'єму відносимо: а) звужені та розширені монопредикативні висловлення (далі – МПВ), ускладнені дієприслівниковим або суб'єктивним (тим, що відноситься до підмета) дієприкметниковим

Рис. 4. Типи функціонально транспонованих і нетранспонованих одна двобазових синонімічних трансформів

зворотами; б) моно- та поліпредикативні конструкції з СС з інфінітивом / інфінітивним зворотом-підметом та присудком; в) контаміновані МПВ та поліпредикативні висловлення (далі – ППВ); г) складні інфінітивні конструкції з адвербіальною лексею, що заміщує предикативну стрижневу структуру; д) МПВ, розширені десемантизованими предикатами *aller, être* та *avoir*, адвербіально-вербальними аналітичними конструкціями: *être + en train de, en cours de, en passe de, sur le point de* тощо, специфічним суб'єктивним інфінітивним зворотом: *être + D (à) + Inf*; (де *Inf* – інфінітив; *D* – стимулятор ідентифікації референтів (*déclencheur*) (Charolles, 2002: 127)); е) звужені МПВ з ініціальною синонімічною номінальною синтагмою зі стимуляторами *dès, avant, après* тощо; є) компресовані МПВ зі стимуляторами *de retour, de passage* тощо; ж) розширені контаміновані ППВ, типу: *c'est + Inf*; з) умовні, концесивні та темпоральні синонімічні підрядні частини ППВ; і) специфічні синонімічні інфінітивні підрядні висловлення з номінальними (*le temps, histoire, manière*) та адвербіальним

(*autant*) компонентами; ї) підрядні висловлення з абсолютними дієприкметниковим або дієприслівниковим зворотами та з об'єктним (тим, що відноситься до додатку) дієприкметниковим зворотом; к) звужені сполучникові ППВ із конектором *que*.

Серед функціонально транспонованих неконверсивних кількісно рівнокомпонентних синтагм та висловлень із СС виділяємо: а) специфічні інфінітивні звороти, побудовані за синтаксичними моделями: *être* + іменна частина присудку + D (*à*) + Inf та *avoir* + COD + D (*à*) + Inf (де COD – прямий додаток); б) контаміновані кількісно рівнокомпонентні інфінітивні звороти: *c'est* + CP + D (*à*) + Inf (де CP – предикативний додаток). Функціонально транспоновані конструкції зі зміною напрямку складників синтагм та висловлень поділяємо на конверсивні (пасивізація з неактивним суб'єктом дії) та конверсивно-розширені (пасивізація з активним суб'єктом дії) структури.

Нетранспоновані одно- та двобазові синонімічні трансформи поділяємо на конструкції: 1) зі звуженням первинної структури: а) вербальні МПВ з ініціальним, медіальним та фінальним еліпсисом; б) інверсивні МПВ з предикативною конструкцією типу Pp або аграматизованим P у кондиціоналі + *je* (де Pp – дієприкметник теперішнього часу; P – предикат / предикативна синтагма) з ініціальним питальним зворотом *est-ce que*; в) інверсивні конструкції типу P у кондиціоналі + S (де S – субстантив / номінальна синтагма / прономінальний / нумеральний компоненти) та МПВ з ініціальною ад'єктивною лексею + COI + Inf (де COI – непрямий додаток); г) МПВ з апозитивними субстантивом або номінальною синтагмою; д) еліптичні номінальні висловлення або синтагми; е) МПВ із ініціальною синонімічною номінальною синтагмою зі стимуляторами часу *une fois, à peine*; є) МПВ із синонімічною номінальною синтагмою, побудованою за моделлю: *sans* + C + S + P (де C – додаток); ж) МПВ із синонімічною номінальною синтагмою зі сполучниками підрядності *bien que / quoique* (рідше *parce que*); з) номінально-вербальні МПВ; і) прономінальні та нумеральні еліптичні МПВ; ї) еліптичні ад'єктивно-вербальні МПВ; й) еліптичні адвербіально-вербальні конструкції; к) монопредикативні побудови зі стимулятором *une fois*; л) заперечно-інверсивні синонімічні умовні підрядні висловлення безсполучникових та сполучникових ППВ;

м) еліптичні МПВ із дієприкметниковою або дієприслівниковою головними лексемами; н) синонімічні підрядні висловлення з головними номінальною, ад'єктивною та адвербіальною лексемами та з пре- й інтерпозитивними стимуляторами часу *une fois* та *à peine*; 2) з розширенням первинної структури: а) МПВ, розширені прислівниками *peut-être* та *seulement*; б) синонімічні структури, розширені анафоричними, катафоричними особовими займенниками, вказівними займенниками, прономінальним компонентом *que*, «деміактивним» (Копров, 2010: 153) невизначеним прономінальним актантом *il* (імперсональні конструкції); в) МПВ, розширені номінальним або нумеральним компонентами; г) ППВ із презентативами-розширювачами (*c'est ... que / qui, voilà ... que / qui* тощо); д) нетипові аграматизовані синонімічні ППВ з інверсивним екзистенційним зворотом *est-ce*; 3) з кількісною рівнокомпонентністю: інверсивні МПВ типу: (D) P + S. Конверсія зі звуженням та прономінальним розширенням спостерігається у нетранспонованих еліптичних двокомпонентних ад'єктивно та адвербіально-вербальних МПВ; конверсія з прономінальним розширенням – у синонімічних ППВ з *que*; конверсія з розширенням презентативом *ce qui ... (c') est* – у ППВ із *CC*; конверсія та кількісна рівнокомпонентність зустрічається у синонімічних підрядних частинах ППВ зі сполучниками *que* та *si*.

У процесі трансформації первинних структур може відбуватися подвійна, потрійна тощо синонімізація на рівні однієї синтагми або пропозиції, тобто формування функціонально транспонованих та / або нетранспонованих конструкцій, що актуалізуються у вигляді полісинонімічних синтагм та моно- і поліпредикативних висловлень.

Висновки

Проведене дослідження дозволило виявити функціонально транспоновані та нетранспоновані різноструктурні (компресовані, розширені, кількісно рівнокомпонентні) аграматизовані та типові і нетипові аграматизовані моно- та поліпредикативні моно- і полісинонімічні мовленнєві інновації з різними головними лексемами, що формуються у мові у результаті феноменологічного реконструювання буття та його структур і категорій на різних рівнях вторинної свідомості: сублінгвістичні схеми (підсвідомий

шар вторинної свідомості) → стрижневі синтагми та пропозиції (поверхневий шар вторинної свідомості) → синонімічний ряд одного двобазових трансформів (поверхневий шар вторинної свідомості).

Перспективним є дослідження процедур зворотної реконструкції феноменологічно побудованих членів віртуальних синонімічних рядів на основі спостереження мовленнєвих інновацій адресатом повідомлення.

Література

- Агафонов А.Ю. Эволюционная эпистемология и когнитивная психология сознания, или зачем человеку разум? *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2014. Вип. 17. С. 18–40.
- Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. Москва : Изд-во иностранной литературы, 1955. 416 с.
- Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 224 с.
- Гуссерль Э. Философия как строгая наука. *Логос*. 1911. Кн. 1. С. 1–56.
- Дейк ван Т. Язык. Познание. Коммуникация. Москва : Прогресс, 1989. 312 с.
- Копров В.Ю. Семантико-функциональный синтаксис русского языка в сопоставлении с английским и венгерским. Воронеж : Издатель О.Ю. Алейников, 2010. 328 с.
- Макаров М.Л. Основы теории дискурса. Москва : Гнозис, 2003. 280 с.
- Минкин Л.М. Предложение, высказывание, речевой акт. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. 2008. Т. 10. № 2. С. 5–15.
- Минкин Л.М. Теория лингвистического ментализма Г. Гийома и вопросы нейролингвистики. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. 2012. Т. 1. № 2. С. 98–110.
- Савченко А.Н. Лингвистика речи. *Аспекты общей и частной лингвистики теории текста*. 1986. № 3. С. 62–74.
- Сёрл Д. Открывая сознание заново. Москва : Идея-Пресс, 2002. 256 с.
- Фрей А. Грамматика ошибок. Москва : КомКнига, 2006. 304 с.
- Хайдеггер М. Основные проблемы феноменологии. Санкт-Петербург : Высшая религиозно-философская школа, 2001. 446 с.
- Эстетика : Словарь / Под. общ. ред. А.А. Беляева и др. Москва : Политиздат, 1989. 447 с.
- Якобсон Р. Язык и бессознательное. Москва : Гнозис, 1996. 248 с.
- Adam, J.-M. (2008). *Les textes: types et prototypes*. Paris : Armand Colin.
- Boone, A., & Joly, A. (1986). *Dictionnaire terminologique de la systématique du langage*. Paris : Harmattan.
- Charolles, M. (2002). *La référence et les expressions référentielles en français*. Paris : Éditions Ophrys.
- Culioli, A. (1973). Sur quelques contradictions en linguistique. *Communications*, 20(1), 83–91. <https://doi.org/10.3406/comm.1973.1298>

- Fuchs, C. (1994). *Paraphrase et énonciation*. Paris : Ophrys.
- Gineste, M.-D. (2003). De la phrase à la proposition sémantique : un point de vue de la psychologie cognitive du langage. *L'information grammaticale*, 98, 48–51. <https://doi.org/10.3406/igram.2003.2615>
- Guillaume, G. (1969). *Langage et science du langage*. Paris : Librairie A.-G. Nizet; Québec : Les presses de l'Université Laval.
- Litwin, P. (2016). Book review : Beata Stawarska, *Saussure's Philosophy of Language as Phenomenology : Undoing the Doctrine of the Course in General Linguistics*. Oxford : Oxford University Press 2015, 286 pp. *Psychology of Language and Communication*, 20(2), 182–190. <https://doi.org/10.1515/plc-2016-0010>
- Valette, M. (2006). *Linguistiques énonciatives et cognitives françaises*. Gustave Guillaume, Bernard Pottier, Maurice Toussaint, Antoine Culioli. Paris : Édition Honoré Champion.

References

- Agafonov, A. (2014). Evolyucionnaya epistemologiya i kognitivnaya psikhologiya soznaniya, ili zachem cheloveku razum? [Evolutionary Epistemology and Cognitive Psychology of Consciousness, or Why Does a Man Need a Mind?]. *Psikholingvistika – Psycholinguistics*, 17, 18–40 [in Russian].
- Balli, Sh. (1955). *Obshchaya lingvistika i voprosy francuzskogo yazyka [General linguistics and French questions]*. Moscow : Izd-vo inostrannoy literaturyi [in Russian].
- Belyaev, A. (1989). *Estetika : Slovar [Aesthetics : Dictionary]*. Moscow : Politizdat [in Russian].
- Deyk van, T. (1989). *Yazyk. Poznanie. Kommunikatsiya [Language. Knowledge. Communication]*. Moscow : Progress [in Russian].
- Frey, A. (2006). *Grammatika oshibok [Grammar of errors]*. Moscow : KomKniga [in Russian].
- Giyom, G. (2004). *Principy teoreticheskoy lingvistiki [Principles of theoretical linguistics]*. Moscow : Editorial URSS [in Russian].
- Gusserl, E. (1911). Filosofiya kak strogaya nauka [Philosophy as a rigorous science]. *Logos – Logos*, 1, 1–56 [in Russian].
- Haydegger, M. (2001). *Osnovnye problemy fenomenologii [The main problems of phenomenology]*. St. Petersburg : Vysshaya religiozno-filosofskaya shkola [in Russian].
- Koprov, V. (2010). *Semantiko-funktionalnyj sintaksis russkogo yazyka v sopostavlenii s anglijskim i vengerskim [Semantic-functional syntax of Russian in comparison with English and Hungarian]*. Voronezh : Izdatel O.Yu. Aleynikov [in Russian].
- Makarov, M. (2003). *Osnovy teorii diskursa [Fundamentals of the theory of discourse]*. Moscow : Gnozis [in Russian].
- Minkin, L. (2008). Predlozhenie, vyiskazyivanie, rechevoy akt [Proposition, utterance, speech act]. *Visnyk Kiyivskogo nationalnogo lingvistichnogo universitetu. Seriya Filologiya – Messenger of the Kiev National Linguistic University. Philology Series*, 10(2), 5–15 [in Russian].
- Minkin, L. (2012). Teoriya lingvisticheskogo mentalizma G. Giyoma i voprosy neyrolingvistiki [The theory of linguistic mentalism of G. Guillaume and

- issues of neurolinguistics]. *Visnyk Kiyivskogo natsionalnogo lingvistichnogo universitetu. Seriya Filologiya – Messenger of the Kiev National Linguistic University. Philology Series, 1(2)*, 98–110 [in Russian].
- Savchenko, A. (1986). *Lingvistika rechi [Linguistics of speech]. Aspekty obschey i chastnoy lingvistiki teorii teksta – Aspects of the general and particular linguistics of the theory of the text, 3*, 62–74 [in Russian].
- Searle, D. (2002). *Otkryvaya soznanie zanovo [Revealing consciousness again]*. Moscow : Ideya-Press [in Russian].
- Yakobson, R. (1996). *Yazyk i bessoznatelnoe [The language and the unconscious]*. Moscow : Gnozis [in Russian].
- Adam, J.-M. (2008). *Les textes: types et prototypes*. Paris : Armand Colin.
- Boone, A., & Joly, A. (1986). *Dictionnaire terminologique de la systématique du langage*. Paris : Harmattan.
- Charolles, M. (2002). *La référence et les expressions référentielles en français*. Paris : Éditions Ophrys.
- Culioli, A. (1973). Sur quelques contradictions en linguistique. *Communications, 20(1)*, 83–91. <https://doi.org/10.3406/comm.1973.1298>
- Fuchs, C. (1994). *Paraphrase et énonciation*. Paris : Ophrys [in French].
- Gineste, M.-D. (2003). De la phrase à la proposition sémantique : un point de vue de la psychologie cognitive du langage. *L'information grammaticale, 98*, 48–51. <https://doi.org/10.3406/igram.2003.2615>
- Guillaume, G. (1969). *Langage et science du langage*. Paris : Librairie A.-G. Nizet; Québec : Les presses de l'Université Laval.
- Litwin, P. (2016). Book review : Beata Stawarska, *Saussure's Philosophy of Language as Phenomenology : Undoing the Doctrine of the Course in General Linguistics*. Oxford : Oxford University Press 2015, 286 pp. *Psychology of Language and Communication, 20(2)*, 182–190. <https://doi.org/10.1515/plc-2016-0010>
- Valette, M. (2006). *Linguistiques énonciatives et cognitives françaises*. Gustave Guillaume, Bernard Pottier, Maurice Toussaint, Antoine Culioli. Paris : Édition Honoré Champion [in French].

АНОТАЦІЯ

Явище синтаксичної синонімії у моно- та поліпредикативних висловленнях сучасної французької художньої прози розглянуто у цій статті з позицій феноменології як методу пізнання буття та його структур і категорій, спрямованого на онтологію, в основі якого лежить прагнення людини вивчати об'єкти спостереження у тому вигляді, в якому вони постають перед свідомістю. Виявлено, що у процесі пізнання буття першій фазі поліоперацій реконструювання феноменологічної організації всесвіту відповідають відношення мислення → мова; другій – континуум мова / мовлення. Виділено три етапи феноменологічного конструювання синонімічних структур на рівнях первинної та вторинної свідомості: 1) деструкція та реконструювання буття у результаті спостереження його структур і категорій (первинна свідомість (неусвідомлені розумові операції)) → сублінгвістичні схеми (підсвідомий шар вторинної свідомості); 2) сублінгвістичні схеми → первинні

синтагми та пропозиції (поверхневий шар вторинної свідомості); 3) первинні синтагми та пропозиції → вторинні редуковані, розширені та кількісно рівнокомпонентні трансформи (поверхневий шар вторинної свідомості), що актуалізуються у вигляді граматизованих та типових або нетипових аграматизованих функціонально транспонованих і нетранспонованих моно- та поліпредикативних мовленнєвих інновацій. У статті побудовано типології: а) функціонально транспонованих ко(н)текстуально пертинентних синонімічних синтагм та висловлень з лінійною транспозицією: зі зміною об'єму, рівною кількістю лексичних елементів або з конверсією складників синонімічних структур; б) нетранспонованих компресованих, розширених і кількісно рівнокомпонентних ко(н)текстуально адекватних трансформів первинних синтагм та пропозицій. В ході аналізу висловлень із синтаксичною синонімією виявлено велику кількість структур із полісинонімізацію на рівні однієї синтагми або пропозиції.

Ключові слова: мовленнєва інновація, монопредикативне висловлення, поліпредикативне висловлення, синтаксична синонімія, феноменологічне реконструювання.

Лепетюха Анастасія. Синонимические синтагмы и высказывания как феноменологически реконструированные речевые инновации (на материале современной французской художественной прозы)

АННОТАЦИЯ

Явление синтаксической синонимии в моно- и полипредикативных высказываниях современной французской художественной прозы рассматривается в этой статье с позиций феноменологии как метода познания бытия и его структур и категорий, направленного на онтологию, в основе которого лежит стремление человека изучать объекты наблюдения в том виде, в каком они предстают перед сознанием. Выявлено, что в процессе познания бытия первой фазе полиопераций реконструирования феноменологической организации вселенной соответствуют отношения мышление → язык; второй – континуум язык / речь. Выделено три этапа феноменологического конструирования синонимических структур на уровнях первичного и вторичного сознания: 1) деструкция и реконструирование бытия в результате наблюдения его структур и категорий (первичное сознание (неосознанные мыслительные операции)) → сублингвистические схемы (подсознательный слой вторичного сознания); 2) сублингвистические схемы → первичные синтагмы и пропозиции (поверхностный слой вторичного сознания); 3) первичные синтагмы и пропозиции → вторичные редуцированные, расширенные и количественно равнокомпонентные трансформы (поверхностный слой вторичного сознания), актуализирующиеся в виде граматизированных и типичных или нетипичных аграматизированных функционально транспонированных и нетранспонированных моно- и полипредикативных речевых инноваций.

В статье построены типологии: а) функционально транспонированных ко(н)текстуально пертинентных структур с линейной транспозицией: с изменением объёма, равным количеством лексических элементов или с конверсией компонентов синонимических структур; б) нетранспонированных компрессированных, расширенных и количественно равнокомпонентных ко(н)текстуально адекватных трансформов первичных синтагм и пропозиций. В ходе анализа высказываний с синтаксической синонимией выявлено большое количество структур с полисинонимизацией на уровне одной синтагмы или пропозиции.

Ключевые слова: монопредикативное высказывание, полипредикативное высказывание, речевая инновация, синтаксическая синонимия, феноменологическое реконструирование.

Probing into Native and Nonnative Students' Mental Lexicon: a Case of Word Association Comparison

Спроби аналізу ментального лексикону носіїв та не носіїв мови: випадок асоціативного порівняння слова

Afroz Marzban

Ph.D. candidate in TEFL
Department of English, Shiraz Branch,
Islamic Azad University, Shiraz, Iran

E-mail: afroozmarzban@yahoo.com
0000-0001-9798-2781

Афруз Маржан

аспірант
кафедра англійської мови,
Ширазький філіал, Ісламський
університет Азад, Шираз, Іран

Mohammad Sadegh Bagheri

Ph.D. in TEFL, Assistant professor
Department of English, Shiraz Branch,
Islamic Azad University, Shiraz, Iran

E-mail: bagheries@gmail.com
0000-0001-9771-113X

Мохамед Садег Багері

кандидат наук з методики
викладання англійської мови
як іноземної, доцент

Firooz Sadighi

Ph.D. in TEFL, Professor
Department of English, Shiraz Branch,
Islamic Azad University, Shiraz, Iran

E-mail: firoozsadighi@yahoo.com
0000-0002-0958-5696

Фіроз Задігі

кандидат наук з методики
викладання англійської мови
як іноземної, професор

Ehsan Rassaei

Ph.D. in TEFL, Associate Professor
Department of English, Shiraz Branch,
Islamic Azad University, Shiraz, Iran

E-mail: ehsanrassaei@yahoo.com
0000-0001-6477-9752

Езан Расаї

кандидат наук з методики
викладання англійської мови
як іноземної, доцент

*Islamic Azad University, Shiraz branch,
Department of English, Language Teaching*
✉ 5th km of Sadra HWY, P.O. Box 5-71993 Shiraz, Iran

Original manuscript received November 25, 2018

Revised manuscript accepted February 02, 2019

ABSTRACT

The present study compared British English speakers' (native) and Iranian EFL learners' (nonnative) mental lexicon structure focusing on how words are selected and used by the two groups. The types of word association links, syntagmatic and paradigmatic, more frequently applied by the two groups of the participants, were probed into. To this end, 40 native and 40 nonnative college students, both male and female, were compared as far as mental lexicon was concerned. Accordingly, through the Oxford Placement Test (OPT), the nonnative subjects were assigned to three ability levels; namely, high, mid and low. Next, the Word Association Test (WAT) was administered respectively to all native and nonnative participants. The comparison of the WAT results through a series of Chi-square tests and a test of Mann-Whitney indicated that the employed word association links varied among the native and nonnative participants. The findings revealed that the low and mid level nonnatives which comprised a majority of Iranian EFL learners employed the syntagmatic relation to a greater extent than the high level nonnatives. However, only one resemblance was observed between the natives and the high level nonnatives who frequently applied the paradigmatic link. Thus, it was concluded that the advanced Iranian learners performed in a similar way as that of the native English speakers; as a result, it was suggested that the improvement in the proficiency level could lead to a change in making mental links. The findings would contribute to the psychological concerns in language teaching and learning in most academic contexts of higher age ranges.

Key words: *mental lexicon, word association, paradigmatic link, syntagmatic relation, mental links.*

Introduction

According to Aitchison (2003), words are fascinating and we depend on them as part of our everyday life. As McCarthy (1990) puts it, vocabulary is of considerable importance to communicating in a foreign language which cannot happen in a meaningful way without sufficient words to express a wide variety of meanings. As such, vocabulary acquisition is a main concern for EFL learners, and it is a

main focus of their interest and attention. Learning how to link between words is one of the most significant ways of learning vocabulary in foreign language acquisition, which is usually ignored and has not received the attention it is worthy of in Iran. By doing this comparative study, word association will be hopefully paid more attention.

Studies on first and second language word association, language organization and the related mechanisms that allow us to retrieve the words we know immediately and correctly, have been of interest to linguists and psycholinguists over the recent years. Psycholinguistic studies have shown that words are not stored in the mental lexicon as single independent items, but form clusters or webs with other related concepts so that words acquire their full meaning in reference to related terms (Aitchison, 1994, cited in Russ, 2010).

Focusing on how words are selected and used by both native English speakers and Iranian EFL learners, i.e. the strategies involved in finding the chosen words by them and the central role of mental lexicon in language processing constitute the main aims of this study. Thus, the significant steps taken in this study are looking for the existence of any differences or similarities between native and different levels of nonnative mental lexicon, i.e. the differences or similarities in the word association strategies (syntagmatic or paradigmatic) they may employ and the particular strategies that are applied more by the two groups.

Literature Review

Mental Lexicon

The mental lexicon is a metaphor used to describe how words might be stored in the mind and retrieved. Commonly cited metaphors include descriptions of the mental lexicon as a dictionary, a thesaurus, an encyclopedia, a library, a computer, a network, and a web (McCarthy, 1990). The mental lexicon is complex, far beyond our current level of understanding or ability to create a complete model based on measurable data: a metaphorical description is therefore limited in its representation and should be treated with caution (Wilks & Meara, 2002; Coulthard et al., 2000). Nevertheless, metaphors can be devices for describing what is otherwise beyond comprehension, and, arguably, they have the potential to push our thinking and deepen our understanding.

The mental lexicon is perceived to be multi-dimensional with underlying semantic organizing principles, indicated by word associations. It is affected by wide ranging variables which differ from one individual to the next, and change in both time and space (Carter, 1987). Research into bilinguals and second language acquisition has indicated similarities suggestive of an overlap between the L1 and L2 mental lexicon (Grabois, 1999; Coulthard et al., 2000; Swan, 1997; Carter, 1987). Aitchison (2003) points to evidence supporting ‘a single integrated network’ whilst conceding that the organization of the mental lexicon in bilingual and multilingual speakers requires further investigation.

According to Barrow (2011), when looking into the mental lexicon, considering links between a person’s language knowledge and language usage are important (Aitchison, 1998); however, acquiring word meaning is a complex process (Henriksen, 1999). The mental lexicon determines how a word is written, pronounced, its part of speech and what a word means (Garnham, 1985). It has been described as a ‘web of words’ and a network which has a multidimensional complexity (Wilks & Meara, 2002). A mental map, the same as the plan of the London Underground System, is a network which is actually much more complex (Aitchison, 2003). There is no guarantee that human minds work in a neat and economical fashion, as some words are not easy to retrieve, however, the lexicon is an intricate system and words can be found and selected quickly (Aitchison, 2003).

Structural Similarities / Differences in the L1 and L2 Mental Lexicon

According to Aitchison (2003), the mental lexicon is an internally joined system, however the analysis of these structural similarities or differences has been a controversial issue in Lexical research. It has been claimed that an L1 lexicon is structurally different from the L2 lexicon (Channell, 1990). Meara (1983) asserts that there are major differences between the structure of the L1 and L2 mental lexicon, since connections made by L2 speakers are less steady than native speakers, in addition phonetic links are often more common in L2 than L1 associates. However, according to Wolter (2001) although the L2 lexicon may be less developed as syntagmatic links are dominant, there are structural similarities between the L1 and L2 lexicon. However, this may not mean that the L2 lexicon is less structurally notable, as paradigmatic links may not play as crucial a role in the L2 lexicon than

in the L1 lexicon (Wolter, 2001). It has also been recommended that being mostly phonetic, L2 responses require less lexical sophistication than paradigmatic or syntagmatic associates (Wolter, 2001).

Word Association Types

According to Peppard (2007), two main organizing principles of language that are focused by the majority of word association literature include: syntagmatic (chain) and paradigmatic (choice) associations. Syntagmatic relations are those that would be related by a phrase or syntactic structure. Paradigmatic associations, on the other hand, involve the other words that could replace the target word. These main associations in turn embrace certain smaller parts. The subdivisions of syntagmatic links include collocation, multi-word units and encyclopedic knowledge. The subgroups of paradigmatic links consist of coordination, hyponymy and synonymy. As Peppard (2007) suggested, in previous research native speakers tended to respond to word association stimuli paradigmatically while non-native speakers tended to respond syntagmatically (Coulthard et al., 2000; Meara, 1982). Word associations can only be based on their phonological or orthographic links besides the paradigmatic/syntagmatic distinction. Some responses, labeled *encyclopaedic responses*, are related to one's personal knowledge about the word. Finally another type of responses which are not so common and usually given by low-level language learners are referred to as *clang responses*.

Word Association Tests

The British psychologist, Sir Francis Galton first developed the word association test in the early nineteenth century. It was later refined by Wilhelm Wundt near the end of the nineteenth century. As Stevens (1994) suggests, it was originally used as a psychological tool to investigate the subconscious mind, and more recently applied by psycholinguists to look into the mental lexicon. Galton picked seventy-five words randomly, looked at them in turn, getting down the first two words that came to his head as a result right away. Regarding the consequences of Galton, Aitchison (2003: 24) wrote: «The records lay bare the foundations of a man's thoughts with curious distinctness and show his mental anatomy with more truth and vividness than he himself would possibly care to publish to the world».

Channell (in McCarthy, 1990: 35) suggests that «we should not necessarily assume that the mind organizes the lexicon of a second

language in the same way as it does its first». As Piper and Leicester (1980) concluded, significant differences were found between beginner ESL students and native speakers however these differences decreased between advanced ESL learners and native speakers. According to Aitchison (2003), the most common relation between L1 speaker test responses is coordination, whereas collocation, superordination and synonymy also occur continually.

Soderman (1993) interestingly accounted for the shift in response type. As she indicated, this shift should be associated with the growth of single words in the lexicon of a native speaker or foreign language learner without considering their level of proficiency. It was suggested that the individual words being incorporated in the lexicon are influenced by lexical development which is a slow process. The data of the study seem to back this suggestion that a surprisingly large number of syntagmatic responses as well as a number of clang associates were produced by even the most advanced L2 learners.

Research Questions

1. Do native and different proficiency levels of nonnative subjects follow the same strategies (either syntagmatic or paradigmatic) when finding the words they want to use?
2. Are there any differences between the native and the high level (proficient) nonnative subjects in terms of making mental links?

Method

Participants

The participants who took part in the study were totally 110 adult native and non-native English students, both male and female, aged between 20 and 30. The natives cooperated from Metropolitan college in Birmingham, United Kingdom and the non-natives participated from Shamim Arghavan Language Institute in Shiraz, Iran. Some participants were excluded from the data analysis due to their uncategorized responses or careless coding. This brought the final number of participants to 80 subjects who were divided into two groups equal in number, i.e. 40 native speakers of English and 40 Iranian EFL learners.

Instrumentation

Word Association Test (WAT)

It is a test of personality and mental function in which the subject is required to respond to each of a series of words with the first word

that comes to mind or with a word of a specified class of words as antonyms. WAT was first developed as a research instrument by Francis Galton, later refined by Wilhelm Wundt near the end of the nineteenth century and was subsequently developed by Carl Jung as a clinical diagnostic tool which usually consisted of a hundred stimulus words that were read out singly to a subject who was to answer as quickly as possible with the word that occurred to him/her (Stevens, 1994). The word association test used in this study was formulated based on Khazaeenezhad and Alibabae's test (2013) which was in turn devised based on Wolter's test (2002). It consisted of 10 words as the prompts from the Edinburgh Associative Thesaurus (EAT, Kiss et al., 1973; available online at <http://monkey.cis.rl.ac.uk/Eat/htdocs/eat.html>) it was also a single response test. The researcher employed Cronbach's alpha to assess the go togetherness of the WAT items. The reliability of the WAT scale equalled .76, which was over 70 percent and thus a satisfactory value.

Oxford Placement Test (OPT)

The OPT developed by Oxford University Press, provides an easy, practical way of grading students and measures a student's general language ability so you can place him or her into the appropriate level class for a language course. This test was applied to place the nonnative participants into three ability groups of elementary, intermediate and high intermediate that were named as low, mid and high levels respectively.

Data Collection Procedures

The instruments, namely OPT and WAT were administered to the participants over a 2-week period. Participants were given 30 minutes to do the OPT but the WAT was not timed. This was considered by the researcher because it was decided that timing responses could create feelings of anxiety, and would contradict ethical considerations. The OPT, which was only administered to the nonnative participants, was employed to divide them into three ability groups. Out of 40 non-natives, 12 Students were ranked as «elementary», 15 as «intermediate» and 13 as «high intermediate» in terms of proficiency. They were named as low, mid and high levels respectively. Then the word association test (WAT) was administered to all native and different levels of nonnative subjects. It consisted of a list of ten stimulus words that was given to each participant individually. Students were encouraged to fill in each blank with the first word that they could think of when they read the word.

There were no right or wrong answers. Responses were then decided on and categorized as syntagmatic and paradigmatic relations (called word association strategies in the present study) by the researcher with the aid of Dr. Firooz Saddighi as a psycholinguistics consultant. To ensure reliability, this procedure was repeated in exactly the same way with each of the 80 native and nonnative participants.

Data Analysis Procedures

The statistics were processed through SPSS version 23.0. To investigate and compare the performance of the participants on WAT and to analyze the data, and since WAT was a categorical scale, the Chi-square was employed and calculated as a proper inferential statistics to see if the comparison of the abundance of data was allowed. Then, due to the small number of the participants, the non-parametric test of Mann-Whitney was employed as another statistical method to liken the performance of the subjects on WAT.

Findings

First of all the normality of data distribution was checked through the Kolmogorov-Smirnov test. The value was satisfactory (.201) thus both parametric and non-parametric tests could be applied. As a result, in order to answer the first question, the parametric test of Chi-square was utilized. In this section, different levels of the nonnative group were compared to find out about what strategies they tended to employ when finding the words they wanted to use. So, as illustrated in Table 1, the Chi-square was calculated.

Table 1. Chi-square test results for the frequency of the responses to WAT in high, mid and low levels

Crosstabs						
Case Processing Summary						
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
WAT* LEVEL	40	100.0%	0	0.0%	40	100.0%

WAT * LEVEL Crosstabulation						
		LEVEL				
		High	mid	low	Total	
WAT	1.00	Count	10	4	3	17
		% of Total	25.0%	10.0%	7.5%	42.5%
	2.00	Count	3	11	9	23
		% of Total	7.5%	27.5%	22.5%	57.5%
Total		Count	13	15	12	40
		% of Total	32.5%	37.5%	30.0%	100.0%

Chi-Square Tests			
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)
Pearson Chi-Square	9.346a	2	.009
Likelihood Ratio	9.610	2	.008
Linear-by-Linear Association	6.906	1	.009
N of Valid Cases	40		

a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 5.10

As illustrated in Table 1, the expected frequencies of no cells were less than 5. And the P-value was .009 which is less than .05, so there was a difference in the performance of the three nonnative levels on WAT i.e., the low and mid results were relatively similar. This implies that low and mid levels had a greater tendency towards syntagmatic relation, while the high level tendency was greater towards paradigmatic relation.

After different levels of the nonnative group were analyzed and compared separately, it came to the native group whose employed strategies were investigated as well. In this section, a comparison was made between the nonnative group as a whole and the native group in order to find out how both groups, especially the native group, made mental links between the English words they have learnt. To this end, as Table 2 shows, a Chi-square was calculated to present the frequency of the responses to the WAT.

As depicted in Table 2, there was a difference in the performance of native and nonnative group on WAT because the expected frequencies of no cells were less than 5 and the P-value was .003 which was less

than .05. Thus, the result approved the fact that the native group was mostly into employing the paradigmatic relation compared with the nonnative group that was more interested in using the syntagmatic relation.

Table 2. Chi-square test results for the frequency of the responses to WAT in the nonnatives & natives

Crosstabs							
Case Processing Summary							
		Cases				Total	
		Valid		Missing			
		N	Percent	N	Percent	N	Percent
WAT* Country		80	100.0%	0	0.0%	80	100.0%

WAT* Country Crosstabulation						
		Country			Total	
		non-native		native		
WAT		Count		Count	Count	
1.00		17		30	47	
		21.3%		37.5%	58.8%	
2.00		23		10	33	
		28.8%		12.5%	41.3%	
Total		40		40	80	
		50.0%		50.0%	100.0%	

Chi-Square Tests					
	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	8.717a	1	.003		
Continuity Correctionb	7.427	1	.006		
Likelihood Ratio	8.906	1	.003		
Fisher's Exact Test				.006	.003
Linear-by-Linear Association	8.608	1	.003		
N of Valid Cases	80				

a. 0 cells (0.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 16.50.

b. Computed only for a 2x2 table

To answer research question two, a comparison was made between the native and the high level nonnative subjects to find out about their generally employed word association links. The main reason of making such a comparison was that, the native group and the high level nonnative subjects were assumed to gain a similar level of proficiency in English so they were regarded as proper comparable subjects. To investigate the performance of these two groups on the scale of WAT, a series of descriptive statistics followed by the related inferential statistics (Mann-Whitney test) were conducted. The descriptive statistics for the performance of the native and the high level nonnative groups on WAT are presented in Table 3.

Table 3. Descriptive statistics for the high level & natives' performance on WAT

Case Processing Summary						
	Valid		Missing		Total	
	N	Percent	N	Percent	N	Percent
	country * WATTest	53	100.0%	0	.0%	53

country * WATTest Crosstabulation				
Country		WATTest		
		paradigmatic	syntamatic	Total
		non-native high	10	3
native	30	10	40	
Total		40	13	53

Table 3 depicts the sample dispersion and as it is illustrated, the sample contained no missing data and the paradigmatic relation was employed by more members of both natives and the high level nonnatives. Next, to make sure if there was a significant difference between the two groups, and due to the small number of the sample, the nonparametric test of Mann-Whitney was run. The results are reported in Table 4.

As Table 4 depicts, the P-value was .89 which is more than .05, so no significant difference was observed between the two groups.

Table 4. Difference between the natives and the high level nonnatives' performance on WAT

Mann-Whitney Test				
Ranks				
	country	N	Mean Rank	Sum of Ranks
WATTest	non-native high	13	26.62	346.00
	native	40	27.13	1085.00
	Total	53		

Test Statistics ^a	
	WATTest
Mann-Whitney U	255.000
Wilcoxon W	346.000
Z	-.139
Asymp. Sig. (2-tailed)	.890

a. Grouping Variable: country

Discussion

To answer the first question, the frequently applied links by the two groups of the subjects were investigated and compared. As results indicated, the strategies or relations (syntagmatic/paradigmatic) varied among the native and nonnative participants. The findings of this study provided empirical backing for the differences between the L1 and L2 mental lexicon. The results were commensurate with the original theories of mental lexicon. According to Channell (1990), an L1 lexicon is structurally different from the L2 lexicon and as Meara (1983: 7) asserts, «there are major differences between the structure of the L1 and L2 mental lexicon since connections made by L2 speakers are less steady than native speakers. In addition, phonetic links are often more common in L2 than L1 associates.»

The findings were commensurate with that of Channell (in McCarthy, 1990) who asserted that mind shouldn't be necessarily assumed to organize the lexicon of a second language in the same way as it does its first. The results supported Wolter's (2001) assertion that although the L2 lexicon may be less developed as syntagmatic links are dominant, there are structural similarities between the L1 and

L2 lexicon. However, this may not mean that the L2 lexicon is less structurally notable, as paradigmatic links may not play as crucial a role in the L2 lexicon as in the L1 lexicon. The findings of the present study confirmed those of the previous studies. Research into bilinguals and second language acquisition has indicated similarities suggestive of an overlap between the L1 and L2 mental lexicon (Grabois, 1999; Coulthard et al., 2000; Swan, 1997; Carter, 1987). Aitchison (2003) points to evidence supporting 'a single integrated network'. Finally, the results echoed those achieved by Coulthard et al., (2000) and Meara (1982) who revealed a tendency for native speakers to respond to word association stimuli paradigmatically and for nonnative speakers to respond syntagmatically. The results also supported that of Aitchison (2003) who observed that coordination (paradigmatic) link was the most common native-speaker word-association answers.

To answer the second research question, a comparison was made between the native and the high level nonnative subjects to find out their mostly employed word association links. The results indicated that there were no significant differences between the two groups regarding the applied word association strategies. The findings were in agreement with that of Piper and Leicester (1980) who found no differences between advanced ESL learners and native speakers, although differences increased between beginner ESL students and native speakers. On the other hand, the results contradicted Soderman's (1993) who suggested that even the most advanced L2 learners produced a surprisingly large number of syntagmatic responses as well as a number of clang associates.

Conclusion

The mental lexicon structure was proved to be different among the native English speakers and the three levels of Iranian EFL learners (nonnatives) as they didn't employ the same word association links. It was concluded that the natives commonly employed the paradigmatic association link. However, the Iranian low and mid levels generally employed the syntagmatic association link while the Iranian high level frequently employed the paradigmatic link. Therefore, it can be suggested that a majority of learners in an EFL context like Iran apply

the syntagmatic link more frequently. Also, it can be implied that as the proficiency level improves, a shift would occur in making mental links and that the advanced Iranian learners would act the same as the natives, whereas, less proficient nonnatives would perform much more differently from the natives regarding making mental relations which in turn affect their learning style.

Thus, considering the similarity between the native and the high level nonnative subjects in terms of making mental links, it can also be concluded that the participants may perform in the same way concerning the residue of the association rations, namely the phonological link which wasn't discussed and included in the present study, so further research is required for yielding comprehensive results.

This study is different from previous research in the following ways. First, in the present work, unlike the previous research, word association links employed by both native and nonnative participants were investigated, i.e. the tendency of both native and nonnative students to respond to word association stimuli either paradigmatically or syntagmatically were examined. Next, the mental lexicon of native speakers of English and EFL learners were compared and conclusions brought forth findings which could explain the similarities or differences between the native and nonnative mental lexicon. And last but not least, in order to give a more holistic view of the lexicon, various testing measures have been presented to test word association and depth of word knowledge.

Pedagogical Implications for the Research Findings

This piece of research found that students employ different association strategies, finding the words they want to use and that they make different mental links between the English words they have learnt. Thus, first of all the findings of the present study contribute to the EFL or ESL learners. Because, as it can be inferred, being simply aware of their preferred or frequently employed association strategies, students may try to remember most of the previously learnt words easily and even on the basis of this knowledge they attempt to learn further words. Hence, studying the subconscious mind and exploring the mental lexicon of the learners may positively affect the learning style of the learners.

The results could also come in handy to English teachers. Being aware of the students' mental lexicon structure and knowing about their preferred association links, teachers may conduct a more suitable

technique in teaching vocabulary. So, teachers are recommended to take such issues into account.

References

- Aitchison, J. (1994). *Words in the mind* (2nd Ed.). Oxford: Blackwell Publishing.
- Aitchison, J. (1998). *The articulate mammal: An introduction to psycholinguistics* (4th Ed.). Oxon: Routledge Publishing.
- Aitchison, J. (2003). *Words in the mind* (3rd Ed.). Oxford: Blackwell Publishing.
- Barrow, S. (2011). *First and second language word association. A study of how native English speakers and ESL learners make mental links between English words they have learnt*. Unpublished masters thesis, University of Birmingham, Birmingham.
- Carter, R. (1987). *Vocabulary applied linguistics and perspectives*. London: Routledge.
- Channell, J. (1990). Precise and vague quantities in academic writing. In W. Nash (Ed.), *The writing scholar: Studies in the language and conventions of academic discourse*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Coulthard, M., Knowles, M., Moon, R., & Deignan, A. (2000). *Lexis* (2nd Ed.). Birmingham: The center for English language studies, University of Birmingham.
- Garnham, A. (1985). *Psycholinguistics: Central topics*. (1st Ed.). Cambridge: Routledge.
- Grabois, H. (1999). The convergence of sociocultural theory and cognitive linguistics. Lexical semantics and the L2 acquisition of love, fear, and happiness. In Palmer, G.B. (Ed.), *Language of sentiment*. (pp. 201–233). Philadelphia, PA: John Benjamins Publishing Company, Retrieved 12 January, 2017 from <http://site.ebrary.com/lib/bham/Doc?id=5000285&pp=207> <https://doi.org/10.1075/aicr.18.11gra>
- Henriksen, B. (1999). Three dimensions of vocabulary development. *Studies in Second Language Acquisition*, 21, 303–17. <https://doi.org/10.1017/S0272263199002089>
- Khazaenezhad, B., & Alibabae, A. (2013). Investigating the role of language proficiency in word association behavior of L2 learners: a case of Iranian EFL learners. *Theory and Practice in Language Studies*, 3(1), 108–115. <https://doi.org/10.4304/tpls.3.1.108-115>
- Kiss, G.R., Armstrong, C., Milroy, R., & Piper, J. (1973). An associative thesaurus of English and its computer analysis. In Aitken, A.J., Bailey, R.W., Hamilton-Smith, N. (Eds.), *The Computer and Literary Studies*. University Press, Edinburgh.
- McCarthy, M. (1990). *Vocabulary*. Oxford: Oxford University Press.
- Meara, P. (1982). Word associations in a foreign language: A report on the Birkbeck vocabulary project. *Nottingham Linguistic Circular*, 11(2), 29–31.
- Meara, P. (1983). Word association in a foreign language. *Nottingham Linguistics circular*, 11(2), 29–38.
- Peppard, J. (2007). *Exploring the relationship between word-association and learners' lexical development*. Retrieved 29 January, 2017 from http://www.bhamlive1.bham.ac.uk/Documents/college_artslaw/cels/essays/lexis/PeppardMod2.pdf
- Piper, T.H., & Leicester, P.F. (1980). *Word association behavior as an indicator of English language proficiency*. University of British Columbia, Vancouver, B.C.

- Russ, R. (2010). *Word association*. Retrieved 15 January, 2017 from http://www.kansaiu.ac.jp/fl/publication/pdf_forum/9/3_robin.pdf
- Soderman, T. (1993). Word associations of foreign language learners and native speakers: The phenomenon of a shift in response type and its relevance for lexical development. In H. Ringbom (Ed.), *Near-native proficiency in English*. (pp. 91–182). Abo, Finland: Abo Akademi.
- Stevens, A. (1994). *Jung: A very short introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Swan, M. (1997). *The influence of the mother tongue on second language vocabulary acquisition and use*. In Schmitt & McCarthy. (pp. 156–180).
- Wilks, C., & Meara, P. (2002). Untangling word webs: Graph theory and the notion of density in second language word association networks. *Second Language Research*, 18(4), 303–324. <https://doi.org/10.1191/0267658302sr203oa>
- Wolter, B. (2001). A depth of individual word knowledge model. *Studies in Second Language Acquisition*, 23, 41–69. <https://doi.org/10.1017/S0272263101001024>
- Wolter, B. (2002). Assessing proficiency through word associations: is there still hope? *System*, 30, 315–329. [https://doi.org/10.1016/S0346-251X\(02\)00017-9](https://doi.org/10.1016/S0346-251X(02)00017-9)

АНОТАЦІЯ

У запропонованій статті порівнюється структура ментального лексикону англійської мови британських носіїв мови та іранців, які вивчають англійську мову як іноземну. Увага приділялась тому, як слова вибираються та використовуються двома групами досліджуваних – носіїв та не носіїв мови. Були проаналізовані типи поєднань словникових асоціацій, синтагматичні та парадигматичні зв'язки, які частіше використовуються двома групами. В експерименті взяли участь 40 англомовних носіїв та 40 не носіїв мови – студентів чоловічої та жіночої статі. Порівнювався їхній ментальний лексикон. Відповідно до Оксфордського тесту визначення рівня володіння англійською мовою (OPT) немовні суб'єкти були розподілені на три групи рівнями сформованості вмінь: високий, середній та низький. Далі було запропоновано асоціативний словниковий тест (WAT) як носіям, так і не носіям мови. Порівняння результатів тесту (WAT) за допомогою серії тестів Хи-квадрату та тесту Мана-Уїтні дало змогу встановити, що зв'язки між словами варіюються між носіями та не носіями мови. Результати показали, що не носії мови, які утворювали більшість іранських студентів і вивчали англійську як іноземну, більшою мірою використовували синтагматичні зв'язки. Проте, лише один із учасників, який вивчав мову, використовував у висловлюваннях парадигматичні зв'язки, як і носії мови. Таким чином, був зроблений висновок про те, що студенти, які володіють мовою на високому рівні, використовують у висловлюваннях ті ж самі ментальні зв'язки, що і носії мови. Це дає змогу запропонувати заходи з покращення професійного рівня володіння мовою, що призводить до зміни ментальних зв'язків та зможе внести корективи щодо психологічної проблеми навчання мови та її вивчення у більш академічному контексті та на вищому рівні.

Ключові слова: ментальний лексикон, слово-асоціація, парадигматичні зв'язки, синтагматичні зв'язки, ментальні зв'язки.

Маржан Афруз, Багери Садег Мохамед, Задиги Фироз, Расеи Эзан. Попытки анализа ментального лексикона носителей и не носителей языка: случай ассоциативного сравнения слова

АННОТАЦИЯ

В статье сравнивается структура ментального лексикона английского языка британских носителей языка и иранцев, изучающих английский как иностранный. Внимание уделялось тому, как выбираются и используются слова этими двумя группами респондентов. Были проанализированы типы сочетаний словарных ассоциаций, синтагматические и парадигматические связи, чаще используемые двумя группами. Выводы: 40 англоязычных и 40 не носителей языка – студентов мужского и женского пола, приняли участие в эксперименте, посвященного сравнению их ментального лексикона. Согласно Оксфордскому тесту определения уровня владения английским языком (OPT) не носители английского языка были распределены по группам в зависимости от уровня сформированности речевых умений: высокий, средний и низкий. Далее для выполнения был предложен ассоциативный словарный тест (WAT) как носителям, так и не носителям языка. Сравнение результатов теста (WAT) с помощью серии тестов Хи-квадрат и теста Мана-Уитни позволило установить, что связи между словами варьируются у носителей и не носителей языка. Результаты показали, что не носители языка, которыми были большинство иранских студентов, изучающих английский язык как иностранный, в большей степени использовали синтагматические связи. Однако, только один из участников, изучавший язык, использовал в речи парадигматические связи, как и носители языка. Таким образом мы пришли к выводам, что студенты, владеющие языком на высоком уровне, используют в речи те же ментальные связи, что и носители языка. Такие факты позволяют предпринять меры по улучшению профессионального уровня владения языком, что приводит к изменению ментальных связей и сможет внести коррективы в психологическую проблему обучения языку и его изучения в более академическом контексте и на высшем уровне.

Ключевые слова: ментальный лексикон, слово-ассоциация, парадигматические связи, синтагматические связи, ментальные связи.

Hemispheric Organization of Visual Word Recognition in Turkish Monolinguals

Півкульова організація візуального розпізнавання слів турецьких одномовних респондентів

Filiz Mergen¹

Ph.D. in Linguistics,
Lecturer

Філіз Мерген¹

кандидат філологічних наук,
викладач

E-mail: filiz.mergen@ieu.edu.tr
orcid.org/0000-0002-9583-9153

Gulmira Kuruoglu²

Ph.D. in Linguistics,
Professor

Гульміра Куруоглу²

кандидат філологічних наук,
професор

E-mail: gulmira.kuruoglu@deu.edu.tr
orcid.org/0000-0002-4172-0253

¹ *University of Economics,
Vocational School, Department of
Applied English and Translation*
✉ 156, Sakarya Caddesi Str.,
Balçova-Izmir, Turkey, 35330

¹ *Університет економіки,
професійно-технічний заклад,
кафедра прикладної
англійської мови і перекладу*
✉ вул. Сакарія Кадессі, 156,
Балкова-Ізмір, Турція, 35330

² *Dokuz Eylul University, Faculty
of Letters, Department of Russian
Language and Literature*
✉ 144, Cumhuriyet Blv.,
Kültür Mahallesi, Konak-İzmir,
Turkey, 35220

² *Університет Докуз Ейлул,
факультет листування, кафедра
російської мови та літератури*
✉ бульвар Кумхурієт, 144, Округ
Культур Махалессі, Конак-Ізмір,
Турція, 35220

Original manuscript received September 02, 2018

Revised manuscript accepted March 01, 2019

ABSTRACT

Recently obtained data from interdisciplinary research has expanded our knowledge on the relationship between language and the brain considerably. Numerous aspects of language have been the subject of research. Visual word recognition is a temporal process which starts with recognizing the physical features of words and matching them with potential candidates in the mental lexicon. Word frequency plays a significant role in this process. Other factors are the similarities in spelling and pronunciation, and whether words have meanings or are simply letter strings. The emotional load of the words is another factor that deserves a closer inspection as an overwhelming amount of evidence supports the privileged status of emotions both in verbal and nonverbal tasks. It is well-established that lexical processing is handled by the involvement of the brain hemispheres to varying degrees, and that the left hemisphere has greater involvement in verbal tasks as compared to the right hemisphere. Also, the emotional load of the verbal stimuli affects the specialized roles of the brain hemispheres in lexical processing.

Despite the abundance of research on processing of words that belong to languages from a variety of language families, the number of studies that investigated Turkish, a language of Uralic-Altaic origin, is scarce. This study aims to fill the gap in the literature by reporting evidence on how Turkish words with and without emotional load are processed and represented in the brain. We employed a visual hemifield paradigm and a lexical decision task. The participants were instructed to decide if the letter strings presented either from the right or the left of the computer screen were real words or non-words. Their response times and accuracy of their answers were recorded. We obtained shorter response times and higher accuracy rates for real words than non-words as reported in the majority of studies in the literature. We also found that the emotional load modulated the recognition of words, supporting the results in the literature. Finally, our results are in line with the view of left hemispheric superiority in lexical processing in monolingual speakers.

Key words: *Monolingual, word recognition, emotion words, lateralization, visual hemifields.*

Introduction

With the emergence of cognitive science, there has been great interest in how monolingual speakers process language in the brain. Particularly in the field of psycholinguistics and neurolinguistics, lexical, grammatical, phonological and processing of either visually or auditorily presented verbal stimuli has been investigated via numerous methods. An enormous amount of data from a variety of language families exist in the literature. However, to the best of the authors' knowledge, there are very few studies that investigated Turkish language from

a psycholinguistic perspective, which is spoken as a native language and being learned as a foreign / second language by millions of people today. The existing literature generally focuses on language pathology (Sadiyeva, 2004; Maviş & Özbabalık, 2006; Toğram, Çıkan & Duru, 2013; Ulusoy & Kuruoğlu, 2013), language learning and acquisition (Haznedar, 2007; Dolgunsöz & Sariçoban, 2016; Tok & Yığın, 2013; Sarıca, 2014; Özge, Marinis & Zeyrek, 2015) and bilingualism (Belet, 2009; Çeltek, 2014; Mergen & Kuruoğlu, 2016; 2017). This study aimed to fill this gap in the literature by investigating lexical processing in Turkish, how emotional workload affect lexical processing of Turkish words and their hemispheric organization.

Visual word recognition is a temporal process, whereby the physical features of words, letters, graphemes, phonemes, morphemes, and semantic features are analyzed (Balota, Yap & Cortese, 2006). Word recognition models in the literature define this process as an autonomous system which involves a series of stages. The first and the widely accepted model is Morton's (1969, 1980) *Logogen Model*, which predicts visual and auditory input systems and a verbal output system. When the lexical information in each of these systems pass the activation threshold, the word is recognized (Barber & Kutas, 2007). This model was followed by *Serial* and *Activation Models*. The former holds that word recognition proceeds in a series until the best candidate is matched with the target word (Lupker, 2005). The latter, on the other hand, suggests a facilitation or inhibition of the candidates depending on the similarity between their physical features and those of the target word (McClelland & Rumelhart, 1981). Next generation models are known as *Parallel Distributed Models*, according to which the ties between units are strengthened with time and frequency of use, thus enabling the target word to be recognized easily (Seidenberg, 1995). Unlike the previous models, there is no lexicon in this model, against which the target word compared and contrasted with the possible candidates. Word recognition takes place by information update of the linguistic information based on the statistical analysis of the input as words are encountered and used over time (Barber & Kutas, 2007).

According to the prominent models in the literature, some factors influence the word recognition process. Previous work highlight the importance of frequency of use (Larsen, Kimberley, Mercer & Balota,

2006; Yap & Balota, 2009; Rozin, Berman & Royzman, 2010; Garcia, Garas & Schweitzer, 2012), orthographic neighbors (Andrews, 1997), phonological similarity (Yates, Locker & Simpson, 2004) and being a real or a non-word (Jordan, Patching & Milner, 2000; Jordan & Patching, 2003; Lavidor, Hayes, Shillcock & Ellis, 2004). Later research has shown that valence, i.e. words' being positive, negative or neutral, also exerts considerable influence on lexical processing. Experimental studies give a great deal of support to this finding (Kuchinke, Jacobs, Grubich, Vo, Conrad & Herrmann, 2005; Hofmann, Kuchinke, Tamm, Vo & Jacobs, 2009; Kousta, Vinson & Vigliocco, 2009; Schacht & Sommer, 2009a; Palazova, Mantwill, Sommer & Schacht 2011). However, there is no conclusive data as to the nature and extent of this influence. For example, one line of research holds that, regardless of valence, emotional load of words affect lexical processing (Kousta, Vinson & Vigliocco, 2009), while, on the other hand, another maintains that positive valence is processed faster and more accurately than negative and neutral valence (Kissler & Koessler, 2011; Briesemeister, Kuchinke & Jacobs, 2011; Palazova et al., 2011). The latter view, known as *Positivity Effect*, is associated with our evolutionary background and based on the idea that the brain prioritizes positive stimuli. Studies that used emotional words (Briesemeister et al., 2011; Kuchinke et al., 2005; Kissler, Herbert, Winkler & Junghofer, 2009; Scott, O'Donnell, Leuthold & Sereno, 2009; Kissler & Koessler, 2011; Palazova et al., 2011) or pictures (Schacht & Sommer, 2009b) as stimuli, and electrophysiological (Kissler et al., 2009) and imaging literature (Kuchinke et al., 2005) provide support for this view.

A similar evolution-based assumption holds true for negative valence (LeDoux & Phelps, 2004). According to this view, negative stimuli are easily and rapidly detected. However, processing it takes longer because as it engages our attention in case it involves threat to our survival. This phenomena, known as the *Automatic Vigilance Hypothesis* in the literature, makes it difficult for us to disengage our attention and direct it to novel stimuli, thus lengthening the processing time (Estes & Adelman, 2008). Similar view was introduced by Taylor (1991) in the *Mobilization-Minimization Hypothesis*, which maintains that negative stimuli are detected in two stages. The former is the *mobilization* stage in which the organism rapidly catches the negative

stimuli while in the latter, i.e. *minimization*, it detaches from or replaces it with something else to ensure the survival. There is good deal of evidence from the literature in support of this view (Kuchinke et al., 2005; Borkenau & Mauer, 2006; Estes & Adelman, 2008).

It is unanimously accepted that there is a division of labor between the brain hemispheres and that the left hemisphere is predominantly responsible for language processing (Frost et al., 1999; Hellige, 2001; Lieberman, 2002; Dehaene, Le Clec'H, Poline, Le Bihan, & Cohen, 2002; McCandliss, Cohen & Dehaene, 2003; Sommer, Aleman, Bouma & Kahn 2004; Hugdahl, 2005; Barber & Kutas, 2007; Nałçacı, 2010). Although a number of reasons for this dominance have been suggested, the evolution-based view that specialization of functions in the brain hemispheres would lessen the competition between the hemispheres, thus increase the chances of the survival of the organism is the most widely accepted one (Toga & Thompson, 2003). Another view is that the left hemisphere is more suitable to language processing as opposed to the right hemisphere, thanks to its neuroarchitecture (Jung-Beeman, 2005; Fassbinder & Tompkins, 2006; Nałçacı, 2010).

After Broca's seminal paper on the superiority of the left hemisphere in language processing, a bulk of research has been done. It was revealed in the imaging literature that the area known as *Planum Temporale*, part of Wernicke's area is larger than its homologue in the right hemisphere, and this finding has been taken as evidence for left hemispheric dominance in language tasks (Lieberman, 2002; Toga & Thompson, 2003; Hugdahl, 2005). Also, dichotic listening studies in which the verbal stimuli presented to the right ear are processed faster than when presented to the left ear added further support for left hemisphere superiority (Hugdahl, 2005). Similarly, Wada tests, split brain studies and neuroimaging data all strengthen the idea that the left hemisphere is specialized for language processing (Frost et al., 1999; Hellige, 2001; Hugdahl, 2005). Finally, word recognition literature confirmed these results (Brysbaert, Vitu & Schroyens, 1996; Deason & Marsolek, 2005). Particularly, evidence from visual hemifield studies provided solid data that the mental lexicon is situated in the left hemisphere (Babkoff, Faust & Lavidor, 1997; Jordan, Patching & Milner, 2000; Deason & Marsolek, 2005).

The Present Study

Participants

Fifty-three monolingual speakers of Turkish (17 males, 36 females) participated in the study. The mean age of the participants was 28.25 ($std = 7.32$, min: 18, max: 45).

The candidates were given an eligibility questionnaire which involved queries on age, hand preference, and health problems such as any neurological disorders or visual problems. As a result of the evaluation of the candidates' responses, fifty-three right-handed monolingual speakers who had no history of neurological disorders were selected. They had normal or corrected-to-normal vision. Their hand preference was assessed by *Edinburgh Handedness Inventory* (Oldfield, 1971), and those who score above 70 out of 100 were accepted for the study (95.60 %). They gave their signed consent for participating in the study.

Method

A lexical decision task was used in the study. The participants were instructed to decide if the visually presented letter strings were real words or non-words, and press on the designated keys (key 1, for yes and key 2, for no) with their right hand as fast as possible. The experiment took part in a quiet, dimly-lit room. The participants were seated 40 cm away from a laptop computer and rested their chins on a chin rest to avoid any head movements. They were told to read the instructions that appeared on the screen and were supplied with explanations by the experimenter where necessary. A trial with 20 words was carried out to familiarize them with the test, but the results were excluded from the statistical analysis. Also, they were asked to give feedback about the trial session.

The stimuli were presented on a 3x1.8 GHz, 16.5-inch HP laptop computer with 1024x768 screen resolution. The task started with a warning sound. Then, a cross emerged in the center and stayed on the screen for 1000 ms. Next, the target word appeared either on the right or the left of the fixation point for 200 ms. The stimuli were presented vertically at a 2-degree angle from the right or left of the screen in a

random order. Finally, there came a mask to prevent any afterimage. The participants' reaction times and the accuracy of the answers were recorded via SuperLab 4.0 software program and SPSS 18.0 was used to analyze the data.

Stimuli

A total of 60 words and non-words was used as stimuli. The real words were chosen from a pool of 300 words from *Yazılı Türkçe'nin Kelime Sıklığı Sözlüğü* (Göz, 2003), and rated by Turkish native speakers (N = 100) on a 5-point Likert Scale according to their valence, frequency of use and the degree of arousal. The ratings were analyzed, and 10 positive, 10 negative and 10 neutral words were selected from the pool. A one-way ANOVA revealed no significant differences between the words in terms of frequency of use ($F_{2,27} = 0.83$, $p > .05$, $\eta^2 = .058$) and their degree of arousal ($F_{2,27} = 1.13$, $p > .05$, $\eta^2 = .077$). However, they differed significantly in terms of valence ($F_{2,27} = 98.01$, $p < .001$, $\eta^2 = .879$). Thirty non-words were created by exchanging the initial letters and final letters of the real words, and they were all phonologically and orthographically legal words in Turkish. The official web site of *Turkish Language Society* was checked and it was ensured that none of them had any acceptable meaning in Turkish.

Results

Response times (RT) below 250 ms and those above 1800 ms. were discarded from the statistical analysis. As the data were normally distributed, a Paired Samples *t*-Test was conducted. The accuracy of the responses were analyzed based on the number of correct responses within the time permitted. Due to the variation in the proportion of the words and non-words for each participant as a result of response time selection, individual accuracy rates were calculated, and a non-parametric test (Wilcoxon test) was performed on the data.

First, the participants' lexicality judgements were analyzed. Table 1 shows the response times for real words in Turkish and non-words.

As seen in Table 1, the participants' responses for real words are shorter than those for non-words. The difference between the response times are statistically significant.

Table 1. Response Times for Real Words and Non-Words

	N	Mean (ms)	Std.	t	p
Real Words	30	535.22	60.70	-14.517	.000*
Non-words	30	656.26			

* $p < .001$

Next, we examined the accuracy of the responses. Table 2 shows the accuracy rates for real words and non-words.

Table 2. Accuracy Rates for Real Words and Non-Words

	N	Mean (%)	Std.	Z	p
Real Words	30	83	.10		
Non-words	30	61	.19	-5.79	.000*

* $p < .001$

A Wilcoxon Test revealed that the participants responded to real words more accurately than non-words. The difference was found statistically significant.

Our second hypothesis was whether the valence of the words would have any effect on the speed and accuracy of the responses. To this end, we analyzed the response times for words with different valence. The results can be seen in Table 3.

Table 3. Response Times for Words with Different Valence

Turkish Words	N	Mean (ms)	Std.	t	p
Positive Words	10	491.06	78.57	-6.972	.000*
Negative Words	10	566.30			
Positive Words	10	491.06	65.03	-6.409	.000*
Neutral Words	10	548.31			
Negative Words	10	566.30	71.77	1.825	.074
Neutral Words	10	548.31			

* $p < .001$

A Paired Samples *t*-Test revealed that fastest response times were for the positive words, followed by neutral words. It was seen that it took the longest for the participants to recognize negative words.

To reveal any differences in the recognition of words with different valence, we analyzed the accuracy of the responses. The results are given in Table 4.

Table 4. Accuracy Rates for Words with Different Valence

Turkish Words	N	Mean (%)	<i>Std.</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Positive Words	10	88	.13	-1.873	.061
Negative Words	10	83	.14		
Positive Words	10	88	.13	-3.042	.002**
Neutral Words	10	81	.14		
Negative Words	10	83	.14	-1.162	.245
Neutral Words	10	81	.14		

**p* < .001

According to Table 4, the highest accuracy rates belong to the positive words. However, only the difference between the positive and neutral words were statistically significant.

Finally, we examined how the Turkish words are represented in the brain hemispheres. A Paired Samples *t*-Test was performed to analyze the response times and the accuracy rates for words presented to the right and left hemifields.

The results obtained from the analysis of response times can be seen in Table 5.

Table 5. Response Times for Turkish Words Presented to the Right and Left Visual Fields

	Mean (ms)	<i>Std.</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Right Visual Field (Left Hemisphere)	505.59	72.93	-6.96	52	.000*
Left Visual Field (Right Hemisphere)	564.85	52.46			

**p* < .0001

As can be seen in Table 5, the words presented to the right visual field have shorter response times than those presented to the left visual field. This result shows that the left hemisphere (LH) is faster in recognizing words than the right hemisphere (RH).

The accuracy rates of the words presented to the right and left visual fields are given in Table 6.

Table 6. Accuracy Rates for Turkish Words Presented to the Right and Left Visual Fields

	Mean (%)	Std	Z	p
Right Visual Field (Left Hemisphere)	83.62	.12	-.066	.948
Left Visual Field (Right Hemisphere)	83.11	.13		

$p > .05$

A Wilcoxon Test revealed no statistically significant difference between the words presented from the right and the left visual fields, which can be interpreted as similar performance in recognizing words in either hemisphere.

Discussion

The point of departure in our study was to investigate the lexical processing of Turkish words, the effect of valence in processing and the brain representations of the words. First, we examined the lexicality judgements of Turkish monolinguals. Response time data revealed a statistically significant difference between the real words and non-words, and the analysis of the accuracy rates supported this result.

Experimental research on word recognition has consistently shown that real words are processed faster and more accurately than non-words (Mohr, Pulvermüller & Zaidel, 1994; Lavidor et al., 2004; Kuchinke et al., 2005; Hauk, Davis, Ford, Pulvermüller & Marslen-Wilson, 2006; Nemrodov, Yuval, Javitt & Lavidor, 2011). Nemrodov et al. (2011) maintain that both hemispheres are equally competent in distinguishing real words from non-words and that there is a greater activation in both hemispheres in processing non-words. This phenomena is known as *Word Superiority Effect*. Nemrodov et al. (2011) attribute this effect to the fact that non-words differ from real words in that they have no semantic associations in the mental lexicon despite being orthographically legal words. In support for this view, Kuchinke et al. (2005) attribute this to the recruitment of more cognitive resources. The results obtained in our study add further support to the widely accepted view in the literature.

To investigate whether the valence of words have any effect in processing of the visually presented words, we analyzed the

response times and accuracy rates of positive, negative and neutral words separately. Response time data revealed that positive words were processed faster than both negative and neutral words. Also, no significant difference between the response times of negative and neutral words was found. Accuracy rates, however, partially support these results. We discuss these findings below.

We reported faster response times for positive words as compared to negative and neutral words. This result is consistent with previous evidence regarding the *Positivity Effect* phenomena, which is associated with the brain's tendency to prioritize positive stimuli in order to increase the chances of survival and well-being (Kuchinke et al., 2005; Kissler et al., 2009; Kissler & Koessler, 2011; Briesemeister, Kuchinke & Jacobs, 2011; Palazova et al., 2011). Studies which employ verbal (Kuchinke et al., 2005; Kissler et al., 2009; Scott et al., 2009; Kissler & Koessler, 2011; Palazova et al., 2011; Briesemeister, Kuchinke & Jacobs, 2011) and non-verbal stimuli, i.e. pictures (Schacht & Sommer, 2009b) yielded similar results. Also, electrophysiological (Kissler et al., 2009) and neuroimaging studies (Kuchinke et al., 2005) lend support to this view.

The finding that positive words were recognized faster than negative words runs contrary to some research which claims that emotional load of words facilitate recognition regardless of valence (Kousta, Vinson & Vigliocco, 2009). However, our results converge with the previous work which attributed a differential status to negative words. In the literature, negative words have been classified differently from positive and neutral words. For example, Sutton and Altarriba (2008) reported that negative words engage cognitive resources to a greater extent, require a more detailed analysis and cause interferences in the lexical retrieval, which, in turn, slow down the processing. As evidenced in the previous work in the literature, longer response times for negative words as compared to positive and neutral words were reported. For example, in the Estes and Adelman study (2008), in which some confounding factors that influence word recognition such as word length, frequency of use, orthographic neighbors and the degree of arousal were controlled, it was reported that the response times for negative words were longer than positive words. This result was taken as evidence for the greater engagement of attentional resources. Similarly, Kissler and Koessler (2011) reported longer response times and less accuracy for negative

words, but, associated this result with failing to disengage attention from negative stimuli and direct it to novel stimuli. Larsen, Mercer, Balota and Strube (2008), on the other hand, attributed the differential status of negative words to their frequency of use, degree of arousal and the relative differences in their perception by people.

Slower processing of negative words in our study can be explained on evolutionary grounds. It is well-established in the literature that quick responses to threatening stimuli is critical to our survival (LeDoux & Phelps, 2004). The supporters of this view maintain that negative stimuli are detected rapidly, but require a detailed analysis as they may be threatening for the organism (Taylor, 1991). However, this analysis may be time-consuming, effortful for the brain, and lead to slower processing of the stimuli (Kuchinke et al., 2005; Borkenau & Mauer, 2006; Estes & Adelman, 2008). The response time analysis in our study is in line with the predictions of the *Automatic Vigilance Hypothesis* in the literature.

When we look at the accuracy rates for positive, negative and neutral words, we see that it is only the difference between the positive and neutral words that reach the level of significance. The difference in accuracy rates between positive and negative words and those between negative and neutral words weren't found significant. This result partially supports the response times. We have two explanations for this result. One could be accuracy-response time tradeoff phenomena (Bogacz, Wagenmakers, Forstmann & Nieuwenhuis, 2010) which assumes that participants make a choice between speed and accuracy of their responses in experimental tasks. In line with this view, our participants favored faster response times over accurate answers. Another explanation could be the lexical properties of the words in the stimuli set. In stimuli selection process, native speakers of Turkish rated the words according to their frequency, valence and the degree of arousal. Concreteness was not controlled for. Bearing in mind that positive and negative words describe emotional phenomena and that they are less concrete as compared to neutral words, the concreteness effect may account for this result.

Finally, we analyzed how Turkish words are organized in the brain hemispheres. The results from the response time analysis showed that the words presented to the right visual field (RVF) were processed faster than those presented to the left visual field (LVF). According

to the cross organization in the brain hemispheres, this result can be interpreted as left hemisphere (LH) dominance in lexical processing. When we look at the accuracy rates for words presented to the RVF and LVF, no statistically significant difference was found.

There is a consensus in the literature that the left hemisphere is predominantly responsible for language tasks, particularly in the right-handed monolingual population (Frost et al., 1999; Hellige, 2001; Lieberman, 2002; Toga & Thompson, 2003; Hugdahl, 2005). It is argued that the neuroarchitecture of the left hemisphere accounts for this superiority (Jung-Beeman, 2005; Nalçacı, 2010). Similarly, a great deal of evidence came from lexical processing studies, which led to the conclusion that the mental lexicon resides in the left hemisphere (Babkoff, Faust & Lavidor, 1997; Deason & Marsolek, 2005). Activation in the *Fusiform Gyrus* in the occipitotemporal area in the left hemisphere strengthened these findings (Dehaene et al., 2002; McCandliss, Cohen & Dehaene, 2003). Greater involvement of the left hemisphere in visual word processing as compared to the right hemisphere reported in electrophysiological studies confirm the role of the left hemisphere in language processing (Barber & Kutas, 2007). Our results obtained from the analysis of the response time data are in line with the prevalent view in the literature.

The analysis of the accuracy rates, however, doesn't fully support the response times. Our results show that the participants performed equally well when the words were presented from both visual fields. We explain this finding with accuracy-response time tradeoff phenomena (Bogacz et al., 2010) In line with this view, our participants favored faster response times over accurate answers, which led to no observable difference between the hemispheres.

Conclusion

The present study aimed to investigate visual word recognition in Turkish and its brain organization.

First, the speed and the accuracy rates of the real words and non-words were analyzed. The results showed that real words in Turkish are processed faster and more accurately, which is a finding that replicates the *Word Superiority Effect* phenomena in the literature.

Secondly, we investigated whether the valence of the words would exert any influence on lexical processing. We analyzed the response times and the accuracy rates for positive, negative and neutral words. The results revealed that positive words were processed faster and more accurately than negative and neutral words. This result is in line with the *Positivity Effect* phenomena in the literature, which maintains that the human brain is inherently more inclined to positive stimuli due to its evolutionary background. Another important finding is that we obtained longer response times for negative words as compared to positive words. This finding is interpreted as the potential of negative words to engage the attentional resources and delay the processing time. An interesting finding is that no significant difference was found in the response times and the accuracy rates between the positive and negative words and between the negative and neutral words. This was explained by the participants' choice between speed and accuracy of the responses. Another explanation may be the concrete nature of the neutral words, which enhanced the participants' recognition of the neutral words as compared to neutral words.

Finally, we investigated the hemispheric organization of Turkish words. The analysis of the response time data demonstrated that the participants processed words faster in the left hemisphere. This result is consistent with the widely accepted view in the literature which holds that the left hemisphere is dominant in language processing. When accuracy rates were analyzed, we saw that the participants performed equally well when the words are presented from either hemisphere. This result was explained by the speed-accuracy tradeoff in which the participants favored speed over the accuracy of their responses.

References

- Andrews, S. (1997). The effect of orthographic similarity on lexical retrieval: resolving neighborhood conflicts. *Psychonomic Bulletin & Review*, 4(4), 439–461. <https://doi.org/10.3758/BF03214334>
- Babkoff, H., Faust, M., & Lavidor, M. (1997). Lexical decision, visual hemifield and angle of orientation. *Neuropsychologia*, 35(4), 487–495. [https://doi.org/10.1016/S0028-3932\(96\)00072-3](https://doi.org/10.1016/S0028-3932(96)00072-3)
- Balota, D.A., Yap, M.J., & Cortese, M.J. (2006). Visual word recognition: the journey from features to meaning (a travel update). In M.J. Traxler & M.A. Gernsbacher (Eds.), *Handbook of Psycholinguistics*, (pp. 285–375). A.B.D. : Academic Press.

- Barber, H.A., & Kutas, M. (2007). Interplay between computational models and cognitive electrophysiology in visual word recognition. *Brain Research Reviews*, 53(1), 98–123. <https://doi.org/10.1016/j.brainresrev.2006.07.002>
- Belet, Ş.D. (2009). İki Dilli Türk Öğrencilerin Ana Dili Türkçeyi Öğrenme Durumlarına İlişkin Öğrenci Veli ve Öğretmen Görüşleri (Fjell İlköğretim Okulu Örneği Norveç). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 71–85. <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/308>
- Bogacz, R., Wagenmakers, E.J., Forstmann, B.U., & Nieuwenhuis, S. (2010). The neural basis of the speed-accuracy tradeoff. *Trends in Neuroscience*, 33(1), 1–16. <https://doi.org/10.1016/j.tins.2009.09.002>
- Borkenau, P., & Mauer, N. (2006). Processing of pleasant, unpleasant and neutral words in a lateralised emotional stroop task. *Cognition & Emotion*, 20(6), 866–877. <https://doi.org/10.1080/02699930500348131>
- Briesemeister, B.B., Kuchinke, L., & Jacobs, A.M. (2011). Discrete emotion effects on lexical decision response times. *PlosONE*, 6(8), 1–9. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0023743>
- Brysbaert, M., Vitu, F., & Schroyens, W. (1996). The right visual field advantage and optimal viewing position effect: on the relations between foveal and parafoveal word recognition. *Neuropsychology*, 10(3), 385–395.
- Brysbaert, M., & Dijkstra, V.H. (2006). Changing views on word recognition in bilinguals. URL : <https://biblio.ugent.be/input/download?func=downloadFile&recordId=685459&fileId=685554> (29.01.2013).
- Çeltek, A. (2014). Türkçenin Yabancı Dil Olarak Çevrimiçi Öğretiminde Bir İzlençe Tasarımı. *Turkish Studies*, 9(3), 451–465. <https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.6411>
- Deason, R.G., & Marsolek, C.J. (2005). A critical boundary to the left hemisphere advantage in visual word processing. *Brain and Language*, 92(3), 251–261. <https://doi.org/10.1016/j.bandl.2004.06.105>
- Dehaene, S., Le Clec'h, G., Poline, J.B., Le Bihan, D., & Cohen, L. (2002). The visual word form area: prelexical representation of visual words in the fusiform gyrus. *NeuroReport*, 13(3), 321–325. <https://doi.org/10.1097/00001756-200203040-00015>
- Dolgunöz, E., & Sarıçoban, A. (2016). CEFR and eye movement characteristics during EFL reading: The case of intermediate readers. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 12(2), 238–252.
- Estes, Z., & Adelman, J.S. (2008). Automatic vigilance for negative words in lexical decision and naming: Comment on Larsen, Mercer ve Balota. *Emotion*, 8(4), 441–444. <https://doi.org/10.1037/1528-3542.8.4.441>
- Fassbinder, W., & Tompkins, C.A. (2006). Hemispheric differences in word-meaning processing: alternative interpretations of current evidence. *Aphasiology*, 20(2–4), 110–122. <https://doi.org/10.1080/02687030500472397>
- Frost, J.A., Binder, J.R., Springer, J.A., Hammeke, T.A., Bellgowan, P.S.F., Rao, S.M., & Cox, W. (1999). Language processing is strongly left lateralized in both sexes: Evidence from fMRI. *Brain*, 122, 199–208. <https://doi.org/10.1093/brain/122.2.199>
- Garcia, D., Garas, A., & Schweitzer, F. (2012). Positive words carry less information than negative words. *EPJ Data Science*, 1(3), 1–16. <https://doi.org/10.1140/epjds3>
- Göz, İ. (2003). *Yazılı Türkçe'nin Kelime Sıklığı Sözlüğü*. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Hauk, O., Davis, M.H., Ford, M., Pulvermüller, F., & Marslen-Wilson, W.D. (2006). The time course of visual word recognition as revealed by linear analysis of ERP data. *NeuroImage*, 30(4), 1383–1400. <https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2005.11.048>
- Haznedar, B. (2007). Crosslinguistic influence in Turkish-English bilingual first language acquisition: The overuse of subjects in Turkish. In L. Belikova & Meroni ve M. Umeda (Eds.), *Proceedings of the 2nd Conference on Generative Approaches to Language Acquisition*, (pp. 124–134). Somerville, MA : Cascadilla Press. <http://www.lingref.com/cpp/galana/2/paper1553.pdf>
- Hellige, J.B. (2001). *Hemispheric Asymmetry: What Is Right and What Is Left*. U.S.A. : Harvard University Press.
- Hofmann, M.J., Kuchinke, L., Tamm, S., Vo, M.L.H., & Jacobs, A.M. (2009). Affective processing within 1/10th of a second: high arousal is necessary for early facilitative processing of negative but not positive words. *Cognitive, Affective and Behavioral Science*, 9(4), 389–397. <https://doi.org/10.3758/9.4.389>
- Hugdahl, K. (2005). Symmetry and asymmetry in the human brain. *European Review*, 13(2), 119–133. <https://doi.org/10.1017/S1062798705000700>
- Jordan, T.R., Patching, G.R., & Milner, A.D. (2000). Lateralized word recognition: assessing the role of hemispheric specialization, modes of lexical access, and perceptual asymmetry. *Journal of Experimental Psychology: Human Perception and Performance*, 26(3), 1192–1208. <https://doi.org/10.1037/0096-1523.26.3.1192>
- Jordan, T.R., & Patching, G.R. (2003). Assessing effects of stimulus orientation on perception of lateralized words and nonwords. *Neuropsychologia*, 41(12), 1693–1702. [https://doi.org/10.1016/S0028-3932\(02\)00326-3](https://doi.org/10.1016/S0028-3932(02)00326-3)
- Jung-Beeman, M. (2005). Bilateral brain processes for comprehending natural language. *Trends in Cognitive Sciences*, 9(11), 512–518. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2005.09.009>
- Kissler, J., Herbert, C., Winkler, I., & Junghofer, M. (2009). Emotion and attention in visual word processing – an ERP study. *Biological Psychology*, 80(1), 75–83. <https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2008.03.004>
- Kissler, J., & Koessler, S. (2011). Emotionally positive stimuli facilitate lexical decisions – an ERP study. *Biological Psychology*, 86(3), 254–264. <https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2010.12.006>
- Kousta, S.T., Vinson, D.P., & Vigliocco, G. (2009). Emotion words, regardless of polarity have a processing advantage over neutral words. *Cognition*, 112(3), 473–481. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2009.06.007>
- Kuchinke, L., Jacobs, A.M., Grubich, G., Vo, M.L., Conrad, M., & Herrmann, M. (2005). Incidental effects of emotional valence in single word processing: an fMRI study. *NeuroImage*, 28(4), 1022–1032. <https://doi.org/10.1016/j.neuroimage.2005.06.050>
- Lavidor, M., Hayes, A., Shillcock, R., & Ellis, A.W. (2004). Evaluating a split processing model of visual word recognition: effects of orthographic neighborhood size. *Brain and Language*, 88(3), 312–320. [https://doi.org/10.1016/S0093-934X\(03\)00164-0](https://doi.org/10.1016/S0093-934X(03)00164-0)
- Larsen, R.J., Kimberley, A., Mercer, K.A., & Balota, D.A. (2006). Lexical characteristics of words used in emotional stroop experiments. *Emotion*, 6(1), 62–72. <https://doi.org/10.1037/1528-3542.6.1.62>
- Larsen, R.J., Mercer, K.A., Balota, D.A., & Strube, M.J. (2008). Not all negative words slow down lexical decision and naming speed: Importance of word arousal. *Emotion*, 8(4), 445–452. <https://doi.org/10.1037/1528-3542.8.4.445>

- LeDoux, J.E., & Phelps, E.A. (2004). Emotional networks in the brain. In M. Lewis, J. Haviland-Jones (Eds.), *Handbook of Emotions*, (pp. 157–172). New York : The Guilford Press.
- Lieberman, P. (2002). On the nature and evolution of the neural bases of human language. *Yearbook of Physical Anthropology*, 45, 36–62. <https://doi.org/10.1002/ajpa.10171>
- Lupker, S.J. (2005). Visual word recognition: theories and findings. URL : <http://psychology.uwo.ca/faculty/lupkerpdfs/Lupker,%202005.pdf> (13.10.2012).
- McCandliss, B.D., Cohen, L., & Dehaene, S. (2003). The visual word form area: expertise for reading in the fusiform gyrus. *Trends in Cognitive Sciences*, 7(7), 293–299. [https://doi.org/10.1016/S1364-6613\(03\)00134-7](https://doi.org/10.1016/S1364-6613(03)00134-7)
- McClelland, J.L., & Rumelhart, D.E. (1981). An interactive activation model of context effects in letter perception: an account of basic findings. *Psychological Review*, 88(5), 375–407. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.88.5.375>
- Maviş, İ., & Özbabalık, D. (2006). Yaşlılıkta Nörolojik Temelli İletişim Sorunları ve Dil ve Konuşma Terapisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 1–18 <http://hdl.handle.net/11421/420>
- Mergen, F., & Kuruoğlu, G. (2016). Türkçe-İngilizce konuşan ikidilli bireylerin ikinci dillerindeki dilbilgisel ve anlamsal işlemlerinin karşılaştırılması. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 61–69. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.12336>
- Mergen, F., & Kuruoğlu, G. (2017). A Comparison of Turkish-English Bilinguals Processing of Emotion Words in Their Two Languages. *Eurasian Journal of Applied Linguistics*, 3(4), 89–98. <https://doi.org/10.32601/ejal.460969>
- Mohr, B., Pulvermüller, F., & Zaidel, E. (1994). Lexical decision after left, right and bilateral presentation of function words, content words and nonwords: evidence for interhemispheric interaction. *Neuropsychologia*, 32(1), 105–124.
- Mohr, C., Rowe, A.C., & Crawford, M.T. (2008). Hemispheric differences in the processing of attachment words. *Journal of Clinical and Experimental Neuropsychology*, 30(4), 471–480. <https://doi.org/10.1080/13803390701550110>
- Nalçacı, E. (2010). Beyin işlevlerinin yanallaşması. In S. Karakaş (Ed.), *Kognitif Nörobilimler*, (pp. 149–168). Ankara : Nobel Tıp Kitapevleri.
- Nemrodov, D., Yuval, H., Javitt, D.C., & Lacidor, M. (2011). ERP evidence of interhemispheric independence in visual word recognition. *Brain and Language*, 118(3), 72–80. <https://doi.org/10.1016/j.bandl.2010.04.004>
- Oldfield, R.C. (1971). Oldfield Handedness Inventory. *Neuropsychologia*, 9(1), 97–113. [https://doi.org/10.1016/0028-3932\(71\)90067-4](https://doi.org/10.1016/0028-3932(71)90067-4)
- Özge, D., Marinis, T., & Zeyrek, D. (2015). Incremental processing in head-final child language: online comprehension of relative clauses in Turkish-speaking children and adults. *Language, Cognition and Neuroscience*, 30(9), 1230–1243. <https://doi.org/10.1080/23273798.2014.995108>
- Palazova, M., Mantwill, K., Sommer, W., & Schacht, A. (2011). Are emotion effects in single words non-lexical? Evidence from event-related potentials. *Neuropsychologia*, 49(9), 2766–2775. <https://doi.org/10.1016/j.neuropsychologia.2011.06.005>
- Rozin, P., Berman, L., & Royzman, E. (2010). Biases in use of positive and negative words across twenty natural languages. *Cognition*, 24(3), 536–548.
- Sadiyeva, G. (2004). Beyin hasarı geçiren Türk hastaların dil bozukluklarının dilbilim açısından incelenmesi. *Azərbaycan Milli Bilimler Akademisi Dil Enstitüsü*, 31, 219–242.

- Sarica, N. (2014). Idiosyncrasy in native language acquisition and linguistic transfer in second language acquisition. *International Journal of Language Academy*, 2(4), 554–563. <https://doi.org/10.18033/ijla.127>
- Schacht, A., & Sommer, W. (2009a). Time course and task dependence of emotion effects in word processing. *Cognitive, Affective and Behavioral Neuroscience*, 9(1), 28–43. <https://doi.org/10.3758/CABN.9.1.28>
- Schacht, A., & Sommer, W. (2009b). Emotions in word and face processing: Early and late cortical responses. *Brain and Language*, 69(3), 538–550.
- Scott, G.G., O'Donnell, P.J., Leuthold, H., & Sereno, S.C. (2009). Early emotion word processing: evidence from event-related potentials. *Biological Psychology*, 80(1), 95–104. <https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2008.03.010>
- Seidenberg, M.S. (1995). Visual word recognition: an overview. Speech, Language, and Communication. In J.L. Miller & P.D. Eimas (Eds.), *Handbook of Perception and Cognition*, (pp. 137–179). San Diego, U.S.A : Academic Press.
- Sommer, I.E.C., Aleman, A., Bouma, A., & Kahn, R.S. (2004). Do women really have more bilateral language representation than men? A meta-analysis of functional imaging studies. *Brain*, 127(8), 1845–1852. <https://doi.org/10.1093/brain/awh207>
- Sutton, T.M., & Altarriba, J. (2008). Emotion words in the mental lexicon. *The Mental Lexicon*, 3(1), 29–46. <https://doi.org/10.1075/ml.3.1.04sut>
- Taylor, S.E. (1991). Asymmetrical effects of positive and negative events: The mobilization-minimization hypothesis. *Psychological Bulletin*, 110(1), 67–85. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.110.1.67>
- Toga, A.W., & Thompson, P.M. (2003). Mapping brain asymmetry. *Nature Reviews*, 4(1), 37–48. <https://doi.org/10.1038/nrn1009>
- Toğram, B., Çıkan, G., & Duru, H. (2013). İnmeli Bireylerin Üç Türkçe Afazi Testindeki Performansları Arasındaki İlişki: Bir Ölçüt Geçerliği Çalışması. *Turkish Journal of Neurology*, 19(1), 15–22. <https://doi.org/10.4274/Tnd.07279>
- Tok, M., & Yığın, M. (2013). Yabancı Uyruklu Öğrencilerin Türkçe Öğrenme Nedenlerine İlişkin Bir Durum Çalışması. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 8, 132–147.
- Ulusoy, S., & Kuruoglu, G. (2013). Türk Afazili Hastaların Nesne ve Eylem Adlandırma Becerilerinin Dilbilim Açısından İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6(1), 1011–1031.
- Yap, M.J., & Balota, D.A. (2009). Visual word recognition of multi-syllabic words. *Journal of Memory and Language*, 60(4), 502–529. <https://doi.org/10.1016/j.jml.2009.02.001>
- Yates, M., Locker, L., & Simpson, G.B. (2004). The influence of phonological neighborhood on visual word perception. *Psychonomic Bulletin & Review*, 11(3), 452–457. <https://doi.org/10.3758/BF03196594>

АНОТАЦІЯ

Дані міждисциплінарних досліджень значно розширили наші знання про зв'язки між мовою і мозком. Різні аспекти мови були предметом цих досліджень. Візуальне розпізнавання слів – це процес, який починається з упізнавання фізичних характеристик слів і зіставлення їх з потенційними кандидатами в ментальному лексиконі. Частота слова відіграє важливу роль у візуальному

розпізнаванні слів. Іншими факторами є схожість в написанні й вимові, а також те, чи мають слова значення або є просто набором літер. Емоційне навантаження слів є ще одним фактором, який заслуговує більш ретельного вивчення, оскільки є багато доказів ролі емоцій як у вербальних, так і в невербальних завданнях. Добре відомо, що лексична обробка відбувається із залученням в тій чи іншій мірі півкуль мозку і що ліва півкуля домінує в лексичній обробці порівняно з правою півкулею. Крім того, емоційне навантаження словесних стимуляторів впливає на спеціалізовану роль півкуль головного мозку в лексичній обробці.

Незважаючи на безліч досліджень, присвячених проблемі обробки слів, що належать до мов з різних мовних родин, кількість досліджень на матеріалі турецької мови, мов урало-алтайського походження, мало. Дане дослідження спрямоване на заповнення цієї прогалини в науковій літературі шляхом отримання даних про те, як турецькі слова з емоційним навантаженням і без нього обробляються і відтворюються в мозку. У дослідженні була використана парадигма візуальної половини поля зору і лексичне завдання. Від респондентів вимагалось вирішити, чи є ланцюжки літер, представлені праворуч або ліворуч на екрані комп'ютера, справжніми словами, чи ні. Час виконання завдань і точність відповідей були запротокольовані. Результати дослідження показали, що відповіді на справжні слова були дані за більш короткий час і з більш високим показником точності, ніж на несправжні слова, що підтверджується більшістю досліджень. Ми також виявили, що емоційне навантаження модулює розпізнавання слів, підтверджуючи результати, оприлюднені в науковій літературі. Насамкінець, наші результати відповідають думці про перевагу лівої півкулі в лексичній обробці у одномовних респондентів.

Ключові слова: одномовність, розпізнавання слів, емоційні слова, латералізація, візуальна половина поля зору.

Мерген Філиз, Куруоглу Гульмира. Полушарная организация визуального распознавания слов у турецких одноязычных респондентов

АННОТАЦИЯ

Данные междисциплинарных исследований значительно расширили наши знания о связях между языком и мозгом. Разные аспекты языка были предметом этих исследований. Визуальное распознавание слов – это процесс, который начинается с распознавания физических характеристик слов и сопоставления их с потенциальными кандидатами в ментальном лексиконе. Частота слова играет важную роль в этом процессе. Другими факторами являются сходство в написании и произношении, а также то, имеют ли слова значение или являются просто буквенным набором. Эмоциональная нагрузка слов является еще одним фактором, который заслуживает более тщательного изучения, поскольку имеется много доказательств роли эмоций как в вербальных, так и в невербальных задачах. Хорошо известно, что лексическая обработка

происходит вовлечением в той или иной степени полушарий мозга и что левое полушарие в большей степени вовлечено в речевые задачи по сравнению с правым полушарием. Кроме того, эмоциональная нагрузка словесных стимуляторов влияет на специализированные роли полушарий мозга в лексической обработке.

Несмотря на множество исследований по обработке слов, принадлежащих к языкам из разных языковых семейств, количество исследований на материале турецкого языка, языков урало-алтайского происхождения, мало. Данное исследование направлено на восполнение этого пробела в научной литературе путем представления данных о том, как турецкие слова с эмоциональной нагрузкой и без нее обрабатываются и представляются в мозге. В исследовании была использована парадигма визуальной половины поля зрения и лексическая задача. От респондентов требовалось решить, являются ли буквенные цепочки, представленные справа или слева на экране компьютера, настоящими словами или нет. Время их ответа и точность ответов были записаны. Результаты исследования показали, что ответы на стимульные слова были даны за более короткое время и с более высоким показателем точности, чем на ненастоящие слова, что подтверждается большинством исследований. Мы также обнаружили, что эмоциональная нагрузка модулирует распознавание слов, подтверждая результаты, опубликованные в научной литературе. Наконец, наши результаты соответствуют мнению о превосходстве левого полушария в лексической обработке у одноязычных респондентов.

Ключевые слова: *одноязычие, распознавание слов, эмоциональные слова, латерализация, визуальная половина поля зрения.*

The Linguo-Cultural Concept TORSCHLUSSPANIK as the Representative of Ethno-Specific Psycho-Emotional State of Germans

Лінгвокультурний концепт TORSCHLUSSPANIK як репрезентант етноспецифічного психоемоційного стану німців

Kostiantyn Mizin

Dr. in Philology,
Professor

Костянтин Мізін

доктор філологічних наук,
професор

E-mail: kmizin@i.ua

orcid.org/0000-0003-4449-0067

Researcher ID: C-3943-2019

Scopus ID: 57195981991

Liubov Letiucha

Ph.D. in Philology, Associate
Professor

Любов Летюча

кандидат філологічних наук, доцент

E-mail: letinna@ukr.net

orcid.org/0000-0002-0481-850X

*Pereiaslav-Khmelnytskyi
Hryhorii Skovoroda State
Pedagogical University*
✉ 30, Sukhomlynskyi Str.,
Pereiaslav-Khmelnytskyi,
Kyiv Reg., Ukraine, 08401

*ДВНЗ «Переяслав-
Хмельницький державний
педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»*
✉ вул. Сухомлинського, 30,
м. Переяслав-Хмельницький,
Київська обл., Україна, 08401

Original manuscript received July 22, 2018

Revised manuscript accepted March 12, 2019

ABSTRACT

The given article studies linguo-specificity of the German linguo-cultural concept TORSCHLUSSPANIK that covers a wide semantic space of human psycho-emotional state, which is concentrated around the semantic center «midlife crisis». The revelation of the semantic content of this concept is conducted by verifying the methodology which is a sequence of research procedures. The scientific reliability of this methodology is ensured by Corpus Linguistics data to empirically reinforce linguistic methods proper. Procedure steps of the given methodology are used to identify cross-language equivalents of the concepts names in the comparative linguo-cultural studies in general, because cross-language equivalence allows studying semantic equivalence within the corresponding conceptual world pictures (CWP) which makes it possible to reveal specific vs. unique senses of the compared concepts.

The conducted analysis proves that the reproduction of the fragment in the German CWP representing the concept TORSCHLUSSPANIK is possible in Ukrainian only with the help of actualizing sense equivalents of the given concept – FEAR, MIDDLE AGE, AGING, TIME, LIFE and DEATH. This way their symbolic and mythological meanings are specifically actualized. It was determined in the article, that ethno-specificity of the concept TORSCHLUSSPANIK arose due to the particular combination of meanings that represent a wide emotional palette of Germans, for whom psycho-emotional depressive state of «midlife crisis» is reinforced by the emotion of fear. In its turn, the latter is intensified by the emotion of disappointment at being late, not realising smth, failing to do smth etc. It is remarkable that disappointment is usually accompanied by anger, anxiety, guilt, hostility, malevolence, envy, jealousy and shame.

Key words: *emotion, psycho-emotional state, linguo-cultural concept, Linguoculturology, middle age, fear, disappointment.*

Introduction

Cognition is known to be the main notion of cognitive sciences, in particular of Cognitive Linguistics, which has been exposed to various transformations within the period of 30 years over the post-Soviet linguistic space and has created new linguo-cognitive trends. The latter ones are intended to reveal the correlation between the human cognition reflected in the language (speech) on the one hand and culture (society) on the other in as much detail as possible. A significant role in cognitive processes is played by emotions, which have been neglected by cognitologists for a long period of time. As a result emotional factors still remain outside many cognitive linguistic theories and psycho-linguistic models. The reasons are to be found in the traditional differentiation between cognitive and emotional spheres. However,

nowadays the situation is significantly changing: it has been proved at the experimental level that cognitive processes are influenced to a great extent by emotional factors (see, i.e: Damasio, 2000; Krumhansl, 2002; Phelps, 2006; Roth, 2003). That is why most of psychological theories consider emotions as an integral part of cognitive states and processes (see, i.e: Dalgleich & Power, 1999; Reisenzein, 2019), which, actually cannot be otherwise, for emotions are defined as mental systems of knowledge and evaluation (see, i.e: Schwarz-Friesel, 2007). This creates methodological grounds for studies of emotions from the perspective of the mental constructs, which are used as analytical instruments in the framework of Cognitive-Oriented Linguistics. In the article such mental construct is represented by a linguo-cultural concept while the German concept «Torschlusspanik» is the unexplored emotional state.

We should preliminary note that Cognitive Linguistics vs. Linguocognitology expansion into the post-Soviet linguistic space created methodological grounds for the appearance of a number of typically post-Soviet linguistic disciplines, among them Linguoculturology and Linguoconceptology. These disciplines resulted from certain methodological transformations to which progressive ideas of American and Western European linguo-cognitologists were exposed at the end of 20th century during their adaptation to linguo-philosophical traditions of Soviet Linguistics (Mizin, 2017c: 13–14). Only at first glance was the latter positivism-oriented and structuralism-limited, as a matter of fact, it largely tended to different culturological ideas, to neo-humboldtianism in particular. Here we should mention such typically Soviet linguo-didactic subjects as Culturology and culture-oriented linguistic studies, culture-based theories in the framework of Soviet and post-Soviet Phraseology, and also Ethnolinguistics which is noticeably different from its American counterpart in theoretical and philosophical foundations.

In our opinion, Linguoconceptology is a methodological «twin» of Linguoculturology – one of the central directions in modern Linguistics in Ukraine. The only significant difference about them, if any, lies in the fact that we can only see that Linguoculturology, unlike Linguoconceptology, has wider epistemological tools as the latter is limited by linguo-cultural concepts studies. However, the term «linguo-cultural concept» is also a product of post-cultural theories in post-Soviet Linguistics, since the given concept is not just a mental construct vs. cognitive structure that serves for perception, accumulation and

transmission of information in human mental space (Schwarz, 1992: 84), but also a culture «cluster» in human consciousness (Stepanov, 2004: 42–67). As we can see, there is a clear adaptation of Western European concept understanding, where the latter is viewed as an operating unit of information (a memory construct), to the Soviet and post-Soviet theoretical and philosophical traditions where the operating nature of the concept acquired additional cultural parameters (concepts create a conceptual sphere which contains a nation's culture in a considered form (Lihachev, 1993)). Thus, according to the modern interpretation concepts are considered to be complex (there are at least three components – notional, perceptual and evaluative) units of human mental activity (thinking and memory) which reflect and express the culture.

Therefore, it is important for linguo-cultural studies to reconstruct, with the help of language, the fragment of the conceptual world picture (CWP) where the universal cognitive (psycho-mental) and receptive (psycho-physiological) mechanisms and constructs forming the picture, «overlap» with specific linguo-cultural and ethno-cultural factors. These factors lead to a specific world perception, understanding and behaviour of a definite national community representatives, in the process of ethno- and socio-cultural development of speakers.

This reconstruction causes some criticism from opponents of Linguoculturology who believe that language and thought as unrelated phenomena cannot influence each other in the process of world categorization, conceptualization and verbalization. A particularly sharp criticism is directed at Sapir-Whorf hypothesis, which to a great extent forms theoretical and methodological foundations for Linguoculturology, and some neo-humboldtian ideas. Linguoculturology opponents even believe that the latter's methodological tools are unscientific (for details see: Mizin, 2017b). For this reason, the followers of linguo-cultural studies in Linguistics are permanently searching for new methodological ideas to strengthen empirical component of methodology in linguo-culturological works.

The purpose of this article is to verify methodology that can be used to identify linguo-specificity of the name of the German linguo-cultural concept TORSCHLUSSPANIK, which hasn't been the object of linguo-culturological study so far. The scientific reliability of this methodology is guaranteed by the usage of Corpus Linguistics data. It empirically reinforces linguistic methods proper (primarily

etymological, definitional and context analysis) which make it possible to identify cross-language equivalents of the names for the compared concepts. Cross-language equivalence allows studying semantic equivalence within the corresponding CWP. That makes it possible to reveal specific vs. unique senses of the analysed concepts.

Research Methods

The results of the methods applied in our previous works, devoted to identifying linguo-specific nature of names of the German linguo-cultural concepts SCHADENFREUDE, FERNWEH, GÖNNEN, KUMMERSPECK etc. (see, i.e.: Mizin, 2017a), have demonstrated its verification potential, especially in the cases where researchers' conclusions on linguo-specificity are based on the auto- or heterostereotypes, but not on objective linguistic analysis which can put researchers on the wrong track i.e. make them look for linguo-specificity of language units which does not actually exist. To avoid wrong conclusions and biased results in linguo-cultural studies which uses the mental construct – linguo-cultural concept as the main epistemic unit, during the first stage of concept analysis a researcher should (1) analyse extra-lingual information about the concept to define its linguo-cultural relevance, (2) involve a number of procedures from traditional linguistic methods (etymological, definitional and contextual analyses) and (3) enhance the empirical component of research using Corpus Linguistics data (statistics, language corpora etc.).

The above research steps form the basis of the methodology, whose adequacy verification is tested on the basis of the concepts having linguo-specific names. However, in future we are planning to use it to examine universal concepts which don't seem to possess any specificity. Untranslatability vs. hard-translatability is believed to be a distinctive feature of linguo-specific units (Zaliznjak, 2016: 841). That is why identifying various semantic connotations of concept names for which no equivalent can be found in another language or those that cannot be neutralized in translation is an important component of this methodology. Translation analysis allows us to (1) identify language counterparts or «functionally equivalent fragments» (Dobrovol'skij, Kretov & Sharov, 2005) in the cases where an original concept name in

the object linguo-culture is lacunar, and (2) find concept-correlates while analysing contrastive features of ethno-unique concepts. The latter aspect allows us to define the boundaries of the CWP fragment in the target linguo-culture which at least to some extent covers meanings similar to concept in the original linguo-culture. This approach is especially important for the studies where contrastive or translational analysis aims to study cross-cultural transfer of ethno-specific and ethno-unique concepts (concept transfer). It is obvious that translation cannot provide a full concept transfer i.e. to transfer all its senses to a «foreign» CWP is practically an impossible task, but it is quite possible to bring an idea of the «foreign» fragment of this picture to recipients.

Thus, studying cross-cultural semantic equivalence involves identifying cross-language equivalence. But definitional and etymological analyses do not make it possible to find an equivalent language unit in the cases when a word's codified meaning as well as its etymology are simply not available. In this particular case it is possible to rely on language corpus digital database that can provide examples of how a word is used in different types of discourse. By translating these samples into the target language vs. target languages we can define cross-language equivalent vs. cross-language equivalents.

It should be noted that the new prospects in studying cross-language equivalence emerged with the appearance of parallel texts corpora (Dobrovol'skij, 2006; Dobrovol'skij, 2015; Sichinava, 2014). Developers of automated over-corpus database believe that contrastive corpus studies are much more effective if database is «built upon» parallel corpus which enables one to find equivalents of language units that, first, are «certified» i.e. have real output data, and, secondly, they are marked in many ways i.e. they have different quantitative and qualitative data. The most important point, directly related to the analysed problem, is that in over-corpus database each language unit used in the text of the translation is provided with its functionally-equivalent fragment (FEF). The latter represents at the verbal level (target language) the fragment of CWP (target linguo-culture) transferred from the source linguo-culture as a result of translation as a cognitive process.

Unfortunately, parallel texts corpora and over-corpus database in particular are only found in some language corpora. For example, there are no German-Ukrainian or Ukrainian-German parallel texts corpora because there is no Ukrainian corpus more or less correlative in volume

to other European languages. For instance, «Ukrainian national linguistic corpus» (UNLC) is actually inaccessible to an average Ukrainian user, while «Ukrainian language corpus» on the website «Linguistic portal» (KUM) is currently being developed. This contributes to both increase in its volume in general and technical capacities improvement for working with the corpus digital database. However, the volume of «Ukrainian language corpus» is not sufficient enough to complete thorough contrastive studies, so there is not much to say about over-corpus database.

It is noteworthy that over-corpus database automatic procedures make it possible to distinguish typical features that indicate probable linguo-specificity of a word (Zaloznjak, 2016: 846–847). In the analysis of ethno-specific and ethno-unique concepts when the target translation languages do not contain either a one-word equivalent for a certain concept name or language counterparts in general, the most common are the following features: 1) the presence of numerous FEF; 2) the presence of multi-component FEF; 3) cases where the word is not translated at all i.e. FEF is missing. These same features or criteria of words' linguo-specificity are crucial for our study where we examine linguo-specificity «mechanically» (author's translation of discursive samples) because there are no English-Ukrainian digital corpora of parallel texts. However, the use of «mechanical» analysis does not mean that the results and conclusions of the proposed research are scientifically unreliable or questionable: even the developers of over-corpus database of parallel cross-language corpora state that quantitative methods for measuring linguo-specificity can only be effective in combination with semantic analysis methods proper (Zaloznjak, 2016: 850), where «digital» procedures are closely combined with the «mechanical» ones.

Results and Discussion

Name lacunarity (at least in European languages) of the concept TORSCHLUSSPANIK testifies to its ethno-unique nature. In this case, one should (1) find at least approximate equivalents in other language vs. other languages at the verbal level, and (2) at the level of consciousness – to identify semantic correlates presenting a corresponding fragment of CWP in the target linguo-culture vs. target

linguo-cultures. In the proposed study with the Ukrainian linguo-culture being the target one the given concept is absolutely «unfamiliar» to its representatives.

To determine the semantic content of the concept TORSCHLUSSPANIK, it is methodologically correct to use translation analysis of discursive samples containing the name of the concept from German into Ukrainian. For this reason, we use digital corpus of texts (DWDS) (the word-form *Torschlusspanik* is most frequently found in the newspaper sub-corpus – 384 uses). When translating discursive samples we should take into account etymological, historical and cultural, and mythological foundation of the lexeme *Torschlusspanik* motivation:

1) there is no etymological data about this lexeme;

2) historical and etymological foundation of the word is not entirely clear either. The emergence of the word is related to the tradition of keeping gates closed at night in the cities surrounded by a protective wall. In this way the city citizens were protected at night but those who came after the closure of the gate had to pay rent for a single entry that townspeople found quite annoying. This fact, as it is shown below, underlay the core meaning of the lexeme *Torschlusspanik* – ‘fear of being late’;

3) in Germanic as well as in Slavic mythology, gates denote a boundary between life and death. Ancient Roman and Greek mythology also prove this. Thus, a fear / panic of closing gates can mean a fear or panic of the transience of life and the inevitability of death i.e. closing gates implies the impending death. Consequently, a person has a fear (panic) that life will soon be over and there is less and less time to fulfil some plans / ideas / perspectives.

Below are given the most relevant examples which were used to determine the meaning of the lexeme *Torschlusspanik*:

(1) *Fans des Sommerwetters müssten also keine «Torschlusspanik» entwickeln, sagte der Meteorologe // Отже, за словами метеоролога, любителям літньої погоди не слід панікувати, що літній сезон може скоро закінчитися;*

(2) *Die SPD sei angesichts der Umfragewerte anscheinend in Torschlusspanik // З огляду на результати опитувань СДПН, здається, лихоманить із-за втрати можливостей через брак часу;*

(3) *Dies kann eine übersteigerte Erfolgserwartung an sich selbst sein, eine nicht erfüllbare Erwartung an den potentiellen Partner oder*

so etwas wie **Torschlusspanik** // Це може бути завищене очікування успіху самим собою, реальне очікування потенційного партнера або чогось подібного на киталт «кризи середнього віку», тобто паніки або страху через те, що людині все ж не вдається знайти гідного партнера для шлюбу, сім'ї, сумісного життя, народження дітей, а репродуктивний період скоро закінчується;

(4) Während alle um ihn herum vom Reihenhäuschen träumen und seine Freundin vom Kinderkriegen, flüchtet der Brauereiangestellte <...> in **Torschlusspanik** nach Argentinien <...> // У той момент як усі навколо нього мріють про заблокований житловий будиночок, а його подруга – про народження дитини, працівник броварні [...] тікає через **страх, викликаний кризою середнього віку**, до Аргентини [...];

(5) Denn die **Torschlusspanik** der Mittdreißiger <...> ist nur allzu bekannt: die Ahnung, dass die Zeit abläuft, fürs Kinderkriegen, für die Karriere // Тому що «**Torschlusspanik**» тридцятип'ятирічних, тобто **страх, що життя швидко проходить**, [...] є досконально відомим: відчуття, що час для народження дітей, для кар'єри сливає;

(6) Die handelsübliche Arbeitszeit für ein Buch beträgt zwar ein ganzes Jahr, aber wir überspringen die Hälfte des Jahres <...> und steigen direkt in die **Torschlusspanik** ein // Попри те, що час роботи над книгою складає за стандартними мірками цілий рік, ми перестрибуємо півроку [...] і втрапляємо прямо у **стан паніки, яка викликана тим, що часу вже зовсім не залишається**;

(7) Wenn seine Analyse richtig sein sollte, so wird eine «**Torschlusspanik**» an den Rentenmärkten die Kurse nach oben treiben und die Renditen fallen lassen // Якщо його аналіз виявиться правильним, то «**Torschlusspanik**», тобто **паніка через брак часу**, спровокує стрімкий ріст курсів на ринках цінних паперів із твердим відсотком та падіння доходів;

(8) Die Eile, mit der die CDU jetzt vorgeht und die FDP unter Druck setzt, halte ich für eine Art **Torschlusspanik** der konservativen Hardliner // Поспіх, з яким ХДС виходить тепер уперед і здійснює тиск на вільних демократів (ВДП), я вважаю одним із видів **паніки через цейтнот** консервативних противників компромісів;

(9) Da wir (sie ist auch 35) beide keine Kinder wollen, war das Thema «**Torschlusspanik**» also auch eher keines // Оскільки ми

(їй також 35 років) обоє не хотіли дітей, то «криза середнього віку» в цьому питанні була майже відсутньою;

(10) *Sie will einen Mann fürs Leben und bekommt deswegen langsam **Torschlusspanik**, allerdings wollen sämtliche Verwandten und Bekannten sie mit irgendwem verkuppeln, was also ziemlich schief läuft // Вона хоче чоловіка для життя і тому їй повільно охоплює **паніка**, викликана кризою середнього віку, та численні родичі й знайомі хочуть її з ким-небудь пов'язати, що, власне, не зовсім вдається;*

(11) *In diesem Ratgeber-Artikel geben wir Ihnen Tipps, wie Sie **Torschlusspanik** in der Partnersuche vermeiden und dennoch rechtzeitig den Traumpartner finden // У цій статті ми надамо Вам поради, як уникнути **страху через зрілий вік** при пошуку партнера та як, усе ж таки, вчасно знайти партнера Вашої мрії;*

(12) *Sony macht hier einen auf **Torschlusspanik**, weil man Microsoft nicht wieder den ersten Schuss überlassen will // «Sony» виготовила її* тут через **панічний страх не втратити час**, бо не хочеться знову віддати «Microsoft» пальму першості.*

*Sony PlayStation 3

Our translation proves that all three above mentioned linguo-specific features are typical of the lexeme *Torschlusspanik*:

1) the lexeme is translated differently in most cases (there is a great number of FEF), e.g.: (2), (3), (4), (5) (11) (12);

2) at times it is only possible to render the meaning of the lexeme through a complex sentence (multi-component FEF), e.g.: (1), (2), (3), (4), (5), (6);

3) there are instances where the word is not translated (FEF missing), e.g.: (1), (8).

The lexemes *fear* (*страх*) and *panic* (*паніка*) in the Ukrainian translation are practically interchangeable because panic is nothing but a state of intense fear. The fear itself in the word *Torschlusspanik* is mainly related to the process of rapid aging and approaching death.

It is noteworthy that the Germans themselves can use quotation marks for the word, underlining originality of the notion it nominates e.g.: (1), (5), (7). Integral semantics the lexeme conveys is 'a fear (panic) of being late' and 'a fear (panic) of not making it on time' but its basic semantic shades are:

- a) 'a fear (panic) caused by lack of time', e.g.: (2) (7) (12);
- b) 'a fear (panic) brought about by transience of time', e.g.: (1), (5);
- c) 'midlife crisis' that is 'a fear of loneliness resulted from rapid aging (which often leads to casual and fleeting relationships)', e.g.: (3), (4), (9), (10) (11);
- d) 'a fear (panic) of being unable to realize some life / career plans because of mature age' (6), (8).

As we can see, the lexeme *Torschlussspanik* contains the meaning that is conventionally divided into two semantic vectors: (a) a fear of being late related to time and (b) a fear of failing to realize different life plans (marriage, having children, career, etc.). However, it is impossible to determine which of the semantics is primary. We can assume that the primary is the meaning conveying the situation where a middle-aged person has a panic fear of rapid aging. This fear is considerably intensified when one needs time to have a family (finding a partner) and have children (women's physiological age deadlines for childbearing). First fixations of the analysed lexeme prove this idea. Thus, one of the stories by Lola (Aloisia) Kirschner, better known in the early 20th century under the name of Ossip Shubin, written in 1892, is called «Torschlussspanik» (Brümmer, 1913). The phrase *Midlife crisis* conveys this meaning in English where as Ukrainian and Russian have the following loan-translations: Ukr. *криза середнього віку*; Rus. *кризис среднего возраста*. However, these nominative units are more of terminological (medical) nature as they virtually have no emotivity, expressivity, and intensity. The best example that demonstrates the semantics of midlife crisis the word *Torschlussspanik* contains, is found in the following discursive excerpt:

(13) *Wie alle Mädels des Genres sieht Ute, selbstständig, Single, die Welt strikt manichäisch. Unaufhaltsam nahender Horror: Das 40. Lebensjahr; Zellulitis und Verfall des Frischwerts auf dem Laufsteg der Leiber. Unaufhaltsam entfliehender Traum: Der Märchenprinz. Respektive: jene süsse Mélange aus Macho und Softie, welche man auch als «Halbnackten» Bauarbeiter aus der Limonaden-Reklame kennt. Getrieben von dem, was früher «Torschlussspanik» hiess und heute schlicht «notgeil», fuhrwerk Ute – Unfall nach Unfall – an der Geschlechterfront herum (DWDS).*

This example also contains information that the concept TORSCHLUSSPANIK is being currently replaced by the concept

NOTGEILHEIT. It is clear that the information is largely subjective. However, the question arises whether the semantic component of ‘a fear of being late caused by lack of time’ should be considered secondary if its fixation is absent in the 19th century? Of course, it shouldn’t. On the contrary, there are some reasons to believe that it is the ‘fear of being late’ which was the original one (a script of keeping medieval town gates closed at night), and later on the lexeme *Torschlusspanik* expanded its semantics due to the meaning ‘midlife crisis’. A word linguo-specificity is known to change as a result of semantic evolution. Therefore, the lexeme *Torschlusspanik* reflects both the semantics of such emotional (depressive) state as *midlife crisis* intensified by another emotion – fear (midlife crisis + fear), and the semantics of fear itself intensified by the emotion of disappointment at being late, not realising smth, failing to do smth etc. (fear + disappointment). In its turn, disappointment is usually accompanied by anger, anxiety, guilt, hostility, malevolence, envy, jealousy, and shame. This means that the analysed word accumulates an emotional «bouquet» which determines its linguo-specificity. The fact that the semantic connotation of the lexeme *Torschlusspanik* ‘a fear of being late caused by lack of time’ is often actualized in political discourse, can be simply explained by the way a famous German politician W. Brandt uses the word:

(14) *In der auswärtigen Politik sei mit **Torschlusspanik** nichts gewonnen* (Brandt, 1989: 27).

Conclusions

This article identifies ethno-specific senses of the German linguo-cultural concept TORSCHLUSSPANIK, which represents such a psycho-emotional human state as «midlife crisis», by determining linguo-specificity of the name of the concept. The conducted analysis is based on the methodology, which is a sequence of research procedures and its scientific reliability is provided by Corpus Linguistics data as an empirical basis for linguistic methods proper (etymological, definitional and contextual analyses). Procedure steps of the presented methodology are used to examine cross-language equivalents of the names of concepts in the comparative linguo-cultural studies. Cross-language equivalence allows studying semantic equivalence within the corresponding CWP

which makes it possible to reveal specific vs. unique senses of the analysed concepts.

The analysis of factual material made it possible to find out that the German ethno-cultural concept TORSCHLUSSPANIK was formed on the basis of historical, cultural and mythological meanings which are still relevant. It is obvious that information about the medieval tradition of keeping town gates closed at night is actualized implicitly in the minds of modern German linguo-culture representatives. The same is true about mythological symbolism of gates within the European linguo-cultural space because at present (now) it is a person's «middle age» and fears related to it that dominate in the meaning of this concept. To representatives of the Ukrainian language community a symbolic meaning of closing gates as a transition from life to death (gates are closing – life is drawing to an end and it is the time for death) is unfamiliar. For this reason, it makes no sense to keep a form of the transferring German concept unchanged (by means of transcription / transliteration) because the meaning it conveys is not to be found in the Ukrainian CWP. This fragment of the German CWP can be represented (is only possible to represent) in the Ukrainian CWP only by using correlates of the concept TORSCHLUSSPANIK – FEAR, MIDDLE AGE, AGING, TIME, LIFE and DEATH. This way we actualize their symbolic and mythological meanings.

References

- Brandt, W. (1997). *Erinnerungen*. Berlin: Ullstein.
- Brümmer, F. (1913). *Lexikon der deutschen Dichter und Prosaisten vom Beginn des 19. Jahrhunderts bis zur Gegenwart*. Leipzig: Reclam.
- Dalgleich, T., & Power, M. (Eds.). (1999). *Handbook of cognition and emotion*. Chichester: Wiley. <https://doi.org/10.1002/0470013494>
- Dobrovol'skij, D. (2006). Zur kontrastiven Analyse kulturspezifischer Konzepte. In U. Breuer & I. Hyvarinen (Eds.), *Wörter – Verbindungen: Festschrift Jarmo Korhonen zum 60. Geburtstag*, (pp. 31–45). Frankfurt am Main et al.: Peter Lang.
- Dobrovol'skij, D.O. (2015). Korpus parallelnyh tekstov i sopostavitelnaja leksikologija [Parallel Texts Corpus and Contrastive Lexicology]. *Trudy instituta russkogo jazyka im. V.V. Vinogradova – The Works of the V.V. Vinogradov Russian Language Institute*, 6, 411–446 [in Russian].
- Dobrovol'skij, D.O., Kretov, A.A., & Sharov, S.A. (2005). Korpus parallelnyh tekstov: arhitektura i vozmozhnosti ispolzovanija [Parallel Texts Corpus: Architecture and Possible Use]. *Nacional'nyj kopus russkogo jazyka: 2003–2005. Rezul'taty*

- i perspektivy – Russian National Linguistic Corpus: 2003–2005. Results and Perspectives* (pp. 263–296). Moscow: Indrik [in Russian].
- Domasio, A. (2000). *Ich fühle also ich bin. Die Entschlüsselung des Bewusstseins*. Berlin: List.
- DWDS *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*. Retrieved from <http://www.dwds.de/ressourcen/korpora/>
- Krumhansl, C.L. (2002). Music: A Link Between Cognition and Emotion. *Current Directions in Psychological Science*, 11(2), 45–50. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.00165>
- KUM *Korpus ukrajins'koji movy [Ukrainian Language Corpus]*. Retrieved from <http://www.mova.info/> [in Ukrainian].
- Lihachev, D. (1993). Konzeptosfera russkogo jazyka [The Conceptsphere of Russian]. *Izvestija Akademii Nauk. Serija literatury i jazyka – Bulletin of the Russian Academy of Sciences. Series Literature and Language*, 52(1), 3–9 [in Russian].
- Mizin, K.I. (2017a). Kontrasty nimeckoho nacionalnoho charaktera: koncepty FERNWEH i HEIMWEH [The Constants of the German National Character: the Concepts FERNWEH and HEIMWEH]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu – International Humanitarian University Herald*, 29(2), 67–69 [in Ukrainian].
- Mizin, K. (2017b). Lingvokulturnij koncept «Kapci», abo shhe raz pro metodologichni slabki miscja lingvokul'turologiji [The Linguocultural Concept «Slippers» or Once Again about Methodological Flaws in Linguoculturology]. *Movoznavstvo – Linguistics*, 6, 16–29 [in Ukrainian].
- Mizin, K. (2017c). Perspectives for methodological symbiosis of linguo-pragmatics and linguo-conceptology in Ukraine. *Acta Fakultaty filozofické Západočeské univerzity v Plzni*, 9(2), 9–23.
- Phelps, E.A. (2006). Emotion and cognition: insights from studies of the human amygdala. *Annual review of psychology*, 57, 27–53. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.56.091103.070234>
- Reisenzein, R. (2019). Cognition and emotion: a plea for theory. *Cognition and Emotion*, 33(1), 109–118. <https://doi.org/10.1080/02699931.2019.1568968>
- Roth, G. (2003). *Aus Sicht des Gehirns*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Schwarz, M. (1992). *Einführung in die Kognitive Linguistik*. Tübingen: Francke.
- Schwarz-Friesel, M. (2007). *Sprache und Emotion*. Tübingen & Basel: A. Francke Verlag.
- Sichinava, D.V. (2014). Ispol'zovanie parallel'nogo korpusa dlja kolichestvennogo izuchenija lingvospecifichnoj leksiki [The Use of Parallel Texts Corpus for Quantitative Study of Vocabulary]. *Jazyk, literatura, kul'tura: Aktual'nye problemy izuchenija i prepodavanija – Language, Literature, Culture: Actual Problems of Studying and Teaching*, 10, 37–44 [in Russian].
- Stepanov, J. (2004). *Konstanty: Slovar russkoj kultury [Constants: Vocabulary of Russian Culture]*. Moscow: Akademicheskij Proekt [in Russian].
- UNLK *Ukrajinskij nacionalnyj lingvistichnyj korpus [Ukrainian National Linguistic Corpus]*. Retrieved from http://unlc.icybcluster.org.ua/virt_unlc/ [in Ukrainian].
- Zaliznjak, A.A. (2016). Baza dannyh mezhjazykovyh jekvivalencij kak instrument lingvisticheskogo analiza [Data Base of Cross-language Equivalence as an Instrument of Linguistic Analysis]. *Kompjuterijaznaja lingvistika i intellektualnye tehnologii – Computational Linguistics and Intellectual Technologies*, 15, 840–853 [in Russian].

АНОТАЦІЯ

Пропонована стаття присвячена встановленню етноспецифічності німецького лінгвокультурного концепту TORSCHLUSSPANIK, який охоплює широкий смисловий простір психоемоційного світу людини, сконцентрованого навколо смислового центру – «криза середнього віку». Виявлення смислового наповнення цього концепту здійснюється шляхом апробації методики, яка являє собою низку послідовних дослідницьких процедур. Наукова надійність цієї методики забезпечується залученням даних корпусної лінгвістики як емпіричного підсилення для власне лінгвістичних методів. Процедурні кроки опрацьованої методики можуть слугувати для встановлення міжмовних еквівалентів імен концептів у зіставно-лінгвокультурологічних студіях у цілому, оскільки міжмовна еквіваленція виводить дослідження на рівень смислової еквіваленції в межах відповідних когнітивних картин світу (ККС), що уможливорює встановлення специфічних vs. унікальних смислів зіставляваних концептів.

Аналіз фактичного матеріалу виявив, що відтворити той фрагмент німецької ККС, який репрезентує концепт TORSCHLUSSPANIK, в українській ККС можна за допомогою актуалізації смислових корелятивів цього концепту – СТРАХ, СЕРЕДНІЙ ВІК, СТАРІННЯ, ЧАС, ЖИТТЯ, СМЕРТЬ, активуючи передусім їхні символічні та -міфологічні смисли. Установлено, що етноспецифічність концепту TORSCHLUSSPANIK виникла внаслідок особливої комбінаторики смислів, що представляють цілу палітру емоційного світу німців, де психоемоційний депресивний стан «криза середнього віку» підсилюється емоцією страху. Остання, у свою чергу, інтенсифікується емоцією досади через запізнення куди-н., нереалізацію чого-н., нездійснення чого-н. тощо. Прикметно, що досада може супроводжуватися при цьому гнівом, тривогою, провинною, ворожістю, злорадістю, заздрістю, ревнивістю, соромом.

Ключові слова: емоція, психоемоційний стан, лінгвокультурний концепт, лінгвокультурологія, середній вік, страх, досада.

Мизин Константин, Летючая Любовь. Лингвокультурный концепт TORSCHLUSSPANIK как репрезентант этноспецифического психоэмоционального состояния немцев

АННОТАЦИЯ

Предлагаемая статья посвящена установлению этноспецифичности немецкого лингвокультурного концепта TORSCHLUSSPANIK, который охватывает широкое смысловое пространство психоэмоционального мира человека, сконцентрированного вокруг смыслового центра, – «кризис среднего возраста». Выявление смыслового наполнения этого концепта осуществляется путем апробации методики, которая представляет собой ряд последовательных исследовательских процедур. Научная надежность этой методики обеспечивается привлечением данных корпусной лингвистики как эмпирического усиления для собственно лингвистических методов. Процедурные шаги данной методики могут служить для установления межъязыковых эквивалентов

имен концептов в сопоставительно-лингвокультурологических студиях в целом, поскольку межъязыковая эквиваленция выводит исследование на уровень смысловой эквиваленции в пределах соответствующих когнитивных картин мира (ККС), что делает возможным установление специфических vs. уникальных смыслов сопоставляемых концептов.

Анализ фактического материала выявил, что воссоздать тот фрагмент немецкой ККС, который представляет концепт TORSCHLUSSPANIK, в украинской ККС можно с помощью актуализации смысловых коррелятов этого концепта – СТРАХ, СРЕДНИЙ ВОЗРАСТ, СТАРЕНИЕ, ВРЕМЯ, ЖИЗНЬ, СМЕРТЬ, активируя прежде всего их символические и мифологические смыслы. Установлено, что этноспецифичность концепта TORSCHLUSSPANIK возникла в результате особенной комбинаторики смыслов, которые представляют целую палитру эмоционального мира немцев, где психоэмоциональное депрессивное состояние «кризис среднего возраста» усиливается эмоцией страха. Последняя, в свою очередь, интенсифицируется эмоцией досады через опоздание куда-н., нереализацию чего-н., неосуществление чего-н. и т.п. Примечательно, что досада может сопровождаться при этом гневом, тревогой, виной, враждебностью, злорадством, завистью, ревностью, стыдом.

Ключевые слова: эмоция, психоэмоциональное состояние, лингвокультурный концепт, лингвокультурология, средний возраст, страх, досада.

Text as Reflection of Multiple Ethnic Identity (on material of autobiographic novels by N. Mandela and P. Abrahams)

Текст як віддзеркалення множинної етнічної ідентичності (на матеріалі автобіографій Н. Мандели та П. Абрагамса)

Svitlana Pilishek
Ph.D. in Psychology,
Assistant Professor

Світлана Пілішек
кандидат психологічних наук,
доцент

E-mail: svitlanapilishek24@gmail.com

orcid.org/0000-0002-3685-8901

Researcher ID: C-2377-2018

Khmelnytsky National University
✉ 11, Instytutaska Str.,
Khmelnytsky, Ukraine, 29016

*Хмельницький національний
університет*
✉ вул. Інститутська, 11,
м. Хмельницький, Україна, 29016

Original manuscript received May 17, 2018

Revised manuscript accepted March 19, 2019

ABSTRACT

The article deals with peculiarities of development and manifestation of multiple ethnicity of personality in conditions of polyethnic and multilingual environment that serves as a basis for transformation of both personality's outlook and ethnic identity as a result of learning the second language. The current research is focused on studying the texts of autobiographic novels by Nelson Mandela («A Long Walk to Freedom») and Peter Abrahams («Tell Freedom») written in South African variant of English. Identification of original channels of culturally marked lexis that has been identified in the texts of autobiographies mentioned above has made it possible to confirm the facts multiple ethnicity that the authors possess. Language as a complex,

evolutionary, hierarchically built megasystem undergoes changes at all levels while existing in a particular cultural and historical environment. The character and dynamics of such changes are predetermined by a range of factors including language contacts. The flexibility and cumulative character of the language system make it possible for the language to borrow culturally marked lexis from the «other» language. Such processes are predetermined by the fact that any language exists in close connection to the environment – the people; a language is a means of reality objectivation, a reflection of personality's world. A personality learns another language, uses it in everyday life, absorbs elements of national cultures that are manifested in language through culturally marked lexis, builds own language picture of the world, and creates a network of multiple ethnicities that find their reflection in language. Interaction between a personality and representatives of other ethnic societies within a particular environment highlights both ethnic integrative and differentiating role of language.

Key words: *ethnic identity, language identity, multiple ethnicity, culturally marked lexis, language variant, text.*

Вступ

Глобалізаційні процеси, які відбуваються у цивілізованому світі, чинять безперечний вплив на взаємодію політичних та економічних систем країн, а також їх мов і культур. Ера колонізаторської політики Великої Британії у ХІХ ст. створила унікальні умови для поширення англійської мови поза межами цієї держави та, як наслідок, міжетнічних і міжмовних контактів, котрі спричинили виникнення та розвиток мовних варіантів. Кінець ХІХ та початок ХХ століть лише поглибили трансформаційні процеси в системах контактуючих мов насамперед через зрушення етнолінгвальної, етнокультурної, соціальної та інших видів ідентичностей їх носіїв. З плином часу такий стан справ окреслюється ускладненням та удосконаленням форм і способів міжкультурної комунікації, сприянням безперешкодній міграції, виникненням надсучасних способів миттєвого обміну інформацією за допомогою спільної мови. На особливу увагу заслуговує специфіка формування південно-африканського варіанта англійської мови (ПАА), оскільки для самого регіону нинішньої демократичної Південно-Африканської республіки (ПАР) типовими є поліетнічність, полікультурність, багатомовність; саме це і зумовлює **актуальність нашого дослідження.**

Аналіз наукової літератури показав, що питання ідентичності широко висвітлюється як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями, серед яких О. Бондаренко (2012), М. Варій (2016), Л. Васильєва (2016), М. Гончарова (2005), Н. Денисюк (2013), О. Матузкова (2015), О. Пінчук (1995), Д. Піонтковська (2017), О. Почепцов (1990), О. Ровенчак (2011), О. Селіванова (2008), Л. Співак (2015), Н. Adam (1995), J. Fishman (1999), O. Garcia (2009), K. Liebkind (1999), K. Noels (2014), A. Ouane (2009), S. Rudwick (2006) та ін. У роботах філософської, соціологічної, психологічної, філологічної спрямованості розглядають зміст поняття ідентичності та її змінний характер, визначають її форми та види, з'ясовують фактори, котрі впливають на її формування та прояв. Безперечним надбанням науки є відстежений взаємозв'язок ідентичності та мови. Ще О. Потебня (1993) зауважував, що «мова є не тільки найкращою, а й справжньою, єдиною прикметою, за якою ми впізнаємо народ» (Потебня, 1993: 178–190). Водночас, не повністю розкритим залишається аспект взаємного впливу англійської мови на стани множинної етнічної ідентичності мовців (як форми ідентичності) та на системи їхніх рідних мов. Серед південно-африканських науковців є такі, котрі вивчають механізми дії етнічної ідентичності індивіда на екологію індигенних мов (Kembo-Sure, 2009; Makalela, 2005; Rudwick, 2006); проте недостатньо дослідженою залишається ситуація із тим, як індигенні мови ПАР впливають на трансформацію системи англійської мови (точніше, ПАА), а також як множинна етнічна ідентичність тих, хто використовує англійську мову для повсякденного спілкування, проектується на саму мову. Усе зазначене додатково підсилило **актуальність** нашого дослідження і зумовило формулювання **мети** запропонованої наукової розвідки – встановити факти існування множинних етнічних ідентичностей мовців у англійській комунікації жителів ПАР.

Методи і методика дослідження

Для досягнення окресленої мети передбачається вирішення низки **завдань**, серед яких: (1) дати визначення множинної етнічної ідентичності та встановити чинники її формування; (2) виявити

випадки актуалізації множинної етнічної ідентичності у текстах публіцистичного стилю.

Зазначені мета і завдання роботи зумовили використання загальних та спеціальних **методів** дослідження. До загальних методів належить *спостереження* над об'єктом дослідження, *індукцію* (узагальнення результатів конкретних спостережень), *дедукцію* (виведення окремого із загального), *аналіз* фактичного матеріалу, *кількісний* метод (для встановлення обсягу вибірки та обробки отриманих даних), метод *порівняння* результатів аналізу. Серед спеціальних лінгвістичних методів дослідження, що були нами використані, – *дистрибутивний* метод і метод *дискурсивного аналізу* (для аналізу лексичних одиниць та їх оточення у дискурсі), *контекстуально-інтерпретаційний* аналіз (для встановлення семантичного об'єму досліджуваних одиниць). Із сукупності психолінгвістичних методів нами було відібрано та застосовано метод контент-аналізу (для визначення особливостей вербальної поведінки особистості за ознаками походження вживаної культурно маркованої лексики), кількісний метод (як етап методу контент-аналізу для визначення частоти вживання культурно маркованих слів із метою встановлення етнічної ідентичності мовця), метод класифікації (для розподілу виявлених лексично маркованих слів у групи за мовою походження).

Матеріалом для комплексного системного аналізу обрано автобіографічні твори Нельсона Мандели (Mandela, 1995) «Довгий шлях до свободи» (*Long Walk to Freedom*) та Пітера Генрі Абрагамса (Abrahams, 1954) «Пароль – свобода» (*Tell Freedom*), написані південно-африканським варіантом англійської мови. Вибір текстів цих письменників зумовлений їхнім спільним походженням з ПАР та однаковим соціальним станом на період дитинства, схожим віком та рівнем отриманої освіти, подібною політичною позицією. Спільні біографічні дані та життєвий досвід Н. Мандели та П.Г. Абрагамса, відбиті в автобіографіях, створюють основу для проведення порівняльного аналізу отриманих результатів. Єдине, що не є спільним у зазначених авторів – етнічна приналежність, зумовлена проживанням на географічно різних територіях ПАР та яка віддзеркалює унікальні індигенні культури, в осередках яких відбувалося становлення особистостей цих письменників та громадських діячів.

Результати та дискусії

Ідентичністю називають стан зв'язку особистості із певною групою суспільства, якому притаманна низка норм, ідеалів, систем цінностей і усвідомлення нею (особистістю) своєї належності до даної підструктури суспільства та свого місця у ній. Саме цей стан зумовлює закладання особливостей світосприйняття індивіда, утворює особистісну мовну картину світу, продукує інтегративне ставлення до мови як до одного із каналів ідентифікації. Ідентифікувати особистість етнічно можливо за притаманною їй сукупністю етнокультурних цінностей, які характеризують взаємодію людини як із етносом, так і з соціумом; при цьому етнокультурні цінності «не залежать від конкретної людини, а визначаються культурою» (Варій, 2016).

Водночас, визначення ідентичності також виділяє особистість з-поміж маси інших людей через специфіку світосприйняття та мову. Відтак, мова є тим інструментом, за допомогою якого особистість, з одного боку, інтегрується у певну спільноту, а з іншого – вирізняється завдяки своїм етнолінгвістичним характеристикам. Що більш культурно та мовно розмаїтим є суспільство, то більш гостро постає факт прояву ідентичності, яка знаходиться у тривкій взаємодії із мовою й актуалізується через неї.

Сучасна антропологія надає мові чільне місце серед компонентів етнічної ідентичності (Пінчук, 1995; Почепцов, 1990). Позаяк між мовою та ідентичністю існує взаємозв'язок, то можна твердити, що використання певної мови впливає на формування колективної ідентичності, а колективна ідентичність впливає на систему мови та її використання у різних життєвих ситуаціях. За умов полікультурного суспільства мова панівної групи стає функціонально найбільш важливою, а тому носії меншої за значущістю мови вимушено переходять на використання панівної мови через низку економічних і соціальних переваг останньої. Водночас, варто усвідомлювати, що домінуючий статус мови не завжди і не обов'язково визначається кількісними показниками її носіїв; якісні показники – серед яких зокрема і престижність – також можуть бути визначальними (Oakes, 2001). До прикладу, ситуація з англійською мовою у ПАР. Незважаючи на те, що англійська мова

є однією із державних разом із десятима індигенними мовами (зулу, коса, сесото, тсвана та ін.), загалом нею володіють на достатньому рівні не більше двадцяти відсотків населення країни; утім знання цієї мови є ознакою якісної освіти, можливості знайти кращу роботу та підвищити рівень життя.

У змалюванні мовної ситуації у ПАР доречним буде зазначити і про різноманітність проявів ідентичності представниками етносів, які населяють країну. Так, кожен громадянин ПАР пов'язаний із низкою культурних та соціальних груп, а звідси і належність людини до різних видів ідентичностей: етнічної, соціальної, професійної і т. ін. У фокусі нашого дослідження перебуває етнічна ідентичність – усвідомлення себе людиною, приналежною до певної етнічної групи через відповідну мову.

Передусім зауважимо, що ядром етнічної ідентичності є етнічність – формальна та колективна за змістом. Етнічна ідентичність за своїм характером є продуктом соціальним, а не біологічним. Формуючись впродовж перших п'ятнадцяти років життя людини, етнічна ідентичність детермінована «суб'єктивними оцінками особистісного досвіду» (Noels, 2014: 89) і «конкретними суспільними потребами й індивідуальністю особистості» (Селіванова, 2008: 270). Досліджуючи вплив мовної ситуації у ПАР на розвиток ПАА, ми керуємось визначенням етнічної ідентичності, запропонованим О. Селівановою (2008): «Етнічна ідентичність розглядається і як результат спільних із членами етнічної групи уявлень, ідей, повсякденного досвіду, культури, історії, вірувань, мови, комунікативної поведінки, тощо, сформованих у процесі етнокультурної соціалізації та при взаємодії з іншими народами» (Селіванова, 2008: 268). Відчуття належності індивіда до певної етнічної спільноти відбувається через фіксацію присутності перелічених вище індикаторів етнічної ідентичності, включаючи мову. Отже, мова виступає етноінтегровальним параметром (Селіванова, 2008) та, відповідно, відіграє визначальну роль у міжгруповій диференціації в умовах полікультурного багатомовного середовища ПАР.

Попри важливу етнооб'єднувальну функцію, мову не слід розглядати як константну ознаку етнічної групи, оскільки остання під впливом політичних, соціальних та ін. чинників може бути змушена використовувати (частково або повністю) іншу мову

(Васильєва, 2016; Співак, 2015). Відтак ми можемо говорити про гнучкість та неврівноваженість етнічної ідентичності, її здатність до так званого розширення своїх меж, що досягається адаптуванням особистості до змін у середовищі через взаємодію (перш за все – вербальну комунікацію) у соціумі із представниками інших етнічних спільнот.

Можливість відслідкувати амбівалентність етнічної ідентичності випадає під час спостереження за мігрантами або тими, хто вивчає іноземну мову. Так, наприклад, з ХІХ ст. для встановлення комунікації між місцевими жителями Південної Африки та переселенцями з Британських островів використовувалась переважна за своїм статусом англійська мова, системні рівні якої зазнавали змін у новому лінгвальному середовищі. Водночас відбувалися трансформації етнічних ідентичностей як носіїв індігенних мов, так і носіїв англійської мови. У контексті нашого дослідження релевантними є висновки наукової розвідки К. Лібкінд (Liebkind, 1999) щодо двоканальності процесу формування станів етнічної ідентичності під час засвоєння іноземної мови. За К. Лібкінд (Liebkind, 1999), перспектива набуття іншокультурної етнічної ідентичності є можливою за умов досконалого володіння іноземною мовою та власне визначеного особистого ставлення мовця до цієї мови та культури в цілому. Говорячи про двоканальність, К. Лібкінд (Liebkind, 1999) уточнює, що ті, хто вивчають іноземну мову, ставляться до неї або як до засобу порозуміння у процесі спілкування, або як до інструменту повної інтеграції в іншомовне суспільство. При цьому первинна етнічна ідентичність індивіда залишається непорушною, якщо іноземна мова для мовця виступає звичайним засобом встановлення контакту; проте, ми можемо говорити про суттєві зміни у етнічній ідентичності, про набуття індивідом додаткових етнічних ідентичностей, якщо іноземна мова є інструментом ототожнення себе із власне носіями мови, яка вивчається (Liebkind, 1999: 148).

Про динамічний характер ідентичності фактично зауважує А. Рейєс: «етнічна ідентичність є не сталою властивістю індивіда, а соціальним здобутком, досягнутим через взаємодію» (Reyes, 2010: 400). Авторка посилається на результати досліджень Б. Ремптона (Rampton, 1995), у котрих йдеться про легкість, з якою представники етнічно розмаїтих груп підлітків утворюють нові

стани етнічної ідентифікації, порушуючи етнічні кордони через взаємодію за допомогою спільної мови спілкування в емергентних громадах (Reyes, 2010: 400).

Викладене вище дає підстави розглядати **етнічну ідентичність** як синергетичну систему – відкриту, складну, нелінійну, нерівноважну, динамічну, адаптивну, здатну до самоорганізації та мінливого розвитку. Тривкість етнічної ідентичності перебуває у протистоянні із полікультурністю і багатомовністю середовища та зазнає трансформацій у відповідь на виклики суспільства (Dombrovan & Oleksandrenko, 2018).

Колоніальний стан, котрий панував у ПАР тривалий час (1795–1961 рр.), створював передумови для виникнення складної системи взаємопроникних ідентичностей, у тому числі й етнічних. Режим апартеїду (1948–1991 рр.), навпаки, диктував умови культурної та мовної гомогенності етнічних груп, і такий суворий підхід до структурування суспільства виключав динамічність характеру ідентичностей та сприяв поширенню переконання про те, що мова виступає обмежувальною ознакою окремо взятої культурно однорідної етнічної групи. Новий демократичний лад країни (починаючи з 1991 р.) змінив вектор мовної політики на багатомовність і полікультурність, аби відповідати викликам нового тисячоліття, у межах котрих багатомовність особистості виступає засобом вираження її множинних етнічних ідентичностей та відкриває широкі можливості пізнання світу через них.

На території ПАР переважна більшість громадян є дво- або багатомовними. Вони щоденно користуються різними мовами для задоволення своїх комунікативних потреб, перебуваючи щоразу у різних мовних спільнотах. За таких обставин відбувається формування низки ідентичностей, і відповідно до комунікативної ситуації обирається саме та, яка надає індивіду відчуття безпеки, комфорту, реалізації встановлених цілей і т. ін. (Joseph, 2004). Аби стати повноправним учасником певної спільноти, індивіду необхідно перейти на мову, якою послуговується група людей, з котрими він вступає у взаємодію. Відтак, мова є безперечним базисом для комфортного переходу індивіда від однієї мовно-культурної групи до іншої та підтверджує наявність декількох ідентичностей.

Багатомовність громадян ПАР сприяє взаємопроникненню контактуючих мов та виникненню у них спільних ознак, котрі

А. Оуане визначає як гетероглосію. Ми погоджуємося із позицією дослідника, що явище транслінгвальності як різновид гетероглосії підтверджує думку, що «різні мови або їх варіанти співіснують у межах одного лінгвістичного коду» (Ouane, 2009: 57).

Система освіти ПАР всіляко сприяє поширенню вивчення та подальшому використанню англійської мови в країні. Це водночас провокує занепад індігенних мов, дев'ять з яких є державними. Дослідження, проведені південно-африканськими науковцями Е. Кембо-Суре (Kembo-Sure, 2009) та Л. Макалела (Makalela, 2005), демонструють наступне: незважаючи на те, що на території ПАР англійська є мовою спілкування на особистісному та суспільному рівні, для більшості громадян ПАР вона не є першою (рідною) мовою. Англломовний прошарок суспільства разом із мовою вбирає в себе особливості ідентичності, типової для західного світу; решта суспільства за своєю ідентичністю є більш наближеною до традиційного для регіону способу життя.

Утім, відомо, що ідентичність за мовною ознакою не завжди співпадає із етнічною. Так само, як і не можна однозначно заперечувати, що мультилінгвальність комунікації не сприяє формуванню множинних етнічних ідентичностей особистості. Такі стани часто можна зустріти у мігрантів, перше покоління котрих впродовж ранніх етапів акультурації зберігають свою етнічність разом із знанням рідної мови; у наступних поколіннях може залишатися лише пам'ять про етнічне походження, що обумовлено поступовим відходом від культурно-історичних традицій та/або мови (Altman, 2015).

У багатокультурному та багатомовному середовищі ПАР співіснують та перебувають у безперервному контакті, в тому числі й мовному, індігенні етнічні групи та нащадки британських колонізаторів, серед яких і ті, для кого англійська мова є рідною. Визначення етнічної ідентичності кожної з груп залежить від рівня володіння мовою або мовами «сусідніх» етнічних груп та прагненням ними користуватися у повсякденному житті. Отже, можна говорити про біетнічну ідентичність, множинну етнічну ідентичність, або навіть про трансетнічну ідентичність, тобто стани, коли індивід уналежнює себе до двох або більше етнічних груп водночас. Останній тип називають маргінальним або негативним. Проте, схожа ситуація виникає лише за умов невірноваженої

ідентифікації із усіма сегментами етнічностей індивіда. Отже, біетнічна або множинна етнічна ідентичності характеризуються високим рівнем володіння як рідною мовою, так і мовою (мовами) сусідніх етнічних груп. Як показує наше дослідження, стан множинної етнічної ідентичності є найбільш практичним для індивіда, оскільки досвід адаптації до середовищ багатьох груп передбачає комфортність у виборі або конкретної мови, або перемикання кодів для окремо взятої ситуації комунікації.

За обставин щоденного спілкування у нечітко виражених, змінних контекстах проявляє себе транслінгвальність. О. Гарсія (García, 2009) доводить, що транслінгвальність, яка передбачає перемикання кодів задля досягнення комунікативної мети дозволяє залучити до процесу комунікації знання усіх мов, котрими володіє індивід. Це, у свою чергу, означає, що у процесі щоденного спілкування людина із множинною етнічною ідентичністю може одночасно користуватися усіма мовами, котрими вона володіє. Обрання мови або «суміші» мов може залежати від індивідуальних особливостей самої особистості, співбесідників, ситуації, виду діяльності, теми розмови, інших чинників, які визначають вибір коду (Гончарова, 2005: 66).

Ситуація обрання мовного коду актуалізувала виокремлення такого різновиду ідентичності, як мовна. **Мовна ідентичність** визначається як «сукупність мовних характеристик індивіда або групи, яка включає знання мови (мовну компетенцію), використання мови (мовленнєву поведінку) та ставлення до мови (мовні установки)» (Губогло, 2003: 39; Бондаренко, 2012: 12–24). Мовна ідентичність є продуктом ідентифікації індивіда із відповідною мовною спільнотою, котра не обов'язково повинна бути такою самою, як і етнічна ідентичність. Відповідно, можна говорити про існування множинної мовної ідентичності індивіда, котрий володіє декількома мовами, серед яких може бути і така, що відповідає його етнічному походженню. Людина у різних ситуаціях вдається до використання того чи іншого коду, або одночасно двох чи декількох кодів, аби наголосити на певній етнічній ідентичності / ідентичностях, з котрою / котрими себе ототожнює.

Так само, як і етнічна ідентичність, мовна ідентичність не є стабільною. Первинно формуючись ще у дитинстві, вона має здатність трансформуватися та набувати нових компонентів, на що

впливає низка чинників. Серед них, слідом за О. Ровенчак (2011), відмічаємо такі: (1) рідна мова, (2) мова, котра знаходиться у користуванні вдома, (3) рідна мова чоловіка або дружини, (4) рідна мова кожного з батьків, (5) мовна ситуація регіону проживання, (6) залученість до «етнічної економіки» регіону проживання, (7) мова спілкування із друзями, (8) мова, за допомогою котрої здобувається освіта, (9) державна мова / мови країни проживання, (10) мова пріоритетної ідентифікації у соціокультурній групі, (11) мова, використання якої дозволяє підвищити соціальний чи економічний статус (Ровенчак, 2011: 98–99).

Вистежити прояви зміни кодів у мовленні носіїв множинних етнічних та мовних ідентичностей можна за допомогою різних методик. Нижче наводимо результати лексичного аналізу прояву множинної ідентичності у ПАА, проведеного на матеріалі англійських автобіографій вихідців із ПАР – державного діяча Нельсона Мандела (Mandela, 1995) та політичного журналіста Пітера Генрі Абрагамса (Abrahams, 1954). Обидва народилися на початку ХХ століття у етнічно змішаних родинах з аристократичним корінням на території нинішньої ПАР: Н. Мандела (Mandela, 1995) на південному сході країни у Східній Капській провінції у сім'ї королівського радника корінного народу Тембу, а П. Абрагамс (Abrahams, 1954) – на півночі в окрузі Гуатенг поблизу Йоханнесбурга від шлюбу вихідця із Ефіопії та «кольорової» жінки, яка походила з Капської провінції. Мовами спілкування у родині та рідною мовою Н. Мандела (Mandela, 1995) та П. Абрагамса (Abrahams, 1954) були відповідно мови коса та африкаанс – одні із панівних індигенних мов у обох зазначених вище регіонах ПАР. Н. Мандела (Mandela, 1995) і П. Абрагамс (Abrahams, 1954) прагнули отримати не просто початкову освіту, але й опанувати університетський курс. Станом на той час на території ПАР уже існувала розвинена мережа місіонерських шкіл, заснованих британськими колонізаторами. Освітній процес у них відбувався англійською мовою, так само як і в університетах. Рівень володіння англійською мовою і Н. Мандела (Mandela, 1995), і П. Абрагамса (Abrahams, 1954) був достатньо високим.

Лексичний аналіз текстів автобіографічних творів Н. Мандела (Mandela, 1995) та П. Абрагамса (Abrahams, 1954), написаних англійською мовою, дозволив виявити культурно

маркований фактичний матеріал, котрий вказує на етнічні та мовні ідентичності авторів, і, відповідно, з'ясувати ступінь їх впливу на формування екології ПАА.

У текстах обох автобіографій наявні культурно марковані лексеми, котрі походять із африкаанс. Африкаанс належить до групи германських мов; вона утворилася на теренах нинішньої ПАР від взаємодії голландської мови із індігенними мовами ще наприкінці XVII століття (задовго до того, як там з'явилася англійська) та існувала лише в усній формі до початку XX століття. Голландська мова та мова африкаанс є спорідненими. Вочевидь, слова з голландської мови та мови африкаанс увійшли до словників місцевих мов. Цим і можна пояснити факт присутності у лексиконі Н. Мандела (Mandela, 1995) та П. Абрагамса (Abrahams, 1954), до прикладу, таких лексем як «*baas*» (хазяїн, бос), «*kaffir*» (житель Африки негроїдної раси), «*mealie pap*» (кукурудзяна каша), «*veld*» (поле), «*moer*» (вбивати), «*Ag!*» (Ох!), «*doek*» (традиційний головний убір жінок) та ін., котрі входять до словника голландської мови.

Лексема «*baas*» обома авторами вживається у значенні «хазяїн» для позначення верховенства статусу людини білої раси у суспільстві, підлеглість їй. Зокрема в автобіографії П. Абрагамса (Abrahams, 1954) зустрічаємо форму «*basie*» як прояв найвищої поваги під час звертання:

«*My baas has run out of petrol,*» I said. (Mandela, 1995).

«*He's sorry, baas,*» Uncle Sam said quickly. (Abrahams, 1954: 36).

«*Ready?*» the white man said. «*A minute, please, basie.*» (Abrahams, 1954: 193).

В обох автобіографіях зустрічаємо іменник арабського походження, запозичений у ПАА з мови африкаанс – «*kaffir*». Словник ПАА (Dictionary of South African English on Historical Principles), укладений на історичних принципах, фіксує наступне значення цього слова: «африканець негроїдної раси, котрий проживає на території нинішньої провінції КваЗулу-Натал та північно-східних частинах Східної Капської провінції». Н. Мандела (Mandela, 1995) та П. Абрагамс (Abrahams, 1954) використовують цю лексему стосовно себе.

«*<...> they never considered me anything but a «kaffir lawyer.*» (Mandela, 1995).

*I was washing up when I heard young voices shouting: «Look at the naked **Kaffir!** Lee's **Kaffir!**» (Abrahams, 1954: 46).*

Очевидно, що у контексті автобіографій слово набуває негативної конотації («чорношкірий»).

Основу харчового раціону небагатих родин у ПАР ще і досі складає кукурудзяна каша – «*mealie pap*» мовою африкаанс. Це словосполучення зустрічаємо в обох автобіографіях: у Н. Мандели (Mandela, 1995) у частині спогадів про перебування у в'язниці часів апартеїду, а у П. Абрагамса (Abrahams, 1954) – часів дитинства.

*At 3 P.M. <...> we were delivered a container of thin **mealie pap** and no utensils.* (Mandela, 1995).

*She cooked a thick, lumpy **mealie pap**.* (Abrahams, 1954: 25).

Типове для опису африканських пейзажів слово «*veld*» – з мови африкаанс дослівно «поле» – також присутнє в обох проаналізованих текстах:

*From an early age, I spent most of my free time in the **veld** playing and fighting with the other boys of the village.* (Mandela, 1995).

*And on the open **veld** the frost lay thick and white on the grass.* (Abrahams, 1954: 28).

Враховуючи той факт, що мова африкаанс є першою мовою П. Абрагамса (Abrahams, 1954), ми можемо стверджувати, що вживання ним лексем цього походження свідчить про сформовані у нього відповідні етнічну та мовну ідентичності. Проте, не можна визнавати те саме щодо Н. Мандели (Mandela, 1995). Відомо, що політичний діяч володів мовою африкаанс на доволі низькому рівні; відтак ми не можемо говорити про сформованість у нього відповідної етнічної ідентичності. Проте вживання Н. Манделою (Mandela, 1995) у англомовному тексті його автобіографії лексем, запозичених у ПАА із мови африкаанс, можна пояснити історичними фактами тривалого перебування цієї мови на території ПАР та результатом її взаємодії із індігенними мовами, серед яких і коса – перша мова Н. Мандели (Mandela, 1995).

Лексичний аналіз текстів автобіографій показав яскравий прояв етнічної та мовної ідентичності коса та зулу у Н. Мандели (Mandela, 1995). В автобіографії П. Абрагамса (Abrahams, 1954) також зустрічаються слововживання, типові для індігенних мов

ПАР коса та зулу, але не з такою частотою, як у Н. Мандели (Mandela, 1995). Присутність лексем у тексті твору та лексиконі П. Абрагамса (Abrahams, 1954) можна пояснити результатом тривалого співіснування та взаємопроникнення місцевих мов коса, зулу, сесото, тсвана, африкаанс та ін. При цьому зважаючи лише на текст автобіографії, ми не можемо однозначно говорити про сформованість у П. Абрагамса (Abrahams, 1954) інших етнічних та мовних ідентичностей окрім тих, що пов'язані із використанням мов африкаанс та англійської.

У Н. Мандели (Mandela, 1995) знаходимо ряд лексем, типових для споріднених індігенних мов коса та зулу. Зазвичай це слова, котрі позначають характерні для культури та побуту носіїв цих мов страви, будівлі, забави та ін. Коське та зулуське походження ідентифікованих у тексті слововживань підтверджується одразу поданим автором дескриптивним перекладом останніх.

Н. Мандела (Mandela, 1995), говорячи про культуру харчування впродовж свого дитинства, вживає типові для мов коса та зулу лексеми «*umphothulo*» та «*umngqusho*», котрі позначають різновиди страв із кукурудзяної крупи. Водночас у П. Абрахамса (Abrahams, 1954) добавкою до кукурудзяної каші слугував різновид дикого шпинату «*moeroga*» – слово з мови тсвана – типової для північних регіонів ПАР.

*They could grind the kernels between two stones to make bread, or boil the mealies first, producing **umphothulo** (mealie flour eaten with sour milk) or **umngqusho** (samp, sometimes plain or mixed with beans).* (Mandela, 1995).

*She put two iron bars across the fire, moved the pap to the very edge, and put on the **moeroga**.* (Abrahams, 1954: 25).

Спогади про хлопчаче дитинство неможливі без згадок про дитячі розваги у полі. Через брак іграшок Н. Мандела (Mandela, 1995) із однолітками гралися у різноманітні ігри у полі: «*ndize*», «*icekwa*», «*khetha*».

*Boys and girls would play games like **ndize** (hide-and-peek) and **icekwa** (touch-and-run). But the game I most enjoyed playing with the girls was what we called **khetha**, or choose-the-one-you-like.* (Mandela, 1995).

Знаходимо у Н. Мандели (Mandela, 1995) і етноспецифічну для народів коса та зулу лексику для позначення назв об'єктів

місцевої архітектури: «*iingxande*» та «*uxande*» – типові назви для мов коса та зулу – означають різновиди будинків квадратної форми; зустрічається також і лексема з мови африкаанс «*rondavel*», що у перекладі означає «будинок круглої форми, у котрому проживають заможні люди».

*The buildings consisted of two **iingxande** (rectangular houses) and seven stately **rondavels** (superior huts).* (Mandela, 1995).

*<...> the regent and his wife moved to the **uxande** (middle house), which automatically became the Great House.* (Mandela, 1995).

Розкриваючи на сторінках автобіографії зміст життєвих ситуацій, Н. Мандела (Mandela, 1995) також актуалізує прояв своєї етнічної та мовної ідентичності коса через вживання лексики на позначення професій, соціального статусу. Наприклад: «*abelungu*» – принизлива назва мовою коса людей білої раси, «*inyanga*» – лікар або шаман, «*baba*» – тато або привітне звертання до літньої людини негроїдної раси серед народів зулу, «*tatomkhulu*» – дідусь або привітне звертання до літньої людини негроїдної раси серед народів коса та зулу і т. ін.

*They called me by the pet name of **Tatomkhulu**, which means «Grandpa» <...>.* (Mandela, 1995).

*«**Baba**,» I said, which means Father, and is a term of respect, «can I give you an apple?»* (Mandela, 1995).

*Chief Joyi said that the African people lived in relative peace until the coming of the **abelungu**, the white people, <...>.* (Mandela, 1995).

*My mother <...> planned to give Zenani a Xhosa baptism by calling in an **inyanga**, a tribal healer <...>.* (Mandela, 1995).

Примітно, що у тексті автобіографії П. Абрагамса (Abrahams, 1954) ми також зустрічаємо приклад поважного звертання до чоловіка похилого віку представника негроїдної раси. Однак, ця лексема актуалізує мовну ідентичність африкаанс – «*oupa*», що у перекладі означає і «дідусь», і використовується як звертання, а також іменник «*boeta*» – у перекладі з африкаанс «брат» – для позначення неформального звертання до чоловіків негроїдної раси середнього віку. Автор також вживає лексему «*kerel*» як форму

звертання до молодого чоловіка негроїдної раси та «klonkie» для позначення «кольорового» населення ПАР (обидва слова походять з африкаанс):

Oupa Ruiters was small and wiry <...>. (Abrahams, 1954: 75).

Boeta Dick had raised my wage to three shillings. (Abrahams, 1954: 168).

«Must've been unpleasant for you. I'm sorry. Alright, kerel, relax.» (Abrahams, 1954: 157).

The man behind the counter smiled at the others, then moved slightly to my end of the counter. «Ja klonkie?» (Abrahams, 1954: 210).

У цілому із текстів автобіографій Н. Мандела (Mandela, 1995) та П. Абрагамса (Abrahams, 1954) було відібрано відповідно 64 та 30 культурно маркованих лексичних одиниць. На рис. 1 проілюстровано розподіл слів за походженням. З графіку зрозуміло, що потік культурно маркованих одиниць в ПАА надходить із мов африкаанс, коса та зулу, сесото, голландської та інших мов. Такий широкий спектр виявлених мов пояснюється тривалим перебуванням цих мов у контакті між собою.

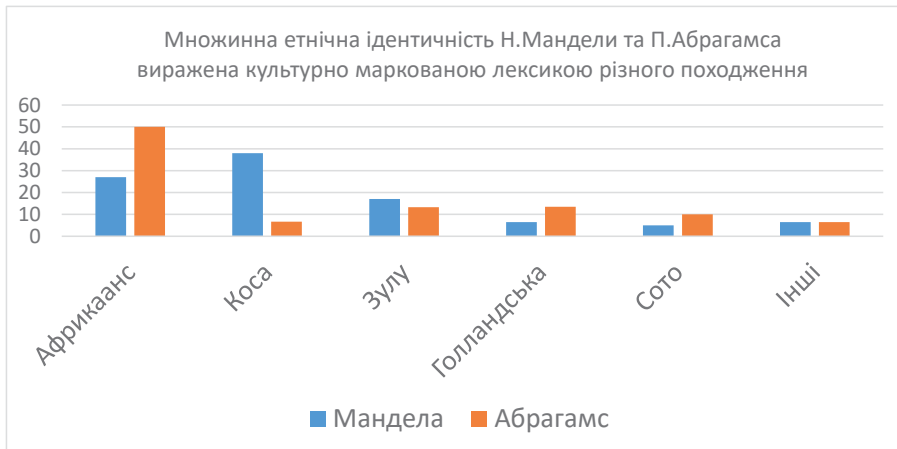

Рис. 1. Джерела походження культурно маркованих лексичних одиниць ПАА

Примітно, що найбільший відсоток запозичень у ПАА надходить з мови африкаанс. Ця індигенна для ПАР мова перебуває у тісному контакті із англійською ще з моменту перших

Британських поселень. Однак, із текстів автобіографій відомо, що Н. Мандела (Mandela, 1995) мав незначні знання мови африкаанс, але для П. Абрагамса (Abrahams, 1954) – це була мова, котрою користувалася його сім'я вдома. А отже, знання даної мови корелюють із сформованою у нього першою етнічною ідентичністю. Ми не можемо сказати те саме про Н. Манделу (Mandela, 1995).

Мова коса у роботі Н. Мандели (Mandela, 1995) представлена майже 40% від виявлених відповідних культурно маркованих одиниць. Висока питома вага запозичень з коса пояснюється тим, що ця мова є першою для Н. Мандели (Mandela, 1995) і свідчить про його першу етнічну ідентичність П. Абрагамс (Abrahams, 1954) вживає незначні 6%.

Враховуючи той факт, що обидві проаналізовані автобіографії написані англійською мовою (точніше – ПАА), ми можемо говорити і про другу сформовану у кожного автора етнічну ідентичність. Тому, відштовхуючись від результатів проведеного лексичного аналізу, ми можемо припускати, що і Н. Мандела (Mandela, 1995), і П. Абрагамс (Abrahams, 1954) є носіями множинної етнічної ідентичності: Н. Мандела (Mandela, 1995) – коса та англійської, П. Абрагамс (Abrahams, 1954) – африкаанс та англійської.

Висновки

Проведене дослідження свідчить про те, що амбівалентний характер стану етнічної ідентичності співіснує із багатомовністю та є її передумовою, в той час як множинна етнічна ідентичність є результатом розмаїтого суб'єктивного досвіду взаємодії із іншими етнічними групами як в історичному розрізі, так і в окремо взятих комунікативних ситуаціях.

Запропонований вище фрагмент результату лексичного аналізу текстів автобіографій Н. Мандели (Mandela, 1995) та П. Абрагамса (Abrahams, 1954) дозволяє зробити **висновки** про існування множинних етнічних та мовних ідентичностей авторів досліджених творів. Практично доведено та проілюстровано думку, що ряд ідентичностей, які утворюють складну систему особистості індивіда, формуються, безперервно змінюються та актуалізуються через мову. Саме мова, чи то рідна, чи то та, яку

людина опановує, уналежнює мовця до конкретної етнічної групи або груп і допомагає визначити низку інших ідентичностей. Людина одночасно може усвідомлювати себе носієм декількох етнічних та мовних ідентичностей і актуалізувати через мову ту ідентичність, котра є найбільш прийнятною для окремої ситуації, котра підкреслює самотність особистості та/або допомагає отримати переваги різного плану. Характер нашого дослідження передбачав відслідковування особливостей впливу на стан мови процесу перемикавання кодів, котрий має місце завдяки реалізації мовцями їх множинних етнічностей та «впаюванню» в тіло основної мови спілкування лексичного матеріалу, типового для інших контактних мов. Проведене дослідження показало, що носіям південно-африканського варіанта англійської мови притаманна множинна етнічна та мовна ідентичності, що відбивається на словниковому складі досліджуваного варіанта англійської мови, збагачуючи його запозиченнями із місцевих мов. **Шляхи наших подальших наукових розвідок** передбачають лексичний аналіз фрагментів інтернет-дискурсу на виявлення у них ознак актуалізації множинних етнічних ідентичностей їх авторів.

Література

- Бондаренко А.Ф. Язык. Культура. Психотерапия. Киев: Кафедра, 2012. 416 с.
- Варій М.Й. Психологія особистості. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2016. 608 с.
- Васильєва Л.П. Національно-культурна ідентичність та етнокультурні асоціації. *Мовознавство*. 2016. № 1. С. 11–22.
- Гончарова М. Роль мови у формуванні різновидів ідентичностей. *Мова і суспільство*. 2005. Вип. 6. С. 60–69.
- Губогло М.Н. Идентификация идентичности: Этносоциологические очерки. Москва: Наука, 2003. 764 с.
- Денисюк Н.П. Формирование этнической идентичности в современных условиях. *Вестник БДУ*. 2013. № 3. С. 86–89.
- Магузкова Е.П. Идентичность и язык. *Интегральная теория англоязычной коммуникации: коллективная монография* / Під заг. ред. Т.І. Домброван. Одеса: ОНУ імені І.І. Мечникова, 2015. С. 106–146.
- Пінчук О. Мова та духовний потенціал людини та етносу. *Генега*. 1995. № 1. С. 25–30.
- Піонтковська Д.В. Психологічні особливості розвитку національної ідентичності студентської молоді: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Острог, 2017. 20 с.
- Потебня А.А. Мысль и язык. Киев: СИЭНТО, 1993. 192 с.

- Почепцов О.Г. Языковая ментальность: способ представления мира. *Вопросы языкознания*. 1990. № 6. С. 120–122.
- Ровенчак О.А. Етнічні та мовні ідентичності та практики українських мігрантів до Польщі та Греції. *Соціальна психологія*. 2011. № 6(50). С. 97–106.
- Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава: «Довкілля – К», 2008. 713 с.
- Співак Л.М. Психологія розвитку національної самосвідомості особистості в юності. Кам'янець-Подільський: «Рута», 2015. 300 с.
- Abrahams, P.H. (1954). *Tell Freedom. Memories of Africa*. New York: Alfred A. Knopf Inc.
- Adam, H. (1995). The politics of ethnic identity: Comparing South Africa. *Ethnic and Racial Studies*, 18(3), 457–475. <https://doi.org/10.1080/01419870.1995.9993874>
- Altman, C. (2015). Two Measures of Bilingualism in the Memories of Immigrants and Indigenous Minorities: Crossover Memories and Codeswitching. *Journal of Psycholinguistic Research*, 44, 187–200. <https://doi.org/10.1007/s10936-014-9288-4>
- Dictionary of South African English on Historical Principles* (n.d). Retrieved from <http://dsae.co.za/>
- Dombrovan, T., & Oleksandrenko, K. (2018). Language Development as a Change of the Parameter Pattern of the Language System. *Psycholinguistics*, 23(2), 66–80. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1210061>
- Fishman, J.A. (1999) *Language and ethnic identity*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Garcia, O. (2009). *Bilingual education in the 21st century: A global perspective*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Joseph, J.E. (2004). *Language and identity: national, ethnic, religious*. Hampshire: Palgrave MacMillan. <https://doi.org/10.1057/9780230503427>
- Kembo-Sure, E. (2009). English as a medium of instruction in Africa: implementing bilingualism in a non-diglossic context. In K.K. Prah & B. Brocke-Utne (Eds.), *Multilingualism: an African advantage; a paradigm shift in African languages of instruction policies* (pp. 79–109). Cape Town: CASAS.
- Liebkind, A. (1999). Social Psychology. In J.A. Fishman (Ed.), *Language and Ethnic Identity* (pp. 141–151). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Makalela, L. (2005). We Speak Eleven tongues: Reconstructing multilingualism in South Africa. In B. Brooke-Utne & R. Hopson (Eds.), *Languages of Instruction for African Emancipation: Focus on Postcolonial Contexts and Considerations* (pp. 147–174). Cape Town: CASAS and DAR es Salaam: Mkuki na Nyota.
- Mandela, N.R. (1995). *Long Walk to Freedom. The Autobiography of Nelson Mandela*. Boston, New York, London: Little, Brown and Company.
- Noels, K.A. (2014). Language variation and ethnic identity: A social psychological perspective. *Language and communication*, 35, 88–96. <http://dx.doi.org/10.1016/j.langcom.2013.12.001>
- Oakes, L. (2001). *Language and National Identity: Comparing France and Sweden*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/impact.13>
- Ouane, A. (2009). My journey to and through a multilingual landscape. In B. Brock-Utne & G. Garbo (Eds.), *Language and Power: The Implications of Language for Peace and Development* (pp. 164–172). Dar es Salaam, Tanzania: Mkuki na Nyota Publishers Ltd.
- Rampton, B. (1995) *Crossing: Language and Ethnicity Among Adolescents*. London: Longman.

- Reyes, A. (2010). Language and Ethnicity. In N.H. Hornberger & S.L. McKay (Eds.), *Sociolinguistics and Language Education* (pp. 398–426). Bristol, UK: Multilingual Matters. <https://doi.org/10.21832/9781847692849-017>
- Rudwick, S. (2006). *Language, Identity and Ethnicity in Post-apartheid South Africa: The Umlazi Township Community*. Durban: University of KwaZulu-Natal.

References

- Bondarenko, A. (2012). *Yazyk. Kultura. Psihoterapiya [Language. Culture. Psychotherapy]*. Kyiv: Kafedra [in Russian].
- Varii, M.Y. (2016). *Psykhohihiya osobystosti [Personality Psychology]*. Lviv: Lvivska Politehnika [in Ukrainian].
- Vasylyeva, L.P. (2016). Natsionalno-kulturna identychnist ta etnokulturni asotsiatsii [National cultural identity and ethnocultural associations]. *Movoznavstvo – Language studies, 1*, 11–22 [in Ukrainian].
- Honcharova, M. (2005). Rol movy u formuvanni riznovydiv identychnostey [The role of language in forming varieties of identities]. *Mova i suspilstvo – Language and society, 6*, 60–69 [in Ukrainian].
- Guboglo, M.N. (2003). *Identifikatsiya lichnosti: etnosotsiologicheskiye ocherki [Personality identification: ethnosociological essays]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Denisiuk, N.P. (2013). Formirovaniye etnicheskoy identichnosti v sovremennykh usloviyakh [Forming of ethnic identity in contemporary conditions]. *Vesnik BDU – Herald of BSU, 3*, 86–89 [in Russian].
- Matuzkova, E. (2015). Identichnost i yazyk [Identity and language]. In T.I. Dombrovan (Ed.), *Intehralna teoriya angломovnoyi komunikatsiyi [Integral theory of English communication]* (pp. 106–146). Odesa: I.I. Mechnikov ONU [in Russian].
- Pinchuk, O. (1995). Mova ta dukhovnyi potentsial liudyny ta etnosu [Language and spiritual potential of people and ethnos]. *Heneza – Genesis, 1*, 25–30 [in Ukrainian].
- Piontkovs'ka, D.V. (2017). Psykholohichni osoblyvosti rozvytku natsionalnoyi identychnosti studentskoyi molodi [Psychological Features of Development of Student's National Identity]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ostroh [in Ukrainian].
- Potebnya, A.A. (1993). *Mysl i yazyk [Thought and language]*. Kyiv: SLenTO [in Russian].
- Pocheptsov, O.G. (1990). Yazykovaya mentalnost: sposob predstavleniya mira [Language mentality: a means of imagining the world]. *Voprosy yazykoznavniya – Language studies issues, 6*, 120–122 [in Russian].
- Rovenchak, O. (2011). Etnichni ta movni identychnisti ta praktyky ukraiyinskykh mihrantiv do Polshi ta Hretsiiyi [Ethnic and language identities and practices of Ukrainian migrants to Poland and Greece]. *Sotsialna psykholohihiya – Social Psychology, 6(50)*, 97–106 [in Ukrainian].
- Selivanova, O.O. (2008). *Suchasna linhvistyka: napryamy ta problem [Modern linguistics: directions and issues]*. Poltava: «Dovkilliya – K» [in Ukrainian].
- Spivak, L.M. (2015). *Psykhologiya rozvytku natsionalnoi samosvidomosti osobystosti v yunosti [Psychology of development of personality's national self-consciousness in youth]*. Kamyanyets-Podilsky: Ruta [in Ukrainian].

- Abrahams, P.H. (1954). *Tell Freedom. Memories of Africa*. New York: Alfred A. Knopf Inc.
- Adam, H. (1995). The politics of ethnic identity: Comparing South Africa. *Ethnic and Racial Studies*, 18(3), 457–475. <https://doi.org/10.1080/01419870.1995.9993874>
- Altman, C. (2015). Two Measures of Bilingualism in the Memories of Immigrants and Indigenous Minorities: Crossover Memories and Codeswitching. *Journal of Psycholinguistic Research*, 44, 187–200. <https://doi.org/10.1007/s10936-014-9288-4>
- Dictionary of South African English on Historical Principles* (n.d). Retrieved from <http://dsae.co.za/>
- Dombrovan, T., & Oleksandrenko, K. (2018). Language Development as a Change of the Parameter Pattern of the Language System. *Psycholinguistics*, 23(2), 66–80. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1210061>
- Fishman, J.A. (1999) *Language and ethnic identity*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Garcia, O. (2009). *Bilingual education in the 21st century: A global perspective*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Joseph, J.E. (2004). *Language and identity: national, ethnic, religious*. Hampshire: Palgrave MacMillan. <https://doi.org/10.1057/9780230503427>
- Kembo-Sure, E. (2009). English as a medium of instruction in Africa: implementing bilingualism in a non-diglossic context. In K.K. Prah & B. Brocke-Utne (Eds.), *Multilingualism: an African advantage; a paradigm shift in African languages of instruction policies* (pp. 79–109). Cape Town: CASAS.
- Liebkind, A. (1999). Social Psychology. In J.A. Fishman (Ed.), *Language and Ethnic Identity* (pp. 141–151). Oxford, New York: Oxford University Press.
- Makalela, L. (2005). We Speak Eleven tongues: Reconstructing multilingualism in South Africa. In B. Brooke-Utne & R. Hopson (Eds.), *Languages of Instruction for African Emancipation: Focus on Postcolonial Contexts and Considerations* (pp. 147–174). Cape Town: CASAS and DAR es Salaam: Mkuki na Nyota.
- Mandela, N.R. (1995). *Long Walk to Freedom. The Autobiography of Nelson Mandela*. Boston, New York, London: Little, Brown and Company.
- Noels, K.A. (2014). Language variation and ethnic identity: A social psychological perspective. *Language and communication*, 35, 88–96. <http://dx.doi.org/10.1016/j.langcom.2013.12.001>
- Oakes, L. (2001). *Language and National Identity: Comparing France and Sweden*. Amsterdam: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/impact.13>
- Ouane, A. (2009). My journey to and through a multilingual landscape. In B. Brock-Utne & G. Garbo (Eds.), *Language and Power: The Implications of Language for Peace and Development* (pp. 164–172). Dar es Salaam, Tanzania: Mkuki na Nyota Publishers Ltd.
- Rampton, B. (1995) *Crossing: Language and Ethnicity Among Adolescents*. London: Longman.
- Reyes, A. (2010). Language and Ethnicity. In N.H. Hornberger & S.L. McKay (Eds.), *Sociolinguistics and Language Education* (pp. 398–426). Bristol, UK: Multilingual Matters. <https://doi.org/10.21832/9781847692849-017>
- Rudwick, S. (2006). *Language, Identity and Ethnicity in Post-apartheid South Africa: The Umlazi Township Community*. Durban: University of KwaZulu-Natal.

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються особливості становлення та актуалізації множинної етнічної ідентичності особистості в умовах поліетнічного та багатомовного середовища, котре є передумовою трансформації світогляду особистості, змін у структурі її етнічної ідентичності у результаті опанування другої мови. Фокус даного дослідження зосереджений на вивченні текстів автобіографій південно-африканських громадських діячів Нельсона Манделу «Довгий шлях до свободи» (*A Long Walk to Freedom*) та Пітера Абрагамса «Пароль – Свобода» (*Tell Freedom*), написаних південно-африканським варіантом англійської мови. Встановлення каналів походження виокремленої культурно маркованої лексики у зазначені вище автобіографіях дозволило зафіксувати факти множинної етнічності авторів. Мова як складна, еволюційна, ієрархічно побудована мегасистема зазнає змін на усіх своїх рівнях, існуючи у певному культурно-історичному середовищі. Характер та динаміка змін визначаються низкою факторів, серед яких ситуації мовних контактів. Гнучкість мовної системи та її кумулятивність із легкістю дозволяють мові вбирати в себе культурно маркований лексичний матеріал «чужої» мови. Такі процеси зумовлені тим, що мова не просто не існує незалежно від середовища, котрим для неї є суспільство; вона виступає засобом об'єктивації дійсності, відображенням світу особистості. Особистість опановує мову, використовує її у повсякденному житті, вбираючи в себе елементи національних культур, котрі актуалізуються у культурно маркованій лексиці, а також будує власну мовну картину світу та створює систему множинних етнічностей, що знаходять свої відображення у мові. Взаємодія особистості із представниками інших етнічних спільнот у межах одного середовища увиразнює роль мови з одного боку як етноінтегративного засобу, а з іншого – диференціюючого.

Ключові слова: етнічна ідентичність, мовна ідентичність, множинна етнічність, культурно маркована лексика, варіант мови, текст.

Пилишек Светлана. Текст как отображение множественной этнической идентичности (на материале автобиографий Н. Манделы и П. Абрахамса)

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются особенности становления и актуализации множественной этнической идентичности в условиях полиэтнической и многоязыковой среды, которая является причиной трансформации мировоззрения личности, изменений в структуре ее этнической идентичности в результате изучения второго языка. Фокус данного исследования сконцентрирован на изучении текстов автобиографий южно-африканских общественных деятелей Нельсона Манделы «Долгий путь к свободе» (*A Long Walk to Freedom*) и Питера Абрахамса «Пароль – Свобода» (*Tell Freedom*), написанных на южно-африканском варианте английского языка. Выявление каналов происхождения культурно маркированной лексики в указанных выше

автобіографіях дозволило установити факти множинної етнічної ідентичності авторів. Язык как сложная, эволюционная, иерархически построенная мегасистема поддается изменениям на всех своих уровнях, пребывая в определенной культурно-исторической среде. Характер и динамика изменений определяются рядом факторов, среди которых ситуации языковых контактов. Гибкость языковой системы и ее кумулятивность с легкостью позволяют языку впитывать в себя культурно маркированный лексический материал «чужого» языка. Такие процессы вызваны тем, что язык не просто не существует независимо от среды, которой для него служит общество; он является инструментом объективизации действительности, отображением мира личности. Личность изучает язык, использует его в повседневном общении, впитывая в себя элементы национальных культур, которые актуализируются в культурно маркированной лексике, а также строит собственную языковую картину мира и систему множественных этничностей, отображающихся в языке. Взаимодействие личности с представителями других этнических сообществ в рамках одной среды выделяет роль языка с одной стороны как этноинтегрирующего средства, а с другой – дифференцирующего.

Ключевые слова: *этничность, языковая идентичность, множественная этничность, культурно маркированная лексика, текст.*

Linguistic Personality of Homo Ridens

Мовна особистість homo ridens

Oksana Skryl

Ph.D. in Pedagogy,
Assistant Professor

Оксана Скриль

кандидат педагогічних наук,
доцент

E-mail: o.i.skryl@karazin.ua
orcid.org/0000-0002-1089-463X

Yuliia Sharun

Ph.D. in Pedagogy,
Assistant Professor

Юлія Шарун

кандидат педагогічних наук,
доцент

E-mail: j.f.sharun@karazin.ua
orcid.org/0000-0002-6187-0742

*V.N. Karazin Kharkiv National
University, Department of
the English Language*
✉ 4, Svoboda S., Kharkiv,
Ukraine, 61022

*Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
кафедра англійської мови*
✉ пл. Свободи, 4, м. Харків,
Україна, 61022

Original manuscript received August 27, 2018

Revised manuscript accepted March 22, 2019

ABSTRACT

The article is part of a more detailed study of a linguistic laughing personality (homo ridens) in British literature within the framework of the theory of anthropocentrism. The results of the scientific literature analysis aimed at the study of the concept of «linguistic personality» and «laughing linguistic personality», in particular, are presented. From a wide range of examples starting from Chaucer up to the present we have selected the brightest characters in the English literature represented by W. Shakespeare and B. Shaw to highlight the main characteristics of the communicative style of homo ridens behavior. The analysis of the development of the personality is

provided and the ways of achieving humorous effect in the process of communication in humorous discourse are given. The main factors of influence (psychological, social, cultural, etc.) on the formation of a laughing communicative personality are highlighted. The perception, understanding and interpretation of the world are covered within humorous discourse. **Particular attention is paid** to the intentions of comedians to use high-quality intellectual humor not only to create a humorous effect, but also for a philosophical explanation of the basic realities and laws of being. Shakespearean fools characterized as highly intellectual communicative people tend to influence their humor on the ruler and, thus, to the development of consciousness of the nation as a whole. Both linguistic and extra-linguistic means of expressing opinion by a laughing personality are analyzed. The analysis of the 'quality' of English humor has been carried out in order to show the influence of English fools as mimetic personalities on the British society in general. The ability of the communicative personality of homo ridens within the norms adopted by society to clearly reflect the realities of life of their era in a humorous form is characterized that further allows us to analyze the identity of the British comedian in diachrony.

Key words: anthropocentrism, communicative behavior, discourse, homo ridens, linguistic personality.

Introduction

The role of linguistic personality in different types of discourse is of great concern among linguists that consider all language phenomena in the framework of the communicative, pragmalinguistic approach. Thus, language study is closely connected with the 'linguo-bearer' that gives the opportunity to research the language in its functioning in the discourse. A number of scholars (Tsos, 2014; Antonov, 2013; Naumov, 2006; Karasik & Yarmahova, 2006; Sternin, 1989; Serebrennikov, Kubryakova, Postovalova, Telia & Ufimtseva, 1988 etc.) analyzed the laws of communication in close connection with a linguistic personality. Using anthropocentrism as the main principle of modern linguistic research, scholars consider the language by analyzing personality development and his/her further improvement in the constantly changing world and define the perspective, usefulness and ultimate goals, reflected in human linguistic consciousness (Poluzhin, 1998: 7). Psycholinguistic approach in humor is substantially analyzed by a number of scholars (Attardo, 2017; Lopez & Vaid, 2017).

Thus, a communicator is the most important component of any discourse, a person with a certain structure of consciousness. The

personality of the communicator is not abstract. He/she is such a specific individual immersed in the discourse that revises the objectives, makes plans for speech acts, formulates the conduct in discourse that is controlled and regulated (Selivanova, 2002: 159).

In the focus of attention of psycholinguistics is an individual in communication. Thus, the *subject* of the article is the relationship of the individual with the structure and functions of speech activity of *homo ridens* in close connection of the language as the main means of human world reflection.

The present paper studies one of the aspects of the linguistic personality such as *homo ridens* i.e. a laughing personality acting in the humorous discourse. The *novelty/topicality* of the study is determined by the combination of linguistic and extra linguistic factors of the laughing personality. In this respect we have analyzed the characteristics of behavior creating humorous effect taking into account psychological, social, cultural components in the British literature. In terms of psycholinguistics all of them are of importance in characterizing *homo ridens* as a linguistic personality whose linguo-cultural stereotype is an individual, inherent to a person as a bearer of the linguistic picture of the world. British comedians were also proved to use humor for educational purposes and not only for creating humorous effect. The choice of the authors (W. Shakespeare and B. Shaw) is determined by the stereotypical character of their laughing personalities. Highly intellectual comedians have been chosen to show the reflection of their humor in the realities of life in Britain. Moreover, comparing laughing personalities of W. Shakespeare and B. Shaw was proposed for the first time. These characters strike the reader with eloquence and stick to traditional morality philosophically explaining the basic realities of being in a humorous way. It's a distinctive feature for both authors regardless the fact that these comedians were created in different centuries.

The main *aim* of the article is to elucidate the impact of psychological, social and cultural factors on the laughing personality creation. Secondly, particular attention is given to the analysis of the «quality» of humor in British literature. The preference is given to the social component of *homo ridens* since comedians chosen are bright representatives influencing British society. As for the structure we first determine the laughing personality as a linguistic type influenced by

many factors forming *homo ridens* consciousness. Then in this respect the personality of B. Shaw comedian has been analyzed. Shakespearean fool has been looked at due to his social role in society and influence on the formation of the British laughing personality.

Methods and techniques of the research

The choice of *methods* is determined by the linguistic and communicative approach to linguistic phenomena which is based on the general scientific methods of induction and deduction. The main method is the descriptive method that is the most appropriate while analyzing works of literature. Moreover, the comparative analysis of Shakespearean fools and B. Shaw's laughing personality's language is also given. The method of observation as one of psycholinguistic methods allow to learn the language of a laughing linguistic personality in action, in dynamics, in connection with thinking and other mental processes, taking into account probabilistic relationships and relationships of linguistic facts.

Results and Discussions

There is a reciprocal connection between the communicator and the way of communication. To be more precise, the discursive capabilities of the individual predict the way of organization, generation, perception, understanding and interpretation of discourse. The personality of the communicator, on the one hand, is static and constant, but on the other hand, it is dynamic, corrected by the intentions of the interlocutor, the type of response and the very way of conducting the discourse (Selivanova, 2002: 159).

An integral part of humorous discourse is the social component determined as the main one by many scientists. According to V. Karasik and O. Dmitrieva a linguistic personality is an entity in which different socio-situational roles, modes of behavior, levels of communicative competence, as well as individual, idiosyncratic features coexist. The scientists note that linguistic-cultural types are distinguished in the broader sense. They are images of representatives in a certain culture that are easy to recognize (Karasik & Dmitrieva, 2005: 6–8). As the present paper is a part of a more substantial study of *homo ridens* we

can note that the characters by W. Shakespeare and B. Shaw are easily recognizable from a wide range of comedians in English literature.

In the framework of our study it should be noted that the linguistic-cultural type of *homo ridens* correlates with the related ones: 'role', 'stereotype', 'character', 'image', 'archetype', etc. All of them characterize a person in the context of his communicative behavior. For instance, every person in his life has a huge number of roles that are determined by the social circumstances in which a person may be. That is, there is a certain area which is superimposed on the behavior of the individual in different situations.

This is a pattern of unwritten rules of behavior that has already been consolidated in society, i.e. role behavior corresponds to a certain scheme and has certain boundaries. The role performer, *homo ridens* in particular, has a certain freedom of action. The role structure includes the place of personality in the system of social relations, social communication, role expectations, role partners and role orders (Sorokin, Tarasov & Shahnarovich, 1979: 117)

V. Karasik and O. Dmitrieva states that the role typology is too varied. As a criterion of roles the following characteristics of a person are distinguished:

- a) permanent and variables,
- b) independent of person and assimilated,
- c) status and situational,
- d) intra-group and interpersonal.

Moreover, these characteristics can be interlaced (Karasik & Dmitrieva, 2005: 11).

In its turn, the linguistic-cultural type behaves in accordance with the role expectations. In this sense, we can say that a role as a general scheme of behavior forms the basis of type's actions. That is, the type is a kind of a role. But to reduce the whole behavior of the type to the set of role reactions means to ignore the personally significant individual qualities of human behavior that are identified and transformed into a character. Thus, V. Karasik and E. Yarmahova notes that their difference is that the type is related to people who are really recognizable, and the role, in its turn, is a certain mask that helps to conceal individuality (Karasik & Yarmahova, 2006: 48). Thus, the *homo ridens* communicative personality of W. Shakespeare and B. Shaw is mostly considered as a characteristic type in English literature.

Certain communication of a person covers only the relevant intentions and reactions of communicators, part of their internal vocabulary, which is only a small part of cognitive strategies, the recipient intention and the cognitive interpretive space of the addressee, as well as their various reflexes as personalities. The linguistic personality of *homo ridens* is a transformed reflection in the iconic form of the communicator's personality as his manifestation in the speech/text is usually of a model, simulated character. In general, the personality of the communicator is regarded as a 'complex, moving, non-closed dissipative self-organizing system, associated with diverse relationships with the environment, which, in fact, serves as a source of motivation for speech actions' (Tarasova, 2000: 5).

Interacting with the surrounding people, the person expresses and constructs his/her own style to gain certain aims. The usage of humor, in particular, forms special communicative style which makes beneficial cooperation in various spheres of life possible. We will mark that in our case it is quite reasonable to use the term «Communicative speech style (CSS)» suggested by Y. Tsos developed from «communicative style» (Antonov, 2013: 41) and «communicative behavior» (Stermin, 1989). It has been defined as «a systematic description of an individual that determines human communicative speech behavior, determines the leading way of solving speech and communication problems and the nature of interaction with the outside world» (Tsos, 2014: 6). Taking into account the fact that the communicative behavior of the personality of *homo ridens* contains both linguistic and non-linguistic expressive means, we also agree with the author's idea to speak about it as «a set of psychological skills for coordinating someone's own communicative behavior and internal special features of verbal data constructing and transferring by means of language» (Tsos, 2014: 6). Thus, we are intended to study communicative speech style of the laughing personality in Britain according to the above-mentioned principles.

For the most part in all the books there is a comedian who stands out from a wide range of characters in his own language and behavior. To analyze *homo ridens* more deeply in British literature we have analyzed the comedians by W. Shakespeare and B. Shaw which are the representatives of the original English humor influencing the development of British society and culture.

Eliza Doolittle's father, Alfred is a typical London dustman, drunkard and extortionist. Despite all of these qualities, due to his original humor, we consider him to be as attractive as the Shakespearean Falstaff. In order to imagine this person, we turn to the description by B. Shaw:

ALFRED DOOLITTLE is an elderly but vigorous dustman, clad in the costume of his profession, including a hat with a back brim covering his neck and shoulders. He has well marked and rather interesting features, and seems equally free from fear and conscience. He has a remarkably expressive voice, the result of a habit of giving vent to his feelings without reserve. His present pose is that of wounded honor and stern resolution (Shaw, 1972: 40).

It should be noted that we are going to reveal Alfred's features not according to his social function that characterizes more or less permanent status of the communicator but according to his social role which is determined by the behavior of here and now taking into account the expectations of society towards this person.

Thus, we can infer from his speech how moving his personality is:

1. *DOOLITTLE: Morning Governor. I come about a very serious matter, Governor. I want my daughter: that's what I want. See?* (Shaw, 1972: 40).

2. *DOOLITTLE: Done to me! Ruined me. Destroyed my happiness. Tied me up and delivered me into the hands of middle class morality... But this is something that you done to me: yes, you, you Engry Iggins* (Shaw, 1972: 84).

The communicative speech style of homo ridens is balancing between the biological nature of Alfred and his social environment. The first example shows Doolittle as it was (individual component). The second one represents him in the course of time (social component). Thus, person behavior in society is determined by the norms that allow him to feel comfortably in his surroundings. And the system of ethical norms defines a range of comfort. In its turn, norms are accepted by society or by a group of individuals equal in social status (Naumov, 2006: 59).

Alfred does not feel comfortable in the highest world of linguistic rules and norms. The character did not expect this, he was embarrassed. This is a typical reaction to a rapid jump on the social ladder, which led to his oratory skills. He is afraid of a new world for him. Thus, we

can see that both his language and his eyes are skeptical and ironic. He knows how to play his role while using the tactic of fact fabrication (the strategy of information distortion). Thus, his humor with various stylistic devices is used to fulfill a successful act of mind manipulation with the professor (Dmytruk, 2018). This person is endowed with an oratorical gift, a unique humor. The personality of A. Doolittle as a comic language personality is characterized by a high degree of motivation and intent. He achieves the goal by humor and the social status is not a barrier in communication.

His role is characterized as positional (corresponding to the social function of a person and his place in society) and not social (given from birth as belonging to class, sex, faith, etc.) (Bell, 1980: 137). In addition, the communicator can realize more varied situational roles in a particular situation (e.g. friend, etc.).

Both social and positional roles of communicators are factors of communicative status, defined by O. Pocheptsov as communicative rights and duties of participants of speech interaction and its realization (Pocheptsov, 1989: 41–42). These parameters determine the type of interactivity (cooperative or conflict) attributing to it a set of communicative means. With the first type of interactivity, the communicative statuses are equivalent, in case of a conflict type their statuses compete in the struggle to increase their own significance and reduce the communicative status of the opponent (Selivanova, 2002: 167). Therefore, the comedian by B. Shaw is constantly searching for a helpful hand in difficult situations, uses stylistically colored language and shows the cooperative type of interactivity.

The communicative status can be fixed and varied (mobile) depending on the roles of the communicators and their aspirations for cooperation, rivalry or conflict. It determines communicative speech style of *homo ridens*. The mobility of social roles can serve as a means of his success in achieving goals or can create a comic effect in the text. This approach distinguishes between representatives of certain social and ethnic groups (stereotypes): a typical dustman in our case. The type of roles also determines the patterns of speech and stylistic devices that depend on the situation of communication (Selivanova, 2002: 167).

Studying ‘interactional humor’ as a spontaneous phenomenon, Thomas W. Jensen proves that the main goal of it is the realization of values. Thus, humor helps Doolittle to re-direct the attention and

enables to act in a playful manner to acquire a sense of well-being (Jensen, 2018).

Doolittle plays his role luxuriously. His whole look shows an overthrown dignity and determination in his intentions. Alfred 'pours' into the higher society without difficulty and feels equal. This man is difficult to beat down from a purposeful communicative task. He hints at parental rights, emphasizes the fact that Eliza is the main 'wealth' in his life although it is difficult to say that he is a good father.

After a long conversation, combining the senseless idea of earning money for a daughter and parental affection, he achieves the goal by force of intention and well-expressed rhetorical abilities, showing his discursive consciousness which the professor describes as follows:

HIGGINS: Pickering: this chap has a certain natural gift of rhetoric. Observe the rhythm of his native woodnotes wild. «I'm willing to tell you: I'm wanting to tell you: I'm waiting to tell you.» Sentimental rhetoric! that's the Welsh strain in him. It also accounts for his mendacity and dishonesty (Shaw, 1972: 42).

«Discursive consciousness» was apparently first suggested by the representative of «Structuration theory» sociologist A. Giddens (Giddens, 1984) and further developed by O. Selivanova. Communicator's discursive consciousness directed to the implementation of discourse includes communicative:

- (1) *competence* i.e. a system of knowledge about the rules of communication, its procedure, etiquette, ritual reflecting the interaction of intellectual, social and verbal in the behavior of the communicator;
- (2) *intention* i.e. the purpose of the communicative act;
- (3) *interpretant* i.e. possibilities of reaction and perception;
- (4) *background knowledge* i.e. knowledge about the situation of communication and about the interlocutor, etc (Selivanova, 2002: 166).

The consideration of the personality structure influences the delimitation of its types. N. Arutyunova established the role of the addressee in various speech acts: the performer, the victim, the counterparty, the informant, the confidant, etc (Arutyunova, 1981: 356–367). Doolittle's communicative roles studying shows the ability of *homo ridens* to adapt to any situation and any social layer changing his roles without any difficulty while using his sense of humor.

Such a substantial analysis of Doolittle allows us to characterize English humor as highly intellectual and the personality of *homo ridens*

as a linguistic personality showing cooperative type of interaction and aiming at no conflict in achieving his goals. As there are also social roles in society (corresponding to the social function of a person, showing his place in society), Shakespearian comedian is to be analyzed.

In many countries, particularly in England, only one person at the royal court had the privilege of telling the truth. He was a generally recognized fool and could do so with impunity, as he was in the civil service and had a kind of diplomatic immunity. The favorite entertainment of the fool was to speak to the ruler as if he was a friend. The fool is not only an entertainer, but also a clown philosopher, the only wise person at court. W. Shakespeare chose the name Touchstone for the fool in «As You Like it». As it is known 'a touchstone' was used to check the purity of gold or silver. Thus, Shakespearean clown fulfils this function.

He is characterized by a sufficiently high level of communication, easily gets in touch, does not try to get out of contact without a serious reason, rarely avoids contact. Touchstone wants to communicate and expand the circle of acquaintances, have a great communicative experience and a solid communicative competence. His jokes are filled with deep philosophical meaning.

Touch: I do remember a saying, 'The fool doth think he is wise, but the wise knows himself to be a fool.' The heathen philosopher, when he had a desire to eat a grape, would open his lips when he put it into his mouth; meaning thereby that grapes were made to eat and lips to open (Shakespeare W. As You Like it. Act 5, Scene 1).

One more Shakespearean fool is described in the following example in which humor does not only plays with the rules of language but also with the rules of logic:

Feste. My lady is within, sir. I will construe to them whence you come; who you are and what you would are out of my welkin, I might say 'element', but the word is over worn.

Viola. This fellow is wise enough to play the fool; and to do that well craves a kind of wit: he must observe their mood on whom he jests, the quality of persons, and the time, and, like the haggard, check at every feather that comes before his eye. This is a practice as full of labour as a wise man's art: for folly that he wisely shows is fit; but wise men, folly-fall'n, quite taint their wit (Shakespeare W. Twelfth Night. Act 5, Scene 1).

From this example, we can conclude that humor has its own logic and, thus, disrupts the rigidity of conventional ways of thinking (Lopez & Vaid, 2017). Feste makes hints from afar to show people certain facts in a humorous way though showing his logical approach to the situation under consideration. Moreover, the fool is a fairly educated, erudite person, aware of human psychology, especially of habits. As Viola says, you need to be a good actor to play the role of a fool, as well as to have extraordinary intelligence, logic and literacy. The role of the fool is compared with art which not everyone can master and only a fool has this skill.

Fools' mindset can be traced through their language patterns which are meaningfully combined together. Thus, 'full objectification' (Gaidenko, 2015) is observed in their discourse.

The image in which the actor wants to be recognized is the 'theatrical character' which should be mentioned while talking about Shakespearian fools too. They show specific behavior patterns characterizing the personality of *homo ridens*. And apparently the idea that jokes are a violation of the cooperative principles developed by Attardo (Attardo, 2017) is worth mentioning too.

Moreover, fools possess stereotypical qualities that reflect reality with the change of which the stereotype changes in its turn. The linguo-cultural type of a laughing personality is essentially a stereotype that is a generalization and in this regard includes stereotypical representations, with which a personality associates himself consciously or unconsciously. The stereotypical characteristics of the linguo-cultural type include the values according to which the type behaves. In turn, values are the most profound characteristics of culture (Karasik & Dmitrieva, 2005: 13–14). Therefore, characterizing the type, one can identify the features of a particular culture, British, in particular.

The character of a fool is fictitious in contrast to the real person. However, it is real, unlike a social role or a social stereotype (Karasik & Dmitrieva, 2005: 15).

S. Plotnikova considers the character that is identical to a person as 'mimetic'. Such a character exists in the world of literature and is very similar to the real one, similar in the sense that these two worlds are in the same space, temporal and geographical coordinates, i.e. the same social relations operate there and everyday life is organized according to the norms of the same culture (Plotnikova, 2006: 93).

Thus, the characters by Shakespeare can not be considered mimetic in relation to people of our time. At the same time, they are mimetic in relation to people of the XVII century, as they act and speak as the society at that time. Shakespeare's creation of the true world structure of his time is automatically accompanied by the reproduction of a true man-speaker. Mimesis of the world leads to human mimesis, to the creation of characters that are able to live in a similar world. These characters are the imitation of ordinary people of the Shakespearean era and their communication is the imitation of natural communication of this era (Plotnikova, 2006: 94).

In our opinion, in addition to the sign of time, it is worth allocating also a sign of place, as in different corners of the earth different conditions for the generation of speech are formed. Thus, the mimetic character of Shakespeare will take place not only in the XVII century, but also in England.

The type of communicators' roles (fixed or mobile) also determines speech patterns depending on the repertoire of language means used in this situation of communication, as well as types of communicative situations (Selivanova, 2002: 167). Thus, knowing the type of communicator and the ability to make the right behavior strategies for discourse based on his knowledge is one of the factors of communicative competence and efficiency. This is clearly observed in the plays by Shakespeare. For instance, the fool is the person of skill and wisdom. This hero understands the absurdity conceived by King Lear, he feels the hypocrisy of his surroundings. Instead of an ironic smile on his face there is a grimace of pain. With his humor, he seems to cling to Lear's consciousness. The fool helps the old king to understand the tragedy of his decision.

The image of the English fool in British culture is easy to distinguish. It is a specific link in this culture construction. Since ancient times this role has been institutionalized and authoritative in its own way (Sheygal & Mironenko, 2005: 386). Thus, the characters of W. Shakespeare's plays are people with a funny exaggerated behavior, often enthusiastic about certain occupations, smart and clever. The fools often hide their true thoughts and only smart people can see the main essence in their jokes. Thus, their humor is intellectual. Moreover, the characteristic of Shakespearean comedians are traced in the

XXth century. Alfred Doolittle is a bright representative of a laughing English personality reflecting the consciousness of the nation as a whole.

The vocabulary of the language gives each *homo ridens* wide opportunities for linguistic individuality disclosure. In turn, according to V. Naumov, it provides reliable data on such parameters of personality as: psycho type, social status, relation to the environment, to people and to himself, reactions, level of thinking (Naumov, 2006: 221).

It should be noted that three main components are important in analyzing the linguistic personality of *homo ridens*:

- Individual component (i.e. a certain language strategy using typical linguistic acts of humorous discourse that define the communicative speech style);
- Social component (i.e. language means, characterizing a particular social group);
- Cultural component (i.e. language means, characterizing a certain ethno-cultural society) (Skryl & Parfenova, 2018).

Communicative competence of the laughing personality is formed due to the above mentioned three components. The examples of different authors show that socio-cultural existence of a joking person has two hypostases: a fool as a professional, as an institutional role (a fool at court) and a joker/a fool as a psychological type of personality prone to jokes (Sheygal & Mironenko, 2005: 385).

Conclusions

Having analyzed the personality of the fool as a linguistic, social and cultural type, we have attained an understanding of basic characteristic features of English society and their intellectual humor. The comedians created by W. Shakespeare and B. Shaw have been determined as a linguistic type of the laughing personality influenced by many factors that form *homo ridens* consciousness. The principles of shaping *homo ridens*' communicative competence and the impact of psychological, social, and cultural factors on the laughing personality creation in Britain have been elucidated. The ways of creating humorous effect through intellectual philosophical statements of comedians have been analyzed along with the analysis of the «quality» of humor in British literature. Both linguistic and extra-linguistic means of expressing

opinion by a laughing personality have been taken into account. Specific features of mimetic characters of a comedian in Shakespearean era have been distinguished. It has been shown that knowing the communicative status, types of social and positional roles of the interlocutor is extremely important in the discourse, as it promotes communicative equilibrium and cooperation or, at least, justifies expectations. Traditional moral behavior and the identity of the British comedian can be easily traced while analyzing intellectual humor of the laughing personality of W. Shakespeare and B. Shaw. They do not only influence the realities of life but also reflect the development of consciousness of the nation in general. The structure of consciousness of a British comedian can be characterized as highly intellectual, developing, influencing society, aimed at gaining goals without conflicts using cooperative methods.

Secondly, particular attention is given to the analysis of the «quality» of humor in British literature. The preference is given to the social component of *homo ridens* since comedians chosen are bright representatives influencing British society. As for the structure we first determine the laughing personality as a linguistic type influenced by many factors forming *homo ridens* consciousness. Then in this respect the personality of has been analyzed. The fool has been looked at due to his social role in society and influence on the formation of the British laughing personality. The intentions of comedians to use high-quality intellectual humor not only to create a humorous effect, but also for a philosophical explanation of the basic realities and laws of being have been clearly observed. The ability of the communicative personality of *homo ridens* within the norms adopted by society to clearly reflect the realities of life of their era in a humorous form is characterized. It allows us to carry out further research of the identity of the British comedian in diachrony.

References

- Antonov, O.V. (2013). Poniattia komunikatyvnoho styliu v suchasnykh prahmalinhvistychnykh doslidzhenniakh [The concept of communicative style in modern prahmalinhvistic researches]. *Movni i kontseptualni kartyny svitu – Language and conceptual world view*, 43(1), 38–44 [in Ukrainian].
- Arutyunova, N.D. (1981). Faktor adressata [Addressee Factor]. *Izvestiya akademii nauk SSSR – Proceedings of the Academy of Sciences of the USSR*, 40(4), 367–386 [in Russian].

- Attardo, S. (2017). *Humor in Language*. Oxford Research Encyclopedia of Linguistics. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199384655.013.342>
- Bell, R. (1980). *Sotsiolingvistika [Sociolinguistics]*. Moscow: Mezhdunarodnie otnoshenia [in Russian].
- Dmytruk, O. (2018). The Strategy of Structuring Information According to its Relevance in Mind Manipulation. *Advanced Education*, 9, 194–200. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.124468>
- Gaidenko, I.O. (2015) Language and Thought. *Advanced Education*, 3, 33–38. <https://doi.org/10.20535/2410-8286.43887>
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. California: University of California Press.
- Jensen, T.W. (2018). Humour as Interactional Affordances: an Ecological Perspective on Humor in Social interaction. *Psychology of Language and Communication*, 22(1), 238–259. <https://doi.org/10.2478/plc-2018-0010>
- Karasik, V.I., & Dmitrieva, O.A. (2005). Lingvo-kulturnuy tipazh: k opredeleniyu poniatia [Linguistic-cultural type: to the definition of the concept]. *Axiological linguistics: lingvo-cultural types – Aksiologichnaya lingvistika: lingvokulturnye tipazhi*, (pp. 5–23). Volgograd: Paradigma [in Russian].
- Karasik, V.I., & Yarmahova, E.A. (2006). *Lingvokulturniy tipazh «angliyskiy chudak» [Linguistic-cultural type of «English eccentric»]*. Moscow: Gnozis [in Russian].
- Lopez, B.G., & Vaid, J. (2017). Psycholinguistic approaches to humor. In S. Attardo (Ed.), *The Routledge Handbook of Language and Humor*, (pp. 267–281). Taylor and Francis. <https://doi.org/10.4324/9781315731162-19>
- Naumov, V.V. (2006). *Lingvisticheskaya identifikatsia lichnosti [Linguistic identification of personality]* Moscow: KomKniga [in Russian].
- Plotnikova, S.N. (2006). Chelovek i personazh: fenomenologicheskii podhod k yestestvennoy i khudozhestvennoy kommunikatsii [Man and character: the phenomenological approach to natural and artistic communication]. *Chelovek v kommunikatsii: kontsept, zhanr, diskurs – Man in communication: concept, genre, discourse*, (pp. 89–104). Volgograd: Paradigma [in Russian].
- Pochepstov, O.G. (1989). Komunikativnuy status yak parametr movleniyevoi vzaemodiy [Communicative status as a parameter of speech interaction]. *Lingvistika – Linguistics*, 4, 40–45 [in Ukrainian].
- Poluzhyn, M.M. (1998). Suchasni paradygmy lingvistichnykh doslidzhen [Contemporary paradigms of linguistic research]. *Problems of Romano-Germanic Philology*, (pp. 3–15). Uzhgorod: Patent [in Ukrainian].
- Selivanova, O.O. (2002). *Osnovy lingvistichnoi teorii tekstu i komunikatsii [Fundamentals of linguistic theory of text and communication]*. Kyiv: TSUL «Phitosociocenter» [in Ukrainian].
- Serebrennikov, B.A., Kubryakova, E.S., Postovalova, V.I., Telia, V.N., & Ufimtseva, A.A. (1988). *Rol chelovecheskogo faktora v yazyke [The role of the human factor in the language]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Sorokin, Y.A., Tarasov, E.F., & Shahnarovich, A.M. (1979). *Teoreticheskie i prikladnye problemy rechevogo obschenia [Theoretical and applied problems of speech communication]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Sternin, I.A. (1989). O ponjatii kommunikativnogo povedeniya [The concept of communicative behavior]. *Kommunikativ-funktionale Sprach betrachtung – Communicative-functional language viewing*, (pp. 279–282) [in Russian].

- Tarasova, E.V. (2000). Synergetychni tendentsii v suchasniy lingvistytsi [Synergetic tendencies in modern linguistics]. *Bulletin of Kharkiv national university – Visnyk Kharkivskogo natsionalnogo universytetu*, 500, 3–9 [in Ukrainian].
- Tsos, Y.A. (2014). Komunikatyvni movlennievi vlastuvosti u stulioviy organizatsii osobystosti [Communicative speech properties in stylistic personality organization]. *Psycholingvistyka – Psycholinguistics*, 16, 164–174 [in Ukrainian].
- Sheygal, E.I., & Mironenko, M.V. (2005). Shut i shutnik: professia ili hobbi? [Fool and joker: a profession or a hobby?]. *Zhanry rechi – Genres of Speech*, 4, 385–399 [in Russian].
- Skryl, O.I., & Parfenova, O.V. (2018). To the Question of the Linguistic Personality and Its Components. In W. Klaczewski & H. Stefanek (Eds.), *Development of philological sciences in countries of the European Union taking into account the challenges of XXI century*, (pp. 362–381). Lublin: Izdevnieciba «Baltija Publishing».

Sources

- Shakespeare, W. (n.d.). *As You Like It*. Act 5, Scene 1. Retrieved from http://www.shakespeare-online.com/plays/asu_5_1.html
- Shakespeare, W. (n.d.). *Twelfth Night*. Act 3, Scene 1. Retrieved from http://shakespeare.mit.edu/twelfth_night/twelfth_night.3.1.html
- Shaw, B. (1972). *Pygmalion*. Moscow: Higher School Publishing House [in Russian].

АНОТАЦІЯ

Стаття є частиною більш детального вивчення мовної особистості, яка сміється (*homo ridens*) в англійській літературі в рамках теорії антропоцентризму. Представлені результати аналізу наукової літератури спрямовані на вивчення поняття «мовна особистість» і «мовна особистість, яка сміється», зокрема. З широкого спектру прикладів, починаючи з Чосера і до теперішнього часу, ми вибрали найяскравіших персонажів У. Шекспіра і Б. Шоу, щоб підкреслити основні характеристики комунікативного стилю поведінки *homo ridens*. Проведено аналіз розвитку особистості і представлені способи досягнення гумористичного ефекту в процесі спілкування в гумористичному дискурсі. Виділяються основні фактори впливу (психологічний, соціальний, культурний, тощо) на формування комунікативної особистості, яка сміється. Сприйняття, розуміння та інтерпретація світу розглядаються в рамках гумористичного дискурсу. **Особливу увагу** приділено намірам коміків використовувати якісний інтелектуальний гумор не тільки для створення гумористичного ефекту, а й для філософського пояснення основних реалій і законів буття. Шекспірівські блазні, як високоінтелектуальні люди схильні до комунікації, як правило, своїм гумором впливають на правителя і, таким чином, на розвиток свідомості нації в цілому. Аналізуються як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні засоби вираження думки особистості, яка сміється. Проведено аналіз «якості» англійського гумору, щоб показати вплив

англійських дурнів як міметичних особистостей на британське суспільство в цілому. Характеризується здатність комунікативної особистості *homo ridens* в рамках норм прийнятих суспільством, чітко відображати реалії життя своєї епохи в гумористичній формі, що в подальшому дозволить проаналізувати особистість британського коміка в діахронії.

Ключові слова: антропоцентризм, комунікативна поведінка, дискурс, *homo ridens*, мовна особистість.

Скриль Оксана, Шарун Юлія. Языковая личность *homo ridens*

АННОТАЦИЯ

Статья является частью более детального изучения языковой личности, которая смеется (*homo ridens*) в британской литературе в рамках теории антропоцентризма. Представлены результаты анализа научной литературы, направленные на изучение понятия «языковая личность» и «языковая личность, которая смеется», в частности. Из широкого спектра примеров, начиная с Чосера и до настоящего времени, мы выбрали самых ярких персонажей У. Шекспира и Б. Шоу, чтобы подчеркнуть основные характеристики коммуникативного стиля поведения *homo ridens*. Проведен анализ развития личности и представлены способы достижения юмористического эффекта в процессе общения в юмористическом дискурсе. Выделяются основные факторы влияния (психологический, социальный, культурный и т. д.) на формирование смеющейся коммуникативной личности. Восприятие, понимание и интерпретация мира рассматриваются в рамках юмористического дискурса. Особое внимание уделено намерениям комиков использовать качественный интеллектуальный юмор не только для создания юмористического эффекта, но и для философского объяснения основных реалий и законов бытия. Шекспировские шуты, как высокоинтеллектуальные люди склонные к коммуникации, как правило, своим юмором влияют на правителя и, таким образом, на развитие сознания нации в целом. Анализируются как лингвистические, так и экстралингвистические средства выражения мнения смеющейся личностью. Анализ «качества» английского юмора был проведен, чтобы показать влияние английских дураков как миметических личностей на британское общество в целом. Характеризуется способность коммуникативной личности *homo ridens* в рамках норм принятых обществом, четко отражать реалии жизни своей эпохи в юмористической форме, что в дальнейшем позволит анализировать личность британского комика в диахронии.

Ключевые слова: антропоцентризм, коммуникативное поведение, дискурс, *homo ridens*, языковая личность.

The Courtly Strategy of Speech Behavior of a Communicative Sadist

Куртуазна стратегія мовленнєвої поведінки комунікативного садиста

Kseniia Taranenko

Ph.D. in Philology,
Associate Professor

Ксенія Тараненко

кандидат філологічних наук,
доцент

E-mail: xtaranenko@gmail.com

orcid.org/0000-0001-6518-0426

*University of Customs and Finance,
Department of Humanitarian,
Psychological Preparation
and Customs Identification
of Cultural Values*

✉ 2/4, Volodymyr Vernadsky Str.,
Dnipro, Ukraine, 49000

*Університет митної справи та
фінансів, кафедра гуманітарної,
психологічної підготовки
та митної ідентифікації
культурних цінностей*

✉ вул. Володимира Вернадського,
2/4, м. Дніпро, Україна, 49000

Original manuscript received May 27, 2018

Revised manuscript accepted March 18, 2019

ABSTRACT

The article is devoted to the analysis of mechanisms of the courtly strategy of speech behavior as an expression of communicative sadism. The research was conducted in the context of psycholinguistics at the intersection of semantics, linguistic pragmatics and communicative linguistics. Considerable attention is paid to the essence, nature and characteristics of the phenomenon of communicative sadism, as well as the importance of studying this phenomenon as a variety of mental violence. A comparative analysis of foreign and domestic publications devoted to the study of aggression and violence in communication was carried out. The concepts of verbal aggression and communicative sadism were delimited in detail and scientifically substantiated.

The phenomenon of communicative sadism is analyzed from the standpoint of destructive speech behavior, which is based on the three most common strategies of conflict behavior – invective, rational-heuristic, and courtly. A detailed study of the mechanisms of the courtly strategy of speech behavior by the semantic differential method has allowed opening the hidden semantics of the words of courtesy and etiquette formulas of the Ukrainian language. Cases of verbal abuse and humiliation of the interlocutor by the mechanisms of the courtly strategy of speech behavior are illustrated by examples of literary discourses and real-life dialogues. It is proved that etiquette formulas, words of courtesy, as well as lexemes with suffixes of diminution, caressing, which are affiliated with positive semantics in a linguistic system, are used within the framework of the courtly strategy of speech behavior with a provocative purpose to offend, humiliate or rebuke the opponent.

The conducted analysis allows expanding scientific knowledge about the range of receptions of a communicative sadist. In the conclusions the courtly mechanisms of the sadist's behavior in communication is clearly outlined. Among them is the tendency to indirect means of expressing disagreement (ignorance through silence), the disguise of the expression of negative emotions behind the etiquette speech formulas as well as the indirect confrontation by the means of emphasized politeness. Thus, in the work the main speech techniques of communicative sadistic mistreatment over the interlocutor are indicated, further research of which will allow to develop methods of counteracting violence in communication.

Key words: *communicative sadism, verbal aggression, abuse, invective, courtly strategy, etiquette formulas, semantic differential.*

Вступ

У сучасних дослідженнях спостерігаємо посилений інтерес науковців до феномена комунікації, в якій виявляються основні види мовленнєвої діяльності як засобу взаємодії людей. Відтепер мова визначається як феномен, що здатний не лише фіксувати пізнавальний досвід людства, а й значною мірою визначати ціннісні орієнтири соціуму загалом та окремих особистостей зокрема. Пріоритетною тенденцією розвитку мовознавства стає вивчення стратегій та тактик мовленнєвої поведінки, обґрунтування ефективної та деструктивної комунікативної взаємодії, визначення принципів екологічного спілкування, дослідження зв'язків мови та особистості тощо.

Центральним елементом будь-якого типу спілкування є особистість. Особистості адресата й адресанта – це найважливіші

складові процесу спілкування, що зв'язують в єдине ціле усі наявні характеристики комунікативного процесу. Особистості ініціюють комунікативну подію, регулюють перебіг комунікації, визначають тему та реєстр спілкування, а також реалізують свої комунікативні цілі та завдання. Усе це знаходить своє вираження в тому, як особистості адресанта й адресата оформлюють свої комунікативні наміри (інтенції), якими засобами мови вони їх репрезентують. Особистісний підхід у лінгвістичних дослідженнях демонструє, як інтенції та способи їх вираження впливають на емоційну, когнітивну, поведінкову та комунікативну сфери особистості комунікантів. У численних дослідженнях деструктивного спілкування продемонстровано, як мова, що покликана бути інструментом комунікації, стає інструментом агресії. Це зумовило появу в мовознавстві понять вербальної агресії й комунікативного садизму, що тепер потребує чіткого окреслення та нових методів дослідження.

Останні десятиліття проблема соціальної та міжособистісної агресії міцно закріпилися у колі інтересів не лише психологів, соціологів, філософів і культурологів, а й лінгвістів (спеціалістів з психолінгвістики та теорії комунікації), які вивчають вербальні засоби вираження агресії. Сучасні лінгвістичні дослідження вербальної агресії послуговуються психолінгвістичним підходом, оскільки психологічне розуміння природи агресії, інвективного слововживання, насилля, садизму, їхніх мотивів та передумов сприяє розумінню деструктивної мовленнєвої поведінки, її стратегій, тактик та форм вираження. Цій актуальній суспільній проблемі присвятили наукові праці видатні зарубіжні та вітчизняні вчені (Adams, 2016; Антонян, 1995; Білоконенко, 2012; Волкова, 2012, 2014; Lorenz, 1967; Седов, 2003, 2004; Ставицька, 2008; Шарифуллин, 2004).

Конфліктну мовленнєву поведінку та засоби її попередження вивчали Л. Білоконенко (Білоконенко, 2012), Я. Волкова (Волкова, 2012, 2014), К. Лоренц (Lorenz, 1967), Н. Муравйова (Муравьева, 2004), С. Тюінер, У. Верховен (Tuinier & Verhoeven, 2015), катарсичний ефект вербальної агресії детально описано у працях Ж.-Б. Ламарша (Lamarche, 2012), Б. Шарифулліна (Шарифуллин, 2004), мовленнєву поведінку агресора та жертви проаналізовано Г. Адамс (Adams, 2016), мовленнєві стратегії в комунікативному конфлікті охарактеризовані Д. Понтеротто (Ponterotto, 2016),

К. Седовим (Седов, 2003, 2004). Саме К. Седов увів до наукового обігу поняття комунікативного садизму та його стратегій – інвективну, куртуазну та раціонально-евристичну.

Уявлення про садизм передусім асоціюється лише із фізичною агресією, в основі якої лежить свідоме чи несвідоме задоволення від страждань жертви. Однак вплив однієї особистості на іншу, що спирається на силу та застосування влади, може здійснюватися не лише фізично, а й у процесі комунікації, не лише у формі відкритої (прямої) агресії, а й з прихованими мотивами. Оскільки мова є формою соціальної взаємодії (інтеракації), акт міжособистісного насильства може бути здійснений і у ситуації спілкування, тому поняття садизму має бути розширене й відносно до комунікації. Потрібно чітко окреслити поняття комунікативного садизму як свідомого вияву психологічного міжособистісного насилля. Більшість наявних наукових концепцій, які розглядають вербальні вияви агресії не пояснюють окремо зовнішні (відкриті) вияви та внутрішні (приховані) мотиви насильницьких комунікативних дій, які не завжди мають підкреслено агресивний характер. Мета дослідження – висвітлити механізми куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки як вияву комунікативного садизму та визначити тактики завуальованого знущання над співрозмовником.

Методи та методика дослідження

Методику дослідження, що має комплексний характер, визначають теоретичне й практичне спрямування роботи. У дослідженні використано такі методи: аналіз і синтез (обґрунтування теоретичних положень); описовий (пояснення виявів стратегій мовленнєвої поведінки та феномена комунікативного садизму); контекстний аналіз (визначення механізмів куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки); семантичний диференціал (експериментальне дослідження кількісної та якісної оцінки значення лексем-маркерів куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки), асоціативний експеримент (дослідження суб'єктивного семантичного простору засобів куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки). А також прийоми класифікації, спостереження й зіставлення, що передбачають цілеспрямований та системний

аналіз виявів куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки комунікативного садиста.

Результати та дискусії

Комунікативний садизм – це один із аспектів широкої проблеми психологічного насилля. Спочатку садизм трактувався лише як вид статевого збочення, при якому статево задоволення досягається через учинення фізичного болю і тілесних пошкоджень партнерові, його приниження й підкорення. Тобто поняття садизму охоплювало лише сексопатологічний характер насильства і вивчалоя у межах різних психоаналітичних шкіл та напрямів. Пізніше інтерпретаційні моделі психіатрії були перенесені на поведінку психічно «нормальних» індивідів, які вдаються до різних форм садизму, що не перебувають у прямому зв'язку із сексом (Тараненко, 2018: 213). Загальне розуміння садизму зараз визначається як будь-яка насильницька дія (як фізична, так і ментальна), схильність до заподіювання іншим безцільних мук, знуцання, образу. Головне завдання вербальної агресії – знизити соціальний статус опонента і таким чином ствердити свою перевагу (Ставицька, 2008: 24). Основна мета садиста – викликати в опонента страх і біль, тобто ті афекти, які є надзвичайно руйнівними для особистості та блокують її здатність до самостійних проявів волі (Тараненко, 2018: 213).

Поняття вербальної агресії та комунікативного садизму деколи змішують, однак підґрунтя для розмежування понять агресії та насильства закладені ще Ю. Антоняном у праці «Жорстокість у нашому житті». Дослідник наголошує на існуванні «жорсткої» та «нежорсткої» типів агресії. Автор визначає агресію з морально-нейтральних позицій та вказує на те, що агресія – це «не лише безкорисне та руйнівне насильство, це ще й спосіб виживання, дії» (Антонян, 1995: 14). Агресія може бути викликана інстинктом самозбереження, що спрацьовує як психічний механізм захисту від образу, приниження, знуцання, цькування тощо. Такі вияви вербальної агресії перш за все спричинені мотивом самозахисту, а не бажанням вчинити насильницькі дії – принизити чи знівелювати честь та гідність іншої особи. Отже, вербальна агресія не завжди є виявом чи показником психічного насилля і тому не може бути

ототожнена з комунікативним садизмом як свідомим виявом насильницьких дій агресора до жертви.

Ідея Ю. Антоняна про розмежування виявів свідомої та несвідомої агресії знайшла своє продовження у дослідженнях Б. Шарифулліна, який розмежує поняття «мовна агресія» та «мовне насилля». Мовним насиллям лінгвіст називає явища мовленнєвого маніпулювання та мовленнєвої демагогії, що завжди направлені на нівелювання й навіть деструкцію мовної особистості адресата, його підкорення та знецінення, маніпулювання ним у власних інтересах (Шарифуллин, 2004: 125).

Прагнення особистості підвестися за рахунок підкорення чи морального приниження співрозмовника є основою деструктивної комунікації, що визначає основні шляхи його самореалізації через комунікативний садизм. До виявів комунікативного садизму належать мовленнєві акти, що є заміниками тактики фізичного насильства, які викликають в опонента образ, зачіпають його самолюбство, гідність та честь (Білоконенко, 2012: 121).

Уперше поняття комунікативного садизму було введено у широкий науковий обіг на початку ХХІ століття К. Седовим у межах вивчення конфліктного типу мовної особистості. Тоді ж були визначені й три стратегії конфліктної мовленнєвої поведінки – інвективна, куртуазна та раціонально-евристична (Седов, 2004).

К. Седов підкреслює, що комунікативний конфлікт несе в собі реалізацію емоційної розрядки, зняття напруги. Ефект так званого «випускання пари» схожий з тим, що стародавні греки називали терміном катарсис – психологічне очищення, яке приносить полегшення. Мовні особистості різних типів послуговуються різними засобами досягнення вербального катарсису. Так інвективна мовна особистість обирає шлях «розрядки» за допомогою прямої вербальної агресії, куртуазна демонструє емоцію образи, раціонально-евристична використовує сміхової катарсис, представлений у вигляді сарказму чи іронії (Седов, 2004: 32).

Найрозповсюдженішим сценарієм дії у конфліктній ситуації є інвективна стратегія мовленнєвої поведінки, що репрезентує знижену знаковість: комунікативні вияви тут виступають відображенням емоційно-біологічних реакцій і виявляються афективною розрядкою у формі лайки (інвективи).

Раціонально-евристична стратегія мовленнєвої поведінки в ситуації конфлікту, навпаки, спирається на розсудливість. Цей тип вербального катарсису обирає сміх як афективну реакцію, негативні емоції у цьому випадку виражаються непрямим чином, жартами, іронією, насмішкою.

Куртуазна стратегія відрізняється від інвективної підвищеною семіотичністю мовленнєвої поведінки, обумовленої тяжінням мовця до етикетних форм соціальної взаємодії. Крайньою формою афекту в цьому випадку є плач.

Мовленнєва стратегія вибирається мовцем несвідомо. Конфліктна поведінка як лакмусовий папірець виявляє своєрідність мовної особистості (Мазирка, 2008: 88). Наприклад, у наведеному нижче побутовому діалозі між чоловіком та дружиною, чоловік демонструє раціонально-евристичну та інвективну стратегії, а дружина тримається у межах куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки, що згодом переходить у плач:

А: Матвійку, давай забудемо те, що ти сказав, сядемо до столу й відсвяткуємо мій день народження!

Б: Славо, ти недочуваєш?! Тебе для мене більше немає! Все, ти випарувалася! Стала невидимою! Йди краще, речі збирай! – Чоловік був твердим.

А: Але ж я людина, Матвію, я жива, і мені боляче... Нащо ти мене роздираєш, ніби і все на світі можу стерпіти? Ти ж вириваєш мені серце, ріжеш по живому! – Чеслава чутно захлипала.

Б: Ти сама себе ріжеш. Спокійно зберися і без істерик їдь додому, до матері, – холодно проказав, запарюючи вже другу чашку чаю.

А: А що я їй скажу? Ти про це подумав? Що я скажу своїм односельцям про свого любого чоловіка? – скрикнула.

Б: Буду я ще думати, що ти скажеш своїй матері – вкотре вразив Матвій немилосердям.

А: Аде ж ти не можеш викинути мене на вулицю, як собаку! – заверещала Чеся.

Б: Ти мене дістала, Славо! Що ти собі придумуєш? Якого собаку?! Мільйони людей розходяться, що тут дивного, чорт забирай?!

А: Що ти робиш, Матвійку? – сховала обличчя у крилах скатертини. – Що я скажу матері? Що я скажу своїм сусідам, односельцям?! – заголосила (Куюва, 2015: 192–193).

Прихильники куртуазної стратегії поведінки мають схильність до непрямих засобів вираження незгоди та маскують прояви негативних емоцій під етикетними формулами, наприклад: *якщо вам не важко; будьте такі люб'язні; чи можу я звернутися до вас із проханням; чи не будете ви такі ласкаві* тощо. Така стратегія ведення конфлікту не має формальних показників вияву вербальної агресії, проте вимова таких показних етикетних формул із фамільярною тональністю може довести опонента майже до сказу, зачепивши його самоповагу, гідність або честь. Наприклад, така ситуація спілкування у громадському транспорті:

А: Передайте за проїзд!

Б: Жіночко, чи не будете Ви такі ласкаві не чіпати мене?

А: Добре, але за проїзд передайте!

Б: Шановна, напевно, Бог пожалів для вас розуму... У мене зайняті руки! Передайте, якщо Ваша ласка, самі.

А: Я не можу, далеко! Чи тобі важко?

Б: Голубонько, не відмовте в люб'язності більше до мене не звертайтеся.

А: Добре! Кому ти потрібен? Але за проїзд передай, ти ж біля водія!

Б: Вельмишановна пані, звертайтеся на «ти» до свого чоловіка, а мені такого щастя не треба.

А: Та пішов ти!

Б: Шановна, будь ласка, не вказуйте, що мені робити, добре? Дозвольте відкланятися. Привіт чоловікові!

У вищезазначеній ситуації спілкування учасник А демонструє інвективну стратегію поведінки в конфлікті, вживаючи лайку (*та пішов ти!*), звертання на «ти» до незнайомої людини, відсутність етикетних формул висловлення прохання, провокативні, конфліктогенні запитання (*Кому ти потрібен? Чи тобі важко?*).

Учасник Б обрав для себе куртуазну стратегію мовленнєвої поведінки в конфлікті через шанобливе звертання до опонента (*жіночко, шановна, голубонько, вельмишановна пані*). Його мовлення насичене етикетними формулами (*чи не будете Ви такі ласкаві, не відмовте в люб'язності, дозвольте відкланятися*). Проте не вживаючи зниженої чи лайливої лексики, його вербальна та невербальна поведінка дозволяє безпомилково віднести цей тип поведінки до вияву вербальної агресії через комунікативний

садизм. За вдовою шанобливістю спілкування приховано прагнення піднятися за рахунок приниження чи морального знищення співрозмовника (*напевно, Бог пожалів для Вас розуму*), образи (*а мені такого щастя не треба*), вилучення до конфлікту сторонніх, але близьких опонентів людей (*звертайтеся на «ти» до свого чоловіка; привіт чоловікові!*). Отже, основні тактики мовленнєвої поведінки конфліктного типу мовної особистості спрямовані на зайняття зверхньої позиції «над» співрозмовником, досягнення мовленнєвого й інтелектуального панування, комунікативного садизму.

Аналізуючи описану конфліктну ситуацію з огляду на поняття вербального насильства (тобто садизму) дійшли висновку, що мовленнєва поведінка учасника А, безумовно, є проявом вербальної агресії, однак, не може бути зарахована нами до випадку вербального насильства. Інвективна лексика у його мові викликана спробою захистити себе, що спрацьовує як захисний механізм від образи, приниження, критики тощо. Такі вияви вербальної агресії перш за все спричинені мотивом самозахисту, а не бажанням свідомо принизити чи знецінити честь та гідність іншої особи. Натомість куртуазна стратегія конфліктної мовленнєвої поведінки учасника Б спрямована як на захист своїх прав, честі та гідності, так і на приниження й образу свого опонента.

Спілкування з учасником Б нагадує арену словесної боротьби, в якій він намагається якомога більше дошкулити співрозмовникові, ховаючись за вдовою етикетною поведінкою. Він свідомо створює моральний дискомфорт, обравши партнера в діалозі за об'єкт словесного знуцання. Учасник Б виявляє не лише вербальну агресію, а й вербальне насильство, тобто комунікативний садизм.

Отже, помічаємо те, що етикетні формули, слова ввічливості, а також лексеми із суфіксами зменшеності, пестливості, за якими у лінгвальній системі закріплена позитивна семантика, вживаються у межах куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки з провокативною метою образити, принизити чи докорити опонентів. З метою вивчення семантики цих мовних одиниць, звернемося до методу семантичного диференціала.

Семантичний диференціал у психолінгвістиці – це метод кількісної та якісної оцінки значення слова за допомогою двополюсних шкал (Баскакова, 2009: 62), це вимірвальна техніка,

заснована на застосуванні факторного аналізу для дослідження значень. Метод семантичного диференціала допоможе з'ясувати, як мовці оцінюють типові етикетні формули, слова ввічливості та лексеми із суфіксами зменшеності та пестливості без контексту конфліктної мовленнєвої поведінки. Для цього ми вилучили вказані лексеми із наведеної конфліктної мовленнєвої ситуації та запропонували респондентам оцінити їх за шкалами «оцінка» (з факторами «добрий – злий», «позитивний – негативний», «світлий – темний») та «сила» (з факторами «сильний – слабкий», «великий – малий», «складний – простий»). Респондентами стали 34 людини у віці від 15 до 45 років різної статі, соціального статусу, освіти та фаху, що володіють українською мовою. Після опрацювання даних отримали такі результати.

Лексема *шановна* отримала більшість позитивних характеристик («добрий» – 2,2, «позитивний» – 2,5, «світлий» – 2,1, «сильний» – 1,8, «великий» – 2,4, «складний» – 1,5). Решту лексем мовці оцінили не так однотайно. Слово *жіночка* отримало такі характеристики – «злий», «негативний», «темний», «слабкий», «малий» та «простий», тобто негативні характеристики, незважаючи на наявність зменшено-пестливого суфікса суб'єктивної оцінки -очк-. Отримавши позитивні характеристики за шкалою «оцінка», слово *голубонька* за шкалою «сила» виявилася «слабкою», «малою» та «простою», що й намагався підкреслити комунікативний садист у наведеній ситуації спілкування. Етикетні формули *вельмишановна пані; не відмовте в люб'язності; чи не будете ви такі ласкаві?* охарактеризовані більшістю респондентів як «добрі» та «позитивні», однак у семантиці цих висловів переважають також фактори «темний», «сильний», «складний». Це доводить, що навмисне вживання етикетних формул соціально прийнятних форм взаємодії у межах куртуазної мовленнєвої поведінки покликане принизити співрозмовника, позбавити гідності, вказати на низький рівень освіти чи вихованості, спровокувавши тим самим конфліктну ситуацію. Шанобливі слова, слова із суфіксами позитивної оцінки сприймаються мовцями як вербальне знущення та приниження.

У межах куртуазної стратегії мовленнєвої взаємодії мовці також воліють приховати тактику ігнорування опонента за ввічливим мовчанням чи вдаванням урахуванням важливості його думки. Звичайно ж, це неодмінно викликає бурхливу негативну

реакцію з боку опонента, що призводить до спроб «достукатися» до співрозмовника засобами конфліктної стратегії, щоб бути почутим та досягти поваги. Наприклад, у творі Сергія Фарра «Держслужбовець» детально описані декілька прикладів приховування тактики цілковитого ігнорування думки співрозмовника за вдовою ввічливістю чи етикетними формулами поваги до опонента.

А: Так, але ж ви читали мої фінальні висновки?

Б: Читав.

А: І як вам?

Б: Ну, як сказати... Ви пишете, що держава має припинити регулювати цю сферу, а сьогодні на засіданні заявили, що держава в особі голови ДСУПШНУ має призначити регулятором вас.

А: Ой, ну ви вже занадто драматизуєте. Не зовсім так. Але, грубо кажучи, так і є. Держава має відсторонитися. Спочатку делегувати мені як представнику ініціативної громадськості й автору двадцяти фахових монографій свої власні повноваження, а потім припинити регулювати цю сферу. Що скажете?

Б: Ви серйозно?

А: Я завжди серйозно.

Б: Дякую вам, Сергію Яковичу. Ваша точка зору дуже важлива для нас. Я обов'язково її ще обміркую.

А: Але ж ви не відповіли!

Б: Шановний професоре, маю детальніше ознайомитися із вашим науковим доробком.

А: Йолоп! (Фарр, 2017: 93–94).

Як бачимо, учасника Б почала обтяжувати ця розмова, тому він вирішив застосувати куртуазну стратегію, сховавши бажання припинення діалогу за вдовою шанобливістю та піднесенням статусу свого співрозмовника (*Ваша точка зору дуже важлива для нас. Я обов'язково її ще обміркую. Шановний професоре!*). Учасник Б, звичайно ж, зрозумів істинне ставлення до його думки, образився та вдався до образи у відповідь (*Йолоп!*), демонструючи емоційну поведінку особистості, що передбачає безпосередні, щирі реакції на зовнішній вплив, позбавлені продуманої стратегії й бачення перспективи комунікативної взаємодії. Учасник А, безумовно, є особистістю раціонального типу, тобто психічно стійкою людиною, не схильною до влади емоцій та імпульсивної поведінки. Раціональна особистість уміє оцінити комунікативну ситуацію,

планувати комунікативну поведінку, здійснювати самоконтроль та контроль за поведінкою співрозмовника. Конфлікт для людей цього типу виступає засобом задоволення власних комунікативних потреб.

Ще одним дієвим механізмом комунікативного садизму в межах куртуазної стратегії є ввічливе мовчання. Мовчання в діалозі іноді буває корисним, коли потрібно взяти тайм-аут та опанувати свої емоції. Проте комунікативні садисти використовують мовчання як каталізатор прояву негативних емоцій (обурення, гнів, роздратування, страх тощо) у співрозмовника. Це підтверджують і результати проведеного нами асоціативного експерименту. Респондентам було запропоновано записати перші асоціації до концепту «мовчання». 36% асоціацій зараховані нами до позитивних (наприклад: «спокій», «заспокоєння», «відпочинок», «згода», «золото», «тиша» тощо), а 64% до негативних (наприклад: «бойкот», «сварка», «байдужість», «ігнорування», «смерть», «невідомість», «страх», «німота», «темрява» тощо). Ігнорування прямих запитань та вимог діє на опонента руйнівно, що дозволяє класифікувати мовчання як різновид психологічного насилля. Наприклад:

А: Зрозумійте, ми – громадськість, і ми маємо це зробити.

Б: Сьорб, – почулося з боку заступника. Дімон недобре зиркнув, але нічого не міг із цим вдіяти.

А: Ми є сила, і ми доб'ємося свого.

Б: Сьорб.

А: Я прошу запровадити мою вимогу.

Б: Сьорб.

В: Да што ти з ними церемонішся, Діма! Да ти подивись на них. За людей нас не ставлять!

А: Я все знаю! Ви корупціонери та покриваєте бізнес братів Співаковських!

Оратор ударив кулаком по столу. Заступник знову сьорбнув.

А: Я прошу поставити це питання на голосування!

У заступника задзвонив мобільний, він швидко і дуже гучно відсьорбав свій чай (чи що там у нього було) і вийшов (Фарр, 2017: 40).

Мовчазна реакція учасника Б свідчить про цілковите ігнорування учасника А та навмисне провокування роздратування й обурення. Це яскравий приклад мовленнєвої поведінки приховано-конфліктної особистості (провокатора). Провокатор

володіє якостями конфліктного маніпулятора, що реалізуються ним приховано через тактики провокації, брехні, свідомого ігнорування, втягування в конфлікт інших людей із наданням їм головних ролей у ньому. Учасник Б не вдавався до проявів інвективної чи раціонально-евристичної стратегій конфліктної поведінки, однак мовчанням викликав конфлікт, до якого долучився й інший учасник В. Залишаючись у тіні, провокатор задовольняє власні моральні чи матеріальні інтереси від ескалації конфлікту. Навмисне мовчання й провокування негативних емоцій та конфліктних дій трактуємо як комунікативний садизм.

Висновки

Отже, діапазон прийомів комунікативного садиста не обмежений лише відкритою вербальною агресією (інвективою, погрозами, звинуваченнями, образами, докорами, насмішками тощо). Приниження, моральне знищення жертви та задоволення садиста здійснюється й через механізми куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки. Серед них виділено: 1) непряма конфронтація засобами підкресленої ввічливості; 2) маскування проявів негативних емоцій під етикетними формулами; 3) схильність до непрямих засобів вираження незгоди (ігнорування через мовчання). За допомогою методу семантичного диференціала доведено, що етикетні формули, слова ввічливості, лексеми із суфіксами позитивної оцінки у своїх семантиці мають приховані негативні характеристики, чим і користуються представники куртуазної стратегії комунікативного садизму. Перспективою дослідження має стати подальша розробка способів ідентифікації куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки та механізмів протидії комунікативному садизму.

Література

- Антонян Ю.М. Жестокость в нашей жизни. Москва: Инфра-М, 1995. 320 с.
Баскакова И.Л. Практикум по психолингвистике. Москва: Астрель, 2009. 187 с.
Білоконенко Л.А. Пейоративна й інвективна лексика в міжособистісному конфлікті. *Філологічні студії*. 2012. Вип. 7. С. 119–127.
Волкова Я.А. Деструктивное общение в когнитивно-дискурсивном аспекте: дисс. ... докт. філол. наук: 10.02.19. Волгоград, 2014. 430 с.

- Волкова Я.А. Коммуникативная личность в ценностных параметрах неэкологичного общения. *Известия Волгоградского государственного педагогического университета*. 2012. Вып. 8(72). С. 4–7.
- Куява Ж. Дерево, що росте в мені. Харків: Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 224 с.
- Мазирка И.О. Психолінгвістическіе основи вербальной характеристики личности и языковой картины мира героев художественной литературы: дисс. ... докт. филол. наук: 10.02.19. Москва, 2008. 338 с.
- Муравьева Н.В. Язык конфликта. Москва: Термика, 2004. 214 с.
- Седов К.Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. Москва: Лабиринт, 2004. 320 с.
- Седов К.Ф. О манипуляции и актуализации в речевом воздействии. *Проблема речевой коммуникации*. 2003. Вып. 2. С. 20–27.
- Ставицька Л. Українська мова без табу: словник нецензурної лексики та її відповідників. Київ: Критика, 2008. 456 с.
- Тараненко К.В. Комунікативний садизм як особливий тип вербальної агресії. *Молодий вчений*. 2018. Вип. 2(54). С. 213–215.
- Фарр С. Держслужбовець. Київ: Темпора, 2017. 240 с.
- Шарифуллин Б.Н. Языковая агрессия и языковое насилие в свете юрлингвистики: проблемы инвективы. *Юрлингвистика – 5: юридические и лингвистические аспекты права*. 2004. С. 120–137.
- Adams, G.S. (2016). Asymmetries between victims' and transgressors' perspectives following interpersonal transgressions. *Social and Personality Psychology Compass*, 10(12), 722–735. <https://doi.org/10.1111/spc3.12291>
- Lamarche, J.-B. (2012). The verbalization of repressed intentions. A Socially instituted practice. *Language and Dialogue*, 2(1), 174–189. <https://doi.org/10.1075/ld.2.1.10lam>
- Lorenz K. (1967). *On Aggression*. N.Y.: Bantam Books.
- Ponterotto, D. (2017). Motion for emotion: an empirical cross-linguistic study of conceptual construals. *Language and Cognition*, 9(3), 383–411. <https://doi.org/10.1017/langcog.2016.9>
- Tuinier, S., & Verhoeven, W.M.A. (2015). Neurobiology of aggression and impulsivity. *Acta Neuropsychiatrica*, 11, 5–10. <https://doi.org/10.1017/S0924270800036280>

References

- Antonjan, Ju.M. (1995). *Zhestokost v nashej zhizni [Cruelty in our life]*. Moscow: Infra-M [in Russian].
- Baskakova, I.L. (2009). *Praktikum po psiholingvistike [Workshop on psycholinguistics]*. Moscow: Astrel [in Russian].
- Bilokononko, L.A. (2012). Peioratyvna y invекtyvna leksyka v mizhosobystisnomu konflikti [Pejorative and invective vocabulary in interpersonal conflict]. *Filolohichni studii – Philological Studies*, 7, 119–127 [in Ukrainian].
- Volkova, Ja.A. (2014). Destruktyvnoe obshhenie v kognitivno-diskursivnom aspekte [Destructive communication in the cognitive-discursive aspect]. *Doctor's thesis*. Volgograd [in Russian].
- Volkova, Ja.A. (2012). Kommunikativnaja lichnost v cennostnyh parametroh nejekologichnogo obshhenija [Communicative personality in the values of non-

- environmental communication]. *Izvestija Volgogradskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta – Proceedings of the Volgograd State Pedagogical University*, 8(72), 4–7 [in Russian].
- Kuiava, Zh. (2015). *Derevo, shcho roste v meni [The tree growing in me]*. Kharkiv: Knyzhkovyi klub «Klub Simeinoho Dozvillia» [in Ukrainian].
- Mazirka, I.O. (2008). Psiholingvističeskie osnovy verbalnoj charakteristiki lichnosti i jazykovej kartiny mira geroev hudozhestvennoj literatury [Psycholinguistic foundations of the verbal personality characteristics and the linguistic picture of the world of the characters of fiction]. *Doctor's thesis*. Moscow [in Russian].
- Muraveva, N.V. (2004). *Jazyk konflikta [The language of conflict]*. Moscow: Termika [in Russian].
- Sedov, K.F. (2004). *Diskurs i lichnost: jevoljucija kommunikativnoj kompetencii [Discourse and personality: the evolution of communicative competence]*. Moscow: Labirint [in Russian].
- Sedov, K.F. (2003). O manipuljacii i aktualizacii v rečevom vozdejstvii [About manipulation and actualization in speech influence]. *Problema rečevoj kommunikacii – The problem of verbal communication*, 2, 20–27 [in Russian].
- Stavytska, L. (2008). *Ukrainska mova bez tabu: slovnyk netsenzurnoi leksyky ta yii vidpovidnykiv [Ukrainian language without taboo: dictionary of obscene vocabulary and its correspondences]*. Kyiv: Krytyka [in Ukrainian].
- Taranenko, K.V. (2018). Komunikatyvnyi sadyzm yak osoblyvyi typ verbalnoi ahresii [Communicative sadism as a special type of verbal aggression]. *Molodyi vchenyi – Young scientist*, 2(54), 213–215 [in Ukrainian].
- Farr, S. (2017). *Derzhsluzhbovets [Civil servant]*. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
- Sharifullin, B.N. (2004). Jazykovaja aghressija i jazykove nasilie v svete jurislingvistiki: problemy invektivy [Language aggression and language violence in the light of legal science: the problems of invective]. *Jurislingvistika – 5: juridicheskie i lingvisticheskie aspekty prava – Yurislingvistika – 5: The legal and linguistic aspects of the right* (pp. 120–137) [in Russian].
- Adams, G.S. (2016). Asymmetries between victims' and transgressors' perspectives following interpersonal transgressions. *Social and Personality Psychology Compass*, 10(12), 722–735. <https://doi.org/10.1111/spc3.12291>
- Lamarque, J.-B. (2012). The verbalization of repressed intentions. A Socially instituted practice. *Language and Dialogue*, 2(1), 174–189. <https://doi.org/10.1075/ld.2.1.10lam>
- Lorenz K. (1967). *On Aggression*. N.Y.: Bantam Books.
- Ponterotto, D. (2017). Motion for emotion: an empirical cross-linguistic study of conceptual construals. *Language and Cognition*, 9(3), 383–411. <https://doi.org/10.1017/langcog.2016.9>
- Tuinier, S., & Verhoeven, W.M.A. (2015). Neurobiology or aggression and impulsivity. *Acta Neuropsychiatrica*, 11, 5–10. <https://doi.org/10.1017/S0924270800036280>

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена аналізу механізмів куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки як вияву комунікативного садизму. Дослідження виконано у руслі психолінгвістики, на перетині семантики, лінгвістичної прагматики та

комунікативної лінгвістики. Значна увага приділяється сутності, природі та характеристикам феномену комунікативного садизму, а також важливості вивчення цього явища як різновиду психічного насильства. Детально й науково обґрунтовано розмежовані поняття вербальної агресії та насильства в комунікації. Явище комунікативного садизму проаналізовано з позицій деструктивної мовленнєвої поведінки, в основі якої лежать три найпоширеніші стратегії конфліктної поведінки – інвективна, раціонально-евристична та куртуазна. Детальне вивчення механізмів куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки методом семантичного диференціала дозволило відкрити приховану семантику слів ввічливості та етикетних формул української мови. Випадки вербального знуцання та приниження співрозмовника механізмами куртуазної стратегії мовленнєвої поведінки проілюстровано прикладами з художньо-літературних дискурсів та діалогами з реального життя.

Проведений аналіз дозволить розширити наукове знання про діапазон прийомів комунікативного садиста. У висновках чітко окреслені куртуазні механізми поведінки садиста в комунікації, серед них виділено схильність до непрямих засобів вираження незгоди (ігнорування через мовчання), маскування проявів негативних емоцій за етикетними мовленнєвими формулами та непряма конфронтація засобами підкресленої ввічливості.

Ключові слова: комунікативний садизм, вербальна агресія, насильство, інвектива, куртуазна стратегія, етикетні формули, семантичний диференціал.

Тараненко Ксенія. Куртуазная стратегия речевого поведения коммуникативного садиста

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена анализу механизмов куртуазной стратегии речевого поведения как проявления коммуникативного садизма. Исследование выполнено в русле психолингвистики, на пересечении семантики, лингвистической прагматики и коммуникативной лингвистики. Значительное внимание уделяется сущности, природе и характеристикам феномена коммуникативного садизма, а также важности изучения этого явления как разновидности психического насилия. Подробно и научно обоснованно разграничены понятия вербальной агрессии и насилия в коммуникации. Явление коммуникативного садизма проанализировано с позиций деструктивного речевого поведения, в основе которого лежат три наиболее распространенные стратегии конфликтного поведения – инвективная, рационально-эвристическая и куртуазная. Детальное изучение механизмов куртуазной стратегии речевого поведения методом семантического дифференциала позволило открыть скрытую семантику слов вежливости и этикетных формул украинского языка. Случаи вербального издевательства и унижения собеседника механизмами куртуазной стратегии речевого поведения проиллюстрировано примерами из художественно-литературных дискурсов и диалогами из реальной жизни.

Проведенний аналіз дозволить розширити наукове знання про діапазон прийомів комунікативного садиста. В висновках чітко окреслені куртуазні механізми поведінки садиста в комунікації, в тому числі виділено схильність до косвенних засобів вираження несогласия (ігнорування через мовчання), маскування проявлених негативних емоцій за етикетними речевими формулами і косвенна конфронтація засобами підкресленої ввічливості.

Ключеві слова: комунікативний садизм, вербальна агресія, насилля, інвектива, куртуазна стратегія, етикетні формули, семантичний диференціал.

Processes of Acquisition a Second Language and Learning a Foreign Language: Terminology Standardisation and Harmonization

Процеси засвоєння і вивчення другої та іноземної мови: унормування і гармонізація основних термінів

Oksana Turkeyych

Ph.D. in Linguistics,
Associate Professor

Оксана Туркевич

кандидат філологічних наук,
доцент

E-mail: turkeyycho@gmail.com
orcid.org/0000-0001-8392-6199

*Ivan Franko National University
of Lviv, Department of Ukrainian
Applied Linguistics*

✉ 1, Universytetska Str., Lviv,
Ukraine, 79000

*Львівський національний
університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного
мовознавства*

✉ вул. Університетська, 1,
м. Львів, Україна, 79000

*Original manuscript received August 01, 2018
Revised manuscript accepted February 20, 2019*

ABSTRACT

The article analyzes microgroup of terms relating to the process of second language acquisition or foreign language learning (language aptitude, interlanguage, language competence, language performance, language proficiency). The semantics of this group is analyzed and some aspects of normalization (compliance with linguistic and terminological norms) and harmonization (compliance with variants that function in English) are proposed.

The difference between the terms of language acquisition and language learning is specified. The author of the article proves the idea that the acquisition of

the second language is an unconscious process of producing the language, when a person implicitly assimilates speech samples and produces them intuitively. Learning a foreign language is a conscious process of producing a language when a person explicitly learns speech samples and produces them consciously.

Language aptitude denotes the innate ability of a person which develops with the experience of communication, and it is a kind of mechanism that allows the mental and physiological levels to master the language.

It is revealed that bilingualism (natural and educational) can be the result of different strategies of language mastering and thus there are various mechanisms for its formation. It is found out that interlanguage is a language that is characterizing a person who learns a new language, and it is the result of the interaction of language systems, rules, norms of native language and the language which is learned. It is dynamic and reflects the appropriate level of language proficiency.

The relationship between terms language competence (a set of language knowledge), language performance (production and comprehension of language), and language proficiency (ability of an individual to speak or perform in a language according to the aim of communication) is determined. These terms are at the stage of entry into Ukrainian science.

Key words: *second language acquisition, foreign language learning, language aptitude, interlanguage, language competence, language performance, language proficiency.*

Вступ

Різномасштабні дослідження психічних процесів, що супроводжують опанування нерідної мови, тривають і розвиваються. Вони або дидактично спрямовані, або аналізують взаємодію мов в контексті двомовності й багатомовності, або намагаються простудіювати специфіку оволодіння якоюсь конкретною мовою.

Система понять, якою оперують дослідники, описуючи, як особа засвоює чи вживає мову, демонструє наукові надбання, проте система українських термінів, які номінують ці поняття є суперечливою. По-перше, один термін може мати різні значення або трактування, по-друге, на позначення одного і того самого поняття використовують різні терміни. Терміносистема потребує унормування, тобто узгодження значень із формою і встановлення їх відповідності актуальним термінологічним нормам. Ще однією сучасною проблемою на україномовному ґрунті є переклад і вживання термінів, зокрема з англійських джерел. В цьому аспекті

потрібна гармонізація – узгодження запозичених варіантів із тими, які вже функціонують. Тобто актуальність дослідження в тому, щоб встановити відповідність між формою і значенням основних термінів, що позначають процеси засвоєння і вивчення мови.

У закордонних працях психолінгвістичний аспект опанування нерідної мови досліджено в численних розвідках, наприклад, В. Гекоскі (Gekoski, 1980): контекст засвоєння мови і її формування у білінгвів; Д. Хо (Ho, 1987): труднощі вивчення мови, зумовлені позамовними і внутрішньомовними факторами; Г. Андреу, Ф. Влакос, Е. Андреу (Andreou, Vlachos & Andreou, 2005): чинники, які впливають на вивчення другої мови. У прикладному психолінгвістичному аспекті Ф. Дженіс, Е. Хамаян (Genesee & Hamayan, 1980) досліджують індивідуальні відмінності вивчення другої мови, К. Стейнхауер (Steinhauer, 2006) порушує проблему динаміки засвоєння другої мови, П. Ребушат, Дж. Вільямс (Rebuschat & Williams, 2012) аналізують роль імпліцитних й експліцитних знань у засвоєнні другої мови.

Підґрунтям запропонованого дослідження стали праці О. Залевської (Залевская, 2009, 2016) (аспект двомовності), Р. Еліса (Ellis, 1997) і С. Крашена (Krashen, 1981) (різниця між засвоєнням і вивченням мови), О. Леонтьєва (Леонтьев, 1999) (психолінгвістичний аспект оволодіння мовою), Л. Калмикової (Калмикова, 2008) (мовленнєва діяльність).

Метою статті є проаналізувати семантичну групу термінів, які позначають процеси вивчення-засвоєння нерідної (іноземної-другої) мови. *Завданнями:* 1) з'ясувати семантичний розвиток термінів, які номінують процеси опанування мови; 2) порівняти зазначені терміни з відповідниками в англійській мові; 3) встановити семантичне наповнення термінів і виділити мікропарадигми, які вони формують; 4) запропонувати правильні відповідники з погляду термінологічної норми й аспектів гармонізації.

Усі досліджувані концепти умовно втілюються у трьох етапах. Перший описує, що «чинить» особа стосовно нерідної мови (вивчає, засвоює, володіє, опановує тощо), другий – що відбувається тоді, коли особа вже почала опановувати нову мову (наприклад, проміжна мова), третій – яким є результат, що особа «породжує».

Методи та методики дослідження

У дослідженні для вивчення процесів психічної діяльності, що супроводжує опанування нерідної мови використано обсерваційний метод. Контент-аналіз вибрано з метою з'ясування семантичного навантаження мовних одиниць на позначення процесів засвоєння чи вивчення мови (другої та іноземної).

Результати та дискусії

Кожна людина, яка починає опановувати іноземну чи другу мову, робить перші кроки, свідомі чи несвідомі, у дитячому чи дорослому віці; опановує одну чи більше мов тощо. Передусім, щоб оволодіти мовою, слід мати природні, вроджені якості, які слід розвивати. Фахівці оперують терміном *мовна здатність*, а також часто як синонім вживають терміносполуку *мовні здібності*. В англomовній літературі вживають термін *language aptitude*, відповідником якого, на наш, погляд, є термін мовна здатність. «Мовна здатність охоплює такі спроможності: наслідувати та розрізняти звуки нової мови, розпізнавати різні граматичні функції слів у реченні, виучувати напам'ять, робити висновки на основі правил. Мовна здатність не враховує інтелігентності, мотивації, зацікавленість» (Richards & Schmidt, 2002: 258). Таке тлумачення лінгводидактично спрямоване й демонструє конкретні вияви мовної здатності у відповідних діях. У психолінгвістичному аспекті О. Леонт'єв мовну здатність трактує як частину мовленнєвого механізму (Леонт'єв, 1999), О. Залевська як «пристрій», призначений для опрацювання відповідних процесів (Залевская, 2016). М. Орап вживає термін мовленнєва здатність і обґрунтовує думку, що вона охоплює дві функції «можливості (психофізіологічна складова) та готовності (психологічна складова)». Мовленнєва здатність є «психофізіологічною особливістю і одночасно «елементом внутрішньої підструктури системи мовленнєвого досвіду особистості» (Орап, 2013: 122).

Відтак дискусійним є питання вибору терміна – мовна чи мовленнєва здатність. На наш погляд, зазначені одиниці позначають одне поняття і не слід розрізняти їх семантично. Доречнішим, на

наш погляд, буде термін мовна здатність, а не мовленнєва. Оскільки мовна здатність позначає вроджену спроможність особи, яка розвивається з досвідом спілкування, і є своєрідним механізмом, який на психофізіологічному рівні уможливорює опанування мови.

Маючи мовну здатність особа може почати **вивчати** мову свідомо або **засвоювати** несвідомо. «Засвоєння мови (language acquisition) – вивчення і розвиток мови. Вивчення першої рідної мови називають засвоєнням першої мови, вивчення другої чи іноземної мови – засвоєнням другої мови. Одні науковці вживають засвоєння і вивчення як синоніми, інші – розрізняють. Термін *вивчення* стосується свідомого процесу, який залучає навчання експліцитних правил мови і спостереження за результатом, він здебільшого типовий в контексті навчання іноземної мови у класі. Термін *засвоєння* стосується несвідомого процесу інтерналізації (внутрішнього перетворення) правил, є результатом від впливу (дії) до зрозумілого вживання (уведення в дію), коли увага учня спрямована на значення, а не на форму, що більш властиво для контексту другої мови. Інші вживають аквізиція (засвоєння) тільки в контексті першої мови» (Richards & Schmidt, 2002: 284). Таке тлумачення узагальнено описує актуальну ситуацію – трактування термінів засвоєння і вивчення мови. Оскільки у полі зору нашого дослідження є процеси, що стосуються другої (іноземної) мови, то вважаємо за доцільне навести погляди Р. Еліса (Ellis, 1997) і С. Крашена (Krashen, 1981) – учених, праці яких є основоположними. Р. Еліс у розвідці «Second language acquisition» виокремлює новий напрямок – засвоєння другої мови, хоча науковець і не розрізняє термінів засвоювати і вивчати, постійно використовує слово learn, learning. На думку науковця, засвоєння другої мови (second language acquisition) – галузь, яка досліджує спосіб, в який особа вивчає мову іншу, ніж її рідна мова. Другу мову можна вивчати у класі чи поза його межами; можна вивчати у природний спосіб, живучи у країні, де нею розмовляють, чи вивчати з викладачем за певною програмою (Ellis, 1997: 3).

С. Крашен, навпаки, демонструє чітку різницю у процесах засвоєння і вивчення. «Засвоєння мови (Language acquisition) – значеннєва взаємодія (обмін значеннями) – природна комунікація – у якій мовці пов'язані не формою своїх зразків висловлювання (utterances), а повідомленнями, які вони передають і розуміють.

Виправлення помилок й експліцитне вивчення правил не стосуються засвоєння мови. Прийнятно є лише те, що носії мови можуть видозмінювати свої зразки мовлення з метою допомогти тим, хто засвоює мову. Учні не володіють правилами вживання мови, але розмовляють і виправляють себе на основі відчуттів, інтуїції. Свідоме вивчення мови супроводжується виправленням помилок і презентацією експліцитних правил. Корекція помилок важлива, допомагає учневі дійти до правильного представлення (вживання) мовних узагальнень» (Krashen, 1981: 1–2). Таким чином, засвоєння другої мови і вивчення другої мови – різні процеси.

Якщо розглянути на прикладі української мови як другої чи української мови як іноземної, то моніторинг досліджень за останні 27 років дає підстави стверджувати, що терміни засвоєння української мови як іноземної (чи другої) і вивчення української мови як іноземної (чи другої) уживають у 99% як абсолютні синоніми. І хоча автори термінологічно не розрізняють досліджувані поняття, у своїх розвідках вони аналізують різні, на наш погляд, процеси вивчення і засвоєння. Що не сприяє унормуванню і розвитку подальших досліджень в цій галузі.

Беручи до уваги погляди С. Крашена (Krashen, 1981) і розвиток галузі *second language acquisition* у світовій науці, звертаючи особливу увагу на психолінгвістичні відмінності у процесах засвоєння і вивчення мови (детальніше див. нижче) вважаємо за потрібне розмежовувати досліджувані терміноодиниць в українській науці. Закономірно також, що коли мова йтиме про українську мову як другу (хоча на практиці й третю, четверту тощо) то більш доцільно говорити про її засвоєння, коли ж йдеться про українську мову як іноземну, то варто говорити про її вивчення.

Із розвитком багатомовності і багатокультурності як визначальних ознак суспільства у ХХІ столітті сформувалося також поняття багатомовного (мультилінгвального) засвоєння (*Multilanguage Acquisition*). Науковці пропонують різні моделі такого засвоєння, найпоширенішою з яких є *Extended Competition Model* – розширена модель змагання, яка наголошує на постійному змаганні (суперництві) між різними варіантами, що є основою мовного продукування і вправлення (Kroll & Groot, 2005). Разом із цим ця модель передбачає те, що «вивчення другої (розуміти – наступної. *О.Т.*) мови завжди мусить брати до уваги закони

процесу формування першої мови (розуміти – попередньої чи попередніх. *O.T.*) завдяки впливу мовного перенесення і спільних механізмів засвоєння мови» (Kroll & Groot, 2005: 164).

Засвоєння мов в контексті білінгвізму чи багатомовності – це взаємодія таких чинників, як «мовний трансфер, типологічні відмінності й взаємодія мов, соціальні умови поширення другої мови, вік (в якому засвоюють мову), рівень розумового розвитку особи, мотивація, навчальне середовище, вплив мови (language exposure)» (Kroll & Groot, 2005: 3). Поява нового поняття (Multilanguage Acquisition) додатково свідчить про потребу розмежовувати два поняття засвоєння і вивчення стосовно іноземних чи других мов і відповідно вживати два терміни з відповідними значеннями. Такий аспект унормування допоможе уніфікувати й усі інші терміни, що більш детально стосуються процесів опанування мови в різний спосіб.

У контексті пошуків правильних термінів щодо найменування «дій», які особа виконує стосовно нерідної мови, також доцільно згадати про лексеми оволодіння, опанування чи дієслівні відповідники: оволодіти (оволодівати), опановувати (опанувати).

На думку О. Леонтьєва, лексема оволодіння мовою (овладение языком) охоплює три поняття: оволодіння рідною мовою (language acquisition, mother tongue acquisition), вторинення усвідомлення рідної мови (зокрема у школі) і оволодіння іноземною мовою (learning) (Леонтьєв, 1999: 218). Тобто це родова одиниця, яка стосується усіх «дій» щодо першої чи другої (іноземної) мови.

В українській мові синонімними є лексичні значення одиниць оволодівати і опановувати. Оволодівати – «набувати ґрунтовних знань, умінь, навичок і т. ін. в чому-небудь» (Словник української мови, 1974: 611). І опановувати – «1. Ґрунтовно засвоювати щось, оволодівати чим-небудь. 2. Навчатися користуватися чим-небудь» (Словник української мови, 1974: 702). Наведені дефініції уможливають обґрунтувати, що лексеми оволодіння, опанування є гіперонімами, що охоплюють поняття засвоєння і вивчення. Традиційно їх уживають у психолінгвістичних і лінгводидактичних працях, і, на наш погляд, це доцільно робити, але їх термінізація (перехід у визначену терміносистему) ще не відбувся. І тому розглядати їх в термінологічному унормуванні чи гармонізації недоцільно.

Після того як ми з'ясували номінації понять, які відображають процеси, які особа здійснює стосовно нової нерідної мови, логічно є прослідкувати власне механізм «народження» нової мови. Такі дослідження є об'єктом нейрофункціональних розвідок. Ми розглянемо основні теорії цих процесів у більш описовому аспекті, пов'язаному з багатомовністю. О. Залевська дуже детально розмежувала природний і навчальний білінгвізм. Дослідниця обґрунтувала важливість «взаємодії перцептивних, когнітивних і афективних процесів», тобто «мовні явища другої чи іноземної мови не просто засвоюють як нові вербальні «факти», а вони є пов'язані з визначеними перцептивними образами, когнітивними одиницями і емоційно-оцінними переживаннями». До того ж психічне життя особи протікає в постійній динаміці рівнів усвідомлення, у процесах мовно-мисленневої діяльності є постійна опора на образ світу і пов'язані з ним різноманітні вивідні знання (мовні й енциклопедичні) (Залевская, 2009: 12)

Дослідниця вказує на те, що в засвоєнні другої мови – формуванні двомовності, важливо розглянути умови, процеси й результати (продукти).

Умови можуть бути природні (справжні) чи навчальні. Відповідно й опанування мови відбувається в різний спосіб. Таблиця 1 демонструє відмінності основних процесів оволодіння мовою й укладена на основі розвідки О. Залевської (Залевская, 2009).

Таке порівняння дає нам чітку підставу ствердити, що коли в особи формується навчальний білінгвізм – він є результатом **вивчення мови**, природний – це наслідок **засвоєння мови**.

Проте деколи у відповідних умовах може бути важко встановити, який тип білінгвізму формується, особливо це стосується дитячого віку. Наприклад, якщо дитина, народжена в українській сім'ї емігрантів, яка першою мовою має мову країни-перебування, а другою мовою – українську мову, яку вона, з одного боку, засвоює від батьків, а з іншого боку – вивчає у школі чи в інший спосіб. Усі процеси, наведені в таблиці, будуть змішаними. На наш погляд, висновки О. Залевської (Залевская, 2009) підходять для аналізу формування двомовності в окреслених чітких умовах, коли особа або цілеспрямовано вивчає мову або засвоює її несвідомо під впливом мовного оточення (що значно рідше буває в дорослому віці).

Таблиця 1. Природний і навчальний білінгвізм

Природний білінгвізм: ознаки	Навчальний білінгвізм: ознаки
«Вливання» мови за допомогою спільної мовленнєвої практики.	Вивчання мови в умовах обмеженої мовленнєвої практики.
Можливість не застосовувати вольових зусиль.	Відчутна необхідність щоденних вольових зусиль.
Перевага неусвідомлених процесів аналізу, синтезу, порівняння, класифікації.	Перевага свідомо реалізованих процесів аналізу, синтезу, порівняння, класифікації.
Перевага автоматизованих операцій вибору слів і мовленнєвих моделей.	Перевага неавтоматизованих операцій вибору слів і мовленнєвих моделей.
«Перемикання» з однієї мови на іншу.	Переклад з однієї мови на іншу.
Паралельне (у дитинстві) формування картини світу і двох мовних систем у справжніх ситуаціях спілкування.	Формування системи другої мови за наявності картини світу, закріпленої у мовній картині світу першої мови.
Акцентування уваги на смислі пізнаваного, вимовленого, прослуханого.	Акцентування уваги на мовних засобах.

Досліджуючи процес «народження» другої чи іноземної мови, на увагу заслуговує термін *проміжна мова* (англійські відповідники – *interlanguage*, *approximative system*, *transitional competence*, *learner language*).

Узагальнене тлумачення проміжної мови як «мови, яка відрізняється і від рідної мови і від тої, яку вивчають; проміжну мову особа продукує завдяки запозичуванню зразків з рідної мови, розширюванню зразків завдяки аналогії, вираженню значень за допомогою відомих слів і граматики» (Richards & Schmidt, 2002: 76) більшою мірою відображає лінгводидактичний підхід. Що стосується психолінгвістичного, то О. Залевська об'єктивно зазначає, що проміжна мова є «динамічною функціональною системою, яка є виявом багатьох внутрішніх і зовнішніх чинників у типових ситуаціях; така система формується в результаті своєрідного перероблення мовленнєвого і пізнавального досвіду в другій мові з опорою на вже відоме з рідної мови, а також у взаємодії уже наявної картини світу, сформованої на основі першої мови з пізнаваною специфікою другої мови і другої культури (Залевская, 2009: 14).

О. Залевська покликаючись на Л. Селінкера зазначає, що проміжна мова – це окрема мовна система, яка є продуктом спроби учня цілісно осягнути мову, яку він вивчає; це проміжна

система, складена із правил, отриманих з допомогою різних стратегій, зокрема спрощення (simplification), надзузагальнення (overgeneralization), перенесення (transfer) (Залевская, 2016: 57). Закономірно, що проміжна мова – динамічна і хоча є типові ознаки, усе таки вона специфічна в кожного мовця. Уважаємо, що цей термін повною мірою відображає відповідне поняття. Проміжна мова – перехідний етап у вивченні нової мови, і за своєю суттю є результатом взаємодії мовних систем, правил, норм рідної мови та мови, яку вивчають. Проміжна мова – особливе явище. Воно індивідуальне за специфікою в кожній особі, яка вивчає мову, і водночас притаманне усім, хто вивчає нову мову. Проміжна мова – змінна і є відображенням певного рівня володіння мовою в особи, яка її вивчає.

Коли мова йде про опанування мови – зокрема результат цього процесу – то вживають терміни *competence*, *second/foreign language proficiency*, *language performance*, а у виборі їх українських відповідників існують проблеми.

До терміна *competence* відповідником є компетенція (хоча часто неправильно вживають компетентність), до терміна *second/foreign language proficiency* – вільне володіння мовою, навички володіння мовою, рівень володіння мовою, *language performance* – вживання мови, застосування мови. Термін компетенція є родовим стосовно мікрогрупи – мовна компетенція, мовленнєва компетенція, комунікативна компетенція і позначає сукупність теоретичних знань, практичних умінь і навичок, які є метою вивчення мови.

Застосування мови, вживання мови – процес використання системи мови з метою спілкування у визначених умовах. Переклад терміна *second/foreign language proficiency* є дискусійним питанням, а його значення ґрунтовно пояснюють Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, які «відходять від панівної у прикладній лінгвістиці теорії, за якою розрізняють компетенцію (приховані знання за Н. Хомським, *competence*) і застосування мови (виражену діяльність, *performance*)» і пропонують «вживати новий термін *proficiency* як виражену частину компетенції (*competence*), отриману під час дії – застосування мови (*performance*). *Proficiency* – це термін, який охоплює здатність виконувати мовленнєву діяльність (*communicative language activities*) одночасно залучаючи загальну і комунікативну мовну компетенцію (лінгвістичну, соціолінгвістичну,

прагматичну) і застосовувати властиві комунікативні стратегії» (Common European Framework of reference for languages, 2017: 32). Варіанти перекладу терміна proficiency – вміння володіння мовою, майстерність володіння мовою, навички володіння мовою, рівень володіння мовою. На наш погляд, його українським відповідником може стати терміносполука *вправність володіння мовою*.

Говорячи про оволодіння другою чи іноземною мовою, не можна оминати увагою термін *мовленнева діяльність*. Оскільки він охоплює дуже багатогранне поняття, то навіть сформувалася ціла теорія мовленневої діяльності, предметом якої, на думку Л. Калмикової, є мовленнєві операції й дії (Калмикова, 2008: 66–68).

Порівняльна таблиця 2 дає змогу чітко побачити різне розуміння мовленневої діяльності й англійські відповідники, а також її своєрідну структуру.

Таблиця 2. Тракткування мовленневої діяльності

Джерела	Психолінгвістичний контекст	Лінгводидактичний контекст	Діяльнісний підхід (Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment)
Англійські відповідники	Speech acts speech activity	Four language skills (listening, speaking, reading, writing)	Four modes of communication: reception, production, interaction, mediation
Українські відповідники	Мовленнева діяльність	Чотири види мовленневої діяльності (слухання, говоріння, читання, писання)	Чотири способи спілкування: сприйняття (рецепція), продукування, взаємодія, медіація (посередницька діяльність)
Структура	Мовленнєві операції і дії	Мовленнєві навички і вміння	Комунікативні (мовленнєві) компетенції і стратегії

У таблиці чітко простежено трансформацію розуміння мовленневої діяльності як механізму, що складається з мовленневих операцій і дій, у своєрідне практичне втілення в реальному житті, яке віддзеркалює погляд, що коли особа вивчає нову іноземну мову, то вона «творить» мовленнєву діяльність. Перспективою дослідження є більш детальний опис мовленневої діяльності на міжгалузевому рівні.

Висновки

Таким чином, можна узагальнити, що з людським розвитком відбувається щоразу нове розуміння того як особа опановує нову (наступну) мову. Терміни хоча і мають на меті точно і влучно номінувати усі процеси, явища, результати оволодіння іноземною чи другою мовою перебувають на стадії становлення в українській науці. Переплетення психолінгвістичних і лінгводидактичних теорій помітно впливає на виформування значення термінів. Нові концепти, описані в англomовній літературі, потребують виваженого, одностайного й системного уведення в українську наукову мову. Перспективою досліджень є комплексний різноаспектний аналіз інших понять як результату досліджень закордонних вчених, зіставлення його з уже наявними поняттями і їх термінними позначеннями в українській мові і створення конкретних висновків і рекомендацій і щодо форми, і щодо змісту.

Література

- Залевская А.А. Введение в теорию учебного двуязычия. Тверь : Твер. гос. ун-т, 2016. 269 с.
- Залевская А.А. Вопросы психолінгвістической теории двуязычия. *Вопросы психолінгвістики*. 2009. Вып. 10. С. 10–18.
- Калмикова Л.О. Психологічні засади розрізнення операцій і дій як одиниць мовленнєвої діяльності. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: науково-теоретичний збірник*. 2008. Вип. 15. С. 86–88.
- Леонтьев А.А. Основы психолінгвістики. Москва : Смысл, 1999. 288 с.
- Орап М. Мовленнєва здатність та мовленнєва компетенція як елементи внутрішньої підструктури мовленнєвого досвіду особистості. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2013. Вип. 14. С. 117–128.
- Словник української мови : в 11 т. Київ : Наукова думка, 1974. Т. 5. 840 с.
- Andreou, G., Vlachos, F., & Andreou, E. (2005). Affecting Factors in Second Language Learning. *Journal of Psycholinguistic Research*, 34(5), 429–438. <https://doi.org/10.1007/s10936-005-6202-0>
- Common European Framework of reference for languages: learning, teaching, assessment. Companion volume with new descriptors. Provisional Edition (2017). URL: <https://rm.coe.int/cefr-companion-volume-with-new-descriptors-2018/1680787989>
- Ellis, R. (1997). *Second Language Acquisition*. Oxford : Oxford University Press.

- Gekoski, W.L. (1980). Language acquisition context and language organization in bilinguals. *Journal of Psycholinguistic Research*, 9(5), 429–449. <https://doi.org/10.1007/BF01067324>
- Genesee, F., & Hamayan, E. (1980). Individual differences in second language learning. *Applied Psycholinguistics*, 1(1), 95–110. <https://doi.org/10.1017/S0142716400000758>
- Ho, D.Y.F. (1987). Intralingual and interlingual factors in language-learning difficulty. *Journal of Psycholinguistic Research*, 16(5), 399–416. <https://doi.org/10.1007/BF01073270>
- Krashen, S.D. (1981). *Second language acquisition and second language learning*. Oxford : Pergamon Press.
- Kroll, J.F., & Groot, A.M.B. (2005). *Handbook of Bilingualism. Psycholinguistic Approaches*. Oxford: Oxford University Press.
- Rebuschat, P., & Williams, J.N. (2012). Implicit and explicit knowledge in second language acquisition. *Applied Psycholinguistics*, 33(4), 829–856. <https://doi.org/10.1017/S0142716411000580>
- Richards, J.C., & Schmidt, R. (2002). *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*. England : Pearson.
- Steinhauer, K. (2006). How dynamic is second language acquisition? *Applied Psycholinguistics*, 27(1), 92–95. <https://doi.org/10.1017/S0142716406060176>

References

- Zalevskaya, A.A. (2016). *Vvedenie v teoriju uchebnogo dvuyazychiya [Introduction to the theory of educational bilingualism]*. Tver : Tver. gos. un-t. [in Russian].
- Zalevskaya, A.A. (2009). Voprosy psiholingvisticheskoy teorii dvujazychiya [Questions of the psycholinguistic theory of bilingualism]. *Voprosy psiholingvistiki – Questions of psycholinguistics*, 10, 10–18 [in Russian].
- Kalmykova, L.O. (2008). Psykholohichni zasady rozrznennia operatsii i dii yak odynts movlennievoi diialnosti [Psychological principles of distinguishing operations and actions as units of speech activity]. *Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnyskyi derzhavnyi pedahohichniy universytet imeni Hryhoriia Skovorody»: naukovo-teoretychnyi zbirnyk – Humanitarian Bulletin of the Pereiaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University: scientific and theoretical collection*, 15, 86–88 [in Ukrainian].
- Leontev, AA. (1999). *Osnovy psiholingvistyky [Fundamentals of psycholinguistics]*. Moscow : Smysl [in Russian].
- Orap, M. (2013). Movlenniava zdatnist ta movlenniava kompetentsiia yak elementy vnutrishnoi pidstruktury movlennievoho dosvidu osobystosti [Speech ability and the speech competence as elements of the internal substructure of the personality's speech experience]. *Psykhohinhvistyka – Psycholinguistics*, 14, 117–128 [in Ukrainian].
- Slovyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian Language]*. (1974). (Vols. 1–11). Kyiv : Naukova dumka [in Ukrainian].
- Andreou, G., Vlachos, F., & Andreou, E. (2005). Affecting Factors in Second Language Learning. *Journal of Psycholinguistic Research*, 34(5), 429–438. <https://doi.org/10.1007/s10936-005-6202-0>

- Common European Framework of reference for languages: learning, teaching, assessment. Companion volume with new descriptors. Provisional Edition (2017). URL: <https://rm.coe.int/cefr-companion-volume-with-new-descriptors-2018/1680787989>
- Ellis, R. (1997). *Second Language Acquisition*. Oxford : Oxford University Press.
- Gekoski, W.L. (1980). Language acquisition context and language organization in bilinguals. *Journal of Psycholinguistic Research*, 9(5), 429–449. <https://doi.org/10.1007/BF01067324>
- Genesee, F., & Hamayan, E. (1980). Individual differences in second language learning. *Applied Psycholinguistics*, 1(1), 95–110. <https://doi.org/10.1017/S0142716400000758>
- Ho, D.Y.F. (1987). Intralingual and interlingual factors in language-learning difficulty. *Journal of Psycholinguistic Research*, 16(5), 399–416. <https://doi.org/10.1007/BF01073270>
- Krashen, S.D. (1981). *Second language acquisition and second language learning*. Oxford : Pergamon Press.
- Kroll, J.F., & Groot, A.M.B. (2005). *Handbook of Bilingualism. Psycholinguistic Approaches*. Oxford: Oxford University Press.
- Rebuschat, P., & Williams, J.N. (2012). Implicit and explicit knowledge in second language acquisition. *Applied Psycholinguistics*, 33(4), 829–856. <https://doi.org/10.1017/S0142716411000580>
- Richards, J.C., & Schmidt, R. (2002). *Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics*. England : Pearson.
- Steinhauer, K. (2006). How dynamic is second language acquisition? *Applied Psycholinguistics*, 27(1), 92–95. <https://doi.org/10.1017/S0142716406060176>

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано мікрогрупу термінів, які стосуються процесу опанування другої чи іноземної мови (засвоєння другої мови, вивчення іноземної мови, мовна здатність, проміжна мова, мовна компетенція, володіння мовою, мовна вправність). Прослідковано їх семантику, запропоновано окремі аспекти унормування (відповідності мовним і термінологічним нормам) і гармонізації (відповідності варіантам, які функціонують в англійській мові).

З'ясовано, яка різниця існує між термінами засвоєння і вивчення нерідної мови. Обґрунтовано думку, що засвоєння другої мови – несвідомий процес оволодіння мовою, коли особа імпліцитно засвоює мовленнєві зразки і продукує їх інтуїтивно. Вивчення іноземної мови – свідомий процес опанування мови, коли особа експліцитно засвоює мовленнєві зразки і продукує їх усвідомлено.

Мовна здатність позначає вроджену спроможність особи, яка розвивається з досвідом спілкування, і є своєрідним механізмом, який на психічному й фізіологічному рівнях дає змогу опанувати мовою.

Встановлено, що білінгвізм (природний і навчальний) може бути результатом різних стратегій опанування мови і відповідно існують різні механізми його формування. З'ясовано, що проміжна мова – мова, яка властива особі, яка вивчає чи засвоює нову мову, вона є результатом взаємодії мовних

систем, правил, норм рідної мови та мови, яку вивчають. Вона є динамічною і відображає відповідний рівень володіння мовою, яку вивчають.

Визначено співвідношення між термінами: мовна компетенція (*language competence*) – сукупність мовних знань, застосування мови (*language performance*) – процес виявлення мовних знань, вправність володіння мовою (*language proficiency*) – вміння і навички доцільно реалізовувати мовні знання відповідно до мети спілкування. Зазначені терміни перебувають на етапі входження в українську науку.

Ключові слова: засвоєння другої мови, вивчення іноземної мови, мовна здатність, проміжна мова, мовна компетенція, володіння мовою, мовна вправність.

Туркевич Оксана. Процессы усвоения и изучения второго и иностранного языка: нормирование и гармонизация основных терминов

АННОТАЦИЯ

В статье был проведен анализ микрогруппы терминов, относящихся к процессу освоения второго или иностранного языка (усвоение второго языка, изучение иностранного языка, языковая способность, промежуточный язык, языковая компетенция, владение языком, языковая подготовка).

Автор проследил их семантику и предложил отдельные аспекты нормирования (соответствия языковым и терминологическим нормам) и гармонизации (соответствия вариантам, которые функционируют в английском языке).

Автор выявил разницу, существующую между терминами освоения и изучения неродного языка. Также обосновывается мнение, что усвоение второго языка – бессознательный процесс овладения языком, когда имплицитно усваиваются и интуитивно воспроизводятся речевые образцы. Изучение иностранного языка – сознательный процесс освоения языка, когда эксплицитно усваиваются и осознанно воспроизводятся речевые образцы.

Языковая способность означает врожденную способность, развивающуюся с опытом общения и являющуюся своеобразным механизмом, который на психическом и физиологическом уровнях позволяет овладеть языком.

Было установлено, что билингвизм (природный и учебный) может быть результатом различных стратегий овладения языком, и, соответственно, существуют различные механизмы его формирования. Автор приходит к выводу, что промежуточный язык – язык, присущий человеку, который изучает или усваивает новый язык, является результатом взаимодействия языковых систем, правил, норм родного языка и изучаемого языка. Он динамичен и отражает соответствующий уровень владения изучаемого языка.

В статье определяется соотношение между терминами «языковая компетенция» (*language competence*) – совокупность языковых знаний,

«владение языком» (*language performance*) – выявление языковых знаний и «языковая подготовка» (*language proficiency*) – умения и навыки целесообразно реализовывать языковые знания соответственно условиям общения. Указанные термины находятся на этапе вхождения в украинскую науку.

Ключевые слова: усвоение второго языка, изучение иностранного языка, языковая способность, промежуточный язык, языковая компетенция, владение языком, языковая подготовка.

A Sociolinguistic Experiment in Defining the Forms of Impoliteness

Соціолінгвістичний експеримент у визначенні форм і засобів неввічливості

Svitlana Formanova

Doctor in Philology,
Professor

Світлана Форманова

доктор філологічних наук,
професор

E-mail: svetlanaformanova@gmail.com
orcid.org/0000-0001-9434-1903

Tetiana Dombrovan

Doctor in Philology,
Professor

Тетяна Домброван

доктор філологічних наук,
професор

E-mail: dombrovan@gcn.ua
orcid.org/0000-0003-3119-5499

Odessa I.I. Mechnikov University
✉ 2, Dvoryanskaya Str., Odessa,
Ukraine, 65082

*Одеський національний університет
імені І.І. Мечникова*
✉ вул. Дворянська, 2, Одеса,
Україна, 65082

Original manuscript received July 06, 2018
Revised manuscript accepted February 25, 2019

ABSTRACT

The **importance** of the study is determined by the need for a comprehensive analysis of the conducted sociolinguistic experiment in order to identify the forms and means of impoliteness and to clarify the linguistic status of the latter. The **objective** of the article is, by means of a survey, to find out the forms, types and means of impoliteness among the student youth. The investigation of social awareness of the anti-etiquette space based on the analysis of the SE participants' answers has never before been

*in the focus of linguists. The **object** of the study is the sociolinguistic experiment, the **subject** being the characteristics of forms and means of impoliteness. The following scientific **methods** are employed: the method of observation – to fix linguistic and non-linguistic expressions of anti-etiquette forms; the descriptive method – to identify the characteristic features of forms and means of impoliteness; analysis and synthesis of factual material in order to systematize and classify the factual material; the field research method with a questionnaire as its most common technique – to collect the corpus; the quantitative method and the method of sociolinguistic analysis of the collected corpus – to process the revealed facts about the subject of the study; the psycholinguistic method – to process and analyze the speech data received from informants as a result of questioning, which helped to establish the forms, types and methods of impoliteness among students. **Findings.** The authors claim that a high degree of impoliteness in the speech of young people is a means of self-expression and self-establishment, a striving for violation of social taboo, a way to set up one's own communicative rules. The use of the anti-etiquette forms of communication is influenced by a variety of factors such as age, sex, social status, area of residence, education, and profession. The survey has revealed certain differences in the regional use of the anti-etiquette forms in Ukraine. Being accurate and emotionally colored, those forms express a negative phenomenon which sometimes exists in the process of communication.*

Key words: *sociolinguistic experiment, survey, questioning, impoliteness, anti-etiquette, invective, non-codified lexis.*

Introduction

As early as in the 1930s the famous Russian philologist Lev Scherba pointed at the significance of the linguistic experiment (LE). In his article, the title of which can be translated as «*On the triple aspect of linguistic phenomena and the experiment in language study*» (1931), L. Scherba emphasized the necessity of the experiment in linguistics. He wrote the following: «A researcher of living languages must ground his study on the understandable material. However, having built a certain abstract system from the facts of that material, one should verify it according to new facts, that is, to see if the facts coming from it correspond to reality. Thus, the principle of experimentation is introduced into linguistics. Having made some assumption about the meaning of this or that word, one form or another, about one or another rule of word formation, etc., one may try to say one or another phrase (which can be infinitely multiplied by using this rule)» (Scherba, 1965: 368).

Then, L. Scherba (1965) states that the experiment can have not only a positive, but also a negative result. In this case, we can talk about the incorrectly postulated rule or the need for some corrections of the latter, or even that the rule does not work any longer, leaving traces in the form of the dictionary facts (*ibidem*). L. Scherba (1965) insisted on the significance of the experiment because it allows much deeper penetration into the understanding of man's speech activity. The theory of L. Scherba (1965) was further developed by M. Panov (Russia) and V. Labov (the USA), who in the early 1960s, independently of each other, paid attention to the experiment as a necessary stage to confirm the evidence of theoretical positions in sociolinguistic studies. Since then, experimental sociolinguistics has been developing and improving (Belyanin, 2003; Chemla, 2009; Dombrovan, 2018; Formanova, 2012, 2013a, 2013b; Martinek, 2007; Noveck & Reboul, 2008; Schwarz, 2017).

The **objective** of the article is, by means of a survey, to find out the forms, types and means of impoliteness and rudeness among the student youth. The study of social awareness of the anti-etiquette space on the basis of the participants' replies in the experiment has not yet been the subject of an independent analysis. Therefore, the **tasks** of the present research include: 1) the definition of the theoretical basis for conducting surveys; 2) a description of the results of the survey, which highlighted changes in the mindset of respondents in the field of impoliteness.

Sources, Evidence and Methods

Experimental studies in linguistics allow analyzing the language facts through tracking their perception by native speakers, who act as informants during the survey. The need for a sociolinguistic experiment enables highlighting the specific features of the relationship between the speaker and the society, to establish the peculiarities of the social coding of the language and to characterize the linguistic background of the modern ordinary citizen.

The history of experimental studies in modern linguistics falls into three periods: 1) the intensive use of experimental methods in phonetics; 2) awareness of experimental methods as the most important way of obtaining data on communication in general, including its

morphology, syntax, semantics, as well as problems of linguistic norm, linguistic contacts, pathology of linguistic development, etc.; 3) realization of the mentioned scientific program with the deepening of methodological reflections on the specifics of experimental studies in linguistics in comparison with experimental researches in other sciences (Yartseva, 1990: 590–591). Nowadays, experimental studies come beyond linguistics proper and tend to acquire an interdisciplinary trait.

In recent sociolinguistic experiments, linguists widely employ the psycholinguistic method, which involves the processing and analyzing linguistic facts obtained from informants as a result of their filling in special questionnaires. The core of the psycholinguistic methodology is the understanding of language as a system available in the mind of a person, which makes it possible to turn to the speaker as an expert capable of evaluating linguistic facts. In our experimental study, we analyzed the speech reactions and evaluations of the linguistic phenomena of impolite forms of communication by informants in modern Ukrainian society and their general attitude to this phenomenon.

In this paper, we used a sociolinguistic experiment (SE) to detect impolite communication and the use of anti-etiquette forms, including the invective space, and to investigate specific findings of the continuum of impoliteness among the respondents. We analyzed motives that provoked the use of rude, anti-etiquette and invective forms and the reasons and conditions for their manifestation in communication.

Other methods of the investigation include: the general method of observation (to note lingual and non-lingual expressions of anti-etiquette forms), the method of description (to identify and reveal the characteristic features of forms and means of impoliteness), the methods of analysis and synthesis of the corpus (in order to systematize and linguistically qualify the facts), the method of field research with its most common questionnaire for the collection of research material, the quantitative method and the method of sociolinguistic analysis of the collected corpus (to work with the findings of the subject of the study), the psycholinguistic method (for processing and analyzing linguistic data obtained from native speakers' questionnaires; also for the analysis of assessments of linguistic phenomena by respondents, which enabled establishing forms, types and methods of impoliteness among students).

Our research lays the foundation stone for *socio-psycho-linguistic studies* as a new vector in the field of linguistics. Both sociolinguistic

and psycholinguistic studies each highlight certain aspects of a lingual personality. However, the latter exists objectively as a complex (synergetic) phenomenon whose being and functioning is determined by the non-linear interaction of various types of socio-psycholinguistic factors. Hence, there is a growing need for considering language in its anthropocentric socio-psycho-linguistic dimension (Dombrovan, 2018; Filon & Halunova, 2015; Formanova, 2012). Sociolinguistics and psycholinguistics focus on related problems and have very much in common, including the identical object and methods of research, etc. There are scientific investigations of psycholinguistic problems of ontogenesis and those of sociolinguistics, which are in line with a psycholinguistic component. All this justifies *the socio-psycho-linguistic aspect* within the framework of our sociolinguistic experiment.

In this paper, we agree with M. Filon and N. Halunova (2015) about a certain limitedness of one-disciplinary research methodology (see also: Dombrovan, 2018: 20–32). That explains why we undertake a complex, interdisciplinary approach to the lingual personality studies, revealing the age component, the gender component, and the social as well as cultural components in the formation of respondents' speech conduct while using personal invectives.

Results and Discussion

In what follows, we draw attention to the facts established through a socio-psycho-linguistic survey of students of higher educational establishments of Vinnytsia, Lviv and Odessa (Ukraine). The experiment lasted for five months from December 2016 to April 2017 and was implemented in the form of an anonymous written survey, in which, besides the questionnaire, respondents were required to indicate the place of their permanent residence, their age and gender, in order «to achieve maximum purity of the experiment» (Formanova, 2013a: 69).

Another point was important for our research, namely the following: psycholinguistics differentiate between the objective and the subjective semantics of a word. The former is the semantic system of meanings; the latter represents the system of associations emerging in a person's mind (Belyanin, 2003: 129). Recent research on speech generation and perception show that the problem of the influential

power of the word is far from being solved. According to V. Belyanin, 'it is still not known how the words affect people and how the power of any nature uses their power' (Belyanin, 2003: 209). He notes that the statement may not only contain useful information for the addressee, but also terms of abuse, i.e. insulting words, embodied in the communicative act (Belyanin, 2003: 210).

Returning to our research, we should mention that 60 respondents, aged 17–24 years old, from Lviv, Vinnytsia and Odessa participated in the sociolinguistic experiment, among them 39 females (65%), 21 males (35%), i.e. 20 people from each region. The focus on the specified age amplitude is due to the fact that this period is marked by the formation of the conceptual system of a personality's coordinates, the activity of the person's behavioral strategies and tactics.

The respondents were to complete a questionnaire, which is considered to be the most common method of collecting factual data both in sociolinguistics and in psycholinguistics. The questionnaire included three parts: introductory, sociological and linguistic proper. The introductory part outlined the purpose of the survey; the sociological part of the questionnaire contained questions related to the socio-demographic and biographical nature of the informant (his / her sex, age, nation, mother tongue, professional status, cultural and educational level, etc.). The linguistic proper part concerned the use of anti-etiquette forms by the respondents.

The respondents were asked to answer twenty questions which aimed to establish the scope and limits of the use of impolite forms in communication as well as the respondents' attitude to this phenomenon. The questions also allowed tracing gender distinctions in the use of anti-etiquette forms of communication, thus revealing the level of activity of the so-called negative linguistic space. It should be mentioned here that the problem under consideration represents a kind of anomaly, for anti-etiquette utterances come into conflict with linguistic intuition, knowledge of language norms and the culture of communication.

The application of the quantitative and qualitative method of analysis of the obtained data has revealed that the choice of speech behaviour patterns is influenced by the speaker's gender and social status. Such external factors as the degree of formality of the situation (i.e. informal, semi-formal, formal), the grade of aggressiveness of communicants in conflict / conflict-free situations are of paramount

importance. Noteworthy is the fact that males tend to use less expressive language means towards females; women, by contrast, widely employ offensive expressions if their personal qualities or character traits are affected.

Linguistic studies of impoliteness in the Ukrainian-language discourse aim: 1) to identify the potential values that are foregrounded in the communication process; 2) to determine the status of anti-etiquette forms of communication in the Ukrainian language; and 3) to explain the perception and evaluation of certain non-codified statements by Ukrainian speakers.

Impoliteness as a psycho-sociolinguistic phenomenon is one of the most researched topics in modern linguistics. This is due to the fact that scholars seek to learn a language from the cognitive-communicative point of view. Despite the growing interest in this phenomenon, linguists and lexicographers still do not have a common opinion regarding the term «impoliteness». Today, the terminology apparatus and the content of the basic concepts for description of impolite and rude communication, remain poorly developed both in pragmatics and linguistics.

The linguistic behavior of a modern Ukrainian suffers from the so-called «anti-etiquette» including vulgarisms, swear-words, curses, etc., which offend, humiliate, and wish evil. Anti-etiquette also has a large number of non-verbal signs that accompany speech and/or work independently. They are not the same in terms of invectiveness, offense for the addressee or a third person, but they all have a rough and obscene expressiveness that makes them unacceptable from the point of view of etiquette and culture of communication. Recently, the dominant form of achieving the communicative goal is linguistic aggression, which manifests itself in the excessive use of the invective, jargon, obscene, negative emotional vocabulary, which degrades and offends the communicative partner, complicates interaction and often leads to a serious conflict situation through a demonstration of the position against the opponent and reflects domination over the latter.

Anti-etiquette forms of communication as a socio-cultural phenomenon appeared as a result of the need of society in their presence, in particular due to the desire of man to receive destructive knowledge about the world, traditions, and etiquette. Anti-etiquette forms of communication have entered the sphere of mutual relations, as well as other kinds of human activity and of society's existence. However,

they rely on cultural traditions, values, and norms developed in a given society. In the Ukrainian language, the most commonly used invectives are associated with the natural functions of the body reflected in the so-called corporal-rectal vocabulary (i.e. connected with the process and products of defecation). With the help of such words and expressions people can demonstrate their emotional state. The state can either be caused by something definite in the environment or have nothing to do with it. Often, anti-etiquette behaviour is typical for the young people since it is precisely the youth who seek self-expression and freedom (Formanova, 2013b: 235).

The results of the sociolinguistic experiment indicated that in different cities of this country the anti-etiquette forms of communication have their own peculiarities. Moreover, the spread of anti-etiquette forms differs from region to region and is closely interconnected with the history and culture of the area. The survey provided some useful insight into the gender aspect of the problem: the obtained data has revealed that the anti-etiquette forms are much more common in the speech of males rather than in the speech of females. On the whole, the survey has exposed a high level of impoliteness in modern Ukrainian society and a tendency to legitimate obscenities.

The empirical data was classified according to the communicative situations in which the anti-etiquette forms had been used. The quantitative method helped us to analyze and interpret the data. Here are the most vivid examples.

In the respondents' opinion, **the anti-etiquette forms include:**

- violation of etiquette norms – 22 situations (36.6%);
- violation of moral norms – 15 cases (25%);
- impoliteness – 12 (20%);
- violation of norms of communication – 8 (13.3 %);
- use of slang – 3 (5%).

The first time the respondents heard the anti-etiquette forms was:

- early childhood – 36 people (60%);
- school years – 24 people (40%).

The anti-etiquette forms were first heard from:

- friends – 25 people (41.6%);
- adults – 23 (38.3%);
- relatives – 4 (6.4%);
- hard to remember – 8 (13.3%).

The anti-etiquette forms are used:

- to express one's negative emotions – 27 (45%);
- to communicate – 17 (28.3%);
- to feel more confident – 6 (10%);
- for no definite purpose – 10 (16.6%).

While using the anti-etiquette forms, the respondents feel:

- annoyed – 21 (35%);
- uncomfortable – 18 (30%);
- neutral – 17 (28.3%);
- confident – 4 (6.6%).

The respondents use the anti-etiquette forms:

- very often – 26 (43.3%);
- from time to time – 21 (35%);
- seldom – 13 (21.6%).

The anti-etiquette forms are commonly used:

- among friends – 28 (46.6%);
- in various life spheres – 21 (35%);
- in communication with one's relatives – 11 (18.3%).

The respondents admitted using the anti-etiquette forms:

- in communication with friends – 41 (68.3%);
- in communication with neighbours – 38 (63.3%).

At the same time, the respondents claimed that **they avoid the anti-etiquette forms in more formal situations**, including:

- communication with people higher in rank or post – 56 (93.3%);
- communication with one's parents – 39 (65%).

In the opinion of the respondents, **the anti-etiquette forms are used in their environment:**

- very often – 30 (50%);
- very seldom – 19 (31.6 %);
- from time to time – 11 (18.3%).

When asked about **their attitude to the anti-etiquette forms**, the respondents chose the following alternatives:

- negative – 38 (63.3%);
- neutral – 17 (28.3%);
- positive – 5 (8.3%).

The majority of the respondents (52 people, or 86.6%) feel aversion to those who use the anti-etiquette forms. 37 respondents (or 61.6%)

reported that the anti-etiquette forms evoke negative emotions, while 23 respondents (38.3%) have a neutral attitude to the anti-etiquette forms.

One of the questions was, *What is your attitude toward the use of the anti-etiquette forms in your own family?* 47 respondents (78.3%) expressed their irreconcilability, and 11 people (21.6%) consider their use tolerable.

Another question was, *Do you think that there exist certain situations in which the use of the anti-etiquette forms is appropriate?* To it affirmatively answered 34 respondents (56.6%), the rest (26, or 43.4%) gave a negative answer.

The respondents also mentioned **the anti-etiquette forms** which they usually used, namely:

- insults – 23 (38.3%);
- abuse – 18 (30%);
- swear-words – 13 (21.6%);
- curses – 6 (5%).

To the question, *Do you think one should avoid any impolite words?* only 28 participants answered 'Yes' (46.6%), while 32 people (53.4%) chose 'No'.

The results of the survey show that anti-etiquette forms of communication have their **regional peculiarities**. For example, residents of **Lviv region** are characterized by the use of curses in their speech, while respondents from Vinnytsia and Odesa regions did not specify this form. In general, Lviv residents do not take anti-etiquette positively and try to avoid any possible forms of impoliteness.

Curses appear from hatred and anger and are a visiting card for western Ukrainians, who consider them to belong to the most sophisticated and worst vocabulary, performing a rather suggestive function, thus producing a sort of magic effect on the addressee. This is a verbal simulation of a conflict / unpleasant situation, in which the two people involved in the communication find themselves (Formanova, 2012: 158–159). As defined in the 'Lexicon of General and Comparative Literary Studies' (2001: 449), curses are «a small folk genre conveying the wishes of misery, unhappiness, punishment, and even the death of man, animals, or plants». The national-cultural phenomenon forms the individual's perception of the world, from which the linguistic picture of the human world is drawn up, verbalizing the existing experience of the individual and / or society.

Among the inhabitants of **Vinnytsya**, anti-etiquette is expressed, first of all, in abuse and insults, and sometimes in swearing. But the Vinnytsia people, in spite of the prevalence of impolite forms of their communication, generally expressed a strong negative attitude to them.

Odessa seems the most tolerant towards anti-etiquette. The survey has revealed that the respondents from the southern region of Ukraine commonly use the means of impoliteness in all spheres of their life. Thus, Odessa respondents allow themselves to use the anti-etiquette forms in their communication with their parents, and sometimes even with people of a higher rank. The choice of impolite forms of communication is influenced not so much by a social position, as by the individuality of the communicative partner, his / her personal attitude to the invective and anti-etiquette forms of communication. Moreover, a certain awareness and controllability are still observed in the speech of respondents from Odessa. The data obtained during the sociolinguistic experiment is clear evidence of a gradual legitimization of the invective.

Regarding *the gender aspect* (see Fig. 1), invectives are more used by men (90.4%) than women (56.4%). Among males, the use of swear words is dominant, while young girls prefer offensive words.

*The Use of Anti-etiquette Forms
in Ukraine (the Gender Aspect), %*

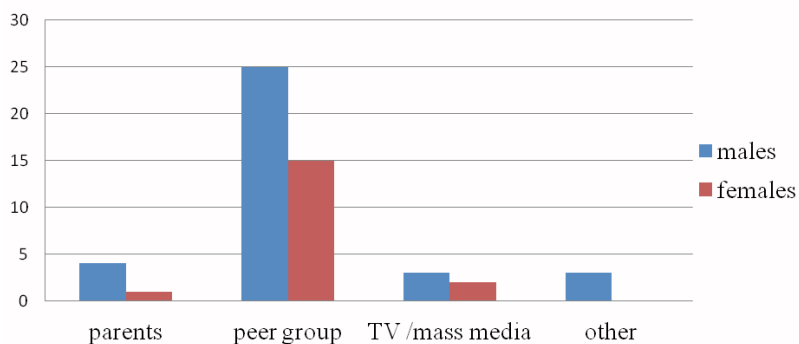

Fig. 1. *The gender aspect of the use of anti-etiquette forms in Ukraine*

The results of the survey showed that the speech of men is characterized by the use of the invective, jargon, emotionally marked vocabulary, the use of obscene words as linking words or phrases in a sentence (to some extent, they are used as insertions) when referring to

relatives, friends, women. The use of an invective referring to actions and processes often reflects the speaker's highly emotional state.

Women tend to use neutral words, euphemisms, evaluative statements, exclamations, amplifying particles, etc. Thus, the speech of women does not imply the rigidity of the meaning which is inherent in the language of men.

Conclusion

The results of the socio-psycho-linguistic experiment lead to the following conclusions:

1. The anti-etiquette forms are widely spread in the communication of Ukrainian youth. The survey completely confirms the thesis about a high level of impoliteness in modern society.

2. The use of the anti-etiquette forms of communication is influenced by a variety of factors such as age, sex, social status, area of residence, education, profession, etc.

3. The anti-etiquette forms differ in a gender aspect. Namely, in their speech, 90.4% males commonly use swear-words, while 56.4% females prefer insult words.

4. The social role of a respondent influences his/her choice of invectives.

5. The obtained data enabled a creation of the so-called 'sociolinguistic portrait of a speaker' to characterize the speaker's typical features, habits, peculiarities of his/her personality social space, etc.

6. There exist certain differences in the regional use of the anti-etiquette forms in Ukraine. There is a tendency to avoid impolite words in Lviv; in Vinnytsia, they are often used but are disliked; while Odessa is relatively tolerant to any rude forms of communication.

7. The survey not only revealed the scope of impoliteness, but also helped to understand the real motives for its use. A high degree of impoliteness in the speech of young people is a means of self-expression and self-establishment, a striving for violation of social taboos, a way to set up one's own communicative rules.

Our **future research** is seen in conducting a socio-psycho-linguistic survey among representatives of middle and older age in order to obtain fairly representative and objective data on the anti-etiquette

forms in particular and the invective space in general. This will allow us to characterize various social groups that create the linguistic community in this country and to determine the degree of impoliteness among the age groups of the population.

References

- Belyanin, V.P. (2003). *Psyholingvistika [Psycholinguistics]*. Moscow: Moscow Psychological and Social Institute [in Russian].
- Chemla, E. (2009). Presuppositions of quantified sentences: experimental data. *Natural Language Semantics*, 17(4), 299–340. <https://doi.org/10.1007/s11050-009-9043-9>
- Dombrovan, T. (2018). *An Introduction to Linguistic Synergetics*. UK: Cambridge Scholars Publishing.
- Filon, M.I., & Halunova, N.M. (2015). Na shliakhu piznannia antropotsentrychnoho buttia movy: ukrainska sotsiopsikhoholinhvistyka kintsia XX – pochatku XXI stolittia [On the Way of Cognition of Anthropocentric Being of the Language: Ukrainian Socio-Psycholinguistics of the end of the XXth – the beginning of the XXI century]. *Visnyk Xarkivskogo nacionalnogo universytetu imeni V.N. Karazina – Bulletin of the Kharkiv National University named after V.N. Karazin*, 73, 22–25 [in Ukrainian].
- Formanova, S.V. (2013a). Antyetyketni formy spilkuvannia [Anti-etiquette forms of communication]. *Mova – Language*, 19, 65–69 [in Ukrainian].
- Formanova, S.V. (2013b). Sotsiolinhvistychnyi eksperyment yak sposib vyznachennia invektyvnosti [Sociolinguistic experiment as a means of defining invectives]. *Naukoviy visnyk PNPu im. K.D. Ushinskogo – Scientific Herald of the K.D. Ushinsky National Pedagogical University*, 16, 234–240 [in Ukrainian].
- Formanova, S.V. (2012). *Invektyva v ukrayinskyi movi [Invective in the Ukrainian language]*. Kyiv [in Ukrainian].
- Yartseva, V.N. (Eds.). (1990). *Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar [Linguistic Encyclopedic Dictionary]*. Moscow: Sovetskaya entsiklopediya [in Russian].
- Leksykon zahalnoho ta porivnialnoho literaturoznavstva [Lexicon of general and comparative literary criticism]*. (2001). Chernivtsi: Zoloti lytavry [in Ukrainian].
- Martinek, S.V. (2007). *Ukrainskyi asotsiatyvnyi slovnyk [The Ukrainian associative dictionary]*. (Vols. 1–2). Lviv: Vidavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Noveck, I., & Reboul, A. (2008). Experimental pragmatics: a gricean turn in the study of language. *Trends in Cognitive Sciences*, 12(11), 425–431. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2008.07.009>
- Scherba, L.V. (1965). O troyakom aspekte yazykovyih yavleniy i ob eksperimente v yazykoznanii [On the triple aspect of language phenomena and on the experiment in linguistics]. *Istoriya yazykoznaniya XIX–XX vekov v ocherkah i izvlecheniyah – A History of Language Studies in XIX–XX cc in essays and abstracts* (pp. 361–373). Moscow: Prosveschenie [in Russian].
- Schwarz, F. (2017). *Experimental Pragmatics*. doi: 10.1093/acrefore/9780199384655.013.209

АНОТАЦІЯ

Актуальність дослідження визначається необхідністю комплексного аналізу проведеного соціолінгвістичного експерименту з метою визначення форм і засобів неввічливості та з'ясування його лінгвістичного статусу. **Метою** статті є за допомогою опитування з'ясувати форми, види й способи неввічливості серед студентської молоді. Вивчення соціального усвідомлення антиетикетного простору на матеріалі відповідей учасників експерименту ще не було предметом самостійного аналізу. **Об'єктом** статті є соціолінгвістичний експеримент. **Предметом** статті є характеристика форм і засобів неввічливості. Опрацювання мовного матеріалу зумовило застосування таких загальнонаукових **методів**: спостереження – для фіксації мовних та позамовних виражень антиетикетних форм, описовий – для ідентифікації та виявлення характерних особливостей форм і засобів неввічливості, аналізу та синтезу фактичного матеріалу, що уможливило систематизацію й об'єктивну лінгвістичну кваліфікацію фактичного матеріалу, метод польового дослідження з його найпоширенішим прийомом – анкетуванням для збору матеріалу дослідження, метод кількісних підрахунків та метод соціолінгвістичного аналізу зібраного матеріалу – для обробки виявлених фактів про предмет дослідження, психолінгвістичний метод – для обробки й аналізу мовних даних, одержаних від інформантів у результаті анкетування й для аналізу оцінок мовних явищ респондентами, що уможливило встановлення форм, видів і способів неввічливості серед студентства. **Висновки.** Антиетикетні форми спілкування є одним із засобів самовираження молоді та її прагнення зруйнувати суспільні табу. Виявлено, що на використання антиетикетних форм спілкування впливають різноманітні чинники: вік, стать, соціальний статус, місце проживання, виховання, освіта, професія тощо. З'ясовано, що на сьогодні існують відмінності у вживанні антиетикетних форм спілкування серед жителів різних регіонів України. Досліджувані форми є емоційно й експресивно забарвленими, оцінними й виражають негативне явище, що іноді дозволяє найповніше передати усі нюанси спілкування.

Ключові слова: соціолінгвістичний експеримент, опитування, анкетування, неввічливість, антиетикет, інвектива, некодифікована лексика.

Форманова Светлана, Домброван Татьяна. Социолингвистический эксперимент в определении форм и способов невежливости

АННОТАЦИЯ

Актуальность исследования определяется необходимостью комплексного анализа проведенного социолингвистического эксперимента с целью определения форм и средств невежливости и выяснения его лингвистического статуса. **Целью** статьи является выяснение форм, видов и способов невежливости среди студенческой молодежи с помощью опроса. Изучение социального осознания антиэтикетного пространства на материале ответов участников эксперимента еще не было предметом самостоятельного

анализа. **Объектом** статьи является социолингвистический эксперимент. **Предметом** статьи является характеристика форм и средств невежливости. Обработка речевого материала обусловила применение таких общенаучных **методов**: наблюдение – для фиксации языковых и внеязыковых выражений антиэтикетных форм, описательный – для идентификации и выявления характерных особенностей форм и средств невежливости, анализа и синтеза фактического материала, что позволило систематизировать и объективно лингвистически классифицировать фактический материал, метод полевого исследования с его самым распространенным приемом – анкетированием – для сбора материала исследования, метод количественных подсчетов и метод социолингвистического анализа собранного материала – для обработки выявленных фактов о предмете исследования, психолингвистический метод – для обработки и анализа речевых данных, полученных от информантов в результате анкетирования и для анализа оценок языковых явлений респондентами, что способствовало установлению форм, видов и способов невежливости среди студенчества. **Выводы.** Антиэтикетные формы общения являются одним из средств самовыражения молодежи и ее стремление разрушить общественные табу. Выявлено, что на использование антиэтикетных форм общения влияют различные факторы: возраст, пол, социальный статус, место проживания, воспитание, образование, профессия и т. д. Выяснено, что в настоящее время существуют различия в употреблении антиэтикетных форм общения среди жителей разных регионов Украины. Исследуемые формы являются эмоционально и экспрессивно окрашенными, оценочными и выражают негативную коннотацию, иногда неcodифицированная лексика позволяет наиболее полно передать все нюансы общения.

Ключевые слова: социолингвистический эксперимент, опрос, анкетирование, невежливость, антиэтикет, инвектива, неcodифицированная лексика.

The Problems of Psycholinguistic Research Methodology and Quantum Approach

Завдання психолінгвістичної методології досліджень і квантовий підхід

Alexander Kholod

Doctor in Philology,
Professor

Олександр Холод

доктор філологічних наук,
професор

E-mail: akholod@ukr.net
orcid.org/0000-0002-6851-0176

*Vasily Stefanik Carpathian
National University,
Department of Journalism*
✉ 57, Shevchenko Str., Ivano-
Frankivsk, Ukraine, 76000

*Прикарпатський національний
університет імені Василя
Стефаніка, кафедра журналістики*
✉ вул. Шевченка, 57, м. Івано-
Франківськ, Україна, 76000

*Original manuscript received July 12, 2018
Revised manuscript accepted February 12, 2019*

ABSTRACT

In the article, the author analyzes the problem of lack of knowledge about what could be the research methods in psycholinguistics from the standpoint of quantum theories.

The purpose of the study is to establish the possibility of combining the theoretical potential of modern psycholinguistics and the proven tenets of quantum theories and the formulation of the tasks of the intended combination.

Both the dialectic and the metaphysical methods have become the research methodology. From among the general scientific the author chose methods of analysis and synthesis, classification. The research methodology included the following main procedures: identification of criteria by which it is possible to further classify existing methods related to the study of human nature, self-actualization of its internal resources to improve their own health, luck and safety; defining the tasks of the psycholinguistic research methodology within the framework of the quantum theories

and areas of knowledge methodology; determination of the probabilistic correlation of psycholinguistic research methods and the potential of the methods of the quantum approach to the study of human nature and the construction of a table based on the mentioned correlation; identification of the tasks of the psycholinguistic research methodology, taking into account the potential of the methods associated with the study of quantum processes, paradoxes and effects; presentation of recommendations and tasks of psycholinguistics in the application of quantum-method methods.

In the conclusions of his study, the author found that the methods of psycholinguistics are based on a materialistic basis and cannot be adequate and relevant for quantum psychology, the methods of which are close to non-materialistic. That is why, according to the author, the methodology of quantum psychology should be adopted, declaring that the human brain is not a place of generation of his consciousness, but only an instrument of perception and interpretation of the products of consciousness.

Key words: *methods, quantum approach, psycholinguistic methods, methods of quantum mechanics, superposition.*

Вступ

Актуальність дослідження. Сьогодні в наукових колах фахівців, які досліджують питання психолінгвістики, актуалізується важлива проблема, суть якої полягає у відсутності сталих власних методів дослідження. Серед психолінгвістичних методів частотним є експеримент та його види (наприклад, асоціативний, двофакторний, багатфакторний). Згадані для прикладу методи не є суто психолінгвістичними (більше вони – психологічні). Ситуацію вже понад 60 років (від 1956 року, коли була започаткована психолінгвістика) не змінюють «свіжі» методологічні ідеї, хоча наука швидко просувається вперед. Вважаємо, що сучасним психолінгвістам варто звернути увагу на ті методи, які можуть бути сформульовані в межах квантової механіки, квантової фізики й квантової психології. Остання, до речі, лише починає свій методологічний шлях.

Отже, сьогодні відсутні власні галузеві методи в психолінгвістиці. Досить проблематичними є шляхи дослідження в квантовій механіці й квантовій психології. Саме тому пошук і формулювання методів сучасної психолінгвістики в межах доступних для сприйняття й максимально доказових постулатів квантових теорій вважаємо актуальною дослідницькою процедурою.

Постановка проблеми. Проблемою є відсутність знань про те, якими можуть бути методи досліджень у психолінгвістиці з позицій постулатів квантових теорій.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Впродовж останніх 15–20 років сучасна українська психолінгвістична методологічна література досить пасивно поповнюється новими розробками й детальним їх описом. Частіше дослідники звертаються до російськомовних джерел і посилаються як на вже класичні психолінгвістичні праці (Белянин, 2003; Выготский, 1934; Горелов & Седов, 2004; Дридзе, 1984; Жинкин, 1958, 1964; Залевская, 1999; Зимняя, 1976; Леонтьев, 1969, 2003; Сахарный, 1989; Сорокин, 1998; Тарасов, 1991; Уфимцева, 2011; Фрумкина, 2006; Шахнарович & Юрьева, 1990); частково (Карасик, 1992), так і на навчально-методичну літературу, в якій подекуди обговорюються методологічні проблеми (Белянин, 2003; Горелов & Седов, 2004; Денисенко & Чеботарева, 2008; Красных, 2001; Леонтьев, 1969, 2003; Пищальникова, 2007; Румянцева, 2004; Сахарный, 1989; Уфимцева, 2011; Фрумкина, 2006).

Серед українських психолінгвістичних методологічних і навчально-методичних праць відмічаємо публікації (Горошко, 2008; Засекіна & Засекін, 2006, 2008; Калмикова, 2009; Куранова, 2012; Мартинек, 1991; Петрик, Присяжнюк & Компанцева, 2011; Калмикова, Харченко, Дем'яненко & Порядченко, 2007; Холод, 2008а, 2008б, 2014) та ін. Аналіз праць згаданих дослідників дає підстави виокремити декілька таких груп методів, які застосовуються тією або іншою мірою під час вивчення процесів породження та сприйняття мовлення.

Відома класифікація методів, котра належить О.О. Леонтьєву (Леонтьев, 2003: 73–83) і нараховує такі методи психолінгвістики, як: 1) експеримент (лінгвістичний, формувальний); 2) спостереження; 3) самоспостереження (інтроспекція). На жаль, О.О. Леонтьєв не подав ширшу класифікацію, хоча й мав на те підґрунтя.

Де в чому іншу класифікацію запропонувала С.І. Куранова (Куранова, 2012: 33–62), яка включила до неї такі методи (методики) психолінгвістики:

1) прямий експеримент (методика семантичного шкалювання, семантичної взаємодії, завершення речень, асоціативні методики);

2) непрямі експериментальні методи (експеримент Дж. Міллера (Миллер, 1968), Ф. Сміт і Дж. Міллер (Smith & Miller, 1969), С. Ервін-Тріпп і Д. Слобін (Ervin-Tripp & Slobin, 1966);

- 3) методики непрямого дослідження семантики;
- 4) методика компонентного аналізу;
- 5) метод класифікації (Миллер, 1968);
- 6) лінгвістичний експеримент;
- 7) формувальний експеримент;
- 8) дискурс-аналіз.

У наведеній класифікації ми, на жаль, не знаходимо очевидних груп класифікації, за якими можна було б чітко і порядкувати наявні методи (методики) психолінгвістичних досліджень.

Дослідники В. Денисенко й Є. Чеботарьова (Денисенко & Чеботарева, 2008) розширили класифікацію методів і запропонували такий перелік методів психолінгвістики:

- 1) методи оцінки рівня володіння мовними засобами;
- 2) асоціативні експерименти;
- 3) класичні методи психолінгвістичного аналізу;
- 4) методи суб'єктивного шкалювання;
- 5) логіко-психологічний аналіз тексту;
- 6) методика проведення контент- та інтен-аналізу;
- 7) сучасні методи дискурс-аналізу;
- 8) методи комп'ютерного дослідження текстів.

До питання щодо ідентифікації чіткої системи психолінгвістичних методів звертався В. Беянін (Беянин, 2003), який серед таких методів називав декілька:

- «моделі породження, сприйняття, онтогенезу мови»;
- «асоціативний експеримент (вільне володіння, спрямований, ланцюговий) як найбільш розроблена методика аналізу психосемантики»;
- «метод семантичного диференціала і як метод психолінгвістики, і як методика експериментальної психосемантики»;
- «методика доповнення полягає в деформації мовного повідомлення і подальшому його пред'явленні досліджуваним для відновлення; використовується як діагностика мовного і немовного поведінки досліджуваних»;
- «методика закінчення речення служить для розуміння механізмів синтаксичної організації мовлення»;

– «методи непрямого дослідження психосемантики для встановлення семантичних відстаней між об'єктами у висловлюваннях»;

– «градуальне шкалювання, при якому піддослідним пропонується розташувати ряд слів однієї семантичної групи «по порядку», використовується для виявлення альтернативних семантичних просторів, які не даються в словниках»;

– «методика визначення граматичної правильності (за прикладом Л.В. Щерби (Щерба, 1974) про Глокую куздру...), яка дозволяє отримати статистично достовірний матеріал із позиції носіїв мови»;

– «різні опитувальники, частіше пілотажні, що спрямовані на відбір матеріалу для подальших експериментів»;

– «методика прямого тлумачення слова, що служить для виявлення в повсякденній свідомості рядового носія мови складної картини співвідношення лексичного значення і внутрішньої форми слова»;

– «методики різних класифікацій (розбити матеріал на групи), дозволяють виявити когнітивні процеси досліджуваних» (Беянин, 2003).

В. Беянин зауважує, що до 2003 року дослідження психолінгвістів були «орієнтовані не на стереотипні, а на продуктивні й творчі можливості мови», ««формули», для яких ще тільки належить створити» (Беянин, 2003).

Серед відомих дослідників, які дотримувалися методологічних положень *квантової теорії*, варто назвати таких зарубіжних колег: С. Хамерофф і Р. Пенроуз (Hameroff & Penrose, 2014a, 2014b); Дж. Гринштейн, А. Зайонц (Гринштейн & Зайонц, 2012); А. Креспо, А. Родрігес-Гранільо, В.Т. Лім (Crespo, Rodriguez-Granillo & Lim, 2017); С. Волінські (Волинский, 1997; Wolinsky & Wilson, 1993); Р. Уїлсон (Уиллсон, 2018). Питання квантової психології розробляли російські дослідники В. Аршинов (Аршинов, 1984); А. Белінський (Белинский, 2003); М. Зарічний (Заречный, 2007); М. Іванов (Иванов, 2012); М. Менський (Менский, 2011); А. Печенкин (Печенкин, 1999, 2013); В. Терехович (Терехович, 2014); В. Янчилин (Янчилин, 2010).

Наукових праць українських прибічників квантових теорій не так багато. До їх числа належать публікації І. Вакарчука

(Вакарчук, 2012); О. Гавелі (Гавеля, 2013); М. Карп'юк (Карп'юк, 2007); В. Крутова (Крутов, 2014); С. Терещука (Терещук, 2015) та інших дослідників.

Як вважає К. Ногалес (Ногалес, 2018), до основних ідей квантових теорій відносять такі:

- 1) людина створена з космічної матерії і є нею;
- 2) природа людини унікальна й простягається через час і простір;
- 3) усі наші думки, вчинки, діяльність впливають на навколишнє середовище;
- 4) уся природа складається з атомного й субатомного рівня, де й діють закони квантової механіки.

Квантово-механічні явища мають три найбільш вагомні особливості.

1. Незалежно від відстані стан двох і більше об'єктів завжди взаємопов'язаний. Таке явище у квантовій механіці називають нелокальністю і цілісністю (або парадоксом Ейнштейна-Подольського-Розена).

2. Умови спостереження за об'єктом і сам спостерігач впливають на квантові явища, що доводиться різницею між тими станами, які фіксуються під час вимірювання об'єкта, і тими, коли об'єкт знаходиться поза увагою спостерігача. Іншими словами, фіксується редукція хвилевої функції, під час якої різноманіття станів (до вимірювання частка перебуває в будь-яких можливих станах одночасно) переходить до одного стану.

3. Виникнення, розпад і знищення часток, а також народження віртуальних часток виникають у результаті динаміки квантових явищ (Ногалес, 2018).

Перелічені три особливості квантово-механічних явищ наштовхують нас на усвідомлення того, що такі самі, важливі, особливості можуть бути й стосовно розуміння свідомості й мозку. Для психології є значимою найбільш актуальна проблема квантової механіки – взаємовідносини й розмежування суб'єкта й об'єкта пізнання, а також – свідомості й матерії. Щоправда в поглядах на згадану проблему дослідники розділилися на два табори. Представники першого табору вважають, що квантово-механічна реальність з'являється саме тоді, коли вона має взаємодію зі спостерігачем. Прихильники другого табору не погоджуються і

стверджують, що квантово-механічної реальності взагалі не існує, оскільки є лише ті показники квантових систем, які вдається зареєструвати завдяки практичному досвіду.

Разом із тим, апологети двох згаданих таборів близькі в думці про те, що вивчати квантово-механічну реальність неможливо без урахування результатів досліджень фахівців різних наук, як-то: біологія, фізіологія, хімія, фізика, медицина, філософія тощо. Вчені впевнені в тому, що будь-яка наука має справу, перш за все, з актами суб'єктивного сприйняття, що підкріплюються відчуттями. До того ж, процеси сприйняття відбуваються на базі спостереження й суб'єктивної інтерпретації світу. Звідси, обговорюючи будь-які процеси квантово-механічного порядку, ми зіштовхуємося з необхідністю звертатися до психології, її категорій і понятійно-термінологічного апарату.

Саме тому, враховуючи квантово-механічні теорії та їхні інтерпретації, варто сьогодні говорити про цікаві результати вивчення функцій центральної нервової системи й процесів, що відбуваються в нейронних структурах мозку. Наприклад, ідея нейро-квантового комп'ютингу, запропонована дослідниками С. Хамероффом і Р. Пенроузом (Hameroff & Penrose, 2014a), які вважають мозок людини квантовим комп'ютером, оскільки мозок породжує цілісні образи за принципом властивостей квантових часток (пригадаймо парадокс Ейнштейна-Подольського-Розена, про який ми повідомляли вище). Цікавим також слід вважати передбачення щодо того, що досягнення нейронами мозку певного конкретного рівня суперпозиції тягне за собою появу свідомості. Звідси випливає, що **якість думок людини прямо пропорційна певним моделям, схемам, які створюються станами нейронів та їх мереж**. Варто нагадати, що квантовий принцип формування думок стосується не лише окремих мисленневих актів, а й функціонування тих механізмів психіки, які здійснюються свідомістю взагалі. Квантовий принцип дозволяє описувати вибір свідомістю будь-якого одного варіанту з великої кількості варіантів тих образів дійсності, які зберігаються впродовж життя у свідомому й несвідомому досвіді людини. Як повідомляє К. Ногалес, теорія нейрокомп'ютингу велике значення приділяє так званим особливим мікротубулам, які є білковими створеннями й «складають цитоскелет мозкових нейронів». Вони є системами, що здатні до самоналагодження й

«беруть участь у виникненні та організації квантових коливань мозку» (Ногалес, 2018). Згадані мікротубули регулюють функції синаптичних зв'язків і роблять вільними нейромедіатори. Також вони передають і «опрацьовують» інформацію між клітинами, при цьому взаємодіють з іншими клітинами й створюють цілісні клітинні структури. На думку К. Ногалеса, мікротубули порожні всередині, а значить мислення людини зароджується з порожнини.

Квантовий підхід пояснює вірогідність мислення, дослідження якого систематично й впродовж багатьох років здійснював нобелівський лауреат американський нейропсихолог Р. Сперрі (Sperry, 1964, 1969).

Дослідник встановив, що оскільки права півкуля «відповідає за несвідоме, чуттєве, нелінійне мислення», вона «не відчуває видимих причинно-наслідкових зв'язків, із чого випливає стан невизначеності майбутнього, тому що реалізуватися можуть абсолютно різні непередбачувані випадковості» (Ногалес, 2018). Свідомість має можливість одразу «бачити» усі можливі варіанти розвитку подій. Саме тому вона «звертається» до інтуїції, що підтверджується парадоксами квантової механіки. На базі відкриття Р. Сперрі з'явився метод інтуїтивного малювання, який розробила Бетті Едварде (Эдварде, 2000).

Як відомо (20 интересных фактов о мозге, 2018), мозок має приблизно 100 мільярдів нейронів (клітин, що генерують і передають нервові імпульси), що робить його подібним до комп'ютера як до приладу, який має потужний потенціал, але, разом із тим, не варто, як вважає К. Ногалес, вважати свідомість атрибутом мозку (Ногалес, 2018). І додає: оскільки людина є носієм свідомості, для пізнання цієї свідомості потрібно перейти на більш вищий рівень усвідомлення.

Поява цікавих і нетривіальних положень квантової механіки «запустила» механізм появи нового погляду і в психології. Один із напрямків, про який вперше почали говорити в 90-х роках ХХ століття і який сьогодні стрімко розвивається, називають «квантова психологія». Остання, на думку К. Ногалеса (Ногалес, 2018) спирається на такі чотири основних принципи:

1) «людина є квантом інтелектуальної системи Всесвіту, і їхні процеси й алгоритми еволюційного розвитку взаємопов'язані;

2) Всесвіт і його інтелектуальні системи меншого порядку підпорядковані стратегічному управлінню і безперервному процесу підтримки на кожному етапі життєвого циклу;

3) людина – це впорядкована наносистема, у якій протікають свої нанопроцеси, що складаються з речовини й енергоінформаційних компонентів;

4) інформаційне суспільство як еволюційний етап розвитку людства на Землі засноване на сингулярності свідомості людини, що базується на єдності та взаємозв'язку речовини й енергії у Всесвіті (включаючи процеси трансформації та перетворення)» (Ногалес, 2018).

Квантова психологія приймає як аксіому положення про те, що особистість як і матерія, що оточує її, є неподільною сутністю Всесвіту як системи. Разом із тим, сама особистість не підозрює про те, що має прихований від погляду й усвідомлення прошарок реальності на рівні субатомної єдності. Оскільки є атомна єдність, яку кожна особистість може спостерігати (власне тіло: руки, ноги, шкіра тощо), і є субатомна невидима єдність, яку спостерігати неможливо, з'являються підстави вважати, що людина існує одночасно в двох (якнайменше) вимірах, реальностях. Останнє наше твердження відповідає тезам квантової механіки, а отже, і квантової психології. Кожна реальність функціонує за своїми чіткими законами й принципами і найголовніше те, що між собою згадані реальності взаємопов'язані.

Варто також згадати про ще одну категорію квантової механіки – суперпозицію, яка для методології психолінгвістики є важливою. Наприклад, звертаючись до породження або сприйняття мовлення дослідник повинний врахувати дискурс. Під останнім розуміємо як саме мовленнєве утворення, так й оточення, у якому воно народжується. Конкретний дискурс формує конкретний стан особистості й конкретні прояви конкретних особистісних рис. Якщо змінити дискурс, можна отримати інший конкретний стан особистості й інші прояви особистісних рис. Це означатиме вплив спостерігача на результати вимірювання. Такий підхід відповідає категорії суперпозиція у квантовій механіці: до початку вимірювання дослідник як спостерігач не може точно знати про те, який стан особистості може бути в конкретний час. Варто пригадати, що в суперпозиції «атом розуміється як сума його індивідуальних

квантових станів... Коли ці різні стани або паралельні світи складаються, або накладаються один на одного, вони створюють загальний паттерн, або квантову хвилю» (Минделл, 2018). Стосовно квантової психології – розуміння різних станів розуму тлумачиться за допомогою уявлення про накладання різних рівнів свідомого й несвідомого як прошарків, що в сумі складають загальне поняття розуму. Іншими словами, розум є голографією й те, яку саме думку-імпульс вихопить для вербалізації, свідомість контролює не повною мірою.

Таким чином, обговорюючи декілька проблем квантової психології, що спираються на закони й принципи квантової механіки, можемо констатувати появу об'єктивної необхідності застосовувати їх під час формування нової методології для сучасних психолінгвістичних досліджень.

Мета дослідження полягає у встановленні можливості поєднання теоретичного потенціалу сучасної психолінгвістики й доведених постулатів квантових теорій і формулюванні завдань загаданого поєднання.

Виходячи із сформульованої мети дослідження, можемо виокремити об'єкт і предмет вивчення.

Об'єктом було обрано теоретичний потенціал сучасної психолінгвістики й доведених постулатів квантових теорій, *предметом* – визначення завдання в поєднанні згаданих потенціалу й постулатів.

Методи та методики дослідження

(висвітлюється процедура теоретико-методологічного та/або експериментального дослідження)

Для реалізації поставленої мети нам необхідно сформулювати методологію наукового пошуку, що ми здійснили, звернувшись до класифікації методів, запропонованої нами раніше (Холод, 2014). Із двох груп методів, які ми запропонували вирізняти, із першої групи (методи емпіричного дослідження) ми обрали спостереження як цілеспрямоване й організоване сприйняття методологічних систем у межах психолінгвістики та квантових наук. Із другої групи методів (методи теоретичного дослідження) для нашого дослідження було

обрано аксіоматичний метод, що передбачав висування положень, які не вимагають доведення, і виведення на їх основі тез, що утворюють аксіоматичні підвалини для встановлення можливості поєднання теоретичного потенціалу сучасної психолінгвістики й доведених постулатів квантових теорій.

За іншою класифікацією методів наукового пізнання (загальні методи, загальнонаукові й спеціалізовані методи) для вивчення процесів формування психолінгвістичної методології потрібен діалектичний підхід (загальні методи), який передбачає пошук причинно-наслідкових зв'язків між психолінгвістичною методологією досліджень і квантовим підходом з урахуванням законів, принципів і категорій постійного їх розвитку. Але для пізнання квантового підходу недостатньо застосувати методи лише діалектики, оскільки поняття «квант» потребує більше не матеріалістичних методів пошуку істини, а вимагає враховувати потенціал метафізики як методу. Останній передбачає формулювання завдань психолінгвістичної методології досліджень і квантового підходу з урахуванням цілісності таких завдань, їхньої неподільності, без застосування базових питань логіки й існуючої теорії.

Із числа загальнонаукових ми обрали метод аналізу й метод синтезу, за допомогою яких спочатку розчленували поняття «психолінгвістична методологія» і «квантовий підхід» на смислові складники, а потім з'єднали лише ті виокремленні характеристики згаданих понять, які слугували досягненню мети нашого дослідження. Також ми звернулися до методу класифікації. При цьому розподілили існуючі психолінгвістичні методи на групи в залежності від їхніх ознак, зафіксували закономірні зв'язки між групами й перенесли їх в систему квантового підходу.

З урахуванням основних параметрів нашого звіту (проблема, предмет вивчення, історія дослідження й мета наукового пошуку) надалі ми сформуваємо *методику дослідження*, основними процедурами якої стали такі:

1) пошук наукових джерел, автори яких тією або іншою мірою застосовували методи психолінгвістики й квантової механіки, квантової психології та квантової психотерапії у своїх наукових розвідках;

2) аналіз ненаукових джерел, у яких автори згадують про наукові методи психолінгвістики й «квантових» галузей знань, згаданих у п. 1);

3) ідентифікація критеріїв, за якими можлива подальша класифікація існуючих методів, що пов'язані з вивченням природи людини, самоактуалізації її внутрішніх ресурсів на покращення власного здоров'я, успіху й безпеки;

4) визначення завдань психолінгвістичної методології досліджень у межах методології квантових теорій і галузей знань;

5) визначення вірогіднісної кореляції психолінгвістичних методів досліджень і потенціалу методів квантового підходу до вивчення природи людини й побудова таблиці на базі згаданої кореляції;

6) визначення завдань психолінгвістичної методології досліджень з урахуванням потенціалу методів, що пов'язані з вивченням квантових процесів, парадоксів та ефектів;

7) побудова теоретичної моделі завдань, згаданих у п. 6.

Результати та дискусії

Аналіз класифікації методів, запропонованих О.О. Леонтьєвим не можна сьогодні вважати достеменним і досконалим, оскільки від часу появи такої класифікації (Леонтьєв, 2003) минуло більше двадцяти років, упродовж яких де в чому змінилися підходи до аналізу психолінгвістичних процесів. Нові електронні технології дозволили змінити й методи вимірювання психолінгвістичних одиниць і явищ. Після трьох (експеримент, спостереження, самоспостереження), запропонованих О.О. Леонтьєвим методів найширшою за діапазоном слід вважати класифікацію методів психолінгвістики, яку запропонував В.П. Белянін (Белянин, 2003), хоча з 11 методів (і методик, які можуть сьогодні вважатися методами) два методи (експеримент і методи аналізу з урахуванням моделей породження й сприйняття мовлення) вже були в різних інтерпретаціях записані в класифікації О.О. Леонтьєва (різні види експериментів).

До існуючих класифікацій дослідники В. Денисенко й Є. Чеботарьова (Денисенко & Чеботарева, 2008) додали ще шість (методи оцінки рівня володіння мовними засобами; методи

суб'єктивного шкалювання; логіко-психологічний аналіз тексту; методика проведення контент- та інтент-аналізу; сучасні методи дискурс-аналізу; методи комп'ютерного дослідження текстів).

Слід зазначити, що перелічені методи, описані дослідниками психолінгвістики В. Денисенко й Є. Чеботарьовою, мають достатньо детальні характеристики. Але разом із тим, згадана деталізація не пояснює те, чому автори не розрізняють значення термінів «метод» і «методики». Остання обставина робить розмитю подану класифікацію й змішує поняття методу як основного шляху дослідження й методики як дослідницької процедури. Тут варто занотувати, що така плутанина запозичена авторами зарубіжної психолінгвістики, де поняття «метод» і «методика» традиційно не диференціюються.

Не набагато розширила класифікацію методів психолінгвістики С.І. Куранова (Куранова, 2012), яка 2012 року додала ще чотири методи (методики непрямого дослідження семантики; методика компонентного аналізу; метод класифікації, запропонований Дж. Міллером; дискурс-аналіз), що розширило діапазон дослідницьких інструментів, але поза увагою залишило багато тих методів, які називали на той час або техніками.

Таким чином, неглибокий аналіз історії опрацювання й розробки проблеми ідентифікації психолінгвістичних методів у сучасному вітчизняному науковому дискурсі дає нам підстави констатувати кілька тез:

1) сьогодні не існує єдиної деталізованої класифікації психолінгвістичних методів дослідження;

2) ті класифікації, які були раніше запропоновані авторами, мають вірогідно розмиті критерії, що, в свою чергу, не могло забезпечити чітку диференціацію методів на типи й види;

3) відсутність чіткої класифікації психолінгвістичних методів об'єктивно вимагає своєчасної пропозиції або нової уточненої класифікації, або доповнення до вже існуючих класифікацій з урахуванням методологічного потенціалу наук, що з'являються на початку XXI століття.

Для ідентифікації й формулювання завдання психолінгвістичної методології досліджень із урахуванням квантового підходу зручними були спеціалізовані (або галузеві) методи й категорії. У психолінгвістиці такими були контент-аналіз, інтент-аналіз.

Відомо, що у квантовому підході методи застосовуються до конкретних фізичних, хімічних й механічних середовищ. Саме тому ми, враховуючи об'єкт дослідження (теоретичний потенціал сучасної психолінгвістики й доведених постулатів квантових теорій), звернулися до згадування в наукових джерелах лише тих методів, які зарекомендували себе як сталі й вже традиційні. До таких *методів квантової механіки* слід віднести:

- метод валентних схем (ВС) або метод локалізованих електронних пар;
- метод конформаційного аналізу;
- метод об'єданого атому;
- операторний метод;
- наближені методи квантової механіки;
- варіаційний метод наближеного рішення рівняння Шредингера;

- асимптотичні методи та інші.

Перелічені методи не є методами, що можуть розтлумачити психічні процеси, а тому ми звернулися до методів, які пропонують дослідники квантової психології. Серед таких методів ми знайшли:

- метод квантово-механічного впливу хвилями резонансних коливань (медичний термін – МРТ, або використання електромагнітних випромінювань у край високої частоти низької інтенсивності – ЕМВ УВЧ НІ) (Лазуренко, 2010: 607);
- метод картування світу (Wilson, 2018);
- квантовий метод як метод досвіду (Dominquez, 2018).

Сьогодні відомі спеціальні методи в психотерапії, яка спирається на принципи квантової механіки. До таких методів К. Ногалес (Ногалес, 2018). відносить:

- терапія мисленнєвого контролю;
- тетахілінг;
- метод прямого сприйняття;
- метод сутнісної трансформації;
- метод символічного моделювання.

Дослідник А. Нефедов (Нефедов, 2018), вивчаючи управління реальністю за допомогою квантової психології, пропонує застосовувати такі методи (іноді автор називає їх методиками):

- метод (методика) позитивного програмування;
- метод імпульсивної терапії (запозичений у психоаналізу).

Доктор Марко Парет (Paret, 2018), який багато років застосовує потенціал квантової психології, пропонує:

- метод (методику) присутності;
- метод (методику, техніку) тривоги та дискомфорту;
- масаж іпноґено (поєднання масажу й гіпнозу);
- метод месмеризму (глибоке зцілення шляхом уведення в транс й екстатичний стан).

Прибічники квантового підходу в психології практикують метод *thetahealing* (тетакілінгу), або «спосіб швидко й гарантовано вводити мозок у стан Тета (Theta), зберігаючи при цьому усвідомленість і волю до дії» (Чему обучаєт методика *ThetaHealing*, 2018). Згаданий метод запропонувала Віанна Стейбл, яка сама себе вилікувала від раку.

Роберт Антон Вілсон, у своїй праці «Квантова психологія» називає декілька методів, на які повинна спиратися квантова психологія, а саме:

– *метод прагматизму*, прибічники якого стверджують, що «ідеї мають сенс тільки в конкретних людських ситуаціях, «істина» як абстракція не має сенсу взагалі» (Уиллсон, 2018);

– *екзистенціалістські методи*, що містять в собі феноменологічний метод Е. Гуссерля;

– *операціоналістські методи* (включаючи метод «зниклої» маси);

– *метод Станіславського*, коли кожний повинний «представити точку зору іншого, як можна широко» (Уиллсон, 2018);

– *метод «чистого абстрактного умовиводу»* (застосовувався Платоном й Аристотелем, які вважали, що «цей метод призведе до Чистої Істини, яка вільна від будь-яких спотворень, пов'язаних із недосконалістю людських органів почуттів» (Уиллсон, 2018);

– *метод сестри Кенні*, суть якого полягала в «а) елементах зцілення вірою, б) масажі м'язів і в) тривалому вимочуванні пацієнта в гарячих ваннах» (Уиллсон, 2018).

Перелічені методи (методики, технології), на жаль, не є сталими на сьогодні в галузях знань, що спираються на квантову механіку. Підтвердженням нашої думки є те, що автори «жонґлюють» термінологією і називають методами методики дослідження. Іноді практичні техніки автори також називають

методами, що вносить серйозну плутанину в спроби молодих науковців опанувати запропоновані системи поглядів.

До критичних слід також віднести й зауваження, що стосується відсутності єдиних критеріїв, за якими постала б можливість чіткої класифікації тих методів, які спираються на досягнення квантової механіки.

Поданий нами раніше перелік методів, що іноді називаються авторами методиками й техніками, стосується різних наукових галузей і медичних практик, що не дає можливості об'єднати їх під однією назвою, наприклад, «наукові методи квантової теорії». Згадана причина не дозволяє ідентифікувати чіткі критерії для бажаної класифікації.

Названі причини об'єктивно створюють певний методологічний «вакуум» і як результат демонструють впродовж вже майже 100 років відсутність верифікованої методології як системи конкретних методів і квантового підходу й квантової психології зокрема.

Найбільш серйозною, на наш погляд, причиною столітнього методологічного вакууму у квантовому підході до вивчення природи людини є майже повна гіпотетичність результатів спостережень і відсутність конкретних фактів, що підтверджували б висунуті теорії й концепції в межах квантового підходу.

Разом із тим, вважаємо найбільш сталими не стільки методи квантового підходу, скільки ті категорії, які слугують відправними пунктами функціонування самого квантового підходу. Мовиться про 5 таких понятійних категорій:

- 1) «квант як енергія»,
- 2) «єдність людини і Всесвіту»,
- 3) «суперпозиція»,
- 4) «Всесвіт керований»,
- 5) «людина є енергоінформаційною системою».

Із метою здійснення спроби ідентифікації зв'язку між згаданими раніше методами психолінгвістики і методами квантового підходу, спираючись на перелічені 5 понятійних категорій останнього, ми склали табл. 1.

Аналіз та обговорення показників табл. 1 свідчить про такі особливості:

1) нами ідентифіковано 34 психолінгвістичні методи й 29 методів квантової психології, що разом склало 63 (100 %) методи;

Таблиця 1. Вірогідніна кореляція психолінгвістичних методів досліджень і потенціалу методів квантового підходу до вивчення природи людини

ІІБ дослідників психолінгвістичного підходу	Методи психолінгвістики	Показник кореляції	Методи квантового підходу	ІІБ дослідників квантового підходу
О.О. ЛЕОНТЬСВ	<ul style="list-style-type: none"> експеримент (лінгвістичний експеримент, формулючий експеримент); спостереження; самоспостереження (інтроспекція). 	0	метод врахування суперпозиції	А. МІНДЕЛЛ
С. КУРАНОВА	<ul style="list-style-type: none"> прямий експеримент (методика семантичного шкалювання, семантичної взаємодії, завершення речень, асоціативні методики); непрямі експериментальні методи (експеримент Дж. Міллера, К. Мак-Кіна, Д. Слобіна; експеримент Г. Савіна й Е. Перчонок; експеримент Ж. Закса); методика непрямого дослідження семантики; методика компонентного аналізу; метод класифікації (запропонований Дж. Міллером); лінгвістичний експеримент; формувальний експеримент; дискурс-аналіз. 	0	<ul style="list-style-type: none"> метод валентних схем (ВС) або метод локалізованих електронних пар; метод конформаційного аналізу; метод об'єднаного атому; операторний метод; наближені методи квантової механіки; варіаційний метод наближеного рішення рівняння Шредингера; асимптотичні методи та інші. 	ТРАДИЦІЙНІ МЕТОДИ КВАНТОВОЇ МЕХАНІКИ
В. ДЕНИСЕНКО,	<ul style="list-style-type: none"> методи оцінки рівня володіння мовними засобами; асоціативні експерименти; 	0,5	<ul style="list-style-type: none"> терапія мисленнєвого контролю; тетахлінг; 	К. НОГАЛЕС
Є. ЧЕБОТАРЬОВА	<ul style="list-style-type: none"> класичні методи психолінгвістичного аналізу; методи суб'єктивного шкалювання; логіко-психологічний аналіз тексту; 		<ul style="list-style-type: none"> метод прямого сприйняття; метод сутнісної трансформації; 	

<ul style="list-style-type: none"> • методика проведення контент та інтент-аналізу; • сучасні методи дискурс-аналізу; • методи комп'ютерного дослідження текстів. 	<ul style="list-style-type: none"> • метод символічного моделювання. 		
	<ul style="list-style-type: none"> • метод інтуїтивного оформлення (був розроблений американкою Бетті Едварде і заснований на дослідженні мозку Нобелівського лауреата Роджера Сперрі). 	0	Р. СПЕРРІ
<ul style="list-style-type: none"> • «моделі породження, сприйняття, онтогенезу мови»; • «асоціативний експеримент (вільне володіння, спрямований, ланцюговий) як найбільш розроблена методика аналізу психосемантики»; • «метод семантичного диференціала і як метод психолінгвістики, і як методика експериментальної психосемантики»; • «методика доповнення полягає в деформації мовного повідомлення і подальшому його пред'явленні досліджуванам для відновлення; використується як діагностика мовного і немовного поведінки досліджуваних»; • «методика закінчення речення служить для розуміння механізмів синтаксичної організації мовлення»; • «методи непрямого дослідження психосемантики для встановлення семантичних відстаней між об'єктами у висловлюваннях»; 		0	Р. ВІЛСОН
В. БЕЛІЯНІН			

- «градуальне шкалювання, при якому підслідним пропонується розташувати ряд слів однієї семантичної групи «по порядку», використовується для виявлення альтернативних семантичних просторів, які не даються в словниках»;
- «методика визначення граматичної правильності (за прикладом Л.В. Щерби про Глоую куздру...), яка дозволяє отримати статистично достовірний матеріал із позиції носіїв мови»;
- «різні опитувальники, частіше пілотажні, що спрямовані на відбір матеріалу для подальших експериментів»;
- «методика прямого тлумачення слова, що служить для виявлення в повсякденній свідомості рядового носія мови складної картини співвідношення лексичного значення і внутрішньої форми слова»;
- «методики різних класифікацій (розбити матеріал на групи.), дозволяють виявити когнітивні процеси випробовуваних»

• МЕТОД КВАНТОВО-МЕХАНІЧНОГО
ВПЛИВУ ХВИЛЯМИ

РЕЗОНАНСНИХ КОЛИВАНЬ
(медичний термін – МРТ,

або використання
електромагнітних

випромінювань у край
високої частоти низької
інтенсивності – ЕМВ
УВЧ ПІ)

С. ЛАУРЕНКО

0

	0	<ul style="list-style-type: none"> • квантовий метод як метод досвіду 	J. DOMINIQUEZ
	0	<ul style="list-style-type: none"> • метод (методика) позитивного програмування; • метод імплізивної терапії (запозичений у психоаналізу). 	A. НЕФЕДОВ
	0	<ul style="list-style-type: none"> • метод (методику) присутності; • метод (методику, техніку) тривоги та дискомфорту; • масаж ірпогено (посідання масажу й гіпнозу); • метод месмеризму (глибоке зцілення шляхом уведення в транс й екстатичний стан). 	M. PARET
	0	<ul style="list-style-type: none"> • метод тетахілінгу 	В. СТАЙБЛ
РАЗОМ	Психолінгвістичні методи – 34	Методи квантової психології – 29	
КОРЕЛЯЦІЯ	Корелює – 0,5 (0,8%) Не корелює – 62 (99,2%) РАЗОМ – 63 (100%)		

2) лише один метод психолінгвістики (асоціативний експеримент) був визначений як такий, що де в чому нагадує метод квантової психології (метод прямого сприйняття) і має право на показник 0,5 (половина) від загального показника кореляції (1,0);

3) із 100% (63) методів психолінгвістики і методів квантової психології лише один метод може вважатися (із великим ступенем вірогідності) таким, що корелює (див. п. 2).

Висновки

На початку дослідження ми сформулювали мету, суть якої полягала у встановленні можливості поєднання теоретичного потенціалу сучасної психолінгвістики й доведених постулатів квантових теорій формулюванні завдань загаданого поєднання. Після здійсненого дослідження маємо право декларувати, що поставлена мета була досягнута.

За результатами здійсненого теоретичного пошуку ми набули право сформулювати завдання психолінгвістичної методології досліджень з урахуванням квантового підходу та його методології.

Порівняння методів дослідження у психолінгвістиці й квантовій психології дає право констатувати, що на 99,2% вони не співпадають, або є такими, між якими відсутня кореляція.

1. Факт, декларований у п. 1, тягне за собою висновок про те, що методи психолінгвістики ґрунтуються на матеріалістичній базі й не можуть бути адекватними й релевантними для квантової психології, яка своїм підґрунтям має такі методи, що наближені до нематеріалістичних.

2. Сформульований у п. 3 висновок наближує нас до твердження про об'єктивну необхідність прийняти методологію квантової психології.

3. Квантова психологія декларує положення про те, що мозок людини не є місцем породження її свідомості, а лише інструментом сприйняття й інтерпретації продуктів свідомості.

Рекомендації

У зв'язку із сформульованими висновками ми рекомендуємо дослідникам психолінгвістичних процесів, які будуть спиратися на методологію квантової психології, кілька постулатів.

Під час визначення об'єкта дослідження необхідно враховувати принципи суперпозиції процесів ідентифікації продуктів породження й сприйняття мовлення. Пам'ятати, що принципом суперпозиції вважається такий «принцип незалежного накладання діянь або процесів, при якому результируючий ефект еквівалентний об'єднанню (сумі) ефектів, що зумовлені окремо кожним із них» (Принцип суперпозиції, 2018).

1. Відійти від уявлення про лінійний характер процесів породження й сприйняття мовлення на користь голографічного принципу мозкової активності носія мовлення.

2. Враховувати, що вимірювання процесів породження та сприйняття мовлення в присутності спостерігача (експериментатора) відрізняються від тих реальних процесів мозкової діяльності, які відбуваються у його (спостерігача) відсутності.

3. Враховувати тезу про те, що якість думок людини прямо пропорційна певним моделям, схемам, які створюються станами нейронів та їхніх мереж.

Разом із сформульованими висновками, спираючись на думку К. Ногалеса, варто зазначити, що «сьогодні квантова психологія та її ідеї набирають все більшу кількість прихильників. Але, – зауважує дослідник, – збільшення популярності може привести до того, що прихильники напрямку стануть вважати його єдино вірним або взагалі почнуть проголошувати відверто псевдонаукові речі». К. Ногалес, виходячи зі свого передбачення, логічного визначає завдання, що виникає перед психологами (ми додамо, і перед психолінгвістами тощо): «визначити, що є істинним, а що – ні, й розробити адекватний теоретичний і методологічний апарати квантової психології» (Ногалес, 2018) (додамо – і квантової психолінгвістики).

Подяки

Висловлюємо вдячність професору Ларисі Калмиковій та доценту Наталії Харченко, а також керівництву ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» в особі ректора академіка НАПН України Віктора Коцура та в особі проректора з наукової роботи Сергія Рика й оргкомітету XIII міжнародної науково-практичної конференції «Психолінгвістика в сучасному світі – 2018» за можливість висловити нашу позицію, що ґрунтується на постулатах квантової механіки й квантової психології.

Наше дослідження не могло бути здійсненим без уважної й толерантної та конструктивної допомоги від професора Василя Крутова – нашого вчителя, наставника й друга, а також без точкових і справедливих зауважень професора Ганни Холод, яким ми щиро вдячні.

Література

- 20 интересных фактов о мозге, 2018. Режим доступа: <https://soroka-balaboka.livejournal.com/13448.html>
- Аршинов В.И. Проблема интерпретации квантовой механики и теорема Белла. *Теоретическое и эмпирическое в современном научном познании*. Москва, 1984. С. 213–233.
- Белинский А.В. Квантовая нелокальность и отсутствие априорных значений измеряемых величин в экспериментах с фотонами. *Успехи физ. наук*. 2003. Т. 173(8). С. 905–909.
- Беянин В.П. Психолінгвістика / Гл. ред. Д.И. Фельдштейн. Москва : Флинта; Московский психолого-социальный институт, 2003. 232 с.
- Вакарчук І.О. Квантова механіка. 4-те вид., доп. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 872 с.
- Волинский С. Квантовое сознание. Изучите квантовую психологию на собственном опыте / предисл. К. Вилсон; пер. с англ. Д. Ивахненко. Киев, 1997.
- Выготский Л.С. Мышление и речь. Москва-Ленинград, 1934.
- Выготский Л.С. Мышление и речь. Собр. соч. в 6-ти тт. Москва, 1982. Т. 2.
- Гавеля О. Основні положення квантово-орбітальної теорії культурології. *Вісник Книжкової палати*. 2013. № 7. С. 1–4.
- Горелов И.Н., Седов К.Ф. Основы психолінгвістики. Москва : Лабиринт, 2004. 320 с.
- Горошко Е.И. Психолінгвістика: Інтернет-комунікацій. *Вопросы психолінгвістики*. 2008. Вип. 7.

- Гринштейн Дж., Зайонц А. Квантовый вызов. Современные исследования оснований квантовой механики. Изд. 2, испр. и доп. Долгопрудный: Издат. Дом, 2012. 432 с.
- Денисенко В.Н., Чеботарева Е.Ю. Современные психолингвистические методы анализа речевой коммуникации. Москва : РУДН, 2008. 258 с.
- Дридзе Т.М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации: монография. Москва : Наука, 1984. 270 с.
- Жинкин Н.И. Механизмы речи. Москва, 1958.
- Жинкин Н.И. О кодовых переходах во внутренней речи. *Вопросы языкознания*. 1964. № 6. С. 26–38.
- Засекина Л.В., Засекин С.В. Психолінгвістична діагностика. Луцьк : РВВ «Вежа», Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. 188 с.
- Залевская А.А. Введение в психолингвистику. Москва, 1999.
- Заречный М. Квантово-мистическая картина мира. Структура реальности и путь человека. Москва : ИГ «Весь», 2007.
- Засекина Л.В., Засекин С.В. Психолінгвістичні аспекти перекладу. Луцьк, 2006.
- Зимняя И.А. Смысловое восприятие речевого сообщения. *Смысловое восприятие речевого сообщения (в условиях массовой коммуникации)*. Москва, 1976. С. 5–33.
- Иванов М.Г. Как понимать квантовую механику. Москва; Ижевск : НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2012. 516 с.
- Калмикова Л.О., Харченко Н.В., Дем'яненко С.Д., Порядченко Л.А. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку: монографія / За заг. ред. Л.О. Калмикової. Київ: ПП Медведєв, 2007. 304 с.
- Калмикова Л.О. Психолінгвістичні принципи розвитку мовленнєвої діяльності в старших дошкільників. *Психолінгвістика*. 2009. Вип. 4.
- Карасик В.И. Язык социального статуса. Москва : Ин-т языкознания РАН; Волгоград : Волгоградский гос. пед. ин-т, 1992. 330 с.
- Карасик В.И. Языковой круг: Личность, концепты, дискурс. Москва : Гнозис, 2004. 326 с.
- Карп'юк М.Д. Психолінгвістика та її місце серед когнітивно-інформаційних наук. *Психолінгвістика* / Гол. ред. О.М. Холод. Кривий Ріг : ОНЮА, 2007.
- Карпенко И.А. Проблема связи квантовой механики и реальности: в поисках решения. *Эпистемология & философия науки*. 2014. № 11(2). С. 110–126.
- Клюев Е.В. Речевая коммуникация. Москва : РИПОЛ КЛАССИК, 2002. 320 с.
- Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации. Москва : Гнозис, 2001.
- Крутов В.В. Возвращение к себе. Основы развития сознания и управления мышлением. Киев : Генеза, 2014. 400 с.
- Куранова С.І. Основы психолінгвістики. Київ : Академія, 2012. 208 с.
- Лазуренко С.І. Психофізіологічні особливості квантово-механічного впливу. *Проблеми сучасної психології*. 2010. Вип. 8.
- Леонтьев А.А. Язык, речь, речевая деятельность. Москва, 1969.
- Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. 3-е изд. Москва : Смысл; СПб. : Лань, 2003. 287 с.
- Мартинек С. Психолингвистический анализ семантической структуры слов с общим значением «водоем» (на материале русского и украинского языков). *Актуальные проблемы лексикологии*: в 2 ч. Даугавпилс, 1991. Ч. 1.

- Менский М.Б. Сознание и квантовая механика: жизнь в параллельных мирах: (чудеса сознания – из квантовой реальности). Фрязино : Век 2, 2011. 320 с.
- Миллер Дж. Психолінгвісти. Теорія речової діяльності (Проблеми психолінгвістики). Москва, 1968.
- Минделл А. Геопсихологія в шаманізмі, фізиці та даосизмі, 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://psy.wikireading.ru/120166>
- Нефедов А. Управління реальністю з допомогою квантової психології. *Квантова Магія*. 2018. Вип. 4. Т. 2. С. 4218–4242, 2005; також див.: <http://quantmagic.narod.ru/volumes/VOL242005/p4218.html>
- Ногалес К. Квантове свідомість і квантовий мозок, 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.aum.news/psikhologiya/4138-kvantovoe-soznanie-i-kvantovyy-mozg>
- Петрик В.М., Присяжнюк М.М., Компанцева Л.Ф. Сугестивні технології маніпулятивного впливу. Київ : ЗАТ ВІПОЛ, 2011. 248 с.
- Печенкин А.А. Квантовая онтология (комментарии к книге Г. Стаппа «Сознание, материя и квантовая механика»). *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 7. Философия*. 2013. № 4. С. 15–27.
- Печенкин А.А. Три классификации интерпретаций квантовой механики. *Философия науки*. 1999. Вип. 5. С. 164–182.
- Пищальникова В.А. История и теория психолінгвістики: в 2-х ч. Москва : Мос. гос. лингв. ун-т, 2007. Ч. 2. Этнопсихолінгвістика. 208 с.
- Постовалова В.И. Существует ли языковая картина мира? Язык как коммуникативная деятельность человека. *Сб. науч. трудов МГПИИЯ*. Москва, 1987. Вип. 284.
- Принцип суперпозиції, 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Принцип_суперпозиції
- Румянцева И.М. Психология речи и лингвопедагогическая психология. Москва : ПЕРСЭ; Логос, 2004. 319 с.
- Сахарный Л.В. Введение в психолінгвістику. Ленинград : Просвещение, 1989. 184 с.
- Сорокин Ю.А. Введение в этнопсихолінгвістику / под ред. С.А. Борисовой. Ульяновск : УлГУК, 1998. 138 с.
- Тарасов Е.Ф. Введение. История психолінгвістических школ. Теория речової діяльності. Москва, 1991.
- Терехович В.Э. Сравнительный анализ интерпретаций квантовой механики. Разные взгляды на квантовую реальность, 2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://vtpapers.ru/Papers/InterpretationQM_Terekhovich.pdf
- Терещук С.І. Методична система формування предметної компетентності старшокласників з квантової фізики. *Зб. наук. праць УДПУ імені Павла Тичини*. 2015. Вип. 2(2). С. 396–405.
- Уиллсон Р.А. Квантовая психология. Как работа Вашего мозга программирует Вас и Ваш мир, 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://ariom.ru/litera/wilson/wilson-01.htm>
- Уфимцева Н.В. Языковое сознание: динамика и вариативность. Москва–Калуга : Институт языкознания РАН, 2011. 252 с.
- Фрумкина Р.М. Психолінгвістика. Москва: Академия, 2006.
- Холод А.М. Психолінгвістический аспект анализа проблем взаимосвязи масс-медиа и гражданского общества. *Масс-медиа и гражданское общество* / под

- ред. А.М. Холода. Кривой Рог : Международный исследовательский центр «Человек: язык, культура, познание», 2008б. С. 39–130.
- Холод О.М. Методология досліджень соціальних комунікацій. Львів : ПАІС, 2014. 280 с.
- Холод О.М. Нооцентризм як нова методологія психолінгвістики. *Матеріали I міжнародного симпозіуму «Світ лінгвістики»*, 15–16 квітня 2008 року. Кривий Ріг : Міжнародний дослідний центр «Людина: мова, культура, пізнання», 2008а. С. 20–31.
- Холод О.М. Психолінгвістичні методи при аналізі соціальних комунікацій. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=27192
- Чему обучает методика ThetaHealing, 2018. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://vct.od.ua/blog/mistika/thetahealing-mgnovennaya-transform-asiya-zhizni>
- Шахнарвич А.М., Юрьева Н.М. Психолінгвістический анализ семантики и грамматики. Москва, 1990.
- Щерба Л.В. О частях речи в русском языке. *Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград, 1974.
- Эдварде Б. Художник внутри вас / Пер. с англ.; Худ. обл. Б.Г. Ключко. Минск : ООО «Попурри», 2000. 256 с.
- Янчилин В.Л. Квантовая нелокальность. Москва: Красанд, 2010. 144 с.
- Blumenthal, A.L. (1987). The Emergence of Psycholinguistics. *Synthese*, 72, 313–323. <https://doi.org/10.1007/BF00413749>
- Carroll, D.W. (1994). *Psychology of language* (2nd ed.). Belmont, CA, US: Thomson Brooks/Cole Publishing Co.
- Crespo, A, Rodriguez-Granillo, A, & Lim, V.T. (2017). Quantum-Mechanics Methodologies in Drug Discovery: Applications of Docking and Scoring in Lead Optimization. *Curr Top Med Chem*, 17(23), 2663–2680. <https://doi.org/10.2174/1568026617666170707120609>
- Dominquez, J.M. (2018). *Quantum Method: The Secret Code To Make Money*. [SI]: Babelcube Inc.
- Ervin-Tripp, S.M., & Slobin, D.I. (1966). Psycholinguistics. *Annual Review of Psychology*, 17, 435–74. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.17.020166.002251>
- Smith, F., & Miller, G.A. (1969). *The Genesis of Language: A Psycholinguistic Approach*. *Synthese*, 19(3/4), 470–473.
- Kess, J.F. (1993). *Psycholinguistics: Psychology, Linguistics, and the Study of Natural Language*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Paret, M. (2018). *Presence – The Reasoning Behind This Course*. Retrieved from <http://www.marcoparet.com/training/presence>
- Wolinsky, S., & Wilson, C. (1993). *Quantum Consciousness: The Guide to Experiencing Quantum Psychology*.
- Sperry, R.W. (1964). The great cerebral commissure. *Scientific American*, 210(1), 42–52. <https://doi.org/10.1038/scientificamerican0164-42>
- Sperry, R.W. (1969). A modified concept of consciousness. *Psychological Review* 76(6), 532–536. <https://doi.org/10.1037/h0028156>
- Hameroff, S., & Penrose, R. (2014a). Consciousness in the universe: A review of the ‘Orch OR’ theory. *Physics of Life Reviews*, 11(1), 39–78.
- Hameroff, S., & Penrose, R. (2014b). Reply to criticism of the ‘Orch OR qubit’– ‘Orchestrated objective reduction’ is scientifically justified. *Physics of Life Reviews*, 11, 104–112. <https://doi.org/10.1016/j.pprev.2013.11.014>

Wilson, R.A. (2018). *Quantum Psychology*. Website. Retrieved from <http://www.rawilson.com/quantum.html>

References

- 20 interesnykh faktov o mozge [20 interesting facts about the brain]. (2018). Retrieved from <https://soroka-balaboka.livejournal.com/13448.html> [in Russian].
- Arshinov, V.I. (1984). Problema interpretatsii kvantovoy mekhaniki i teorema Bella [The problem of interpretation of quantum mechanics and Bell's theorem]. *Teoreticheskoe i ehmpiricheskoe v sovremennom nauchnom poznanii – Theoretical and empirical in modern scientific knowledge*, (pp. 213–233). Moscow [in Russian].
- Belinskij, A.V. (2003). Kvantovaya nelokalnost i otsutstvie apriornykh znachenij izmeryaemykh velichin v ehksperimentah s fotonami [Quantum nonlocality and the absence of a priori values of measured values in experiments with photons]. *Uspekhi fiz. nauk. – Successes nat. Sciences*, 173(8), 905–909 [in Russian].
- Belyanin, V.P. (2003). *Psiholingvistika [Psycholinguistics]*. D.I. Feldshtejn (Eds.). Moscow : Flinta; Moskovskij psihologo-socialnyj institut [in Russian].
- Vakarchuk, I.O. (2012). *Kvantova mekhanika [Quantum mechanics]* (4th ed., rev.). Lviv : LNU imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Volinskij, S. (1997). *Kvantovoe soznanie. Izuchite kvantovuyu psihologiyu na sobstvennom opyte [Quantum consciousness. Learn quantum psychology first hand]*. (D. Ivahnenko, Trans). Kyiv [in Russian].
- Vygotskij, L.S. (1934). *Myshlenie i rech [Thinking and speaking]*. Moscow-Leningrad.
- Vygotskij, L.S. (1982). *Myshlenie i rech [Thinking and speaking]*. (Vols. 1–6). Moscow [in Russian].
- Gavelya, O. (2013). Osnovni polozhennya kvantovo-orbitalnoi teorii kulturologii [Fundamentally established quantum-orbital theory of cultural science]. *Visnik Knizhkovoi palati – Bulletin of the Book Palace*, 7, 1–4 [in Ukrainian].
- Gorelov, I.N., & Sedov, K.F. (2004). *Osnovy psiholingvistiki [Basics of Psycholinguistics]*. Moscow : Labirint [in Russian].
- Goroshko, E.I. (2008). Psiholingvistika: Internet-kommunikacij [Psycholinguistics: Internet communications]. *Voprosy psiholingvistiki – Psycholinguistic questions*, 7 [in Russian].
- Grinshtejn, Dzh., & Zajonc, A. (2012). *Kvantovyj vyzov. Sovremennye issledovaniya osnovanij kvantovoy mekhaniki [Quantum challenge. Modern studies of the foundations of quantum mechanics]* (2nd td., rev.). Dolgoprudnyj : Izdat. Dom [in Russian].
- Denisenko, V.N., & Chebotareva, E.Yu. (2008). *Sovremennye psiholingvisticheskie metody analiza rechevoj kommunikacii [Modern psycholinguistic methods for analyzing speech communication]*. Moscow : RUDN [in Russian].
- Dridze, T.M. (1984). *Tekstovaya deyatelnost v strukture socialnoj kommunikacii [Text activity in the structure of social communication]*. Moscow : Nauka [in Russian].
- Zhinkin, N.I. (1958). *Mekhanizmy rechi [Speech Mechanisms]*. Moscow [in Russian].
- Zhinkin, N.I. (1964). O kodovykh perekhodah vo vnutrennej rechi [On code transitions in internal speech]. *Voprosy yazykoznanija – Topics in the study of language*, 6, 26–38 [in Russian].

- Zasekina, L.V., & Zasekin, S.V. (2008). *Psiholingvistichna diagnostika [Psycholinguistic diagnosis]*. Luck : PBB «Vezha», Volin. nac. un-t im. Lesi Ukraïнки [in Ukrainian].
- Zalevskaya, A.A. (1999). *Vvedenie v psiholingvistiku [Introduction to psycholinguistics]*. Moscow [in Russian].
- Zarechnyj, M. (2007). *Kvantovo-misticheskaya kartina mira. Struktura realnosti i put cheloveka [Quantum mystical picture of the world. The structure of reality and the way of man]*. Moscow : IG «Ves» [in Russian].
- Zasekina, L.V., & Zasekin, S.V. (2006). *Psiholingvistichni aspekti perekladu [Psycholinguistic aspects and transfer]*. Luck [in Ukrainian].
- Zimnyaya, I.A. (1976). *Smyslovoe vospriyatie rechevogo soobshcheniya. Smyslovoe vospriyatie rechevogo soobshcheniya (v usloviyakh massovoy kommunikacii) – The semantic perception of a speech message (in terms of mass communication)*, (pp. 5–33). Moscow [in Russian].
- Ivanov, M.G. (2012). *Kak ponimat kvantovuyu mekhaniku [How to understand quantum mechanics]*. Moscow; Izhevsk : NIC «Regulyarnaya i haoticheskaya dinamika» [in Russian].
- Kalmykova, L.O. (2009). Psiholingvistichni principi rozvitku movlennevoi diyalnosti v starshih doshkilnikiv [Psycholinguistic principle rozvitku ovlennevoy doyalnost in the senior preschool children]. *Psiholingvistika – Psycholinguistics*, 4 [in Ukrainian].
- Karasik, V.I. (1992). *Yazyk socialnogo statusa [The language of social status]*. Moscow : In-t yazykoznanija RAN; Volgograd : Volgogradskij gos. ped. in-t [in Russian].
- Karasik, V.I. (2004). *Yazykovej krug: Lichnost, koncepty, diskurs [Language circle: Personality, concepts, discourse]*. Moscow : Gnozis [in Russian].
- Karpyuk, M.D. (2007). Psiholingvistika ta її misce sered kognitivno-informacijnih nauk [Psycholinguistic and psychology of the cognitive-informative sciences]. *Psiholingvistika – Psycholinguistics*. O.M. Kholod (Eds.). Krivij Rig : ONYUA [in Ukrainian].
- Karpenko, I.A. (2014). Problema svyazi kvantovoj mekhaniki i realnosti: v poiskah resheniya [The problem of communication between quantum mechanics and reality: in search of a solution]. *Epistemologiya & filosofiya nauki – Epistemology & Philosophy of Science*, 11(2), 110–126 [in Russian].
- Klyuev, E.V. (2002). *Rehevaya kommunikaciya [Speech Communication]*. Moscow : RIPOL KLASSIK [in Russian].
- Krasnyh, V.V. (2001). *Osnovy psiholingvistiki i teorii komunikacii [Fundamentals of Psycholinguistics and Communication Theory]*. Moscow : Gnozis [in Russian].
- Krutov, V.V. (2014). *Vozvrashchenie k sebe. Osnovy razvitiya soznaniya i upravleniya myshleniem [Return to herself. Fundamentals of the development of consciousness and thinking thinking]*. Kyiv : Geneza [in Russian].
- Kuranova, S.I. (2012). *Osnovi psiholingvistiki [Fundamentals of psycholinguistics]*. Kyiv : Akademiya [in Ukrainian].
- Lazurenko, S.I. (2010). Psihofiziologichni osoblivosti kvantovo-mekhanichnogo vplivu [Psychophysiological features of quantum-mechanical influence]. *Problemi suchasnoi psihologii – Problems of modern psychology*, 8 [in Ukrainian].
- Leontev, A.A. (1969). *Yazyk, rech, rehevaya deyatelnost [Language, speech, speech activity]*. Moscow [in Russian].

- Leontev, A.A. (2003). *Osnovy psiholingvistiki [Fundamentals of psycholinguistics]* (4th ed.). Moscow : Smysl; Saint Petersburg : Lan [in Russian].
- Martinek, S. (1991). Psiholingvisticheskiy analiz semanticheskoy struktury slov s obshchim znacheniem «vodoem» (na materiale russkogo i ukrainskogo yazykov) [Psycholinguistic analysis of the semantic structure of words with the general meaning of the «reservoir» (on the material of the Russian and Ukrainian languages)]. *Aktualnye problemy leksikologii – Actual problems of lexicology* (Vols. 1) [in Russian].
- Menskij, M.B. (2011). *Soznanie i kvantovaya mekhanika: zhizn v parallelnykh mirah: (chudesna soznaniya – iz kvantovoj realnosti) [Consciousness and quantum mechanics: life in parallel worlds: (miracles of consciousness – from quantum reality)]*. Fryazino : Vek 2 [in Russian].
- Miller, Dzh. (1968). *Psiholingvisty. Teoriya rechevoj deyatel'nosti (Problemy psiholingvistiki) [Psycholinguists. Theory of speech activity (Problems of psycholinguistics)]*. Moscow [in Russian].
- Mindell, A. (2018). *Geopsihologiya v shamanizme, fizike i daosizme [Geopsychology in shamanism, physics and Taoism]*. Retrieved from <https://psy.wikireading.ru/120166> [in Russian].
- Nefedov, A. (2018). Upravlenie realnostyu s pomoshchyu kvantovoj psihologii [Management of reality with the help of a quantum psychologist]. *Kvantovaya Magiya – Quantum Magic*, 4(2), 4218–4242, 2005. Retrieved from <http://quantmagic.narod.ru/volumes/VOL242005/p4218.html> [in Russian].
- Nogales, K. (2018). *Kvantovoe soznanie i kvantovyy mozg [Quantum Consciousness and Quantum Brain]*. Retrieved from <https://www.aum.news/psikhologiya/4138-kvantovoe-soznanie-i-quantovyy-mozg> [in Russian].
- Petrik, V.M., Prisyazhnyuk, M.M., & Kompanceva, L.F. (2011). *Sugestivni tekhnologii manipulyativnogo vplivu [Suggestive technologies of manipulative influence]*. Kyiv : ZAT VIPOL [in Ukrainian].
- Pechenkin, A.A. (2013). Kvantovaya ontologiya (kommentarii k knige G. Stappa «Soznanie, materiya i kvantovaya mekhanika») [Quantum ontology (comments on the book G. Stappa «Consciousness, matter and quantum mechanics»)]. *Vestn. Mosk. un-ta. Ser. 7. Filosofiya – Bulletin of Moscow University. Series 7. Philosophy*, 4, 15–27 [in Russian].
- Pechenkin, A.A. (1999). Tri klassifikacii interpretacij kvantovoj mekhaniki [Three Classifications of Interpretations of Quantum Mechanics]. *Filosofiya nauki – Philosophy of Science*, 5, 164–182 [in Russian].
- Pishchalnikova, V.A. (2007). *Istoriya i teoriya psiholingvistiki [History and theory of psycholinguistics]*. Moscow : Mos. gos. lingv. un-t [in Russian].
- Postovalova, V.I. (1987). Sushchestvuet li yazykovaya kartina mira? Yazyk kak kommunikativnaya deyatel'nost cheloveka [Is there a linguistic picture of the world? Language as a communicative activity of a person]. *Sb. nauch. trudov MGPIYA – Collection of scientific works of MGPII*, 284 [in Russian].
- Princip superpozicii [Principle of superposition]* (2018). Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Princip_superpozicii [in Ukrainian].
- Kalmykova, L.O., Kharchenko, N.V., Demyanenko, S.D., & Poryadchenko, L.A. (2007). *Rozvitok movlennya ditej starshogo doshkil'nogo viku [Development of speech for children of senior preschool age]*. L.O. Kalmykova (Eds.). Kyiv : PP Medvedev [in Ukrainian].

- Rumyanceva, I.M. (2004). *Psihologiya rechi i lingvopedagogicheskaya psihologiya [Psychology of speech and linguistic-pedagogical psychology]*. Moscow : PERSEH; Logos [in Russian].
- Saharnyj, L.V. (1989). *Vvedenie v psiholingvistiku [Introduction to Psycholinguistics]*. Leningrad : Prosveshchenie [in Russian].
- Sorokin, Yu.A. (1998). *Vvedenie v etnopsiholingvistiku [Introduction to Ethnopsycholinguistics]*. S.A. Borisovoj (Ed.). Ulyanovsk : UIGUK [in Russian].
- Tarasov, E.F. (1991). *Vvedenie. Istoriya psiholingvisticheskikh shkol. Teoriya rechevoj deyatel'nosti [Introduction. History of psycholinguistic schools. Theory of speech activity]*. Moscow [in Russian].
- Terekhovich, V.E. (2014). *Sravnitel'nyj analiz interpretacij kvantovoj mekhaniki. Raznye vzglyady na kvantovuyu realnost [Comparative analysis of the interpretations of quantum mechanics. Different views on quantum reality]*. Retrieved from http://vtpapers.ru/Papers/InterpretationQM_Terekhovich.pdf [in Russian].
- Tereshchuk, S.I. (2015). Metodichna sistema formuvannya predmetnoï kompetentnosti starshoklasnikiv z kvantovoï fiziki [Methodical system of formation of the subject competence of senior pupils from quantum physics]. *Zb. nauk. prac UDPU imeni Pavla Tichini – Pavel Tychna collection of scientific works of UDPU*, 2(2), 396–405 [in Ukrainian].
- Uillson, R.A. (2018). *Kvantovaya psihologiya. Kak rabota Vashego mozga programiruet Vas i Vash mir [Quantum psychology. How does your brain work for you and your world]*. Retrieved from <http://ariom.ru/litera/wilson/wilson-01.htm> [in Russian].
- Ufimceva, N.V. (2011). *Yazykovoe soznanie: dinamika i variativnost [Linguistic Consciousness: Dynamics and Variability]*. Moscow–Kaluga : Institut yazykoznanija RAN [in Russian].
- Frumkina, R.M. (2006). *Psiholingvistika [Psycholinguistics]*. Moscow : Akademiya [in Russian].
- Kholod, A.M. (2008b). Psiholingvisticheskij aspekt analiza problem vzaimosvyazi mass-media i grazhdanskogo obshchestva [Psycholinguistic aspect of the analysis of the problems of the interconnection of mass media and civil society]. *Mass-media i grazhdanskoe obshchestvo – Mass-media media and civil society*. A.M. Kholod (Eds.), (pp. 39–130). Krivoj Rog : Mezhdunarodnyj issledovatel'skij centr «Chelovek: yazyk, kultura, poznanie» [in Russian].
- Kholod, O.M. (2014). *Metodologiya doslidzhen socialnih komunikacij [Methodology of studies of social communications]*. Lviv : PAIS [in Ukrainian].
- Kholod, O.M. (2008a). Noocentrizm yak nova metodologiya psiholingvistiki [Noocentrism as a new methodology of psycholinguistics]. *Proceedings from: Materiali I mizhnarodnogo simpoziumu «Svit lingvistiki» – Materials of the I International Symposium «The World of Linguistics»*. (pp. 20–31). Krivij Rig : Mizhnarodnij doslidnij centr «Lyudina: mova, kultura, piznannya» [in Ukrainian].
- Kholod, O.M. (n.d.). *Psiholingvistichni metodi pri analizi socialnih komunikacij [Psycholinguistic methods in the analysis of social communications]*. Retrieved from http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=27192 [in Ukrainian].
- Chemu obuchaet metodika ThetaHealing [What ThetaHealing teaches]*. (2018). Retrieved from <http://vct.od.ua/blog/mistika/thetahealing-mgnovennaya-transformaciya-zhizni> [in Russian].

- Shahnarovich, A.M., & Yureva, N.M. (1990). *Psiholingvisticheskiy analiz semantiki i gramatiki [Psycholinguistic analysis of semantics and grammar]*. Moscow [in Russian].
- Shcherba, L.V. (1974). O chastyah rechi v russkom yazyke [About parts of speech in Russian]. *Yazykovaya sistema i rechevaya deyatelnost – Language system and speech activity*. Leningrad [in Russian].
- Edvarde, B. (2000). *Hudozhnik vnutri vas [Artist inside you]*. (B.G. Klyujko, Trans). Minsk : OOO «Popurri» [in Russian].
- Yanchilin, V.L. (2010). *Kvantovaya nelokalnost [Quantum nonlocality]*. Moscow : Krasand [in Russian].
- Blumenthal, A.L. (1987). The Emergence of Psycholinguistics. *Synthese*, 72, 313–323. <https://doi.org/10.1007/BF00413749>
- Carroll, D.W. (1994). *Psychology of language*. (2nd ed.). Belmont, CA, US: Thomson Brooks/Cole Publishing Co.
- Crespo, A, Rodriguez-Granillo, A, & Lim, V.T. (2017). Quantum-Mechanics Methodologies in Drug Discovery: Applications of Docking and Scoring in Lead Optimization. *Curr Top Med Chem*, 17(23), 2663–2680. <https://doi.org/10.2174/1568026617666170707120609>
- Dominquez, J.M. (2018). *Quantum Method: The Secret Code To Make Money*. [SI]: Babelcube Inc.
- Ervin-Tripp, S.M., & Slobin, D.I. (1966). Psycholinguistics. *Annual Review of Psychology*, 17, 435–74. <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.17.020166.002251>
- Smith, F., & Mill, G.A. (1969). *The Genesis of Language: A Psycholinguistic Approach*. *Synthese*, 19(3/4), 470–473.
- Kess, J.F. (1993). *Psycholinguistics: Psychology, Linguistics, and the Study of Natural Language*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Paret, M. (2018). *Presence – The Reasoning Behind This Course*. Retrieved from <http://www.marcoparet.com/training/presence>
- Wolinsky, S., & Wilson, C. (1993). *Quantum Consciousness: The Guide to Experiencing Quantum Psychology*.
- Sperry, R.W. (1964). The great cerebral commissure. *Scientific American*, 210(1), 42–52. <https://doi.org/10.1038/scientificamerican016442>
- Sperry, R.W. (1969). A modified concept of consciousness. *Psychological Review* 76(6), 532–536. <https://doi.org/10.1037/h0028156>
- Hameroff, S., & Penrose, R. (2014a). Consciousness in the universe: A review of the ‘Orch OR’ theory. *Physics of Life Reviews*, 11(1), 39–78.
- Hameroff, S., & Penrose, R. (2014b). Reply to criticism of the ‘Orch OR qubit’– ‘Orchestrated objective reduction’ is scientifically justified. *Physics of Life Reviews*, 11, 104–112. <https://doi.org/10.1016/j.plrev.2013.11.014>
- Wilson, R.A. (2018). *Quantum Psychology*. Website. Retrieved from <http://www.rawilson.com/quantum.html>

АНОТАЦІЯ

У статті автор аналізує проблему відсутності знань про те, якими можуть бути методи досліджень у психолінгвістиці з позицій постулатів квантових теорій.

Мета дослідження полягає у встановленні можливості поєднання теоретичного потенціалу сучасної психолінгвістики й доведених постулатів квантових теорій та формулюванні завдань зазначеного поєднання.

Методологією дослідження були обрані як діалектичний, так і метафізичний методи. Із числа загальнонаукових автор обрав методи аналізу й синтезу, класифікації. Методика дослідження передбачала такі основні процедури: ідентифікація критеріїв, за якими можлива подальша класифікація існуючих методів, що пов'язані з вивченням природи людини, самоктуалізації її внутрішніх ресурсів на покращення власного здоров'я, успіху й безпеки; визначення завдань психолінгвістичної методології досліджень у межах методології квантових теорій і галузей знань; визначення вірогідної кореляції психолінгвістичних методів досліджень і потенціалу методів квантового підходу до вивчення природи людини й побудова таблиці на базі згаданої кореляції; визначення завдань психолінгвістичної методології досліджень з урахуванням потенціалу методів, що пов'язані з вивченням квантових процесів, парадоксів та ефектів; подання рекомендацій і завдань психолінгвістики в застосуванні методів квантового підходу.

У висновках свого дослідження автор встановив, що методи психолінгвістики ґрунтуються на матеріалістичній базі й не можуть бути адекватними й релевантними для квантової психології, яка своїм підґрунтям має такі методи, що наближені до нематеріалістичних. Саме тому слід прийняти, на думку автора, методологію квантової психології, яка декларує положення про те, що мозок людини не є місцем породження її свідомості, а лише інструментом сприйняття й інтерпретації продуктів свідомості.

Ключові слова: методи, квантовий підхід, психолінгвістичні методи, методи квантової механіки, суперпозиція.

Холод Александр. Задачи психолингвистической методологии исследований и квантовый подход

АННОТАЦИЯ

В статье автор анализирует проблему отсутствия знаний о том, какими могут быть методы исследований в психолингвистике с позиций постулатов квантовых теорий.

Цель исследования заключается в установлении возможности сочетания теоретического потенциала современной психолингвистики и доказанных постулатов квантовых теорий и формулировке задач задуманного сочетания.

Методологией исследования стали как диалектический, так и метафизический методы. Из числа общенаучных автор выбрал методы анализа и синтеза, классификации. Методика исследования предусматривала следующие основные процедуры: идентификация критериев, по которым возможна дальнейшая классификация существующих методов, связанных с изучением природы человека, самоктуализации ее внутренних ресурсов на

улучшение собственного здоровья, удачи и безопасности; определение задач психолінгвістической методологии исследований в рамках методологии квантовых теорий и областей знаний; определение вероятностной корреляции психолінгвістических методов исследований и потенциала методов квантового подхода к изучению природы человека и построение таблицы на базе упомянутой корреляции; определение задач психолінгвістической методологии исследований с учетом потенциала методов, связанных с изучением квантовых процессов, парадоксов и эффектов; представление рекомендаций и задач психолінгвістики в применении методов квантового подхода.

В выводах своего исследования автор установил, что методы психолінгвістики основываются на материалистической базе и не могут быть адекватными и релевантными для квантовой психологии, методі которой приближенны к нематериалистическим. Именно поэтому следует принять, по мнению автора, методологию квантовой психологии, декларирующую положение о том, что мозг человека не является местом порождения его сознания, а лишь инструментом восприятия и интерпретации продуктов сознания.

Ключевые слова: методы, квантовый подход, психолінгвістические методы, методы квантовой механики, суперпозиция.

Concept *TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE* in Psycholinguistic Dimension

Концепт *ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ* в психолінгвістичному вимірі

Ludmyla Yudko

Ph.D. in Philology,
Assistant Professor

Людмила Юдко

кандидат філологічних наук,
доцент

E-mail: yulud2010@meta.ua
[orcid.org//0000-0001-9075-7047](https://orcid.org/0000-0001-9075-7047)

*National Academy of Security Service,
Theory and Practice of
Translation Department*
✉ 22, M. Maksymovych Str., Kyiv,
Ukraine, 03022

*Національна академія Служби
безпеки України, кафедра теорії
та практики перекладу*
✉ вул. М. Максимовича, 22, Київ,
Україна, 03022

Original manuscript received September 01, 2018

Revised manuscript accepted January 31, 2019

ABSTRACT

*The article concentrates on the role of the concepts *TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE*, *DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES*, *ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ*, *ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ* in institutional discourse practice, which is a testimony of positive strategies and forms of behavior to avoid conflict situations in communication; it also gives analysis and systematization of modern scientific approaches and methods of research of concepts at the intersection of Linguistics and other humanities (Linguoculturology, Linguophilosophy, Linguopragmatics, Linguocognitology, Psycholinguistic); the effectiveness of triangulation approach in concepts research is defined, the role of the concepts *TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE*, *DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES*, *ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ*, *ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ* for representatives of Great Britain, Germany, Russia, Ukraine is determined by means of psycholinguistic analysis, answers of 100 English-*

speaking, 100 German-speaking, 200 Russian-speaking and 200 Ukrainian-speaking respondents are analyzed and the conceptual-thematic groups of reactions to stimulus tolerance of intelligence service in those languages are singled out. The results of the analysis showed the inherent adequacy of all respondents designing the concepts TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ for activity of intelligence services within its linguistic and cultural history. According to the associative experiment, joint and distinctive components of the values have been established, value component of the concepts TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ for the linguistic cultures have been defined. Common for linguistic cultures, in which the discourse of tolerance is developed – English linguistic culture, German linguistic culture, Ukrainian linguistic culture – is a presence in conceptual consciousness of the carriers of linguistic cultures that are investigated of the generated samples of intelligence services and their specialists, whose activity is associated with the concepts TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ with positive connotations. The representatives of the Russian linguistic culture are distinguished for their failure to perceive intelligence services through the prism of the concept ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ. The data of the experiment confirmed the existence of the paradigm of INTOLERANCE – TOLERANCE – ZERO TOLERANCE in the conceptual consciousness of the carriers of the English linguistic culture, German linguistic culture, Ukrainian linguistic culture. For representatives of Russian linguistic culture tolerance is perceived as a quality hostile to the Russian national picture of the world and acquires valence qualities of intolerance.

Based on the analysis of the associative experiment, it is concluded that the specificity of positioning of the concepts TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ in linguistic cultures that are investigated is conditioned by the uniqueness of conceptual pictures of the world, mentality and history of nations.

Key words: *concepts TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ, associative experiment, comparative analysis, conceptual-thematic group, value component of the concept, zero tolerance, intolerance.*

Вступ

Концепт *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* стає необхідною складовою сучасних дискурсивних практик з огляду на зміну комунікативної парадигми як на міжособистісному рівні, так і на рівні інституційного

спілкування, отримує нове осмислення, зокрема на перетині лінгвістики та інших гуманітарних наук – лінгвікультурології, лінгвофілософії, лінгвопрагматики, лінгвокогнітології і, безсумнівно, психолінгвістики.

Саме наявність концепту *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* в інституційних дискурсивних практиках, зокрема спецслужб, є свідченням позитивних стратегій, що полягають у ціннісній ментальній настанові на терпимість до поглядів, переконань і форм поведінки іншої людини задля уникнення конфліктних ситуацій у спілкуванні. Ці аспекти зумовлюють *актуальність* даного дослідження.

Мета статті – продемонструвати можливості психолінгвістичного аналізу (опису) для встановлення ціннісної складової концептів *TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE*, *DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES*, *ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ*, *ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ* англійської, німецької, російської та української лінгвокультур. *Завдання* статті: 1) на основі психолінгвістичного аналізу, зокрема асоціативного експерименту, визначити роль концептів *TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE*, *DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES*, *ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ*, *ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ* у дискурсивних національних практиках англійської, німецької, російської та української лінгвокультур; 3) за даними асоціативного експерименту визначити концептуально-тематичні групи реакцій на стимули *TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE*, *DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES*, *ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ*, *ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ* та провести їх порівняльний аналіз; 4) визначити національно специфічне наповнення тематичних груп.

Методи і методики дослідження

У сучасній лінгвістиці не існує стійкої універсальної моделі концептуального аналізу, про це свідчить наявність різних методик його виконання. Тому для отримання достовірних результатів дослідники звертаються до триангуляційного підходу у

дослідженні концептів (Компанцева, 2006; Макар, 2009; Стернин & Рудакова, 2011 тощо). Сутність триангуляції полягає в тому, що в межах одного дослідження використовуються різні типи даних і застосовуються кілька методів для отримання даних, які доповнюють один одного й не потребують додаткової інтерпретації. Психолінгвістичний аналіз (опис) є важливим інструментом дослідження і дає змогу встановити роль концепту в досліджуваних лінгвокультурах, розкрити його національну-специфіку. Методику психолінгвістичного аналізу концептів розробляють вчені багатьох наукових шкіл (Стернин & Рудакова, 2011; Компанцева, 2018; Cremers & Chemla, 2016; Rakosi, 2017).

Для цього дослідження актуальною є спрямованість концептуального аналізу на визначення тих характеристик концептів *TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE*, *DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES*, *ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ*, *ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ*, що забезпечують їх дискурсоутворювальну роль у комунікаціях представників різних лінгвокультур, оскільки фіксують національно значущу систему цінностей.

У статті було використано *психолінгвістичний опис* – «сукупність семантичних компонентів, визначених або верифікованих експериментальними прийомами різного типу, ранжованих по відносній яскравості в мовній свідомості носіїв мови» (Стернин & Рудакова, 2011: 15), та *асоціативний експеримент* – метод, що дає можливість «зазирнути» у свідомість і здійснити спробу визначити значимість тих чи інших подій, уявлень, нових понять (Горошко, 2001).

Результати та дискусії

Вільний асоціативний експеримент щодо сприйняття стимулів *TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE*, *DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES*, *ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ*, *ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ* здійснювався в інтернет-ресурсах Великої Британії, Німеччини, Росії, України (Hello Talk, <https://www.facebook.com>, ask.fm), було отримано відповіді від 100 англійськомовних, 100 німецькомовних, 200 російськомовних, 200 українськомовних респондентів. Експеримент проводився в

ресурсах, які відображають справжній статус респондентів, тому можна стверджувати, що всі вони є представниками відповідних лінгвокультур – англійської, німецької, російської та української. Відвідувачам ресурсів пропонувалося дібрати асоціації до стимулів *TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ*.

Психолінгвістичний аналіз відповідей представників англійської лінгвокультури дав змогу виокремити такі тематичні групи (див. рис. 1):

1) забезпечення безпеки – нульова толерантність: lack of tolerance during the technical security measures, protection, security, spy, surveillance, reliable support, state control, surveillance cameras, metal detectors, control;

2) позитивні якості представника професії: generosity, charity, intelligence, reliability;

3) професіоналізм: professionalism, education, the ability to talk, responsibility, reliability, competence, endurance;

4) співпраця, мультикультуралізм: international cooperation, friendship while performing tasks, working relationships, anti-terrorist coalition;

5) визнання права людини бути іншою: willingness to accept behaviour and beliefs which are different from your own, equality of citizens, employer of the year by Stonewall;

6) несумісність як прояв інтолерантності: stupidity, lack of empathy, inability to perform tasks, failure, conflict, failure to perform the task;

7) попередження конфліктів: mutual understanding, compromise, understanding, able to apologize, consensus, coordination;

8) забезпечення гарантованого правопорядку: rule of law, ensure order and guarantee order, follow the law, the protection of constitutional principles;

9) історичні та художні образи: MI6, MI5, KGB, FBI, James Bond;

10) шанобливе ставлення: respectful attitude, respect;

11) доброта, сердечність: forbearance, magnanimity, humanity;

12) поблагливість: softness, protection.

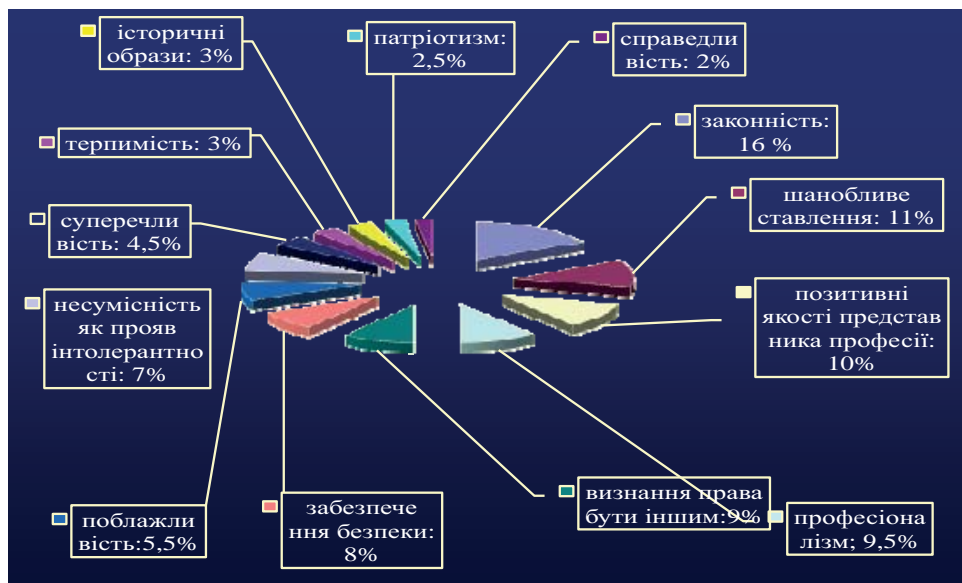

Рис. 1. Сприйняття стимулу TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE реципієнтами експерименту, проведеного в Інтернет-ресурсах Великої Британії

Порівняльний аналіз результатів асоціативного експерименту з аналізом асоціативних словників та словників синонімів демонструє частковий збіг тематичних груп: групи «Доброта. Сердечність», «Поблажливість», «Шанобливе ставлення» зафіксовані словниками і визначаються за результатами асоціативного експерименту. Концептуально-тематична група «Поблажливість, терпимість», зафіксована словниками, трансформується в групу «Визнання права людини бути іншою». Прояви толерантності в діяльності спецслужб отримують дещо нові семантичні компоненти. Концептуально-тематична група «Забезпечення безпеки – нульова толерантність» демонструє ставлення спецслужб (нульова толерантність) до дій, що становлять загрозу державній безпеці; опозиція тематичних груп «Позитивні якості представника професії» – «Несумісність як прояв інтолерантності» є проявом громадянської позиції на рівні горизонтальних комунікацій у парадигмі толерантність – інтолерантність. Тематичні групи «Попередження конфліктів», «Співпраця, мультикультуралізм» є відображенням міжкультурної позалінгвальної ситуації – спрямованістю світової спільноти на мирне толерантне співіснування.

Показово, що тематичні групи, сформовані в результаті асоціативного експерименту (див. рис. 1), співвідносяться зі смисловими компонентами дискурсу толерантності – розуміння й прийняття «інакшості» іншої людини та спільнот, мультикультуралізм, прагматична орієнтованість на забезпечення гарантованого правопорядку, позиціонування норм і цінностей громадянського суспільства, демонстрації активної громадянської позиції, попередження конфліктів. Отже, в концептуальній свідомості носіїв англійської лінгвокультури діяльність спецслужб асоціюється з ідеями толерантності, що зумовлює формування й розвиток концепту TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, а також функціонування дискурсу толерантності в комунікаціях спецслужб.

Психолінгвістичний аналіз реакцій, отриманих від німецькомовної аудиторії на стимул *DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES*, дав можливість визначити такі тематичні групи (див. рис. 2):

1) забезпечення безпеки – нульова толерантність: folgen dem Gesetz, die Arbeit für das Wohl der Zivilgesellschaft, den Schutz der verfassungsdemokratischen Grundsätze, die Strategie der Null-Toleranz, der Schutz, die Sicherheit, der Spion, die Überwachung, zuverlässige Unterstützung, die staatliche Kontrolle, die Kameraüberwachung, der Staatsterrorismus, der Mangel an Toleranz in den technischen Sicherheitsmaßnahmen;

2) позитивні якості представника професії: die Liebe, die Ehrlichkeit, die Freundlichkeit, die Güte, Assistent und Freund, die Intelligenz, die Zuverlässigkeit;

3) визнання права людини бути іншою: die Wahrnehmung anderer als gleich, die Toleranz gegenüber anderen Ansichten und Überzeugungen, die Ausdauer;

4) співпраця: die Internationalität, die Freunde, die Beziehungen, die Koordination;

5) шанобливе ставлення: aufmerksam, das Verständnis, in der Lage zu verzeihen und sich zu entschuldigen sein, der Takt, die Fairness, die Gelassenheit, die Gleichheit;

6) несумісність, непотрібність як прояв інтолерантності: das Versagen, die Dummheit, der Mangel an Empathie, die Unfähigkeit, Aufgaben scheitern, nicht immer pünktlich, der Nahost-Konflikt;

7) професіоналізм: die Bildung, die Fähigkeit zum Dialog, die Verantwortung, die Ordnung, die Zuverlässigkeit, die Kompetenz, die Arroganz;

8) історичні та художні образи: der Mossad, der Stasi, der KGB.

9) поблажливість: weich, Gummibärchen, ist wünschenswert.

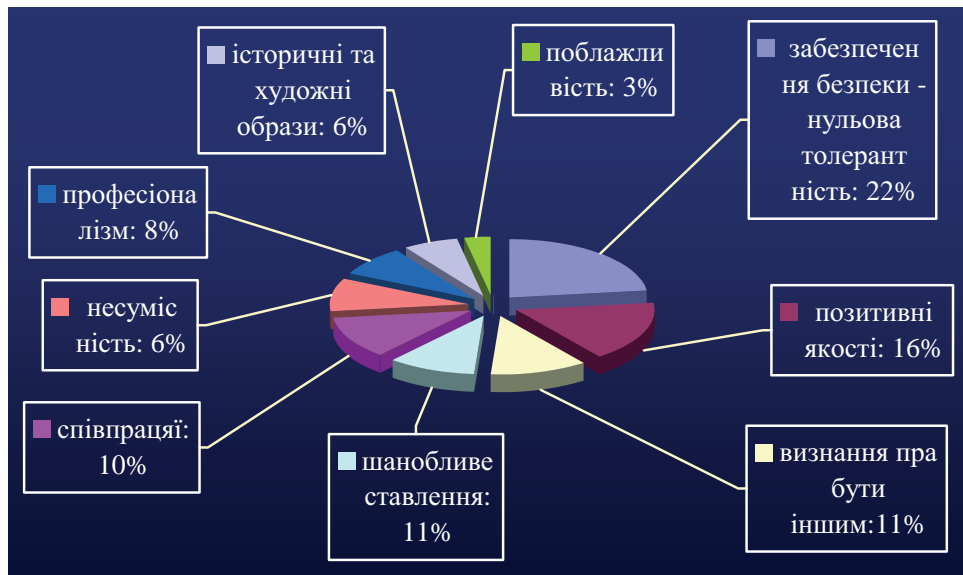

Рис. 2. Сприйняття стимулу *DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES* реципієнтами експерименту, проведеного в Інтернет-ресурсах Німеччини

Дані асоціативного експерименту, проведеного в німецькомовних ресурсах, за певними параметрами збігаються з результатами дослідження в англійськомовному середовищі. Тематичні групи «Поблажливість», «Шанобливе ставлення» зафіксовані як словниками, так і визначені за результатами експерименту; тематичну групу «Терпимість», зафіксовану словниками, трансформовано в групу «Визнання права людини бути іншою». Дані експерименту в німецькомовних ресурсах також продемонстрували існування опозиції «Позитивні якості представника професії» – «Несумісність як прояв інтолерантності», а також сформованість тематичної групи «Забезпечення безпеки – нульова толерантність». Спільними вимогами до професіоналізму (група «Професіоналізм») спецслужб у представників англійської та німецької лінгвокультури є освіченість,

відповідальність, компетентність, уміння вести діалог. Специфічною асоціацією для німецької лінгвокультури є Ordnung (порядок). Крім того, в реакціях носіїв англійської лінгвокультури більшою мірою актуалізовано емоційний компонент (generosity, infallibility, charity, compassion тощо), у носіїв німецької лінгвокультури критичний компонент (nicht immer pünktlich, Ordnung, Gummibärchen) сприйняття концепту *DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES* крізь призму діяльності спецслужб.

Тематичні групи, сформовані в результаті асоціативного експерименту серед представників німецької лінгвокультури (див. рис. 2), також співвідносяться зі смисловими компонентами дискурсу толерантності – розуміння й прийняття «інакшості» іншої людини та спільнот, прагматична орієнтованість на забезпечення гарантованого правопорядку, позиціонування норм і цінностей громадянського суспільства, демонстрації активної громадянської позиції.

За даними асоціативного експерименту серед носіїв російської лінгвокультури було сформовано такі тематичні групи (див. рис. 3):

1) несумісність: негатив, омон задерживает Магомеда, взятка, беззаконие, сарказм, терпимость к проступкам, разные берега, деликатное прослушивание, попустительство несправедливости, воображение, большие накачанные ребята терпимо относятся к разным чувакам, слон в посудной лавке, несовместимо со спецслужбами, подошва, закрывание глаз на некоторые недоразумения;

2) терпимість: терпение, без вражды, спокойно реагировать на ситуацию, неагрессивное отношение к представителям других национальностей, сдержанность;

3) будь-які силові відомства, але не спецслужби: вежливый полицейский, серьезные большие мужчины в форме, воспитанный персонал, ответственный коллектив, лояльное отношение полицейских к представителям лгбт-сообществ, отклонение от алгоритма действий, Франция и беженцы, действия российских миротворцев;

4) позитивні якості представника професії: честность, справедливость, признак образованности и культуры, стучать в дверь прежде, чем войти, тактичность, позитивность;

5) професіоналізм: согласованные действия спецслужб, ювелирность и точность в работе, знание своего дела, аккуратно и продуманно исполнять свою работу, работать на благо граждан, отношение к людям на высшем уровне, умение строить отношения;

6) поблажливості: равнодушие, снисхождение;

7) забезпечення безпеки: запрет неправомерного использования силы и полномочий, сложная работа спецслужб, на страже закона;

8) шанобливе ставлення: понимание, уважение, принятие чужих привычек, умение найти общий язык;

9) толерантність як загроза національній самобутності: нарушение самобытности государства, европейские ценности.

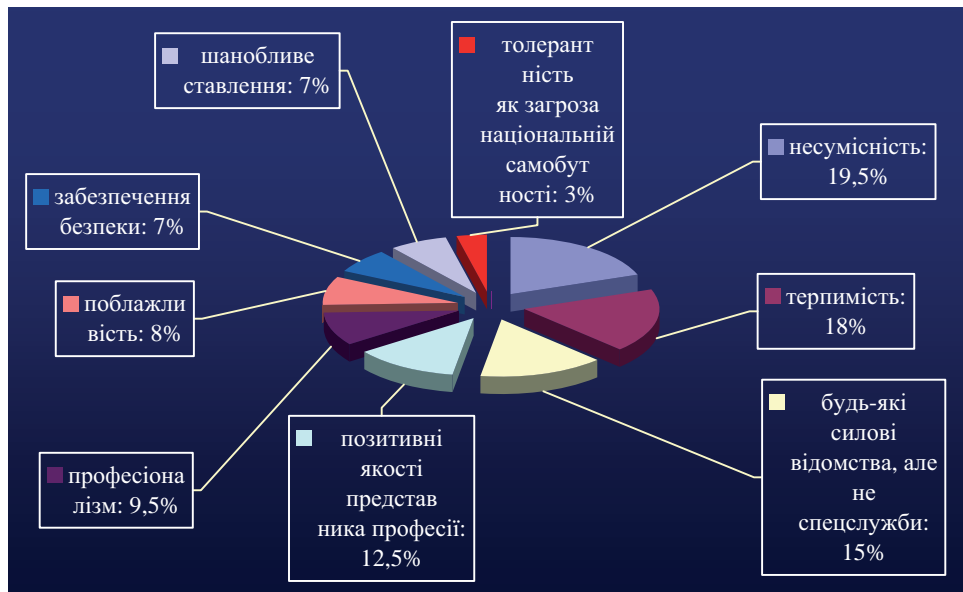

Рис. 3. Сприйняття стимулу ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ реципієнтами експерименту, проведеного в Інтернет-ресурсах Росії

Лише одна концептуально-тематична група – «Терпимість», визначена за результатами експерименту, збігається з даними асоціативного словника. Цей факт зумовлений лінгвокультурною історією: російській концептуальній картині світу притаманний концепт *ТЕРПИМОСТЬ*, концепт *ТОЛЕРАНТНОСТЬ* було

актуалізовано лише наприкінці ХХ століття. Концептуально-тематична група «Поблажливість», яка є в асоціативному словнику, представлена антонімічною лексемою *равнодушие*, частотність репрезентації якої (12 реакцій) під час асоціативного експерименту є свідченням несприйняття діяльності спецслужб крізь призму концепту *ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ*. Про цей факт свідчить відсутність тематичної групи «Забезпечення безпеки – нульова толерантність», навпаки, як негативну якість інституційної культури учасники експерименту відзначають відсутність нульової толерантності у представників спецслужб (взятка, беззаконие, сарказм, терпимость к проступкам, попустительство несправедливости, большие накаченные ребята терпимо относятся к разным чувакам, закрывание глаз на некоторые недоразумения). Толерантність сприймається як ознака ворожа російській національній картині світу (нарушение самобытности государства, европейские ценности). Отримані реакції не містять асоціацій, пов'язаних із позитивними історичними або художніми образами, навпаки, деякі учасники експерименту (6 реакцій) до спецслужб відносять інші силові відомства (поліцію, Збройні Сили, спецпризначенців ОМОН тощо).

Тематичні групи, сформовані в результаті асоціативного експерименту серед представників російської лінгвокультури (див. рис. 3), не співвідносяться зі смисловими компонентам дискурсу толерантності.

За даними опитування визначено основні тематичні групи української лінгвокультури (див. рис. 4):

1) законність: служити в інтересах народу, по закону, існувати в межах правового поля; презумпція невинуватості, діяти по закону і не перевищувати повноваження, діяти за статутом і законом, дотримання прав людини, об'єктивність;

2) шанобливе ставлення: ввічливе ставлення, ввічливе ставлення до громадянина, вихованість, люб'язність, правильне і культурне ставлення; взаємоповага, повага до простих людей, уважність, повага до особистих відомостей, повага до честі кожного громадянина;

3) позитивні якості представника професії: позитивне ставлення до інших, справедливість, доброта, по-людськи,

щирість, людяність, батьківське ставлення до громадян, скромність, культурна поведінка, приклад для інших, гарно себе поводить, спокій, урівноваженість, неагресивність, не піддаватися емоціям;

4) професіоналізм: чесність, хороші манери, правильність виконання своїх обов'язків, робити роботу непомітно, професійно, компетентність та вихованість, відповідальність, порядок, надійність, необхідність;

5) визнання права людини бути іншою: вміння відрізнити зраду від висловлення власної думки, рівність людей, незалежність від раси та національності;

6) забезпечення безпеки: допомога в екстрених ситуаціях, служити народу, взаємодія на основі взаємопідтримки, допомога громадянам, використання сили та зброї в крайньому випадку, першочергове завдання, швидка допомога;

7) поблажливість: м'яко відносяться, м'якотілість, слабкість, пасивність, потурання, латентність, хвилювання, байдужість, віддаленість, поступливість, розуміння, позитив, прийнятність;

8) несумісність як прояв інтолерантності: нічого святого, пустота, нуль, продавець і відьма, зовсім не відноситься до спецслужб України, чудеса на пару з фантастикою, брехня, дірявий антивірус, який пропускає шкідників, а мав би їх блокувати, небо і земля, це не про них, нісенітниця, іронія, сарказм;

9) суперечливість, нульова толерантність як складова діяльності спецслужб: не може бути толерантною, бо виконує накази, парадокс, ховання голови в пісок, непорочне зачаття, ніякої мови про толерантність, складно уявити толерантні спецслужби, відсутність реакції спецслужби на загрози, недбалість;

10) терпимість: терпимість до світогляду і політичних поглядів власних громадян, терпіння, терпеливість, вміння сприймати критику і робити висновки, визнавати свої помилки і вміти вибачатися;

11) історичні та художні образи: Робін Гуд, ЦРУ, МІ6;

12) патріотизм, запорака стабільності держави: любов до Батьківщини, умова стабільності та єдності суспільства;

13) справедливість: справедливість не по закону, а по людському розумінню, коли не чіпають патріотів.

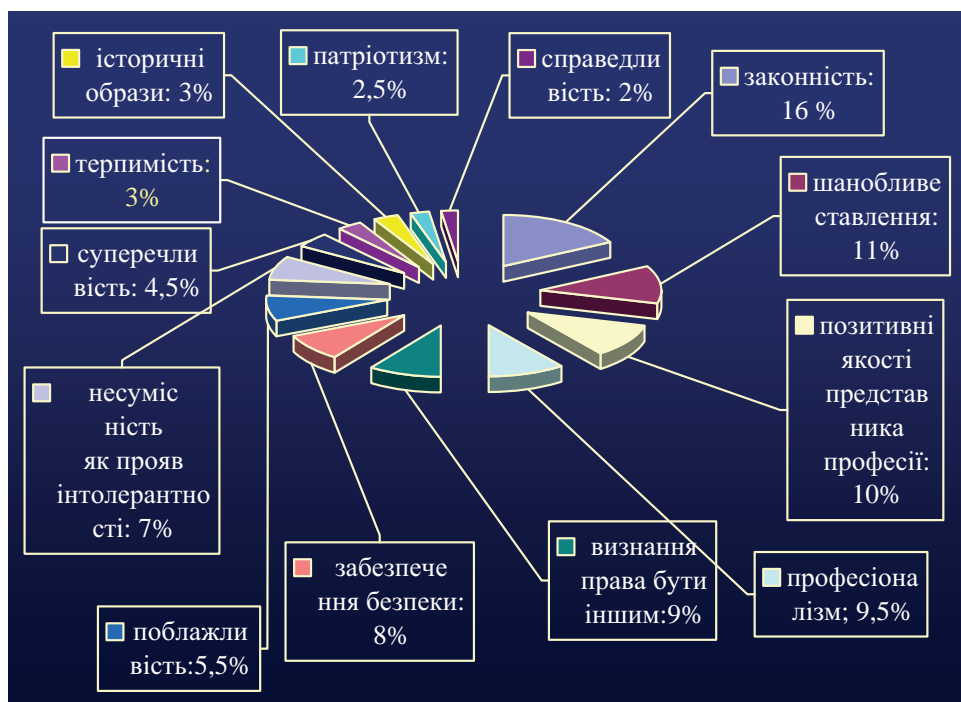

Рис. 4. Сприйняття стимулу *ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ* реципієнтами експерименту, проведеного в Інтернет-ресурсах України

Порівняльний аналіз даних асоціативного експерименту щодо стимулу *ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ* (див. табл. 1) продемонстрував значний збіг тематичних груп «Терпимість», «Поблажливості», «Шанобливе ставлення». Тематичні групи «Стриманість», «Людяність», «Вихованість», що були сформовані з реакцій на стимул *ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ* (див. рис. 4), представлені окремими одиницями в тематичних групах «Позитивні якості представника професії», «Патріотизм». Національно специфічним є наповнення тематичних груп «Патріотизм, запорука стабільності держави», «Законність», «Забезпечення безпеки», які позиціонують суб'єкт-суб'єктні відношення спецслужб та громадянського суспільства (служити в інтересах народу, дотримання прав людини, служити народу, взаємодія на основі взаємопідтримки, допомога громадянам). Нульову толерантність до правопорушень (концептуально-тематична група «Суперечливість».

Нульова толерантність як складова діяльності спецслужб»), поблажливе ставлення до правопорушень – недоліком їхньої діяльності (концептуально-тематична група «Поблажливість»).

Тематичні групи «Визнання права людини бути іншою», «Несумісність як прояв інтолерантності», «Справедливість», «Суперечливість. Нульова толерантність як складова діяльності спецслужб», сформовані в результаті асоціативного експерименту серед представників української лінгвокультури, є свідченням етапу формування в інституційній діяльності спецслужб дискурсу толерантності. Спільним для лінгвокультур (див. табл. 1), у яких сформований дискурс толерантності – англійської, німецької, української – є наявність тематичної групи «Історичні та художні образи», що містить переважно одиниці позитивної конотації (за винятком реакції *КГБ*, *Штазі* – в англломовному та німецькомовному експериментах). Це свідчить про існування в концептуальній свідомості носіїв досліджуваних лінгвокультур сформованих зразків спецслужб та їхніх фахівців, діяльність яких пов'язується з концептом *ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ*.

Проведений асоціативний експеримент довів, що спільним для всіх досліджуваних лінгвокультур є проектування концептів *TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE*, *DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES*, *ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ*, *ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ* на діяльність спецслужб у межах лінгвокультурної історії концептів *TOLERANCE*, *DIE TOLERANZ*, *ТОЛЕРАНТНОСТЬ*, *ТОЛЕРАНТНІСТЬ* (їх наявність і давня історія в англійській та німецькій лінгвокультурах, відсутність у російській лінгвокультурі, активне становлення на сьогодні в українській лінгвокультурі). Дані експерименту підтвердили співвідношення тематичних груп, сформованих у представників англійської, німецької та української лінгвокультур, зі смисловими компонентам дискурсу толерантності як розуміння й прийняття «інакшості» людини та спільнот, прагматична орієнтованість на забезпечення гарантованого правопорядку, позиціонування норм і цінностей громадянського суспільства, демонстрація активної громадянської позиції.

Таблиця 1. Концептуально-тематичні групи реакцій на стимули *TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ* у мовах, що досліджуються: порівняльний аналіз за даними асоціативного експерименту

ТЕМАТИЧНІ ГРУПИ	АЛК*	НЛК*	РЛК*	УЛК*
терпимість			+	+
визнання права людини бути іншою	+	+	+	+
доброта, сердечність	+			
забезпечення безпеки – нульова толерантність	+	+		
забезпечення гарантованого правопорядку	+			
історичні та художні образи	+	+		+
несумісність як прояв інтолерантності	+	+	+	+
позитивні якості представника професії	+	+	+	+
поблажливість	+	+	+	+
попередження конфліктів	+			
співпраця, мультикультуралізм	+	+		
професіоналізм	+	+	+	+
шанобливе ставлення	+	+	+	
будь-які силові відомства, але не спецслужби			+	
забезпечення безпеки			+	+
толерантність як загроза національній самобутності			+	+
законність				+
патріотизм, запорука стабільності держави				+
справедливість				+
суперечливість, нульова толерантність як складова діяльності спецслужб				+

*АЛК – англійська лінгвокультура, *НЛК – німецька лінгвокультура,

*РЛК – російська лінгвокультура, *УЛК – українська лінгвокультура,

Висновки

Отже, дані психолінгвістичного експерименту підтвердили наявність парадигми *ІНТОЛЕРАНТНІСТЬ – ТОЛЕРАНТНІСТЬ – НУЛЬОВА ТОЛЕРАНТНІСТЬ* у концептуальній свідомості носіїв англійської, німецької та української лінгвокультур. Концепт *ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ* в українській лінгвокультурі, зберігаючи національну унікальність, у процесі міжкультурної комунікації набуває змістовних компонентів, що є притаманними мовам європейських держав, для представників російської лінгвокультури толерантність сприймається навпаки як ворожа якість російській національній картині світу, набуває валентних якостей інтолерантності.

Специфіка позиціонування концептів *TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ* у досліджуваних лінгвокультурах зумовлена унікальністю концептуальних картин світу, менталітету та історії націй.

Література

- Горшко Е. Интегративная модель свободного ассоциативного эксперимента. Харьков; Москва : «РА – Каравелла», 2001. 320 с.
- Компанцева Л. Лінгвістична експертиза соціальних мереж. Київ : Агромедіа, 2018. 318 с.
- Компанцева Л. Психолінгвістичний опис технологічного дискурсу нових медіа. *Психолінгвістика. Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2018. Вип. 23(2). С. 120–131. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1208639>
- Компанцева Л.Ф. Философия Сети Интернет : школа Бернарда Лонергана и славянский опыт. Луганск : Знание, 2006. 352 с.
- Макар І.С. Лексичні мікросистеми як визначники ідіостилю письменника. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2009. Вип. 4. С. 117–120.
- Стернин И., Рудакова А. Психолінгвістическое значение слова и его описание. Воронеж : Ламберг, 2011. 192 с.
- Creemers, A., & Chemla, E.A. (2016). Psycholinguistic Study of the Exhaustive Readings of Embedded Questions. *Journal of Semantics*, 33(1), 49–85.
- Rakosi, C. (2017). Replication of Psycholinguistic Experiments and the Resolution of Inconsistencies. *Journal of Psycholinguistic Research*, 46(5), 1249–1271. <https://doi.org/10.1007/s10936-017-9492-0>

References

- Goroshko, E. (2001). *Integrativnaya model svobodnogo asotsiativnogo experimenta [Integral model of free associative experiment]*. Kharkov; Moscow : «RA – Karavela» [in Russian].
- Kompantseva, L. (2018). *Linhvistychna ekspertyza sotsialnykh mrezh [Linguistic Expertise of Social Networks]*. Kyiv : Agromedia [in Ukrainian].
- Kompantseva, L. (2018). Psycholinguistichny ta linhvistychny opys tehnolohichnoho dyskursu novykh media [Psychological and Linguistic Description of Technology Discourse of New Media]. *Psycholingvistyka – Psycholinguistics*, 23(2), 120–131. <https://doi.org/10.5281/zenodo.1208639> [in Ukrainian].
- Kompantseva, L.F. (2006). *Philosophia Internetu : shkola Bernarda Lonergana i slavianski opyt [The Philosophy of the Internet : the School of Bernard Lonergan and Slavic Practices]*. Luhansk : Znanie [in Russian].
- Makar, I. (2009). Leksichni mikrosystemy yak vysnachnyky idiosyliu pismenyka [Lexical Microsystems as Determinants of the Author's Individual Style]. *Aktualni*

Problemy Filologii ta Perekladoznavstva – Relevant Problems of Philology and Translation, 4, 117–120 [in Ukrainian].

- Sternin, I., & Rudakova, A. (2011). *Psikholingvisticheskoye znachenije slova i yego opisaniye [Psycholinguistic Meaning of the Word and its Description]*. Voronezh : Lambert [in Russian].
- Cremers, A., & Chemla, E.A. (2016). Psycholinguistic Study of the Exhaustive Readings of Embedded Questions. *Journal of Semantics, 33*(1), 49–85.
- Rakosi, C. (2017). Replication of Psycholinguistic Experiments and the Resolution of Inconsistencies. *Journal of Psycholinguistic Research, 46*(5), 1249–1271. <https://doi.org/10.1007/s10936-017-9492-0>

АНОТАЦІЯ

У статті актуалізовано роль концептів TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ в інституційних дискурсивних практиках, що є свідченням позитивних стратегій і форм поведінки задля уникнення конфліктних ситуацій у спілкуванні, проаналізовано та систематизовано сучасні наукові підходи та методи дослідження концептів на перетині лінгвістики та інших гуманітарних наук (лінгвокультурології, лінгвофілософії, лінгвопрагматики, лінгвокогнітології, психолінгвістики); визначено ефективність триангуляційного підходу у дослідженні концептів, за допомогою психолінгвістичного аналізу визначено роль концептів TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ для представників Великої Британії, Німеччини, Росії, України, проаналізовано відповіді 100 англомовних, 100 німецькомовних, 200 російськомовних та 200 українськомовних респондентів та виокремлено концептуально-тематичні групи реакцій на стимули TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ у мовах, що досліджуються. Результати аналізу продемонстрували притаманність всім респондентам проектування концептів TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ на діяльність спецслужб у межах його лінгвокультурної історії. За даними асоціативного експерименту встановлено спільні та відмінні компоненти значень, визначено ціннісну складову концептів TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ для лінгвокультур, що досліджуються. Спільним для лінгвокультур, у яких сформований дискурс толерантності – англійської, німецької, української – є наявність в концептуальній свідомості носіїв досліджуваних лінгвокультур сформованих зразків спецслужб та їхніх фахівців, діяльність яких пов'язується з концептами TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ із позитивною конотацією. Для представників російської лінгвокультури є характерним несприйняття діяльності спецслужб

крізь призму концепту ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ. Дані експерименту підтвердили наявність парадигми ІНТОЛЕРАНТНІСТЬ – ТОЛЕРАНТНІСТЬ – НУЛЬОВА ТОЛЕРАНТНІСТЬ у концептуальній свідомості носіїв англійської, німецької, української лінгвокультур. Для представників російської лінгвокультури толерантність сприймається як ворожа якість російській національній картині світу, набуває валентних якостей інтолерантності.

На основі аналізу асоціативного експерименту зроблено висновок про те, що специфіка позиціонування концепту TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ у досліджуваних лінгвокультурах зумовлена унікальністю концептуальних картин світу, менталітету та історії націй.

Ключові слова: концепти TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ асоціативний експеримент, порівняльний аналіз, концептуально-тематична група, ціннісна складова концепту, нульова толерантність, інтолерантність.

Юдко Людмила. Концепт ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ в психолінгвістическом измерении

АННОТАЦИЯ

В статье актуализируется роль концептов TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ в институциональных дискурсивных практиках, что является свидетельством позитивных стратегий и форм поведения во избежание конфликтных ситуаций в общении, проанализированы и систематизированы современные научные подходы и методы исследования концептов на пересечении лингвистики и других гуманитарных наук (лингвокультурологии, лингвофилософии, лингвопрагматики, лингвокогнитологии, психолінгвістики); определена эффективность подхода триангуляции в исследованиях концептов, при помощи психолінгвістического анализа определена роль концептов TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ для представителей Великобритании, Германии, России, Украины, проанализированы ответы 100 англоязычных, 100 немецкоязычных, 200 русскоязычных и 200 украиноязычных респондентов и выделены концептуально-тематические группы реакций на стимул ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ в изучаемых языках.

Результаты анализа показали свойственность всех респондентов проэцировать концепт ТОЛЕРАНТНОСТЬ на деятельность спецслужб в рамках его лингвокультурной истории. В соответствии с ассоциативным экспериментом были установлены общие и отличительные компоненты значений, определено ценностную составляющую концептов TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ

СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ для изучаемых лингвокультур. Общим для лингвокультур, в которых дискурс толерантности сформирован – английской, немецкой и украинской – является наличие в концептуальном сознании носителей исследуемой лингвокультуры сформированных образцов спецслужб и их специалистов, чья деятельность связана с концептами TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ с положительными коннотациями. Для представителей русской лингвокультуры отличительным является невосприятие деятельности спецслужб сквозь призму концепта ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ. Данные эксперимента подтвердили наличие парадигмы ИНТОЛЕРАНТНОСТЬ – ТОЛЕРАНТНОСТЬ – НУЛЕВАЯ ТОЛЕРАНТНОСТЬ в концептуальном сознании носителей английской, немецкой и украинской лингвокультур. Для представителей русской лингвокультуры толерантность воспринимается как враждебное качество русской национальной картине мира, приобретает валентные качества интолерантности.

Основываясь на анализе ассоциативного эксперимента, делается вывод, что специфика позиционирования концептов TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ в исследуемых лингвокультурах обусловлена уникальностью концептуальных картин мира, менталитета и истории наций.

Ключевые слова: концепты TOLERANCE OF INTELLIGENCE SERVICE, DIE TOLERANZ DES SICHERHEITSDIENSTES, ТОЛЕРАНТНОСТЬ СПЕЦСЛУЖБЫ, ТОЛЕРАНТНІСТЬ СПЕЦСЛУЖБИ, ассоциативный эксперимент, сравнительный анализ, концептуально-тематическая группа, ценностная составляющая концепта, нулевая толерантность, интолерантность.

Interactive Component in Oral Narratives of Preschool Children: on the Formulation of Hypothesis

Интерактивный компонент в устных нарративах детей-дошкольников: к постановке гипотезы

Nadezhda Yurieva

Doctor in Philology,
Senior Researcher

Надежда Юрьева

доктор филологических наук,
ведущий научный сотрудник

E-mail: o.yuriev@list.ru
orcid.org/0000-0001-8537-1713

Institute of linguistics of Russian Academy of Sciences, Department of Experimental Studies of Speech

✉ 1/1, B. Kislovskiy Per., Moscow, Russia, 125009

Институт языкознания РАН, отдел экспериментальных исследований речи

✉ Большой Кисловский пер., д. 1/1, Москва, Россия, 125009

*Original manuscript received July 19, 2018
Revised manuscript accepted February 18, 2019*

ABSTRACT

The article presents an effort to elaborate the hypothesis for the experimental research devoted to interactive component in the oral narratives of preschool children. It is vital for psycholinguistics to reach a close approach to understanding of the essence of narrative processes which have in ontogenesis their own specifics, and according to some researches, these specifics are presented in indirect character of the process of narrative creation by child in the form of his verbal interaction with an adult.

We assume that in order to reveal the ontogenetic cognitive discursive mechanisms involved in the process of narration, it is necessary to correlate the

regularities of the verbal interaction of the participants in the narrative situation with the overall narrative tasks coming up in narrative process.

Methodology, purpose and tasks of the research are determined by experimentally-genetic method (L.S. Vygotsky) put forward as main requirements «differentiation of the analysis of a thing and analysis of the process», «genetic restoration of all moments of the process development». The following of these requirements means a close following of the process of narrative development in its dynamics and the peculiarities of its formation at different stages of child's development, paying attention to frequency facts as well as facts overcoming the limits of «narrow» phenomenon – narrative text.

To work out the hypothesis the narrative material of the earlier made experiment with a group of 3 to 7 age children was used in which an adult took a passive part. The task was to tell the story. The material was not subjected to any analysis for the reason of the adult's presence during the storytelling. The analysis of oral histories with interactive component included the following tasks: a) choose regular sequences of utterances in the dialogic interaction of child and adult; b) define the functional purpose of the adult's utterance in the course in the child's storytelling.

The obtained results show that the adult practically at every step of the child's age is oriented on the child's comprehension and analyzing episodes of the history, that is on child's formation of his mental image of structural and event sequence in history. The results of the analysis enabled us to propose **a hypothesis** for the next research step in the field. Along the line of this hypothesis, in the verbal ontogenesis the very nature of oral story as a multifaceted phenomenon of the discursive activity of man brings up to the surface the inner mechanisms of narration which have dialogue basis.

Key words: oral narrative, narrative development, interactive component, genesis of oral narrative, dialogue basis.

Вступление

На протяжении нескольких последних десятилетий психолингвистика речевого онтогенеза характеризуется обращением к комплексу проблем, связанных с коммуникативной компетенцией, особенностями ее становления в онтогенезе и разнообразными дискурсивными феноменами, в которых проявляется языковая личность в ее способности к речевой коммуникации и взаимодействию с окружающим миром (Седов, 2004). Коммуникативная компетенция традиционно в большей мере связывается с разговорной речью и диалогом, чем с монологической

речью и такой протяженной дискурсивной формой, как нарратив или повествование. Наблюдения за особенностями освоения родного языка ребенком показывают, что в речевом онтогенезе устный нарратив оказывается «затерянным» в диалогическом пространстве языка и речевого взаимодействия ребенка с окружающими. Именно поэтому психолингвистика речевого онтогенеза долгое время не оказывала особого внимания проблемам, связанным с возникновением явлений устного нарратива в речи детей дошкольного возраста. Формирование монологического дискурса традиционно относят к школьному курсу грамматики родного языка и к учебной дискурсивной практике. Вместе с тем маленькие дети всегда что-то рассказывают о том, что с ними произошло, что они узнали, о друзьях, семье, а взрослый, в свою очередь, охотно выслушивает их рассказы и, так или иначе, реагирует на них. Поэтому можно считать, что основы дискурсивных умений в области связного нарратива закладываются у ребенка раньше, чем в школьный период. Однако об особенностях становления нарратива в речевой деятельности человека, говоря словами Р. Барта, «мы знаем не больше, чем о происхождении языка» (Барт, 2000: 231).

Начиная с 70-х годов прошедшего столетия, для зарубежной науки характерен постоянный интерес к способности и умениям детей рассказывать, понимать и пересказывать истории. Результаты исследований свидетельствуют о важности и актуальности разработки проблем становления нарративного дискурса, одна из которых предполагает изучение механизмов речевой интеракции в генезисе нарратива в речевой деятельности ребенка. Интерактивный компонент, представленный диалогическими репликами взрослого, которые «внедряются» в процесс рассказывания ребенком истории, долгое время исключался из анализа и не рассматривался как значимый компонент нарративного процесса (Quasthoff, 1997: 51–83).

К первым отечественным онтолингвистическим работам, обращенным к повествованию в детской речи, принадлежат исследования Е.Ю. Протасовой, Н.И. Лепской и К.Ф. Седова, в которых заложена теоретико-экспериментальная основа изучения эволюции повествовательного дискурса в речи детей (Протасова, 1987; Лепская, 1997; Седов, 1999, 2004). В исследовании Е.Ю. Протасовой получены данные, свидетельствующие,

что развитие повествования у ребенка является отражением развивающейся «способности к созданию текстов-описаний», отмеченных появлением двусоставных предложений, организующих структуру текста, возникновением связи между предложениями и «логики описания: от главного к деталям». Одновременно происходит овладение ребенком культурно-исторической нормой описания картинок определенного типа, возникает оценка действий, интерпретация событий (Протасова, 1987: 17–18). В работе Н.И. Лепской выявлены особенности создания текстов-монологов детьми 4–10 лет на основе детального анализа «онтогенетически ранних текстов», возникающих в разных экспериментальных ситуациях: в результате пересказа прочитанного рассказа, в ходе самостоятельного рассказывания некоторой истории и создания рассказа по сериям картинок (Лепская, 1997: 78–86). По данным Н.И. Лепской, дети дошкольного возраста и даже первоклассники в основном справляются с пересказом текста только при опоре на наводящие вопросы экспериментатора (Лепская, 1997: 79). Еще более трудным для ребенка является самостоятельное порождение текста, поскольку оно связано с комплексом речемыслительных действий, обеспечивающих процесс порождения: формирование замысла рассказа или истории, осмысление логики развития событий и их взаимосвязи, отбор языковых средств и их упорядочивание для реализации задуманного (Лепская, 1997: 80–81). Весомый вклад в изучение эволюции дискурсивной компетенции внесли исследования К.Ф. Седова, в которых сформирована концепция, интегрирующая важнейшие направления лингвистики конца XX века: антропоцентрическое, коммуникативно-деятельностное и дискурсивное. В основе концепции лежит известная идея, что «главным средством самовыражения языковой личности выступает текст (дискурс)», позволившая автору найти многоаспектный подход к изучению структуры дискурса и эволюции дискурсивного мышления языковой личности (Седов, 1999: 3). Экспериментальный нарративный материал по возрастным срезам школьников от 6 до 16 лет воссоздает многоаспектную картину, отражающую «разные грани» дискурсивной компетенции и нарратива школьников (Седов, 2004: 276).

Основная цель большинства современных зарубежных исследований в области нарративного развития, которые

проводятся с разных теоретических позиций, состоит в том, чтобы «открыть, как дети научаются рассказывать истории, и как эти истории изменяются с течением жизни» (Bamberg, 1997: 7–13). С возникновением когнитивно-дискурсивного направления, а также понимая, что чисто формальное рассмотрение нарративных произведений детей для раскрытия сущности нарративных процессов, разворачивающихся в онтогенезе, недостаточно, ученые обращаются к области когнитивно-дискурсивных процессов и механизмов, обеспечивающих порождение устного нарратива детьми. В этой статье мы выделяем лишь некоторые исследования, идеи и результаты, которые, по нашему мнению, являются важными для разработки гипотезы нашего экспериментального исследования.

Среди заметных направлений, разрабатывающих проблему устного нарратива детей, выделяется когнитивное направление, ориентированное на область внутренних механизмов и отдельных звеньев порождения нарратива, а также на выявление знаний и умений, необходимых ребенку для рассказывания историй. К ним авторы относят такие когнитивные умения, как умения организовать содержание и структуру эпизодов истории в когерентное целое. По мнению Н.Л. Стейн и ее соавторов, отмеченные умения обусловлены двумя самостоятельными, но взаимосвязанными звеньями когнитивного механизма: «ментальным компонентом ситуации «цель – действие – результат»» и «концептуальной репрезентацией устной истории как специфической формы дискурса» (Stein & Albro, 1997: 5–44; Trabasso, Stein & Rodkin, 1992; Юрьева, 2016b: 285–286).

В исследованиях Ю. Кастхофф и Н. Хаузендорф устный нарратив детей разрабатывается в русле интерактивного подхода, в своих методологических основаниях и процедурах анализа, опирающегося на конверсационный анализ и понятие интеракции, определяющее осмысление нарратива как «интерактивного целого» (Quasthoff, 1997: 51–83; Hausendorf & Quasthoff, 1992: 241–260; Юрьева, 2018: 116–117). Внимание исследователей обращено к *конверсационному нарративу*, возникающему в ситуациях повседневного общения ребенка и взрослого. Авторами привлекается дискурсивный материал экспериментов с детьми дошкольного, младшего и среднего школьного возрастов. Основная задача анализа состоит в определении регулярностей речевого взаимодействия,

посредством которых участники конвeрсационной интеракции реализуют нарративные задачи. Показано, что конвeрсационный нарратив предстает в виде «повествовательных паттернов» внутри речевого взаимодействия ребенка-рассказчика и взрослого (Quasthoff, 1997: 52; Юрьева, 2017: 178–181). По данным анализа материалов «постановочного» эксперимента, воссоздающего некоторое реальное событие, произошедшее в присутствии ребенка, Ю. Кастхофф пришла к выводу, что речевая «интеракция в конвeрсационном нарративе активизирует некоторые фрагменты знания ребенка о событии, свидетелем которого он являлся» (Quasthoff, 1997: 70; Юрьева, 2018: 120).

Основной итог исследований, проводимых в русле интерактивного подхода, позволяет осмысливать конвeрсационный нарратив не только как интерактивную форму устного нарратива, но и как «необходимый этап генезиса устного нарратива в речи детей» (Юрьева, 2018: 122). Следует подчеркнуть, что в исследованиях интерактивного направления представлена попытка объяснения нарративного развития ребенка и его продвижения к связному нарративу, которое проходит на базе конвeрсационных отношений в нарративной ситуации с «несбалансированными коммуникативными компетенциями» участников (Quasthoff, 1997: 51–83). По словам М. Бамберга, в подобных нарративных ситуациях «оба участника являются равно важными для осуществления наррации» (Bamberg, 1997: 46).

Вместе с тем, обращаясь к интерактивной основе онтогенетических нарративных механизмов, М. Бамберг справедливо считает, что «недостаточно реконструировать структурные признаки речевой интеракции участников и, в частности, высказываний взрослого, который поддерживает нарративную активность ребенка и, таким образом, создает основу для нарративного дискурса». По его словам, «если мы не хотим связывать проблему с обычными рассуждениями о существовании врожденного лингво-обучающего механизма у взрослого, то необходимо найти деvelopeмтально ориентированный», другими словами, онтогенетический функциональный механизм, «действующий внутри интерактивных структур» (Bamberg, 1997: 46–47).

Для современной психолингвистики важно приблизиться к пониманию сущности нарративных процессов, имеющих в

онтогенезе свою специфику, состоящую, по данным ряда работ, в опосредованном характере создания нарратива ребенком, который представлен в форме речевого взаимодействия со взрослым. Мы полагаем, что для выявления онтогенетических когнитивно-дискурсивных механизмов, вовлеченных в процесс нарративизации, необходимо соотнести имеющиеся регулярности в речевом взаимодействии участников нарративной ситуации с общими нарративными задачами, возникающими перед рассказчиком для построения связного нарратива.

Далее в статье привлекается материал, полученный нами в ранее проведенном эксперименте с детьми-дошкольниками 3–7 лет по рассказыванию истории и не подвергавшийся анализу, поскольку в нем зафиксирован диалог ребенка и взрослого. Материалом данного исследования являются устные истории, включающие диалог ребенка и взрослого. На основе материалов эксперимента по рассказыванию детьми истории с пассивной формой участия взрослого предпринимается попытка подойти к формулированию гипотезы об интерактивном компоненте в генезисе устного нарратива в детской речи.

Методы и методики исследования

Цель и задачи исследования определяются экспериментально-генетическим методом, выдвигающим в качестве основных требований «различение анализа вещи и анализа процесса», «генетическое восстановление всех моментов развития данного процесса» (Выготский, 1983: 94–95; Лидерс & Фролов, 1991: 52; Сигал & Юрьева, 2009: 50–52). Следование этим требованиям состоит в том, чтобы проследить становление нарратива в динамике его формирования и особенностях его порождения в разные периоды развития ребенка, обращая внимание, как на частотные факты, так и на факты, выходящие за границу описываемого «узкого» феномена – нарративного текста.

Процедура эксперимента состояла в рассказывании ребенком истории о лягушке «Frog where are you?» (Mayer, 1969), представленной в иллюстрациях без вербального текста, которые, по мнению исследователей, представляют собой стандартный

материал для изучения повествований. Стимульный материал был апробирован в ряде исследований (Berman & Slobin, 1994).

В эксперименте принимали участие русскоязычные дети-монолингвы от трех до семи лет без отклонений в речевом и когнитивном развитии, посещающие детский сад г. Москвы Юго-Восточного округа, и взрослый экспериментатор, выступающий в роли слушателя и пассивного участника нарративной ситуации. Речевое и общее развитие детей специально не определялось, поскольку образовательные группы в дошкольных учреждениях не предусматривают подобных процедур и формируются по возрастному принципу. Социально-экономический статус семьи не уточнялся. Взрослый включался в нарративизацию в ответ на обращение ребенка. Перед началом сеансов ребенок и взрослый вместе рассматривали книгу, после ее просмотра взрослый просил ребенка рассказать историю, которая происходит с главным героем. Запись материала осуществлялась с помощью магнитофона, затем проводилась письменная расшифровка записей. Конверсационная активность ребенка и взрослого расписывалась по двум рядам. Основные результаты этой серии экспериментов опубликованы в работе (Сигал, Бакалова, Пушина & Юрьева, 2013).

В этой статье используются материалы с пассивной формой участия взрослого, ранее не подвергавшиеся анализу, поскольку в рассказывание ребенком истории включались фрагменты диалога ребенка и взрослого-экспериментатора. Текстовый материал составил 25 устных историй с интерактивным компонентом; по возрастным группам: младшая группа (дети от 3 л. 3 мес. – до 4 л. 6 мес.) – 9 историй; средняя группа (4 л. 5 мес. – 5 л. 7 мес.) – 11 историй; старшая и подготовительная группы (5 л. 5 мес. – 6 л. 11 мес.) – 5 историй.

Анализ текстового материала включал следующие задачи: а) выделить в нарративном материале регулярные последовательности высказываний в диалогическом взаимодействии ребенка и взрослого; б) определить функциональное назначение высказываний взрослого в ходе рассказывания и развертывания нарратива ребенком, т.е. определить нарративную задачу высказываний взрослого. В основе предпринятого анализа повествовательного материала лежит методика, предложенная Н. Хаузендорф и Ю. Кастхофф (Quasthoff, 1997: 51–83; Hausendorf &

Quasthoff, 1992: 241–260) применительно к разговорному нарративу, который возникает в ходе рассказывания ребенком истории и является результатом совместных усилий ребенка-рассказчика и взрослого.

Результаты и дискуссии

Далее представлена краткая характеристика рассказанных детьми историй и высказываний взрослого, включенных в нарративный процесс.

В *младшей группе* (дети от 3 л. 3 мес. – до 4 л. 6 мес.) зафиксированы 9 историй с интерактивным компонентом. В этот возрастной период для большинства детских историй характерна неупорядоченная форма истории в виде «скопления» высказываний, т.е. целостная осмысленная история у детей не возникает (Сигал, Бакалова, Пушина & Юрьева, 2013). По каждому эпизоду ребенок сообщает о действиях участников истории, прибегая к простым высказываниям, отражающим ситуативное восприятие фрагментов истории через пропозициональную структуру «субъект – действие», «субъект – действие – объект действия». ***В бутылку залез, там лягушка / Упал он.*** Часто ребенок вступал в рассказывание только после общего вопроса взрослого о том, что нарисовано в книжке. ***Что здесь нарисовано?*** В ответ ребенок начинал историю с выделения и обозначения основных участников конкретного эпизода истории: *щенок, лягушка, мальчик*. Затем история предстает в виде *нефокусированной нарративной цепи*, состоящей из сообщений, фиксирующих визуально наблюдаемые действия участников истории. Вероника С., 4 г. 3 мес.: ***Мальчик в кровати / В окно выглядывает / А здесь лягушка.***

Существенной характеристикой историй детей 3–4 лет является включение в ход рассказывания *обращенных к взрослому вопросов ребенка*, которые сопровождают осмысление ребенком эпизодов истории и относятся к восприятию и пониманию содержания эпизодов, действий участников истории, к определению предметов и их признаков. Маша П., 3 г. 11 мес.: ***Голый / Он че (что) спит? Нагулялся / А это че (что) банка? Стеклянная? / А это кто такой?***

Отмечены вопросы взрослого, имеющие цель обратить внимание ребенка на действия участников истории: (взр. – далее (1) *Что они делают?* / (реб. – далее (2) **Спят.** (1) *А лягушка?* / (2) **А лягушка вылезает.** (1) *Что делает олень?* / (2) **Мальчика несет олень.**

Речевая активность взрослого в рассказывании истории детьми трех – четырех лет минимальна и составила не более 1% от общего количества высказываний ребенка в ходе рассказывания, которые в среднем составили около 20–24 высказываний.

В средней группе (дети от 4 л. 5 мес. – 5 л. 7 мес.) зафиксировано 11 историй с встроенным интерактивным компонентом. В целом процесс нарративизации у детей среднего и младшего дошкольного возраста не отличался. Происходящие события представляются детьми с помощью указания на участников истории (основных и возникающих далее в эпизодах) и их действий. Дети прибегали к перечислению одновременно происходящих действий участников истории, т.е. ребенок рассказывал историю с опорой на иллюстрации по каждому эпизоду путем перечисления «фактов-действий». Развитие пропозиции проходит по принципу уточнения характеристик участников и их действий. (2) **Вот собачку взял и пошел / а потом он на лося залез / Мальчик на дерево залез и собака.**

Вопросы ребенка, обращенные к взрослому, представляют собой общие локальные вопросы, относящиеся к отдельным эпизодам с целью ориентации в происходящей ситуации, а также означивания воспринимаемой ситуации и предметов. Например: *А это что? Как это называется? А потом он взял ... это что? / А это что? Бревно?*

Активность взрослого в рассказывании истории детьми средней возрастной группы выросла и составила около 4% от общего количества высказываний ребенка (приблизительно 30–35 высказываний). Рост (хотя и не столь значительный) речевой активности взрослого, на наш взгляд, можно объяснить стремлением взрослого подвести ребенка к области его потенциальных возможностей и перевести нарратив от последовательного описания каждого эпизода и перечисления участников и их действий к анализу ситуации и выделению взаимосвязи в действиях основных героев истории. Участие взрослого реализуется в следующих речевых действиях:

– побуждение ребенка к нарративу путем выделения основного действующего лица истории и указания на важность происходящих событий с использованием конкретных вербальных средств: *Танечка, теперь расскажи, что случилось с мальчиком?; Что произошло с мальчиком?;*

– вопросы взрослого, а) относящиеся к изображению эпизодов истории, выделению участников истории, их действий; б) направленные на установление структуры события, выделение важных компонентов происходящих событий, на анализ и интеграцию информации: *Кто в банке? А здесь что? Мальчик спит? А лягушка? Что делает собачка? А потом? Что случилось потом, посмотри?*

Следует отметить, что в структуре вопросов взрослого, однако, преобладают вопросы, относящиеся к выделению участников истории и их действий. *Это кто? Что он делает?* Поэтому ответные нарративные структуры ребенка по следующим эпизодам строятся по принципу «субъект – действие», «субъект – действие – объект действия». (2) ***Мальчик забрался на гору. Мальчик залез на дерево;***

– предложение взрослым своего осмысления событийного ряда для ребенка и смыслового ядра истории, отмеченное в единичных рассказах. (1) *Может быть, они ищут лягушку? / Ну, если у него убежала лягушка, может быть, он лягушку ищет?;*

– означивание и пояснение незнакомых ребенку предметов. (1) *Это осиное гнездо, здесь живут осы.*

В этой возрастной группе также обнаружены случаи совместного ребенком и взрослым построения многокомпонентного расчлененного повествовательного высказывания. (2) ***Собачка заглянула вот, где лягушка сидит*** / (1) в баночку; (1) ***Собачка в банку*** / (2) залезла.

В старшей и подготовительной группах (5 л. 5 мес. – 6 л. 11 мес.) зафиксированы всего 5 историй с интерактивным компонентом, поскольку дети этих возрастных групп в основном самостоятельно рассказывали историю (38 историй без участия взрослого), а взрослый вступал в процесс рассказывания, когда он считал, что ребенок испытывает затруднения в осмыслении истории и вербальном воплощении эпизодного ряда в целостный рассказ. Это можно объяснить тем, что в этот период в детских историях,

как нами отмечалось ранее, наблюдается осмысление ребенком целостности сюжета, возникновение смыслового ядра истории, сфокусированности рассказа и его вербального оформления в связную нарративную цепь с использованием бессоюзной и сочинительной связи. Для многих историй характерно развертывание темы по линии описания действий участников и их наглядных результатов (Сигал, Бакалова, Пушина & Юрьева, 2013: 123–127).

Активность взрослого в рассказывании истории детьми 5–7 лет составила около 0,5% от общего количества высказываний ребенка в нарративе (30–40 высказываний) и представлена в следующих регулярных речевых действиях:

– обозначение темы истории. *Катя, ты посмотрела интересную книжку, а сейчас расскажи историю про мальчика, собачку и лягушку;*

– локальные вопросы, направленные выделение основных участников истории в отдельных эпизодах. *Расскажи, что здесь нарисовано?;*

– локальные вопросы взрослого о действиях и результатах действий участников истории, относящиеся к отдельным эпизодам.

(2) *Расскажи, что делает мальчик. Что с ним случилось? / (1) **Мальчик падает, а олень лежит;***

– вопросы, направленные на развитие сюжета истории.
(2) *И что было потом? / (1) **Потом пошли они и кричат / Собачка потом от пчел ушла;***

– коррекция взрослым лексических единиц, не адекватно используемых ребенком. (1) ***Мальчик зашел в дупло** / (2) **Посмотри, он заглянул в дупло.***

Результаты анализа показывают, что, хотя условием проведения эксперимента было отстраненное участие взрослого, в ситуации рассказывания истории ребенком дошкольного возраста заметно действие интерактивного фактора: взрослые участники вступали в диалог с ребенком-рассказчиком и прибегали к различным приемам интенсификации когнитивно-дискурсивной деятельности ребенка, которые подталкивали его к рассказу истории. Использование взрослым вербальных форм воздействия в ходе рассказывания истории детьми, вслед за рядом исследователей, можно проинтерпретировать как необходимые средства поддержки или «скэффолдинг» (Bruner, 1985; Bamberg, 1997).

Выводы

Результаты анализа свидетельствуют, что «поддерживающие» действия взрослого обращены к процессам, происходящим в когнитивной сфере ребенка, которые направлены на структуризацию отдельных эпизодов истории, выделение участников, действий, результатов действий, «оречевление» событийных эпизодов и формирование многокомпонентного сообщения. Взрослый практически на каждой возрастной ступени в той или иной степени ориентирован на восприятие и осмысление ребенком эпизодов истории, т.е. на формирование у ребенка ментального представления о структурно-событийном ряде истории.

Проведенный анализ позволил **выдвинуть гипотезу** для следующего исследовательского этапа и следующего эксперимента с детьми 3–7 лет, но с активной позицией взрослого в повествовательной ситуации. По гипотезе, сама природа устного рассказа как многогранного феномена дискурсивной деятельности человека в речевом онтогенезе выводит на поверхность внутренние механизмы нарративизации, имеющие диалогическую основу в виде диалогических структур, потенциально заложенных в нарратив и необходимых для его порождения. Предлагаемая гипотеза представляет собой попытку подойти к трудному вопросу в теории нарративного развития, который относится к «латентным» когнитивно-дискурсивным механизмам, обеспечивающим порождение нарратива на смысловом этапе формирования нарративного дискурса в речи ребенка. Описанный материал служит иллюстрацией лингводидактических приемов и дискурсивных «опор» при обучении детей дошкольного и предшкольного возраста связной монологической речи.

Литература

- Барт Р. Введение в структурный анализ повествовательных текстов. *Французская семиотика : От структурализма к постструктурализму*. Москва : Прогресс, 2000. С. 196–238.
- Выготский Л.С. История развития высших психических функций. *Собрание сочинений. Проблемы развития психики*. Москва : Педагогика, 1983. Т. III. 365 с.

- Лепская Н.И. Язык ребенка. Онтогенез речевой коммуникации. Москва : МГУ, 1997. 151 с.
- Лидерс А.Г., Фролов Ю.И. Метод планомерного формирования в истории советской психологии. *Вестник МГУ. Серия: Психология*. 1991. № 1. С. 49–58.
- Протасова Е.Ю. Развитие семантики высказывания в детской речи (психолингвистический анализ) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Москва : ИЯ АН СССР, 1987. 25 с.
- Седов К.Ф. Становление дискурсивного мышления языковой личности. Саратов : Изд-во Саратовского университета, 1999. 180 с.
- Седов К.Ф. Дискурс и личность. Москва : Лабиринт, 2004. 317 с.
- Сигал К.Я., Юрьева Н.М. Метод эксперимента и его применение в речевых исследованиях. Москва : ИЯЗ РАН; ИД «Ключ-С», 2009. 236 с.
- Сигал К.Я., Бакалова З.Н., Пушина Н.И., Юрьева Н.М. Очерки по синтаксису связной речи. Москва : Ключ-С, 2013. 142 с.
- Юрьева Н.М. Когнитивный подход в исследованиях устного нарратива в онтогенезе речи. *Вестник Самарского Университета. История, педагогика, филология*. 2016а. № 3(2). С. 24–27.
- Юрьева Н.М. Механизмы устного нарратива в детской речи: когнитивный подход. *Вопросы психолингвистики*. 2016b. № 3(29). С. 285–298.
- Юрьева Н.М. Интерактивный подход в изучении становления нарратива в онтогенезе речи. *Филологические науки. Вопросы теории и практики*. 2017. Часть 2. № 12(78). С. 178–181.
- Юрьева Н.М. Интерактивный компонент в механизме порождения нарратива детьми. *Вопросы психолингвистики*. 2018. № 1(35). С. 115–123.
- Berman, R.A., & Slobin, D.I. (1994). *Different ways of relating events in narrative: a crosslinguistic developmental study*. Hillsdale, NJ: L. Erlbaum.
- Bruner, J. (1985). The role of interaction formats in language acquisition. J.P. Forgas (Ed.), *Language and social situations*, (pp. 31–46). New York : Springer.
- Bamberg, M. (Eds.). (1997). *Narrative development : six approaches*. New York – London : Routledge.
- Hausendorf, H., & Quasthoff, U.M. (1992). Patterns of adult – child interaction as a mechanism of discourse acquisition. *Journal of pragmatics*, 17, 241–260. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(92\)90004-U](https://doi.org/10.1016/0378-2166(92)90004-U)
- Mayer, M. (1969). *Frog, where are you?* New York: Dial Books for Young Readers.
- Quasthoff, U.M. (1997). An interactive approach to narrative development. In M. Bamberg (Eds.), *Narrative development: six approaches*. (pp. 51–83). New York – London : Routledge.
- Stein, N.L., & Albro, E.R. (1997). Building complexity and coherence: children's use of goal-structured knowledge in telling stories. In M. Bamberg (Eds.), *Narrative development: six approaches*. (pp. 5–44). New York – London : Routledge.
- Trabasso, T., Stein, N.L., & Rodkin, P. (1992). Knowledge of goals and plans in the on-line narration of events. *Cognitive development*, 7, 133–170. [https://doi.org/10.1016/0885-2014\(92\)90009-G](https://doi.org/10.1016/0885-2014(92)90009-G)

References

- Bart, R. (2000). Vvedenie v strukturnyj analiz povestvovatelnyx tekstov [Introduction to the structural analysis of narratives]. *Francuzskaya semiotika: Ot strukturalizma k post-strukturalizmu – Semiotic French: from structuralism to post-structuralism*, (pp. 196–238). Moscow : Progress [in Russian].
- Vygotskij, L.S. (1983). Istoriya razvitiya vysshix psicheskix funkcij [The development of higher mental functions]. *Sobranie sochinenij – Collected works*. Moscow : Pedagogika [in Russian].
- Lepskaya, N.I. (1997). Yazyk rebenka. Ontogenez rechevoy kommunikacii [Child language. Ontogenesis of speech communication]. Moscow : MGU im. M.V. Lomonosova [in Russian].
- Liders, A.G., & Frolov, Yu.I. (1991). Metod planomernogo formirovaniya v istorii sovetskoj psixologii [Method of planed formation in the history of Soviet psychology]. *Vestnik MGU. Ser. Psixologiya – Journal MGU. Ser. Psychology*, 1, 49–58 [in Russian].
- Protasova, E.Yu. (1987). Razvitie semantiki vyskazyvaniya v detskoj rechi (psixolingvisticheskiy analiz) [Development of semantic of sentences in child language (analysis psycholinguistics)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow : IYZ RAN [in Russian].
- Sedov, K.F. (1999). Stanovlenie diskursivnogo myshleniya yazykovoj lichnosti [Evolution of discursive thinking of language personality]. Saratov : Saratov University [in Russian].
- Sedov, K.F. (2004). Diskurs i lichnost. Evolutsiya kommunikativnoy kompetentsii [Discours and personality. Evolution of communicative competence]. Moscow : Labirint [in Russian].
- Sigal, K.Ya., & Yurieva, N.M. (2009). Metod eksperimenta i ego primenenie v rechevyx issledovaniyax [Method of experiment and its application in the study of speech]. Moscow : «Klyuch-S» [in Russian].
- Sigal, K.Ya., Bakalova, Z.N., Pushina, N.I., & Yurieva, N.M. (2013). Oчерki po sintaksisu svyaznoj rechi [Essayson syntax of connected speech]. Moscow : «Klyuch-S» [in Russian].
- Yurieva, N.M. (2016a). Kognitivnyj podxod v issledovaniyax ustnogo narrativa v ontogeneze rechi [The cognitive approach in study of oral narrative in child language]. *Vestnik Samarskogo Universiteta. Istoriya, pedagogika, filologiya – Journal University of Samara. History, Pedagogic, Philology*, 3(2), 24–27 [in Russian].
- Yurieva, N.M. (2016b). Mexanizmy ustnogo narrativa v detskoj rechi: kognitivnyj podxod [The mechanisms of oral narrative in child language: cognitive approach]. *Voprosy psiholingvistiki – Questions of Psycholinguistics*, 3(29), 285–298 [in Russian].
- Yurieva, N.M. (2017). Interaktivnyj podxod v izuchenii stanovleniya narrativa v ontogeneze rechi [Interactive approach to studying narrative formation in speech ontogenesis]. *Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki – Philological Sciences. Issues of theory and practice*, 12(78), 178–181 [in Russian].
- Yurieva, N.M. (2018). Interaktivnyj component v mehanisme porozhdeniya narrative det' mi [Interactive component in generation of narrative by children]. *Voprosy psiholingvistiki – Questions of Psycholinguistics*, 1(35), 115–123 [in Russian].

- Berman, R.A., & Slobin, D.I. (1994). *Different ways of relating events in narrative: a crosslinguistic developmental study*. Hillsdale, NJ: L. Erlbaum.
- Bruner, J. (1985). The role of interaction formats in language acquisition. J.P. Forgas (Ed.), *Language and social situations*, (pp. 31–46). New York : Springer.
- Bamberg, M. (Eds.). (1997). *Narrative development : six approaches*. New York – London : Routledge.
- Hausendorf, H., & Quasthoff, U.M. (1992). Patterns of adult – child interaction as a mechanism of discourse acquisition. *Journal of pragmatics*, 17, 241–260. [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(92\)90004-U](https://doi.org/10.1016/0378-2166(92)90004-U)
- Mayer, M. (1969). *Frog, where are you?* New York: Dial Books for Young Readers.
- Quasthoff, U.M. (1997). An interactive approach to narrative development. In M. Bamberg (Eds.), *Narrative development: six approaches*. (pp. 51–83). New York – London : Routledge.
- Stein, N.L., & Albro, E.R. (1997). Building complexity and coherence: children’s use of goal-structured knowledge in telling stories. In M. Bamberg (Eds.), *Narrative development: six approaches*. (pp. 5–44). New York – London : Routledge.
- Trabasso, T., Stein, N.L., & Rodkin, P. (1992). Knowledge of goals and plans in the on-line narration of events. *Cognitive development*, 7, 133–170. [https://doi.org/10.1016/0885-2014\(92\)90009-G](https://doi.org/10.1016/0885-2014(92)90009-G)

АННОТАЦИЯ

В статье представлена попытка разработки гипотезы экспериментального исследования, посвященного изучению интерактивного компонента в устных нарративах детей дошкольного возраста. Для психолингвистики важно приблизиться к пониманию сущности нарративных процессов, имеющих в онтогенезе свою специфику, состоящую в том, что в порождение нарратива ребенком вовлечен интерактивный компонент в виде диалога ребенка и взрослого. Методология, цель и задачи исследования определяются экспериментально-генетическим методом (Л.С. Выготский) и его основными требованиями различения «анализа вещи и анализа процесса» и генетического восстановления всех моментов развития изучаемого процесса. Следование этим требованиям состоит в том, чтобы проследить становление нарратива в динамике и особенностях его формирования в разные периоды развития ребенка, обращая внимание на частотные факты и на факты, выходящие за границы «узкого» феномена – нарративного текста.

Для обоснования гипотезы использован повествовательный материал ранее проведенного эксперимента с детьми трех – семи лет по рассказыванию истории с пассивной формой участия взрослого, не подвергавшийся анализу из-за включения взрослого в повествовательный процесс. Анализ устных историй с интерактивным компонентом включал следующие задачи: а) выделить регулярные последовательности высказываний в диалогическом взаимодействии ребенка и взрослого; б) определить функциональное назначение высказываний взрослого в ходе рассказывания ребенком истории.

Полученные **результаты** свидетельствуют, что взрослый практически на каждой возрастной ступени ориентирован на восприятие и осмысление

ребенком эпизодов истории, т.е. на формирование у него ментального представления о структурно-событийном ряде истории. Данные анализа позволили **выдвинуть гипотезу** для следующего исследовательского этапа. По гипотезе, в онтогенезе речи сама природа устного рассказа как феномена дискурсивной деятельности человека выводит на поверхность внутренние механизмы нарративизации, имеющие диалогическую основу.

Ключевые слова: устный нарратив, интерактивный компонент, генезис устного нарратива, диалогическая основа.

Юр'єва Надія. Інтерактивний компонент в усних нарративах дітей-дошкільників: до постановки гіпотези

АНОТАЦІЯ

У статті представлена гіпотеза експериментального дослідження, присвяченого вивченню інтерактивного компонента в усних нарративах дітей дошкільного віку. Для психолінгвістики важливо наблизитися до розуміння сутності нарративних процесів, що мають в онтогенезі свою специфіку, яка полягає в тому, що в процес породження нарративу дитиною залучений інтерактивний компонент у вигляді діалогу дитини та дорослого. Методологія, мета і завдання дослідження визначаються експериментально-генетичним методом (Л.С. Виготський), його основними вимогами розрізнення «аналізу речі і аналізу процесу» та генетичного відновлення всіх аспектів розвитку досліджуваного процесу. Дотримання цих вимог полягає в тому, щоб простежити становлення нарративу в динаміці й особливості його формування в різні періоди розвитку дитини, звертаючи увагу на частотні факти і на факти, що виходять за межі «вузького» феномена – нарративного тексту.

Для обґрунтування гіпотези використано оповідний матеріал раніше проведеного експерименту з дітьми трьох – семи років з розповіданням розповідається історії при пасивній формі участі дорослого, що не піддавався аналізу через включення дорослого в розповідний процес. Аналіз усних історій з інтерактивним компонентом включав наступні завдання: а) виділити регулярні послідовності висловлювань в діалогічній взаємодії дитини і дорослого; б) визначити функціональне призначення висловлювань дорослого в ході розповідання дитиною історії.

Отримані **результати** свідчать про те, що дорослий практично на кожному віковому етапі дошкільників орієнтований на сприйняття і осмислення дитиною епізодів історії, тобто на формування у дитини ментального уявлення про структурно-подієвий ряд історії. Дані аналізу дозволили **висунути гіпотезу** для наступного дослідницького етапу. Відповідно до гіпотези, в онтогенезі мови сама природа усного оповідання як феномена дискурсивної діяльності людини виводить назовні внутрішні механізми нарративізації, які мають діалогічну основу.

Ключові слова: усний нарратив, інтерактивний компонент, генезис усного нарративу, діалогічна основа.